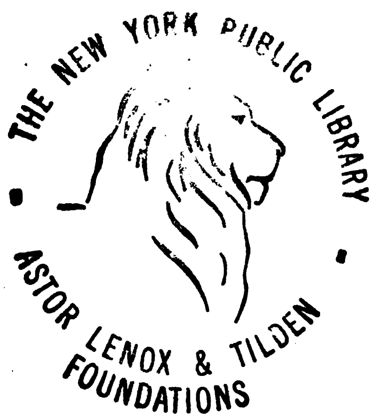

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 07139457 5

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX & TILDEN FOUNDATIONS

BERZSENYI DÁNIEL'

ÖSSZES MŰVEI.

KÖLTELEM 'S FOLYÓBESZÉD.

KÖZRE BOCSÁTÁ

MEGHAGYÁSA SZERINT

DÖBRENTEI GÁBOR.

HARMAD KIADÁS

KÉZIRATBAN MARADOTT MÉG NEM ISMERTEKKEL.

Másod kötet.

BUDÁN,

MAGYAR KIRÁLYI EGYETEMI SAJTÓVAL.

1842.

FOLYÓBESZÉD.

SZÉPIRODALMI.

A' pók.
Kölcsey birálatára ellenbirálat.
A' versformak.
Kritikai levelek.
Birálatok.

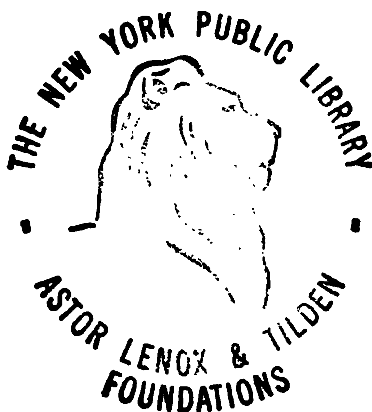
BÖLCSELETI. *Szépizléstan.*

Poétai harmonistika.

GAZDASÁGI.

A' magyarországi mezei szorgalom némelly akadályai.

☞ Akadtam Berzsenyi kéziratai között magyar szónyomozatokra és más nyelvek szavaival összehasonlítások sorára is, de azokat, úgy látszik, maga sem közre szánta volt. Csak némi előjegyzetekül szedegeté gondolnám öszsze, vagy olvasása közben v. a' mint eszébe ötlének. 'S majd, elvre fogamszott eszme szerint lett volna, saját nézeteit eléalakitandó.

SZÉPIRODALMI.

A' PÓK.

EGY LEÁNYKÁNAK MAGÁNOS BESZÉDE.

Németből.

1815.

Küldve Döbrenteihez Erdélybe.

Melly virgoncz 's szünetlen munkásság, pók! melly könnyüsége 's gyorsasága lábaidnak! mit szövögetsz? Hálót, hogy ragadmányod akadjon. Ha azt kaptál 's a' mostani és utóbbi élelmedről gondoskodtál, megelégedett vagy.

Nekem, jámbor teremtménytársom, vagynak a' magam táplálásának ösztönén kivül még más és hihetőképen előtted egészen ismeretlen ösztönim. — Igy, p. o. a'

nyugtalan és szüntelen izgó ösztöne a' tudásnak. Olly igen, olly igen igen szeretném én tudni, mint tudod te azt csinálni a' mit csinálsz, és mint tudod te azt olly könnyüséggel, olly regula és czél szerint csinálni.

Van-e tapasztalásod a' légynek jó izéről, mellynek magát hálódba kell akasztani? Nincs. Mert minthogy olly kicsiny vagy, bizony igen fiatal is vagy és első legyedet még nem ízleléd.

Van-e ismereted fogásodnak legjobb módjáról? Szintolly kevés! Mert úgy ismérned kellene azt is a' mit meg akarsz fogni, hogy annak minemüségéhez választhatnád eszközeidet.

Tanítottak-e vagy gyakoroltattál-e, hogy illy bátorsággal és könnyüséggel munkálkodol? Nem taníttattál; mert életed magános 's a' kik téged nemzettek, rólad semmit sem tudtak. Nem gyakoroltattál; mert kicsinységed és fiatalságod mutatja, hogy ez a' te első szövésed.

Hogy testalkotásod egészen foglalatosságodhoz van csinálva, mesterkezektől csinálva, azt jól látom. De hogy csupa automat, csupa mesterséges 's minden képzelés és kivánság nélkül való masina légy, nem

hihetem. Te a' környülmények szerint változtatod munkádat; ezt a' masina nem tudná.

'S mit is nyerne belátásom, ha azt megengedném hogy te masina légy? A' mechanismusnak módja, és hogy az által miképen legyen egész munkálkodásod megérthető, az mindenkor rejtve maradna nékem. Egy mérhetetlen mezőre vetődném, hol még előbb a' megismerést kellene keresnem 's a' mellyet soha meg nem találhatnék.

Nem, nem Descartes! tisztelet belátásaidnak! De az nem fizet meg nekem, a' ki olly utasítást ad kezembe, melly a' helyett hogy valamelly egyes házról szólana, egy egész világrészről szól.

És akkor a' mit a' pókról hinnék, ugyan azt kellene minden állati valóságokról hinnem. Mind azokat nem egyebeknek, mint holt 's életnélkül való masináknak kellene tartanom. Melly néptelensége a' természetnek! melly pusztasága! Melly hangosan ellent mond ennek szívem 's melly még sokkal hangosabban egész igazság-érzésem!

Nem, tovább kell mennem, pók, munkálkodásodnak indító okát lelkedben keresni. Igen; de mint ismérjem meg lelkedet?

Fénysugarakhoz, hangokhoz, szagokhoz, ízes nedvekhez, vonszó és rugó erőkhez 's tapintható testekhez, vagynak érzékeim. És ezen érzékeim által jutok a' testi világnak megismerésére, olly jól valamint csak lehet. De melly érzékkel kellene bírnom ahoz, a' mi, más idegen, emberi vagy állati lelkekben történik?

A' testi lép itt közbe 's az nyit nékem utat. A' külső munkálatok és cselekedetek tanítnak engem lelkemnek állapotját és erejét megismérni, és a' hasonló munkálatokból és cselekedetekből itélek a' más lelkek' hasonló állapotjára és erejére. A' mit ezen az úton kihozhatok, csak az, reám nézve megismérhető.

Vajjon a' férgek' érző szarvaik, szőreik, bajúszaik, tulajdon 's tőlem megtagadtatott érzékek-e? Igy számot sem tartok azon isméretekre, mellyek ezen érzékektől függenek. Mit tud a' siketnéma a' hangokról, vagy a' vakon született a' szinekről?

'S mit is használna az nekem, ha az én emberlelkemmel egyenesen a' póklélekbe mehetnék is? Teszem, hogy azon erő, melly abban munkál, egészen más mint az én értelmem: így pókká kellene változnom, hogy

azon erőt, mint vizsgálódásom' tárgyát, enyémmé tehetném; és még is el sem kellene változnom, hogy értelmemmel vizsgálatimat folytathatnám 's megtarthatnám.

Elváltozni 's még is el sem változni! Melly szép íztelenség, mellyre itt bukkantam! Nem, magamból, az én emberlelkemből a' mint az bennem van, kell nekem a' póklélek' tulajdonát, különségét előhoznom, egyébiránt örökre rejtve marad előttem.

A' tulajdonát és különségét? Hiszen már ezzel azt vallom, hogy az bennem fel nem találtatik; és még is fáradni akarok és keresni?

Megérthetek, megfoghatok valamelly állatot; mit tesz ez? Hozzám hasonlónak találom azt 's holmi csekély változtatásokkal, magamat annak helyébe tehetem.

A' bátyám' agara örűl a' vadászatnak. Természetes! Lám én is örűlök a' táncznak! Annak a' vadászatra van hajlandósága, nékem pedig a' tánczra; és ezen hajlandóság' megelégítésének előlátása kedvet gerjeszt.

De miért emlékezik az agár épen most a' vadászatra? Kérdezhetem? A' bátyám vadászturbáját vállára veté 's puskájához nyult. Ez egyébkor a' vadászat előtt szokott igy menni és most is ez igy fog előtte

menni. Nekem hozzák az álorczát és pillangős czipőimet. Ezekkel mentem egyébkor a' bálba 's most is oda fogok menni. Az agár képzelődése az enyémmel egy szabásu.

Nálad, pók, már csudálkozásom szorongásba ejt 's jelenti hogy téged kevésbbé foglak megérthetni. Ha magamat hozzád hasonlóbbnak érzeném, kevésbbé vagy épen nem csudálnálak. Csudáltam-e az agarat?

Te tudsz kötni; én is: te hogy magadat tápláld, én hogy magamat fedezzem. Valamint a' czél ugy a' mód is különböző, ámbár csak vadásznénak vagy halásznénak kellene lennem, hogy azokban is veled megegyeznék, de minden illy különbségek itt könnyen kérdésbe jőnek; az a' kérdés, honnat kaptuk mind ketten ezen alkalmatlanságunkat vagy tehetségünket?

Az enyémet okosság gondolta ki 's okosság megértette. Egy kedvetlenül érzett szükség, egy ezen szükségből magát önként kimutató 's világosan megismert czél; eszköz ezen czélra fordítva 's valamint csak lehetett olly jól hozzá alkalmaztatva; próbatételek, a' kigondolt vagy megértett mesterséget a' fejből a' kezekbe hozni 's végre a' sok kontárkodás után némi

nemü könnyüség, melly végre egész a' késség gig nevekedik.

A' te készséged', pók, nem te szerezted, hanem veled született; kevésbbé tiéd, mint egyenesen a' természeté. Az minden tapasztalás és meggondolás nélkül lakik benned, az a' legtökélletesebb készség minden gyakorlás nélkül, az az: egy szóval előttem megfoghatatlan. Összekeresek mindent, valamit lelkemről tudhatok; de nincs semmi a' mit hozzá hasonlíthatnék 's oda visszavihetnék 's ez által képzelhetnék!

Igy tehát — jobb ezen vizsgálódást abban hagyni? Jobb kötögetésemet folytatni, mint a' tieden fejemet tovább is törnöm? — Ne olly igen hirtelen! Mert végre még is fejthetnék valamit.

Nem szítam-e, mint csecsemő nagy készséggel az élelmet dajkám' emlőiből? Nem esett-e ez is tudtom nélkül, minden czél, tanulás és gyakorlás nélkül? Nem volt-e ez a' kiszívás is igen sokból álló 's mesterséges munka? — Valóban!

A' ki megint egy pár pillantatig csecsemő lehetne, jól megjegyezvén, teljes meggondolással, teljes okossággal lehetne, hogy a' mi ezen készségnek első gyakorlásánál a' lélekben történik, jó élesen megvigyáz-

hatná! De felnőve, mint én most — 's az után — olly feltételek alatt —

De mégis lassan! Nincsenek-e holdosok, kik az ő cselekedeteikben az én pókommal némelly hasonlóságot mutatnak? Mintha úgy rémlenék. Kivált az a' francziaországi.

A' pók czél szerint munkálkodik, a' nélkül hogy az ember czélt tulajdonithatna néki. A' holdos ráhatások szerint cselekszik, a' nélkül hogy az ember megfoghatná, honnét veszi azokat. Lát 's még sem lát; mert a' látásnak minden regulája ellen lát. Beirja az előtte lévő papirost nem csak értelmes és összefüggő gondolatokkal, de még egyenes 's jól elrendelt sorokkal is, pedig a' világosság egészen elfogatik szemeitől.

Teszem, ha én holdos volnék — a' mi hála az égnek nem vagyok — ki tudja ha az egyik eset által látása nem juttatna-e a' másik eset átlátásahoz?

De én balgatag! Volna-e vagy lehetne-e nekem azon átlátásom? A' holdos, ha abban az állapotban van, nem tud egyebet hanem hogy ébren van, 's azonban, ha valósággal felébred, vissza nem tud azon állapotjára emlékezni. Csak a' mások' sza-

vára, vagy az eleibe rakott tagadhatatlan bizonyságok után hiszi.

És igy, ha holdos volnék, hasonló volnék ugyan valamennyire a' pókhoz, de magamhoz olly idegen volnék mint a' pók; szintugy csudálnám magamat mint a' pókot, egy titok helyett kettőt találnék 's kettősen aláztatnám meg. Hogyan is segíthetne itt az egyik eset a' másiknak jobb bélátására?

Kinyitok egy homályos szobát egy világosnak általellenében; és abban is világosság leszen. Kinyitok két homályosat egymás mellett, 's homály lesz mindenikben.

Nem, a' mit lelkemről 's ez által mások' lelkéről értenem kell, azt ébren 's a' jelenlét' teljes világánál kell látnom, vagy legalább előbb ugy kellett látnom, hogyha az homályba visszajön, benne meg ne ütközzem.

Melly sokasága, melly különfélesége lelkem' munkálatinak, midőn én valami mozarti symphoniában a' húrokat majd fel majd alá ostromlom! Az alatt mig játszom, mind azokról semmit nem tudok. De egykor mind ismeretesek voltak; csak mintegy leszálltak lelkem' fenekére, 's én azokat onnat tetszésem szerint ismét felhozha-

tom. Azt a' csecsemő nem teheti midőn felnő, sem a' holdos midőn felébred.

Tahát ismét kerestem 's nem találtam! Ismét hasztalan fürkészéssel vesztegettem az időt! Vesztegettem? — Ha ismeretim határát ismerni tanultam, 's intés ért, hogy többé ez utra vissza ne térjek? — Nem, nem vesztegettem! Tanultam, ha azt nem is a' mit akartam. — Jó vadászatot pókom!

FELELET KÖLCSEY' RECENSIÓJÁRA.

Elébb itt, ezen ne sajnáljon végig menni az olvasó.

I.

BERZSENYI DÁNIEL' VERSEI. MÁSODIK MEGBŐVITETT KIADÁS. PESTEN, TRATTNER JÁNOS TAMÁSNÁL. 1816.

L. Tudományos Gyüjtemény 1817. *VIId. kötet*. 96—103. *lap*.

A' *poeta* és *versificator* úgy különböznek egymástól, mint *Archimedes* és az *ács*,

amaz ki a' machinát kigondolta, ez ki azt útmutatás szerint kifaragta. A' poeta vagy cselekedetet vagy érzést zeng, 's ez által vagy olly érzelmeket fejt ki sziveinkből, mellyeken ő maga felűlemelte magát, hogy magasabb néző pontjából annál bizonyosabban munkálódhassék, mint *Homér* és *Göthe;* vagy olly érzetekre ragad el, mellyek ön kebelében zajognak, mint *Euripides* és *Schiller*. Így vagy amúgy soha sem mond egyebet, mint a' mi az emberben és ember körül van, de nála a' közönséges tárgy bizonyos *Idealitást* nyer, miként *Fügernek* ecsete alatt a' mindennapi ember' portraitja, az az: hogy ő mindent bizonyos varázslat által megszebbít, 's íme a' titok, íme a' *Kánon*, mellyet még Aristoteles felállított: *εις το κϱειττον!*

Ha ezen principiummal gyújtjuk meg a' kritika' fáklyáját, 's akarjuk a' magyar költés' történeteit felvilágositani: úgy találjuk, hogy nekünk versificatoraink ugyan nagy számban, de poetáink felette kicsinyben voltak és vagynak. Mind azon író és nem író nemzetek közt, kik Európában Névától fogva a' Tájóig lakoznak, nincsen talán egy is, mellynél a' költésnek való szelleme olly későn gerjedt volna fel, mint a' Magyaroknál, 's mellynél az felgerjedése

után is annyira nem otthoninak, annyira idegennek látszanék. Az „*Emlékezzünk régiekről*“ irójától fogva *Tinódiig*, 's ettől *Gyöngyösi Istvánig*, nincs egyetlen egy verselő is, ki aesthetikai tekintetben figyelmet érdemelne, csak *Zríni Miklós;* 's íme ez az egyetlen egy is az itáliai poézis' tüzénél gyújtá meg lámpását, mert a' *Sirénának* minden fordúlataiban, sőt szinte minden soraiban nem leljük-e a' *Megszabadúlt Jeruzálemnek* nyomait?

Balassának (mert az akkori verselők közt több nem is érdemel figyelmet) számos művei közt, csak azon egynek lehet poetai érdemet tulajdonítani, mellyet *in laudem confiniorum* írt. (*Vitézek mi lehet* 'stb.) — Kedvezőbben *Gyöngyösi Istvánról* sem ítélhetünk, kit a' mi atyáink egy egész századon keresztűl

— nimium patienter —

bámúlni meg nem szűntek. Mert ha sok ezer verssoraiban némelly poetai kitételek is találkoznak, például:

Mint ködben merűlt hold éjeli homályban,
Bánkódik asszonya a' gyászos czellában,
Melly a' boldog idő' kedvesen folytában,
Olly volt mint a' vig nap virradó korában,

azzal nem bizonyíthatunk egyebet, hanem hogy ő azon megjegyzés alá tartozik, melylyet a' kritikai vaspálczának egyik legigazságosb hordozója így teszen ki:

Sic mihi qui multum cessat, fit Chaerilus ille,
Quem bis terve bonum cum risu miror.

'S mind ez az, a' mit a' magyar poézisnek akkori epochájáról aesthetikai tekintetben mondhatunk.

Zríni a' mint felülmúlta Gyöngyösit mint poeta, úgy maradt viszont ennek alatta mint verselő, 's ez az oka, hogy elfeledtetvén, nem ébreszthette fel más magyarban azt a' szellemet, mellyet ő olasz példányaitól kölcsönözött. Azok, kik a' később korban a' franczia költőktől igyekeztek lángot kapni (Bessenyei, Barcsai 'stb.), saját példájokkal bizonyíták meg azon régi tapasztalást: *a' hol valami nincs, onnan azt a' valamit venni nem is lehet;* 's e' szerint a' mi halhatatlan *Ráday*nknak jutott az a' sors, hogy idegen kalaúzokat találván, útmutatások szerint a' mind addig egyetlen egy magyar poetát (*Zrínit*) megismérhesse, 's a' nemzetnek néhány individumaiban lángot gerjeszthessen, 's nekik a' módot, mint kelljen azon lángot táplálni, megtaníthassa; 's a' magyar költés, ha a' régibb *Zrínitől*

elvonjuk elménket, csak itt kezdődik. 'S ezen kezdet az, mellynek *kevés számu* resultatumai közé, némelly mások mellett, a' mi három kedvelteink: *Dayka, Himfi és Berzsenyi* tartoznak.

Berzsenyi a' maga poetai charakterét a' következő négy sorban raphaeli lélekkel nyomta ki:

Emmi! nékem sem fedi szivemét jég.
Láng az éneklő, heve forr dalában;
Ömledő bőség, magasabb csapongás
Önti ki lelkét.

's ez az, a' mi őtet mind az általa annyira tiszteltetett Horátztól, mind a' nemzet másik óda-költőjétől Virágtól megválasztja. Ő soha sem a' tárgytól veszen lelkesedést, hanem önmagától, önmagából ömlik ki minden szó, minden gondolat. Az ő legjobb darabjai közt nincsen egy is, melly reflexiónak következése volna, minden csupa érzés, minden csupa phantazia, ifjúi erő, ifjúi lángolás, mi őtet a' nyúgodtabb római lelkű Virágtól, 's a' hévvel epedő olasz Daykától megkülönböztetni; de meg Himfitől is, mert ennek lángja szilaj, csapongó, elborító 's phantaziája óriási 's elkapó: Berzsenyi ellenben legsebesb lángjai közt is

szelid, az ő fiatal, vidám lelke a' görögök felé röpdes vissza, phantaziája idealis képekkel foglalatoskodik, annál fogva stylusa virágos, kifejezései exaltáltak, például az illyenekben:

Álmaim tündér ligetit te hímzed
Bájos ecsettel.

Ismét:

A' szökő Hórák mosolyogva lengnek
Büszke hullámin magas énekednek.

Ismét:

Égi csendesség' fedező homálya
Leng reád o szent *Egyedűl-valóság* (!),
Szívemet békés kebeledbe inti
Mágusi vessződ.

Ismét:

Himezze bár útam thesszali virulmány,
Koszorúzza fejem legdicsőbb ragyogvány
A' szerencse' karjain.

Azon művek, mellyek szerint Berzsenyinek poetai charaktere rajzoltatott, a' *Matthisson*' és *Horátz*' egyesűlt studiumának szerencsés resultatumaik. Kit nem ragad el az a' kellem és fenség, az a' báj és erő, mi a' *Melisszához* íratott ódában (I. K.

12. l.); *A' közelítő Télben* (14. l.); *A' Nagy Pálhoz* (II. K. 62. l.); *A' Magyarokhoz* (84. l.) 's *Prónayhoz* (97. l.) szóllóban, 's hogy minden más elhallgattassék, az *Életphilosophiában* (III. K. 164. l.) uralkodik? Az a' költő, ki illy ódákat zengett, kevélysége lehet a' nemzetnek,

'S nem lész idő, melly őt elhalni hagyja.

Gyakorlanunk kell, így tanít Göthe, *fejünket*, *szemünket és kezünket*. Ez a' tanítás festőnek, oratornak 's poetának egyformán 's elmúlhatatlanúl szükséges. Idők kivántatnak míg a' művész a' maga mesterségének sanctuariumába léphet, annak titkaival megismerkedhetik, 's nem csak a' nem szépet, és nem jót elkerülheti, de a' nem helyén álló szépet és jót is kiismerni 's feláldozni megtanúlja; 's megtanúlja, hogy az önszeretet saját hibáink eránt, nem vakságot 's kedvezést, de szemességet 's kérlelhetetlenséget parancsol. Az is igaz, hogy a' regula még inkább tartozik a' geniere mint más akárkire: mivel a' jó és rosz igen gyakran ugyan azon forrásból erednek. A' könnyűség hamar szűl gondatlanságot, a' nagy erő durvaságot, a' fennség dagályt. Innen van, hogy a' poetai kitételekben gazdag Berzsenyi gyakran dagályos, felesleg

való 's értelemtől üres expressiókra téved el. Az olly mondásokat, mint: *Dithyrámbok' lángköre, a' ragyogó dagályt tarka pórázon nyögni, tündér ambroziát hinteni, pólya' örömébe mártani, gőztorlatok álpeszi, gigászi örök vár' chaósza, ének' nectáros érzése, libáni Tempe, alak sonett*, 's más számtalanokat, olly kinövésekhez lehet hasonlítani, miket az élőfán a' nedv' bősége okoz, de a' gondos kertész kimélés nélkül lehányni szokott. Ha eszünkbe jut, mit mondott Becker Matthissonnak ama' helyéről: *Süsse Liebe deine Rosenauen* 'stb.; ha eszünkbe jut Cicerónak mondása: *semmi sincs olly nevetséges, mint az értelem 's tanúság nélkül való beszéd:* nem fogjuk rosz neven venni recensensnek azon kinyilatkoztatását, hogy a' felebb kitétetett 's azokhoz hasonló hibákat publicum elébe nem kellett volna, kivált *egy második kiadásban* nem kellett volna bocsátani. 'S ezen kinyilatkoztatás alá tartoznak a' helyenként becsúszott provincialismusok is: *méhe, pirhológos, csatináz, döngécsel* 'stb. Érteni kell a' poetának, hogy vagynak szavak és szóllások, mellyekkel, kivált a' poesis' fentebb nemeiben élnie nem lehet. A' németek jól tudják mint kelljen a' dialectusokat 's provincialismusokat a' nyelvbővítésre használ-

ni. De ki jusson azért közűlök azon gondolatra, hogy ódájit a' *Voss' idylljeiből*, vagy az *Alemanni versekből* tanúlt szavakkal tömje meg? A' maga iránt kérlelhetetlen művész és kérlelhetetlen kritikus elválhatatlan társai egymásnak. Ha Berzsenyi kitépett volna minden gyomot, a' mit az igazságos kritika méltán gyomnak talál, úgy ezen recensió csak egy dicséret-ömledezés fogott volna lenni, de így azt is magában kell foglalnia, hogy Berzsenyi készületlen 's fiatalkori darabokat is vett gyűjteményébe. Mert olvassa bár akarki I. K. 24. l. *Egy szilaj leánykához*, (26. l.) *Az örömhöz*, (36. l.) *Az esthajnalhoz*, (44. l.) A' *Csermelyhez* készűlt dalokat, valamint mindazokat, mellyek a' III. könyv' eléjétől fogva (kivévén a' 138 lapon állót, mellynek originálja *Bürgernél* van) egészen a' 147. lapig állanak: ha nem fogja-e hathatósan érzeni rajtok a' kezdő 's gyakorlatlan kezet? Az illyeneket kimélés nélkül el kellene törűlni, mint a' spongiába ereszkedett Ajaxot, hogy méltósággal léphessünk a' maradék' tribunálja elébe, melly ítéleteiben *igazságos* leend.

Figyelmet érdemel az is, hogy Berzsenyi egy *regét* (III. K. 148. l.) asklépiadi versekben írt. Ugy látszik nem vette észre,

melly nagy befolyással legyen a' mérték nem csak külsőjére a' versnek, de belsőjére is. Ha egy horátzi ódát tibulli mértékre vennénk, nemde nevetséges korcs lenne-e az? A' *rege* (Romance) lyrai mértékben és hangon épen ollyan, mint a' Regnard' verselőjének mivei, ki tragoediájival nevetést; comoediájival ellenben sírást okoz. Különben is a' poetának nem arra kell törekednie, hogy különböző tárgyakat egyforma mód alá rekeszszen, sőt inkább hogy minden tárgynak saját hangot adhásson, 's így stylusának, gondolatainak, érzelmeinek több oldalúságot szerezzen. Ezen tanácsra kevésnek fog olly nagy szüksége lenni, mint Berzsenyinek. Ő minden kifejezésbeli bősége mellett is a' gondolatokban 's érzésben szegénynek látszatik, az az: hogy ő némelly gondolatokat, némelly érzelmeket a' lehetséges hévvel önt ugyan ki, de ezen gondolatok, ezen érzelmek szűk körben forognak, 's *igen sokszor* fordúlnak elő. Az ő versei nem felette nagy számban vagynak, még is a' *Bonyhai Grotta* czímű dal, a' *Melancholiára* nézve; *Amathusz, a' Melisszához* íratottra nézve 'stb. nem egyéb vissza-emlékezésnél. 'S az a' sok *aetheri*, *nektár*, *nektáros*, *virány*, *virulmány*, *Ilisszusz*, *Sokratesz*, *Plató* 'stb.,

másnak megfelelő sorokban a' rím' helyét a' flexiónak (ha a' magyar philologiában így szóllani lehet) visszafordúló bötűji, vagy inkább szavai pótolják ki. *Ájúlva* és *pirúlva*, 's *szemembe* és *kebelembe* épen úgy nem formálhatnak rímet, mint *Tinódi Sebestyénnél* a' *vala* és *vala* meg *vala*. 'S bár az illyeket, a' szinte általában rímetlen magyar nyelv, ki nem kerülheti, legalább általok verselőink vigyázóbbakká tétethetnének, hogy verseiket *munkával* készítsék 's könnyűségök *mesteri* könnyűség legyen. 'S így ezek helyt:

Tudom, legszebb örömid' reggelét
E' szomorú hant alá zárád;
Tudom, árva szíved' kedves felét
Kéri vissza epedő orczád,

legalább illyeneket nyernénk (l. A' Szerelem):

De te, édes érzés, egek' szent *magzatja!*
Az emberi lelket betöltöd *egészen*,
Bájodnak ereje az égbe *ragadja*,
'S a' halandó porból egy félisten *lészen*.

'S nem kellene minden nyomon boszonkodó nevetéssel 's nevető boszonkodással ama' régire visszaemlékeznünk midőn még igy énekeltek:

Debreczennek utczáji sirjatok
Nem kérdi már az idegen, hogy ha Lukács
Pap itthon,
És egészségben vagyon!

Kölcsey Ferentz *)

III.

ÉSZREVÉTELEK, BERZSENYITŐL.

Küldé Berzsenyi 1825*b. a' Tudom. Gyüjteménybe adás végett, Budára Döbrenteihez. L. ott.* 1825. *IXd. kötet.* 98—130. *lap.*

A' kritikának egész szép tárgya, barátaim,
a' műv,
Nem pedig a' művész. E' kettőt összezavarni
Rút lelkek szokták; de a' rútból folyhat-e
szép 's jó?

Ez a' mottó, mellyet már *Home* a' kritika' fő principiumának nézett, 's mellynek *Home* nélkül is minden jó szívben írva kel-

---

*) Vettessék ezzel össze, Kölcsey' későbbi vallomása Berzsenyire irt emlékbeszédében. L. A' m. t. társ. évkönyvei IIId. köt. 1837. l. 202—209.

lene lenni, nem annyira másoknak, mint magamnak van itt mondva, 's azért van mondva, hogy ha netalán a' recensiók' manója engem is olly hibákba akarna ejteni, a' millyenek most engem ezen kedvtelen írásra kínszerítenek; akkor ezen saját törvényem legyen az én útmutatóm. Mert ámbár ez a' recensió engem igen epés, igen kikeresett gúnyolatokkal illet, de én azokat visszonozni még sem akarom, sőt azoknak akarok írni, kik előtt az illy argumentumok ellenkezőt bizonyítanak, 's kik előtt legszebb elégtétel reám nézve az, ha én azokat nem visszonozom. De még az sem szándékom, hogy ezen recensiónak minden hibájit vizsgálat alá vegyem, hanem egyedűl csak az engem illető vádokat fogom megtekinteni, 's a' mennyire tehetségem engedi úgy, hogy ezen védirat ne csak önvédelem, hanem egyszersmind a' jobb ügynek is védelme legyen.

Első vádja a' recensensnek az, hogy *én gyakran dagályos, felesleg való 's értelemtől üres expressiókra tévedek el, mint: Dithyrámbok' lángköre, a' ragyogó dagályt tarka pórázon nyögni, tündér ambrósiát hinteni, hamvedrek' mohait biborral festeni, pólya' ölömébe mártani, gőztorlatok' alpeszi, gígászi örök vár' chaósza,*

ének nectáros érzése, libáni Tempe, alak sonett 'stb.

Ezen előadás igen rosz, egyszer azért, mivel olly határozatlan zavar, hogy lehetetlen kilátni, mellyik expressio neveztetik dagályosnak, mellyik felesleg valónak, 's mellyik értelemtől üresnek, a' mi, természet szerint olly hiba, hogy az által az egész beszéd értelmetlenné válik, el annyira, hogy abból nem tanúlni, de még azt rendesen megrostálni sem lehet; másodszor azért, mivel némelly expressiókat csúfokká csonkított, mint: *a' ragyogó dagályt tarka pórázon nyögni, pólya' örömébe mártani, gígászi örök vár' chaóssza*, melly recensensi operatio természet szerint csak olly kritika, mintha valaki a' szép művet úgy itélgetné, hogy annak fülét, orrát letördelné 's akkor bizonyítatná *Beckerrel* és *Ciceróval*, hogy a' szobor valóban nevetséges.

A' poétai kitétel mennél poétaibb, annál kényesebb 's annál könyebb azt elcsúfítani. A' poétai mű nem egyéb mint szobor, 's a' poétai kitételek nem egyebek mint a' szobornak különféle részei, mellyeknek hibájit vagy tökélleteit nem annyira magokban, annál inkább nem forgácsaikban, hanem leginkább csak az egésznek harmo-

niájában kell keresni. Mi lenne a' *Jupiter Olympius'* orrából, ha azt magában, avagy a' recensens szerint megcsonkítva 's egészen megfordítva, valami kalmuk orr' helyébe illegetnők?

A' recensens pedig itt mind ezeknél többet tett; mert ő elválasztván a' pólyát a' különféle poétai ideáktól, a' *sonett' pólyáját*, az az: annak születése' helyét — *Vaucluset* gyermek-pólyává fabrikálta! mert a' pólya így magában 's a' poétai értelemből egészen kiforgatva, mi egyéb mint gyermek-pólya? 's így szinte ezen expressiómat: *hol a' gígászi örök vár 's chaoszába elmerít*, egészen érthetetlenné rontotta az által, hogy ezen mindennapi verbumot: *vár*, az oda szúrt apostrophussal substantivummá változtatta, melly szerint a' mindennapi verbumból egyszerre *örökös város* kerekedett! amott tehát a' városból gyermek-pólyát, itt pedig a' verbumból *örökös várt* csinált! — Igy van a' dolog az egész recensióval. Igaz ugyan, hogy a' *vár* magában két értelmű, de mi nagy kritika kívántatik illy két értelmű szónak igaz értelmét kitalálni, holott a' dolog önként szól? 's vajjon, ha két értelmű volt a' szó, mi szükség volt azt az oda szúrt apostrophus által meghatározott rosz értelművé tenni?

Továbbá 's harmadszor, ezen helynek hibáji közé tartozik még az is, hogy a' recensens ezen kitételt: *Álmaim' tündér ligetit te hímzed bájos ecsettel*, magasztalja, virágos, exaltált kifejezésnek nevezi; ezt pedig: *a' hamvedrek mohait bíborral fested*, mint dagályt, vagy felesleg valót kárhoztatja, holott látni való, hogy ezen két expressió minden tekintetben egészen egy nemű 's egy természetű. Igy szinte *a' tündér ambrósiát* nálam gáncsolja, *a' tündér kárpitot* pedig szereti, mert használja azon versezetében, mellyet *Szemere* magasztalva felmutatott (Tudom. Gyüjt. 1818. IV. k. 84. l.), melly expressiók hasonlóképen ugyan azon egy nemüek 's egy természetűek.

És így az első hiba annyi, mint a' különbféle ideákat összezavarni, és a' tanításnak módját nem érteni; a' második annyi, mint a' tudomány' szentségét rosz czélokra fordítani; a' harmadik pedig annyi, mint ugyan azon égy szint majd fejérnek, majd feketének látni. A' ki ezen hibákat egész kiterjedéseikben megfontolni tudja, annak e' részben elég van mondva. De mivel én mindenkor leginkább az ifjúságnak szeretnék illyeket írni és íratni, tahát rendre meg fogom mind ezen gáncsolt kitételeket te-

kínteni, 's mindeniknél a' mi jót mondhatok el fogom mondani.

Dithyrámbok' lángköre. *A' dithyrámbokon* értem a' lyra' legmagasabb hangjait, *a' lángkör* pedig csak olly szó, a' millyeneket a' mostani poétáknál százakat láthatunk, mint: *Sonnenkrone, Feuerkrone* 'stb. *A' dithyrámb* nem egyéb, mint: *species pro genere,* melly a' poézisban mindennapi figura, *a' lángkör* pedig csak annyi, mint a' *nimbusnak* magyar neve; vajjon tehát a' mindennapi figurában van-e a' hiba, a' vagy a' mindennapi *nimbusnak* magyar nevében? 's vajjon ezen vásott avult szólást: *poézis' nimbusa,* világ' végéig így kell-e mondanunk, 's nem szabad-e, sőt nem tisztünk-e azt megújítani? A' *nimbus, lángkör, csillagkorona, Sonnenkrone* 'stb. a' *romantikában* csak az, a' mi volt a' *Hellenikában* a' *koszorú,* úgy hogy *a' dithyrámbok' lángköre* semmi nem egyéb, mint: *a' dithyrámbok' koszorúja.* Igy változnak az ideák, 's így kell a' nyelvnek is változnia! 's valamint szabad volt a' koszorúnak görög nevét magyarra fordítani, épen úgy szabad a' nimbusét is, de szabad volna még a' dithyrámbokét is, ha tudnók. Igy kell a' romantikának egész styljáról itélnünk, mert valamint változtak az ideák, a' szerint kellett

változni az egész költői szellemnek és nyelvnek; sőt igy kell azoknak változniok minden eredeti költérnél, mert minden új világszemlélettel új ideáknak, új szellemnek 's új nyelvnek harmoniája születik, 's a' hol ez nem születik, ott eredeti sincs. Ugyan azért a' költői nyelvet nem a' Hellenikáéhoz, annyival inkább pedig nem a' magunkéhoz méregetve kell megitélnünk, hanem leginkább az új 's individualis szellem' természete szerint.

Az olly expressiók, mint: *dithyrámbok' lángköre, 's gőztorlatok' alpesi*, nékem sem tetszenek, ha azokat hideg szemmel nézem; de vajjon hideg szemmel kell-e azokat nézni? 's vajjon nem válik-e az egész poézis sült bolondsággá, ha azt hideg szemmel nézzük? De tegyük magunkat azon exaltált szellembe, mellyben azok mondva vagynak, és látni fogjuk, hogy azok nem egyebek, mint azon szellemnek természetes öltözetei, t. i. az exaltált képzelődésnek exaltált képei. *Kazinczy* úgy festetik, mint Delphi' egén fellengő sas, 's mint már pólyájában paeánt érdemlő, 's már ott szörnyeket ölő isten; így *Wesselényi* sem úgy jelenik meg mint ember, hanem mint isten, orkán és villám; melly szerint ezekben a' fő tárgy a' nagyításnak legfőbb

fokára lévén emelve, a' mellék tárgyaknak is oda kellett emeltetniek. Ezek szerint úgy hiszem, hogy az egésznek emeltségéhez képest a' már avúlt nimbus helyett lángkört, 's a' már prózában is vásott gőzhegyek, felleghegyek helyett gőzalpeseket mondani, 's azzal az ideát megújítani nem volt egészen szükségtelen. Mert mikor a' képzelődés annyira felmagasztaltatik, hogy az embert orkánnak, istennek 's villámnak nézi, már az akkor semmi köz képet nem túr, 's a' legmerészebbek szemléletére van elkészítve. *Homérnál* az ajtónyitás bőg mint a' bika, melly a' mezőn legel, még sem dagály, mert minden nagyítás mellett is igen természetes; de *Schillernél* az *aufgewälzten Thatenbergen* igenis dagály, mert az egész gondolat mesterkélt és erőtetett; de mi mesterkélt, mi erőtetett van abban, mikor én a' lyrai poézis helyett dithyrámbot, a' nimbus helyett pedig lángkört mondok, melly természet szerint nem egyéb mint fény — vagy lángkör? 'S így a' felhőket hegyeknek, a' hegyeket alpeseknek nevezni, mi egyéb mint mindennapi dolog? 's vajjon, ha *Homér* a' nyugalmas eposzban egy ajtónyitást annyira nagyíthat, mellyik hyperbola lehet dagály vagy feleslegvaló az erkölcsi nagyság' raj-

zolatjában 's egy csapongó délczeg ódában, holott annak egész valója nem egyéb, mint exaltatio?

Az Atridák' ragyogó dagályát tarka pórázon mosolyogva nyögni, az az: a' nagyok' fényes kevélységét czifra rabkötélen mosolyogva tűrni. Én meg nem foghatom mit lát itt a' recensens hibának, a' ragyogó dagályt-e, a' tarka póráztzt-e, vagy a' mosolygó nyögést? az egész idea egyszerű, 's a' beszéd olly természetes, mint a' Miatyánk, elannyira, hogy mind a' ragyogó dagály, mind a' tarka póráz, mind a' mosolygó nyögés elférne még a' prózában is. Vagy tán az nem tetszik a' recensensnek, hogy ezen két epitheton: *ragyogó és tarka*, rokon értelmű és közel esik egymáshoz? Igen is, de ha az illy semmit hibának vesszük, mi lesz akkor *Himfynek* ezen verséből: *nappal a' nap' aranyának ragyogó lángfényében?* 's vajjon felesleg való-e a' poézisban illy két mindennapi substantivum mellett, illy két mindennapi adjectivum, holott épen az epitheton ád a' tárgynak poétai szint és életet?

Hamvedrek' mohait biborral festeni, az az: a' mulandóságnak, halálnak képeit vidám színbe öltöztetni. A' *moha* a' régiségnek, a' *hamveder* a' halálnak, a' *bibor*

a' vidámnak, szépnek jelképe 's mindenik szükséges az egész gondolat kimerítésére, még szükségesebb pedig annak poétai festésére.

Hol a' gigászi örök vár 's chaószába elmerít, az az: hol a' nagy, szörnyű, mesés, csudás örökkévalóság vár reám, és eltemet zavarában.

Tündér ambróziát hinteni. Az ambrózia a' tündér istenek itala, vagy illata, 's ugyan azért annak rokonabb, természetesebb epithetont gondolni sem lehet, mint a' *tündér*, mert ez egyenesen a' tündér istenek ideáját festi.

Ének' nektáros érzése. A' *nektáros* szint' olly szép és sokat jelentő epitheton, mint a' *gigászi* és *tündér*. De úgy látszik, hogy a' recensens az illy igen poétai szavakat csak üres piperéknek nézi 's nem látja melly szép, melly gazdag ideákkal vagynak ezek függezetben. Ugyan is, ha csak azt mondom: *ének' édes érzése*, még akkor csak egy testi érzéket izgatok; de ha azt mondom: *nektáros*, már akkor nem csak egy mindennapi érzést izgatok, hanem az egész képzelő erőt a' legszebb, legideálisabb szemlélétekre ragadom, mert a' nektárral az egész Olympusnak és Helikonnak minden ideája

kapcsolatban lévén, egyszerre feltámadnak a' lélekben. Igy van a' dolog mind a' *gígászival*, mind a' *tündérrel;* mindenik a' léleknek legpoétaibb hurjait tapogatja, 's mindenik az ideális világ' legszebb szineivel tele.

Líbáni Tempe. Szót nem érdemel.

Alak szonett. Az alaknak eredeti értelmét már annyira elfeledte a' nép, hogy azon már most egyebet nem ért, mint *valami igen szépet*, melly értelmére nézve igen közelít a' *remekhez*, 's egyedűl ezen értelemben mondja: *alakom* és *gyöngy alakom;* mert hogy az valaha képet jelentett, azt mi csak könyvekből tudjuk, közbeszédben pedig a' kép eszünk' ágában sincs. Ha tahát az alaknak és szépnek ideáji már így össze olvadtak, miért nem volna szabad a' poétának azt epithetonként használni, holott még a' nem avúlt szavakkal is bánhatunk így: p. o. *remek ember, gyöngy idő, rózsa kor, bajnok isten* 'stb.? Különösen pedig a' magyar, folyvást adjectivumokká szokta változtatni a' substantivumokat, úgy hogy a' legnyilvánobbakat is gyakran fokonként comparálja, mint: kutya, kutyább, legkutyább, 's így disznó, szamár, tűzkő, málé, ördög, fene, zsivány, tolvaj 'stb. De úgy vélem: Al-*ak* gyöke: al; alk-*u*,

alk-*ot* gyöke *alk*, innen *alkalom* is, mindenik valami helyest, megegyezést jelent. 'S mondható: alakabb is. Hogy a' szépnek ideája már régi az alakban, mutatja az *alkotni* és *alkudni*, mellyek épen annyit jelentettek valaha, mint *képezni*, *elképezni*, az az: szépen elrendelni. De akármint volt ez, elég az nékem, hogy a' közbeszédben nem csak a' szépnek, hanem valami *igen szépnek* ideája köttetett össze az alaknak eredeti értelmével, mellyet nekem, mint poétának, használnom lehetett, mind azért, mivel a' nyelvnek illy természetes érését és nevekedését nem gátolni, hanem segíteni illik, mind azért, mivel tudtam azt, hogy valamint minden ideáink physikai eredetűek, a' szerint adjectivumaink sem egyebek, mint elváltozott substantivumok, 's tudtam, hogy a' szavak nem az égből potyognak le, hanem lassanként csak így készűlnek, 's többnyire katachresisek által. Ha tehát az iró nyelvben ezen szólásom divatba nem jöhet, úgy egy igen szép 's ideális szótól fosztja meg a' recensens nyelvünket, olly szótól, melly nálunk épen az lett volna, a' mi a' németeknél a' *bildschön* vagy még szebb.

Mind ezen expressiók tahát az én szemeim előtt nem egyebek, mint czifra és fent

járó képletes beszédek, mellyek néha közelítenek ugyan a' felesleg valóhoz, de nem a' dagályhoz. Mert úgy gondolom, valamint a' tárgy emelésben, csak akkor hibázunk, ha nem természetesen 's nem annak helyén emelünk; úgy a' beszéd' emelésében, avvagy szebbítésében is, csak úgy érjük el az igent, ha szebbítésünk nem helytelen és természetlen; egyébiránt mennél érzékiebb és képletesb a' nyelv, annál elevenebb 's tökélletesebb a' poézis.

Kérdést nem szenved, hogy néhány ódám' nyelve eltávozott a' görög egyszerűtől, de eltávozott azoknak szelleme is a' görög egyszerűségtől, 's ha ez változott, természet szerint kellett amannak is változnia, mert a' dictiót az érzés' természetéhez kellett alkalmaznom. Érzem én is az egyszerűnek kellemeit, 's követem is azt munkáim nagyobb részében; de érzem azt is, hogy az egyszerű mellett vagynak más nemű szépek is, mellyeket csak azok nem látnak, kiket vagy a' *sanda theoria*, vagy a' mostoha természet a' dolgok egyoldalú szemléletére szorított.

A' kényes szemnek legkedvesebb szín a' zöld, de azért a' képiró zöld lovat nem fest; a' *hellenek* a' meztelen szobrokat szerették, de azért a' művésznek nem paran-

csolhatjuk azt, hogy meztelen képeknél egyebet ne készítsen; a' görög művészek az Istenek' képére mindig vidám nyugalmat rajzoltak, de innét nem következik az, hogy egyedűl ezen érzés' kinyomása szép, és hogy egyedűl csak ezen érzést kelljen a' művésznek festeni, szintúgy nem, valamint meztelen szobrokat és zöld lovakat. 'S így valamint színeink' választásában nem a' kényes szemre, úgy hangaink' fogásaiban is nem a' kényes fülre, hanem csak a' tárgynak természetére kell figyelmeznünk. Meglehet, hogy némelly szemnek az én szineim igen élesek, 's némelly fülnek az én hangaim, mint *Homér'* ajtaja, bőgnek; de nem kell azt a' kényes szemnek és fülnek elfeledni, hogy a' szép, nem egy színben és hangban, hanem a' különbféle szín és hang harmoniás vegyületében áll.

Igen jól hasonlítja *Home* a' beszédet az öltözethez; mert valóban, valamint minden kornak, nemnek, helyhezetnek és érzelemnek más más ruha illik, úgy a' költelmek' minden neme, és szelleme más más öltözetet vagy stylt kiván, de mást még azoknak koraik is, mert természet szerint már mi csupa hellenekké nem lehetünk. Hogy legyen tehát a' styl egy, ha annak szünet nélkül változnia kell? 's hogy

kivánjuk a' gazdag természettől, hogy az, örökre csak egynemű szépet hozzon elő 's magát a' mi *theoriánk*' szegénységéhez alkalmaztassa?

De egyébiránt is a' helleneknek volt különös poétai nyelvük; mi ellenben csak úgy választhatjuk el a' poétai nyelvet a' prózaitól, ha azt kihímezzük, az az: költői *képletekkel* érzékiebbé, helyes új szavak és szólások által pedig újabbá és szebbé formáljuk. Ezért mondja *Jean Paul*: „A' himzetek' mértékét bizonyos határozatba szorítani nem lehet. Gyakran gáncsoltatik azoknak mértéktelensége, holott csak, azoknak mindennapisága fáraszt és kínoz. A' szerelem és lelkesedés néha kiáradó édes ösztönt ád belénk, mellyről a' terméktelen fagynak ítélni nem kellene. Minden százévvel elenyészik a' költői virágoknak egy viránya 's azoknak eleven virágzó képe holt anyaggá rohad. 'S ugyan ezen naponkint való kihalásáért a' beszéd' viráginak kell nagyobb tért engedni magvaik' elhintésére. A' beszéd' viráginak, mint a' tulipánoknak, magokat, kölcsönös porzásaik által, mindig több színűekké kell változtatniok 'stb."

Ugyan itt azt is állítja a' recensens, hogy a' nagy erő durvaságot, a' fentség pedig dagályt szül. — Igen is, ha az erő és fent-

ség mellett ízlés nincs; de a' hol ez nincs ott poéta sincs. *Egyébiránt pedig én azt látom, hogy a' dagály épen az erőtlenek' hibája: mert a' hol az erő természetes, ott az természetesen tudja magát eléfejteni, hanem a' hol az csak tanulva van, ott tetszik ki az erőködés, pedig épen az erőtlennek helytelen erőködése a' dagály.* Az erős bujálkodik, mert szereti erejét fesziteni, de minden bujálkodása mellett is természetes; az erőtlen ellenben, mihelyt erőt, az az lelket, akar mutatni, azonnal dagályba sülyed. Innét van, hogy a' lélekfestő lant az erőtlen kezekben meg nem pendülhet, mert a' lélekfestés a' poézisnak lelke és teteje, oda a' *theoria*' mankója fel nem botorkáz, ott csak az észláng szárnyai csattognak.

Második vádja a' recensensnek az, hogy én *provincialismusokkal, Voss' idylljeiből 's Alemanni versekből tanult szavakkal, mint: méhe, pirholagos, csatináz, döngécsel 'stb. tömtem meg ódáimat.*

Épen olly nemű vád mint a' másik. A' *pirholagos* és *csatináz*, nem ódákban, hanem csak két gyermekes dalokban vagynak, a' *döngécsel* két ódában, a' *méhe* pedig csak egyben fordul elő. Igen helytelen tehát az a' *megtömés!* De helytelen volna

még akkor is, ha az igaz volna is; mert azon szavak épen úgy bele illenek az ódába, mint akármelly versbe.

A' verhenyeg, verhenyeges, pirhonyag, pirholag 's pirholagos, annyit jelent nálunk, mint piros hólagos, vagy habos, melly nem egészen annyi mint: *vereses* és *pirosas*, hanem a' pirossasnak különös speciese, mellynek természet szerint különös nevezetének is kell lenni. Mert mennél többféle ideának tudunk neveket adni, annál tökélletesebb nyelvünk, a' poézisban pedig mennél határozottabb a' szín, annál elevenebb és szebb.

Méhe, épen mint: *moha, kehe, puha*, mellyek természet szerint az *euphoniát* nevelik, mert *méh, moh, keh* és *puh* kimondása egy kisig nehezebb. A' magában hangzó, támaszul van ott. De nem csak az *euphoniát* lehetne így nevelni, hanem a' szónak lételes hibáját is meg lehetne olly formán orvosolni, ha a' *méhe* apis, a' *méh* pedig uterus lenne, melly szerint mind az értelem, mind a' hangzás nyerne. Igy van a' dolog a' *pirholagosban* is, melly mind értelmére, mind hangzására nézve jobb és szebb, mint a' pirossas, mellyben három kemény *s* van együtt. Ohajtanám tehát tudni, miért neheztel a' recensens az illy dunántuli vidék-

ejtésekre, holott ezek nem csak a' nyelvnek használnak, de még a' poézisra nézve is jók; mert már *Aristoteles* szerint is nem csak megengedtetik a' poézisban az illy különös szók használata, de nyilván meg is kívántatik; mert az érdekes újság ingere, valamint mindenre, úgy a' beszédre is kihat.

A' tájankénti szavak és szólások csak úgy árthatnak a' poézisban, ha azok vagy rosszak, vagy mérséktelenek. De mivel én, sem ezen néhány szót rosz tájejtésnek nem látom, sem azoknak egyszeri vagy kétszeri használatát *megtömésnek*, vagy mérséktelenségnek nem tarthatom; tahát itt is csak azt kell mondanom, hogy recensensnek ezen egész gáncsa is egészen helytelen és igazságtalan.

A' *csatináz*, a' *csattognak*, a' *döngécsel*, a' *döngnek* kicsinyzete, 's mindenik jó a' maga helyén, még ódában is. Mert az óda nem csak megszenvedi az idylli érzelmeket, sőt azokkal nyer legszebb vegyűletet; mert mi lehet szebb az egész poézisban, mint az idylli érzés? Mik pedig egyebek az idylli szavak, mint megtestesült idylli érzelmek és gondolatok? Az ódának nem csak a' nagy érzelmek, tárgyai; hanem minden szebb érzelem. Nincs an-

nak e' részben egyéb törvénye, mint az: hogy valamint az egész poézisban; úgy az ódában is a' *mondat*, az érzés' természetéhez legyen alkalmazva. A' régieknek nem volt egyéb lyricumjok mint az óda, 's abba öntötték minden érzelmüket, 's minden lyricumot ódának hítak. A' recensens által magasztalt *Melisszám* csupa idyll; de valamint abban, úgy egyebekben is mindenkor meg tudtam én az idylli szavakat Voss' gyermekes szavaitól választani.

Harmadik vádja a' recensensnek az, hogy én sok készületlen 's fiatalkori darabot is vettem fel gyüjteményembe, mint *a' szilaj leánykához, az örömhöz, az esthajnalhoz, a' csermelyhez* szóló dalok, 's mind azok, mellyek a' III. könyv' elejétől fogva egészen a' 147. lapig állanak, 's ezek közűl csak a' 138d. lapon állót veszi ki, mellynek originálja, úgy mond, *Bürgernél* vagyon.

Ezen vádra csak az a' felelet, hogy én igenis felvettem igen fiatalkori munkáimat is, mert olly hiú nem voltam, hogy csupa remeket akartam volna kiadni. De egyébiránt is, én a' poézis' publicumát nem egy két pedántban láttam, hanem a' *közönséges, középszerű emberiségben*, olly emberiségben tudniillik, mellyből mind a' fel-

csigázott tudós, mind a' lecsigázott pór egyiránt kimarad; olly emberiségben, mellyet a' bal miveltség még annyira el nem rontott, hogy a' poézist, ezt a' gyermeki lelkek gyermeki religióját góth iztelenség' mesterkélt bábjaiban keresni 's a' lelket a' fül' dobjának alája vetni; az olly publicumnak pedig szintúgy tetszenek az én gyermekkori dalaim, valamint legjobb ódáim, mellyek között nincs is egyéb különbség, sem koraikra sem természeteikre nézve, mint az, hogy a' dalokban a' szívnek egyszerű nyelvén beszéltem, az ódákban pedig a' tárgy' természete szerint harsogtam. A' ki az ódák' lelkét meg tudja tekinteni, láthatja, hogy azoknak nagy részében még szembetünőbb a' csupa gyermeki értelem és gyermeki gondolkozás, mint ezen egyszerű dalokban.

De úgy látszik, a' recensens kritikájának egész tárgya nem is egyéb, mint a' külső semmi; egyébiránt hogy számlálta volna a' gyomok közé az *Örömhez* szóló dalt, melly lelkére nézve legjobb ódáim közé tartozik? A' mi pedig még több, úgy látszik, hogy a' recensens a' megitélt dalokat el sem olvasta: mert egyébiránt hogy mondhatta volna azt, hogy a' 138. lapon álló dalnak originálja *Bürgernél* van, ho-

lott annak, a' két első soron kivűl, *Bürger* darabjához legkisebb köze nincs!

Negyedik gáncs ez: „Figyelmet érdemel az is, hogy Berzsenyi egy regét (III. k. 148. l.) *asklepiádi versekben irt.* Ugy látszik nem vette észre, melly nagy béfolyással legyen a' mérték nem csak külsőjére a' versnek, de belsőjére is. Ha egy *horátzi* ódát *tibulli* mértékre, vagy egy *tibulli* elegiát *horátzi* mértékre vennénk, nem de nevetséges korcs lenne-e az? A' rege (romance) lyrai mértékben és hangon épen ollyan, mint a' *Regnárd verselőjének* mívei, ki *tragoediájival* nevetést, *comoediájival* ellenben sírást okoz. Különben is a' poétának nem arra kell törekednie, hogy különböző tárgyakat egyforma mód alá rekesszen, sőt inkább hogy minden tárgynak saját hangot adhasson, 's így stylusának, gondolatainak, érzelmeinek több oldalúságot szerezzen.“

Az én remetémet regének, romancenak bérmálni, 's azt a' *troubadouri styl* szerint itélgetni, épen annyi mint az eredeti dalt fordításnak, a' verbumot városnak, a' várost pedig gyermek pólyának nézni! De nagy vigyázatlanság még az is, midőn a' recensens azt állítja, hogy a' mértéknek nagy béfolyása van a' versnek' külsőjére,

holott épen a' mértékben áll a' görög versnek egész külsője. Épen illy hiba az is, midőn a' recensens azért gúnyol, hogy remetém lyrai hangban és mértékben van írva, holott úgy mondana igazat, ha azt mondaná, hogy az közel sincs olly lyrai hangon írva, mint a' *troubadouri romancékat* közönségesen írni szokták: nem csak azért, mivel az asklepiadi vers a' lyricumok között legegyformább, legnyugottabb; nem csak azért, hogy költeményemnek egész menetele igen lassú és nyugott; de leginkább azért, mivel azon rímes lyricumok, melylyekben a' *troubadouri regék* íratni szoktak, mind magokra mind reánk nézve, sokkal inkább lyricumok, mint akármellyik görög forma: magokra nézve azért, mivel az igen éneklő cadentiák sokkal élesebben követik az éneket, mint akármelly metrum; reánk nézve pedig azért, mivel a' rímes versek szokott énekeink és tánczainknak formáji és typuszai lévén, azok a' mi valóságos, természetes lyricumaink.

Illy hiba az is, hogy itt a' mértéknek és módnak olly szörnyű erő tulajdoníttatik, hogy a' mérték a' nevetést sirássá, a' sirást nevetéssé, a' mód pedig a' poétát több és kevesebb oldalúvá tudja változtatni; melly természet szerint épen annyi, mint a' lel-

ket a' külső semminek és saját eszközeinek alája vetni, holott tudnivaló az, hogy a' lélek uralkodik a' testen. A' mérték nem egyéb mint edény, mellybe a' poéta önthet a' mit akar, azzal a' hozzáadással, hogy a' szükbe természet szerint kisebb, a' tágba pedig nagyobb tárgyak illenek, az az: a' szük mértékben összeszorítja a' poéta a' tárgyokat, mint a' trombita a' hangokat úgy harsogtatja 's ez a' lyricum; a' tágabb formáknál pedig tárgyait különbféle mellék tárgyakkal toldozza, 's folyamát halkal folydogáltatja. A' poézisnak minden tárgya nem egyeb mint holt anyag, mellyeknek egyedűl a' poétai felfogás ád formát és lelket, 's mindenikének ollyant, a' millyent a' poéta akar, elannyira, hogy szabad tetszése szerint az Iliást ódává szoríthatja, a' legkisebb tárgyat pedig Iliássá tágíthatja. De én remetémmel egyiket sem akartam, hanem olly közép útat választottam, melly az igen tág és szük formák között középen áll, 's nem egyéb mint a' lyricumnak általmenetele a' többi szabadabb formákra. 'S illy középszerű minden bizonynyal ezen költeménynek egész belső alkatja és menetele is, úgy hogy egyiránt távul van az mind az eposzi lassúságtól, mind a' lyrai rohanástól. De ha úgy akartam volna —

szint úgy önthettem volna ezen tárgyat a' legéposzibb vagy leglyraibb formába is, 's mindenütt jó lett volna a' remete, ha jó lett volna a' poéta, mert nem a' tárgy csinálja a' poétát, hanem a' poéta csinálja a' tárgyat. Igy kell, gondolnám, a' dolgot felvenni, nem pedig a' poétai elbeszélést, melly mind lelkére mind formájára nézve számtalanféle lehet, a' troubadouri formákhoz méregetni, 's a' poétát az iztelen troubadourok' majmolására kárhoztatni. Mert ha *Matthisson'* szép *Märchenjét* úgy itéljük, mint a' recensens az enyimet, akkor *Matthisson* szintolly Regnárd' bolondja lesz, mint én: de ha azt magában tekintjük meg, úgy kérdésen kivűl sok romance-on felüt. Ha pedig épen csak példa kell a' recensensnek, tehát tekintse meg a' régieket 's látni fogja, hogy már *Stesichor* is írt eposzi tárgyakat lyrai formákban, de írt *Horátz* is, csakhogy a' *horátzi* és *troubadouri* poéziák igen különböznek.

Ötödik vádja a' recensensnek nem egyéb, mint az én legbelsőbb charakteristikám, melly szerint ő engem egyoldalúsággal, érzeményi és gondolati szegénységgel, érzeményi és gondolati keskeny körrel vádol, melly tán illetlen jellemzésnek igaz voltát azzal akarja megbizonyítani, hogy

a' *Bonyhai Grotta* czimű dal, a' *Melancholiára* nézve; *Amathus* a' *Melisszához* iratottra nézve 'stb. nem egyéb visszaemlékezésnél; 's hogy a' sok *aetheri*, *nektár*, *nektáros*, *virány*, *virulmány*, *Ilisszus*, *Sokratesz*, *Plató* 'stb. szünet nélkül előfordúlnak, 's szünet nélkül ugyan azon ideákat és érzeményeket hozzák magokkal.

Íme, mivel *Schillert*, *Voltairet* és *Matthissont* szegénységgel és szűk körrel vădolá, már most mind *Csokonai*, mind *Himfy*, mind én szűk körbe szorulánk! *Voltaire* azért szűk körü és szegény, mivel keveset érzett, *Matthisson* azért, mivel keveset gondolt, *Csokonai* azért, mivel nem olly sentimentál mint *Himfy*; *Himfy* azért, mert nem érti a' verselés mesterségét úgy mint *Csokonai*, én pedig azért, mivel gyüjteményemben a' fent említett szavak és ideák igen sokszor előforognak. Ez a' *szűk kör* tehát olly tág, hogy abba a' világnak minden poétája, mind az egész emberi nemmel együtt bele férnek, mert hijánytalanság senkinek nem adatik. Nekem sem lehet tahát ezen szűk kör ellen panaszom; csakhogy ezen antikritikám is egyoldalúsággal, szűk körrel, szegénységgel ne vádoltassék, illik ezen charakteristikát minden oldalairól megtekinteni.

Első argumentuma ezen charakteristikának tehát az, *hogy a' Bonyhai Grotta a' Melancholiára nézve, Amathus a' Melisszszára nézve 'stb. nem egyéb visszaemlékezésnél.*

Ide az a' felelet: hogy vajjon az illy semmi, lehet-e argumentuma a' legbelsőbb charakteristikának, kivált akkor, mikor ez a' semmi nem is igaz? — mert a' *Bonyhai Grotta* csak úgy közelít a' *Melancholiához,* hogy azt említi, de egyébiránt azzal semmi köze nincs. Ugyanis, a' *Melancholiában a' melancholiát* éneklem, a' *Bonyhai Grottában* pedig megköszönöm a' szép lelkü grófnénak, hogy Melancholiámat grottájában kőre vágatta. Melly szerint szükségképen kelle ugyan a' Melancholiát említenem és arra visszaemlékeznem; de az illy visszaemlékezést az úgy nevezett poétai visszaemlékezéstől meg nem választani épen olly nagy hiba, mint a' millyenekre a' recensenst vissza emlékeztetni már meguntam.

Hogy az *Amathusz* és *Melissza* között van visszaemlékezés, abban igaza van a' recensensnek, mert azokban mind a' fő gondolat, mind annak menetele egy. De ha az a' fő gondolat különbféle képekbe van öltöztetve, a' minthogy úgy is van, vajjon miben áll akkor a' költér' hibája;

holott ez a' gondolat nem egyéb mint poétai tárgy, vagy holt anyag, 's egyedül ennek kiképzése teszi a' poézist? Ugyan is, mi poézis, mi nagy és szép van ezen gondolatban: *én nem szeretek hadakat énekelni, 's nem gondolok a' világ zavarával, hanem csak a' nyájas Múzával és Melisszával akarok enyelegni*, — mi szép, mi nagy van, mondom, ebben? 's mi dicsőség a' poétának illyent gondolni vagy nem gondolni, holott ez a' gondolat *Ádámtól* fogva minden ember fejében mindennapi gondolat. Hanem ezen gondolatot és érzelmet úgy kirakni, mint ezt *Horátz* néhányszor kirakta, az már igenis poézis.

A' lyrai főgondolatok és érzelmek nem egyebek mint az emberiségnek legfőbb, az az, leguniversalisabb gondolatai és érzelmei, mert itt a' legfőbb nem lehet egyéb, mint legfőbb universalitás; az az, a' lyrai főgondolatok és érzelmek egyenesen a' közönséges emberi természetből folynak, 's minden közönséges emberben megvagynak. Hogy lehet tehát azt gondolni, hogy az illy mindennapi gondolatnak több izbeli felfogására érzeményi és gondolati szegénységből szorúlna *Horátz*, vagy én, ki — a' recensens itélete szerint — *Horátzot* a' poétai érzelmek emeltségében

felmultam, holott e' részben még egy közönséges szolgáló is olly gazdag mint *Horátz*.

Semmi nem egyéb az illy poétai visszaemlékezés, mint *poétai kedvencz*, melylyet a' poéta igen szépnek látván, több oldalról is szeret felfogni és kimutatni, a' mit nyilván láthatunk minden jelesebb lantosnál; mert kedvencze csak annak nincs, a' kinek minden jó, csak legyen. Az érzeményi és gondolati szük kör, szegénység tehát, vagy értelem nélkül való beszéd, vagy olly nagy hiba, melly még azon poétákra sem illik, kiknél a' fő gondolat és érzelem csaknem mindenkor ugyan azon egy, mint *Petrarkánál*, *Himfynél* 'stb.; — annyival inkább pedig nem én reám, holott csaknem minden darabomban más gondolatot és érzelmet próbálgaték festeni, kivévén némelly kedvenczeimet, mellyeket vagy igen szépeknek, vagy igen fontosaknak látván, jónak tartám többszer is felfogni. Mert az érzeményi és gondolati szegénység nem a' poétákra, hanem csak az együgyű emberekre illik, 's mert így itélgetni: ez a' költő nem írt *bordalokat*, *madrigálokat*, *romanczékat* 'stb. tahát ez a' költő érzeményi és gondolati szegény, és szük körű; mivel azért nem írt, mert nem

tudott, 's azért nem tudott, mivel azon érzelmeknek és gondolatoknak hijával van, — olly kritika, mellynél képtelenebbet gondolni sem lehet.

De én úgy gondolom, hogy a' ki nem csak recensiókat olvasni, hanem gondolkodni is tud, könnyen általláthatja azt, hogy *Voltaire* csak azért szük körű, mivel tudta azt, hogy a' német sentimentál érzés nem szép; *Matthisson* azért, mivel tudta, hogy a' *Schilleri Gedankengehalt* nem poézis; *Himfy* azért, mivel tudta, hogy a' rimes verset megmetrumozni hijábavalóság 'stb.

Második argumentuma ezen charakteristikának az, hogy azon feljebb előszámlált szavak és nevezetek gyűjteményemben szünet nélkül előforognak, 's mindenkor ugyan azon ideákat hozzák magokkal elő.

Ez a' különös kritika olly különös ellenbirálatot tön szükségessé, hogy kénytelen valék mind azon gyakran előforgó szavakat és nevezeteket gyűjteményemben megolvasni, mind eddigi több fő költért ezen különös kritika alá vetni 's azokat magammal ezen tekintetben összehasonlítani. Melly szerint tehát egész gyűjteményemből kiszedegetvén azon szavakat, úgy találtam, — salvo errore calculi, a' dolog egyébiránt is csupa hijábavalóság — hogy az *aetheri*

hatszor, *nektár* hatszor, *nektáros* kétszer, *virány* tizszer, *virulmány* ötszer, *Plató* négyszer, *Ilissuss* háromszor, *Sokratess* ötszer fordul elő.

Homernál nem csak illy egyes szavak, hanem egész szólások, egész képek és öszszehasonlítások ugyan azon formában és értelemben gyakran forognak elő, úgy hogy *Homér* szintúgy vádoltatik az *orosslán'* gyakori előforgásáért, valamint én ezen kedvencz szavaimért, de minden bizonynyal szintolly ok nélkül vádoltatik, valamint én. Mert igaz ámbár hogy jobb volna az, ha a' poéta mindenkor újdonúj képeket mutathatna; de mivel a' költér mindenkor a' legszebbeket akarja mutatni, a' legszebbje pedig mindenütt keves, tehát kénytelen a' költér azokat több izben is használni; mert nem akar az újabb de már nem olly szép képpel a' bényomásnak, az az, a' költély legfőbb czéljának ártani. Innét van, hogy ugyan azon képek, mellyeket *Homér* annyiszor használt, örökre használtatni fognak mind azon költérektől, kik nem a' recensiókra, hanem a' poézis' effectusára vigyáznak. *Schillernek* ezen versében; *die Künstler*, a' *szép* negyvenszer, a' *kecsum* tizenegyszer; a' *symmetria* és *harmonia* tizenegyszer; *Matthissonnál* az első két vagy

három versezetben (nem tudom bizonyosan, mert jegyzésem homályos) a' *virány* hétszer, *esthajnal*, *estfény* tizenegyszer fordulnak elő: *Kisnél a' Kazinczyhoz* szóló két darabban, a' *Herkules választásában*, és a' *Csereyhez*, *Mathovicshoz*, *Nagy Istvánhoz* szólókban a' *szent* mintegy ötvenhatszor, *szent tűz*, *szent hév*, *szent láng* kilenczszer említetik.

'S így látom, hogy ugyan azon ideák és érzelmek, noha különféle nevezetek alatt; nem egy egész könyvben, hanem csak egy dalban is gyakran előfordulnak, mint p. o. *Kazinczynak Szemere* által magasztalt sonettjében (Tud. Gy. 1818. IV. k. 84. l.), a' kietlen *szabdalás*, *kaphodás*, *szörnyű hajnicvás*, *csaphodás*, *sujtás*; így Kisnek *gr. Festetics Ignáczhoz* szóló 's recensens által olly igen magasztalt episztolájában a' *furiák' fészke*, *bódult eretnek*, *sátánvallás*, *mérges vipera*, *felpuffadt korcs*, *aspis*, *manozangló dühödt vad*, egymást érik, mellyek nevezetre nézve ugyan nem egyek, de az érzésre és ideákra nézve vagy igen rokonok, vagy egészen egyek, 's mellyekben nem csak az a' hiba, hogy egymást érik, hanem leginkább az, hogy azok már magokban sem olly szépek mint *nektár* és *virány*, hanem igen is kietlenek.

Ezek szerint tehát láthatni, hogy a' legnagyobb költőknek is vagynak bizonyos kedvencz szavaik, szólásaik, képeik és uralkodó érzelmeik, mellyekkel nem csak gyakran élni, hanem néha visszaélni is szoktak; láthatni, hogy én a' legnagyobb költérekhez képest sem éltem igen vissza kedvenczeimmel, 's ugyan azért látni való az is, hogy nem igaz a' recensensnek azon állítása, midőn azt mondja: hogy *azok szűnet nélkűl előforognak.*

De szinte illy hamis a' recensensnek azon állítása is, melly szerint azt mondja, hogy ezen szavak szűnet nélkűl ugyan azon érzelmeket és ideákat hozzák magokkal! mert vizsgálja meg bár a' józan olvasó, ha vajjon ugyan azon egy érzelmek és ideák-e ezek: *az elmének aetheri szárnya*, az az, az elmének magas fellengése, *az embernek aetheri része*, az az, az emberi lélek, az *Aetna' tetejének aetheri fagya, lantnak aetheri hangja,* az az, a' poézisnak égi hangjai; *nektár thyrsus*, az az, szőlővessző; *ifjuság' nektára*, az az, ifjuság' örömei; *múza' nektár pohara*, az az, halhatatlanság vagy dicsőség; *minden virágról nektárt szedni*, az az: szép, jó, isteni tudományt gyüjteni; *kegyed' életadó virányai*, a' Gracziák' vidám társasága; *Amathusz' virányai,*

a' szerelem' *örömei*, *Delphi' pálma virányai*, az az, a' tudomány és pálma koszoruknak szép mezeje; *Lethe' virányai*, az az, elüzium; *reggelikor' virányai*, az az, ifjúság' vidám élete, — 's így a' hol a' viránynak ideája egészen el nem változik is, mindenkor új ideával vagyon összekötve, melly azt újjá teszi, mint: *thesszali virány*, *lathmuszi* és *badacsonyi virány*, mellyek természet szerint nem egy ideák.

Továbbá: *Anakreonnal Sokrat' ölébe dülni*, az az, bölcsen örülni, *sokrateszi lélek kincseit rózsák közé rejteni*, az az: a' philosophiát a' poézis' szép köntösébe öltöztetni, *Sokratesz' méreg pohara*, az az, az erénynek és tudománynak rosz jutalma, *Sokratesz' karján mosolyogva oktatni*, az az, a' bölcseséget népszeríteni, játszva tanítani, *platói nyelv*, *platói* lelkesedés, *Platóval respublicákat alkotni*, mind ezek különféle ideák, mert majd úgy jelenik meg *Plató* mint szépnyelvű, majd mint lelkes ideális, majd mind politicus író, melylyek minden bizonnyal egészen különböző ideák.

Igy van a' dolog a' többi szavakkal is, mellyeket a' különféle kapcsolatok többnyire különféle ideákká változtatnak. A'

nektáros és *Ilíssusz* pedig kétszer háromszor fordulván elő, szót nem érdemel.

Mind ezek, mint igen költéri ideális szavak és nevezetek, természet szerint igen sokféle értelemben használtathatók, miként a' mondottak nyilván mutatják is, hogy én azokat sokféle értelemben használtam. De a' recensens itt is csak a' kérget nézte, 's nem látta, hogy valamint vagynak egy ideának különféle nevezetei, a' szerint vagynak némelly nevezeteknek különféle ideájik. A' *kapkodás*, *csapkodás*, *sujtás* 'stb. különféle szavak, de azoknak ideájok csak egy; 's így van a' dolog a' *furia*, *vipera*, *sátán*, *aspis* nevezetekkel is: de a' ki a' *Lethe*, *Amathusz*, *Badacsony* virányait egy ideának nézi, nehezen tudja mi az idea.

Az egész dolog csak oda megy, hogy az én czifra ideális kedvenczeim a' recensenanek szemébe tüntek, másutt pedig a' sokkal több mindennapi kedvenczeket sem vette észre. De én az illy kedvenczekről még sem igy itélnék. Mert *Horátznál* a' sok *massicum* és *falernum*, *Kisnél* a' sok *szent*, *Matthissonnál* a' sok *esthajnal*, *nálam* a' sok *aether*, *nektár*, *virány* 'stb. egyebet nem mondanak, mint azt, hogy az első a' *nyájas*, a' másik az *innepes*, a' harmadik az *andalgó*, a' negyedik a' *czifra ideá-*

kis stylt tartotta szépnek, 's annak szinei uralkodnak művein. De ha csak ugyan gáncsot akartam volna az illy semmiből csinálni, akkor megvizsgáltam volna, ha vajjon az ugyan azon szavak alatt nem rejteznek-e különféle ideák, mint nálam nyilván látni lehet, 's akkor ezen hibát neveztem volna, egészen megfordítva, nem gondolati 's érzeményi, hanem *kitételbeli szegénységnek*, de ezt is csak úgy, ha előbb minden gonddal megfontoltam volna, ha vajjon ezen szegénység a' költért illeti-e, vagy pedig a' nyelvet? Mert a' kitételekben az egyik nyelv gazdag, a' másik pedig szegény lehet. Így szinte továbbá meg kellett volna a' recensensnek fontolni, ha vajjon az ugyan azon szavaknak vagy ideáknak gyakori előfordulása nem foly-e szükségképen a' poézis styljának természetéből; mert mennél alantabb a' poézis, annál tágabb annak mezeje mind az ideákra mind a' kitételekre nézve, 's mennél fentjáróbb, annál szükebb mindenikre nézve; mivel az alantabbhoz csaknem minden, de a' fentebbhez csak a' fennebb ideák és szavak illenek, mellyekben természet szerint mind főnk mind nyelvünk, még most, szegényebb mint a' mindennapiakban.

Melly szerint ha a' recensens ezeket megfontolta volna, könnyen általláthatá, hogy én, ki nem bordalokat énekeltem, hanem — a' recensens' itélete szerint — ideális képekkel foglalatoskodtam, szintolly szükségképen szorultam olly gyakran azon ideális szavakra és nevezetekre, valamint *Horátz* a' *falernumra* és *massicumra*.

De továbbá, ha mind olly igazak volnának is ezen argumentumok a' millyen hamisak, mégis egészen helytelen volna ezen egész charakteristica, először azért, mert a' charaktert nem charakteri hibákból itélé: másodszor azért, mert ezen charakteristika az előbbivel e diametro ellenkezik; harmadszor azért, mivel a' józan kritikának legfőbb elve ellen itélt.

Hogy nem charakteri hibákból itélt a' recensens charakteremről, látni való onnét, hogy mind azok, a' miket charakteristikájának argumentumaivá tett, ha hibáknak veszem is azokat, csak olly hibák, hogy azokat legkevesebb orvosolni; a' charakteri hibának pedig megesmértető jele az, hogy az vagy egészen, vagy nagy részben mindenkor orvosolhatatlan.

De mi könnyebb mint az én hibáimat orvosolni, holott látni való, hogy, ha én

„Melisszát“ kivetem, 's néhol az *aetheri* helyett *istenit*, *mennyeit*, a' *virány* és *virulmány* helyett *mezőt*, *ligetet*, *halmot*, *berket* 'stb. teszek, 's ha *Platót* és *Sokratészt* egy két helyen másra bérmálom, tehát minden hiba meg lesz orvosolva 's az egész charakteristica le lesz döntve. Ezt pedig nem csak én, de egy gyermek is megteheti, 's a' nélkül megteheti, hogy a' munka legkisebb lételes változást szenvedne, melly ismét új bizonysága annak, hogy azok koránt sem charakteri hibák. Mert ha charakteri hiba orvosoltatik, akkor mulhatatlan nyerni kell a' költeleménnek: de mit nyer az enyim, ha az *aetheri* helyett *mennyeit*, 's a' *virány* helyett *mezőt* teszek? veszt minden bizonnyal, mert az ideális szavak helyett mindennapiakat nyer, melylyek legfeljebb is csak azt a' hasznot tehetnék, hogy nem lennének olly szembetűnők mint amazok, melly szerint nyerne ugyan valamit az egész gyüjtemény a' hideg vizsgálóra nézve, de az ideális szemek előtt vesztenének a' legideálisabb kifejezések, a' dolog' valója pedig csak az maradna a' mi volt.

Én tehát, akármint forgatom a' dolgot, az illy szavak gyakori előfordúlásaiból józanon egyéb itéletet hozni nem tudok

mint azt: hogy a' poéta költelmei összeszedésekor vigyázatlan volt, 's nem vette észre, ez vagy amaz szó többször jó ajakra, mint sem illene.

Ez tehát az én hibám is, de a' mint láttuk, ezen vigyázatlanságban a' legnagyobb költérek is társaim.

Hogy pedig ezen charakteristika az előbbivel egyenesen ellenkezik, láthatja a' ki ezeket összevetni tudja. Ott a' *raphaeli lélek, ömledő bőség, magas csapongás, csupa tűz, csupa erő, csupa érzés, csupa fantazia 's a' legsebesebb lángokban is szelídség;* itt az *egyoldalúság, érzeményi 's gondolati szűk kör, érzeményi 's gondolati szegénység* 'stb. olly sikoltó ellenmondások, mellyeket természet szerint összeegyeztetni nem lehet.

Ezen szembetűnő ellenmondásokat azzal akarja recensens elhárítani, hogy ezen utóbbi charakteristikában a' bőséget, erőt 'stb. csak a' kifejezésekre, 's csak némelly érzelmekre és gondolatokra szorítja. De az első charakteristikában nem csak a' kifejezésekről, nem csak némelly érzelmekről, hanem az egész emberről volt szó. 'S vajjon összeegyeztethető-e az, hogy a' költér a' költélyes kitételekben gazdag, a' költéri gondolatokban ellenben szegény legyen,

holott ez a' kettő egy? mert a' költéri kifejezések mik egyebek mint megtestesűlt poétai érzelmek és gondolatok? — Azért mondja *Jean Paul*, hogy a' *styl nem egyéb mint maga az ember és a' lélek' legtitkosabb sajátságainak második hajlékony teste;* 's ezért mondja *Luden*, hogy a' *beszéd nem egyéb mint maga a' lélek az ő legesszköztelenebb megjelenésében.*

Ez ugyan ellenkezni látszik azokkal, miket az előbbi egyes szavaknál mondék, de valójában nem ellenkezik; mert egészen más az egyes szó, más a' költéri kitétel. Az egyes szavak és ideák csak szerei a' festésnek, de a' költélyes kitétel már festemény, az az, meghatározott, megoszthatatlan értelmű és érzelmű gondolat.

Épen illy ellenmondás itt még az is, midőn recensens azt állítja, hogy *én némelly gondolatot, némelly érzelmet a' lehetséges hévvel öntök ki ugyan, de ezen gondolatok, ezen érzelmek szűk körben forognak.* Mert ki nem látja azt, hogy a' gondolatot és érzelmet a' lehetséges hévvel önteni ki, annyi, mint a' poézisnak egész körét bétölteni: mert az érzelmek és gondolatoknak a' lehetséges hévvel való kiöntése már magában foglalja az egész lélekfestésnek a' lehetségig való elevenségét

is, mivel egyedül ezen eleven festés tette azon érzelmek és gondolatok hevét láthatóvá; az érzelemnek és gondolatnak szűkköre pedig mi lehet egyéb, mint ezen legfőbb költéri tulajdonságok lételes feloldozása?

De a' recensens még azt sem tudni látszik, melly végtelen sokat monda, midőn az első charakteristikában azt mondá, hogy én *Horátztól*, *Virágtól* és *Himfytől* ömledő bőséggel, magasabb csapongással választám meg magamat, 's még is legsebesebb lángaimban is szelíd tudtam lenni. Mert az illy nagy költőket a' poétai lélek' főbb emeltségében felmulni, 's a' legsebesebb lángokban is a' szelídséget megtudni tartani, olly charakteristica, melly a' legnagyobb *genie'* egész charakterét kimeríti. Mert a' legfőbb emeltségben a' szelídséget, vagy józanságot forrósággal, a' bájt erővel, az ellenkező érzelmeket egymással csak olly lélek egyezteti össze, mellyben minden erő tökélletes harmoniás emeltségben munkálkodik; 's az illy lélek a' tökélletes *genie*, 's az illy léleknek képe a' legszebb kép. 'S ezért mondja *Luden*: *„Schönheit kann sich in ruhigen Formen zeigen, lebendig aber wird sie erst durch Handlung, und die grösste Schönheit eines Kunstwerks*

offenbart sich im Sturm der Leidenschaften, diese gleichsam zügelnd."

Ezek szerint tehát, ki nem láthatja azt, hogy ezen charakteristikák engem majd a' legfőbb *geniek* közé, majd a' bő beszédű bohók közé charakterizálnak; 's ki nem látja, hogy ezeket csak úgy lehet összeegyeztetni, mint a' *nagy költért*, 's *Raphaélt* és a' *nemzet' kevélységét* a' *Regnárd' bolondjával* és *Lukács pappal?*

De ha igy nem volnának is mind ezek, 's tökéletes igaz volna is ez a' charakteristika, még is igen rosz volna az, mert a' józan birálat legfőbb elve ellen, nem annyira a' *művet*, mint a' *művészt* vette tárgyul, el annyira, hogy egyenesen a' legbelsőbb embert charakterizálja és mocskolja, melly szerint az egyenesen személy-sértő gúnyolattá alacsonyodik; mert a' hol egyszer a' szeretetnek és emberségnek minden egyéb törvényeket maga alá vető legfőbb törvénye megbántatik, ott semmi jó nem lehet.

Nincs a' kritikának arra sem szüksége, sem szabadsága, hogy vizsgálatinak eredményét az emberre alkalmaztassa, a' minthogy nagy képtelenség nélkül nem is alkalmazhatja. Mert hiszen a' legjobb érzel-

mű, és gondolatú ember is lehet igen rosz költér, 's megesne a' világnak, ha a' sokat, vagy sokfélét iró poétákon kivűl, mindenek érzeményi és gondolati szegények volnának, 's megesne a' képírónak, ha annak művészeti tökélletét, nem a' művek' tökéletéből, hanem azoknak számából vagy sokféleségéből itélnők meg. Igy *Csokonai* felmulná *Horátzot*, 's az arabesk mázoló a' lélekfestő *Raphaelt*. Nem az a' kérdés, *mit* és *mennyit* fest a' *művész*, hanem csak az, *mint fest*, mert egyedűl ez a' művészé, amazok többnyire csak a' környezeteké.

De egyébiránt is, ki nem látja azt, hogy valamint az én gyüjteményem, úgy minden jobb lyrai gyüjtemény nem egyeb, mint különféle természetű műveknek hibridumai? Vajjon tehát a' lantosokat mind olly hibridumokká tegyük-e, mint a' recensens engem? mulhatatlan ollyanokká kell pedig tennünk, mihelyt a' művek különféle, egymással ellenkező tulajdonságait az emberre ruházzuk. Ne csináljunk tahát az emberből *quodlibet*et, hanem elégedjünk meg a' munkák' különféle tökéleteinek és hibájinak kimutatásával, az embernek pedig hagyjunk békét. Mert valamint kötelességünk a' műveket megitélni, épen olly kötelességünk az embert

minden lehető módon kéméleni, mivel az illy személysértő charakteristikákból rosznál egyebet senki nem tanúlhat.

Óhajtanám tehát, hogy ezen igen rosz példát kritikusaink el ne tanúlnák, hanem inkább szünet nélkül szemeik előtt tartanák ama' szép lelkű herczegnek *Gonzaga Castiglionei Aloyznak* szép szavait: *„A' természet a' mennyei fényből teljes mértéket senkinek sem ád, hanem azt a' maga oeconomiás prizmája által számtalan egyes súgárokra osztván, minden halandónak csak illy egyes súgárt nyújt. 'S ezen sugárnak tulajdon színe uralkodik annak lelkén, ez festi annak műveit, ez határozza meg az ő geniuszának jellemét 'stb.*

Így szokta halandó társait a' szép lélek kéméleni; mert tudja, hogy valamint maga nem adhat mindent, úgy másoktól sem kivánhat mindent. De vagynak, kik azt hiszik, hogy a' természet' oeconomiás prizmája az ő kezeikbe van adva, pedig az ollyanoknak legkevesebb juta.

A' *hatodik* gáncsolat az, hogy némelly költelmeim teljesek lévén ragyogó kitételekkel, csak látszanak valamit jelenteni, de valósággal minden érzeménytől, 's minden értelemtől *általjában* üresek, mint az

Ajánlás, a' *Török Sophiehez*, a' *szonetthez* a' *Bonyhai Grottához* szólók 'stb. *).

Hogy itt az én munkáimra ollyant mond recensens, a' mit még a' csecsemő' gegyegésére sem mondhatni, mert azt sem lehet minden érzéstől és értelemtől, még pedig *általjában* üresnek mondani a' józan olvasó, látja; de azt, hogy miért mondogat illyeket, csak akkor fogja megérteni, ha megtekinti az ő költélyi természetét; mert egyedűl ez mutatja ki nyilván, mit tart ő poétai kitételnek, mit poétai érzésnek és értelemnek. Vegyük tahát e' végből vizsgálat alá azon tán legjobb, legérthetőbb versezetét, mellyet *Szemere* is igen méltónak látott a' felmutatásra. Tud. Gy. 1818. IV. k. 84. l.

Vedd e' gyűrűt reszkető kezemből,
Vedd e' csókban forró lelkemet;
Néked minden órát életemből,
Értted vérözönnel szivemet!
Téged fognak által karjaim?
O te, e' keblemnek ideálja,

*) Az itt következők idézvék a' Muzarion v. Élet és literatura IVd. kötetében 1829. lap 41, 43—53.

Melly gyakran mint nyári est' homálya
Messze lengett szél' fuvalmain.
Merre, merre lángoló hevemben?
Honnan, honnan ó nem földi kény?
Mért e' reszkető könyű szememben?
Mért ez édes órán új remény?
Bájos arczod', százszor boldog álom,
A' múltban 's jövőben nem találom.
Holtan fekszem-e lágy karodon,
Vagy merengek bő hullámidon?
Tündér kárpitot vonnak felettem
Hű szerelmünk' nyájas isteni,
Érzem őket hűsen lengeni,
'S égi scének tünnek fel mellettem,
'S myrtus lombjaimnak enyhelyében,
Én, a' választott boldog, én!
Összeomlok a' kény érzetében,
'S égek Armidámnak kebelén!

Jegyezzük meg tehát ezen versezetben e' következendőket:

1. A' Hellenek, *Bouterweck* szerint, a' *kérdések'* és *ismétletek' figuráit*, mint nem poétai figurákat, a' rhetorikába utasították; 's íme, még is ezen huszonnégy sorból álló versezetnek tizenhárom sora

mind illy kérdő 's ismétlő figurákkal van megrakva; mert az egymást érő: *neked*, *téged*, *értted*, *ó te*, szintolly helytelen ismétlés, valamint az egymást érő: *merre merre*, *honnan honnan*, *mért mért*, *én én*. Mind ezek kietlenségét neveli még az ötszöri felkiáltás is, el annyira, hogy az egész versezet nem egyéb, mint az egymást érő kérdések, ismétlések 's felkiáltásoknak örökös ismételgetése. De nagyobbítja ezek hibáját még az is, hogy ezen ismétlések között hat sor valami egyforma verbumtalan figurát ismétel, mint: *Néked minden órát életemből.* „*Értted vérözönnel szívemet*", — „*Merre, merre lángoló hevemben*", — „*Honnan, honnan ó nem földi kény*", — „*Mért e' reszkető könyű szememben*", — „*Mért ez édes órán új remény.*" Illyenek a' recensensnek *kedvenczei*, 's így él vissza azokkal; de vajjon, ha csupa rózsák volnának is ezek a' *kedvenczek*, nem válnának-e azok ennyi repepetálások' repetálása által csupa bojtorjánokká?

Igaz ugyan, hogy az újabb sentimentál styl, 's az érzelem' természete engednek e' részben valamit, de koránt sem ennyit. Nálam is vagynak mind ismétlések mind kérdések, de nincs ennyi, 's nem

érik azok igy egymást, melly már a' dolgot egészen megválasztja, de megválasztja még az is, hogy ezek már magokban rosszak; mert a' beszédből a' verbumot kivetni annyi, mint annak értelmét elharapni, 's meghatározatlanná tenni, 's annyi mintha a' festő a' képet orr nélkül hagyná azért, hogy a' néző úgy is oda gondolhatja azt. Igy változtatja a' poézist a' *külső semmikre függesztett figyelem* üres zajjá, 's valóságos *Hangzatkává*.

2. A' költér a' nyelvet nem csak nem rontja, hanem inkább minden lehető módon megszebbíti; ezen versezetben pedig a' megszebbített szavak és szólások helyett illyeneket látok: *Ó te, e' keblemnek ideálja . . Melly gyakran messze . . Lengett szél' fuvalmain,* mellyeknek igy kellene lenniek: *ó te, e' kebelnek ideálja, melly gyakran messze lengtél;* mert az igen kényes magyar fül igen érzi, hogy az illy kétszeri reá mutatás, mint: e' *keblem*, felesleg való szószaporítás; 's érzi, hogy a' tárgyhoz majd második, majd harmadik személyben egyszerre szólani helytelenség. De itt a' *leng* és a' *szél' fuvalmai* sem összevalók; mert ezek nagy szelet jelentenek, amaz pedig csak kis szellőt. Egyébiránt is a' *lengés* már kimeríti az egész gondolatot, 's

a' szél' fuvalma csak szükségtelen szószaporítás.

'S így a' szükségtelen *kény* és *könyű* helyett is jobb lett volna az *öröm*, *gyönyör* és *köny* vagy *könny*, valamint az a' helytelen: *hűsen lengeni* jobb lett volna így: *hűsen*, vagy még jobban *hűset lengetni*; így lehet azután a' *legyezőből*, *lengető*. Az illyenek pedig: *Én*, *a' választott boldog*, *én! Összeomlok a' kény' érzetében*, csak olly affectált, gyermekes, scenai szóllások, mellyekben a' szerelem' édes nyelvének legkisebb accentje nincs.

3. A' költéri beszédnek nem homályosnak, annyival inkább nem érthetlennek, hanem a' lehetségig világosnak kell lenni, mert leginkább ettől függ a' reáhatás' elevensége; ezen költelemben pedig, nem csak homály, de néhol érthetetlenség is találtatik, mint: *Értted vérözönnel szívemet*. Szeretőnknek adni szívünket igen is lehet, de szeretőnkért hogyan lehet, és kinek lehet adni szívünket, én legalább nem érthetem, pedig hogy ezen *verbum* van kihagyva, nyilván mutatja az előtte lévő sor. 'S hát a' szerelem ömledezésében vajjon mire való 's mit jelent az a' *vérözön?*

Merre, merre lángoló hevemben? Vajjon miért akar a' boldogitott szerető Ar-

mida' öléből elmenni? és hová? — 's van-e ennek értelme, ideje és helye? Vagy tán az elragadtatás olly nagy, hogy az még Armida' karjai közűl is ki akarja ragadni a' boldog jegyest? Ez már valóban igen lángoló olasz hév. De az illy olasz hévnél képtelenebbet gondolni nem lehet.

Mért ez édes órán új remény? Bájos arczod, százszor boldog álom, A' múltban 's jövőben nem találom. Holtan fekszem-e lágy karodon, Vagy merengek bő hullámidon? Én ezeket nem érthetem 's nem gondolhatom el, mi lehet itt az az új remény, és az a' százszor boldog álom, mellynek képe sem múltban sem a' jövőben nem találtatik? a' mi, sem a' múlthan sem a' jövőben nincs, az vagy semmi, vagy jelenvaló. Igen, de hogyan lehetne a' jelenvalót a' jelenlévő édes óra' reményének nevezni? De szint így nem érthetem ezen gondolatnak poétai képét is, mert én olly csuda lényt, a' minek egyszersmind *lágy karokat is, bő hullámokat is* tulajdoníthatnék, képzelni nem tudok. Illy nyilván való ellenmondásokkal teljes az egész mű mind kivűl mind belül.

4. A' *tárgyas költér* mikor nem ideált ád, hanem csak a' tarka valót festi, mutathatja tárgyai természete szerint az in-

lemnek typusza, mint itt a' *merre, merre lángoló hevemben;* mert ez az elragadtatást még messzebb akarja vinni, amaz ellenben nálam az elragadtatást menti, józanitja, zabolázza. Igy *Chloémban*, noha ott a' vágyódó szerelem festetik, még is egészen más érzeményt fest az *égek*, mint itt; mert az utána következő: *szívem elolvadott*, tüstént megmagyarázza, hogy ott az *égés* nem egyéb, mint a' szívnek olvadása; de itt az *összeomlok* és *Armida* a' roszat még rosszabbá teszik.

Másodszor pedig ellenkezik ezen érzeménynek szertelen felcsigázása a' dolgok' természetével azért is, mivel ellenkezik a' poézisnak legfőbb czéljával — az emberiség' javával, — melly, természet szerint, valamint minden emberi tudománynak, úgy a' poézisnak is legfőbb czélja: mert lehet ugyan a' szerelemnek görög styljét, lelkiebb cultúránk szerint lelkiebbé tenni; de a' görögöktől messze távozni mindenütt veszély, 's ennyire távozni annyi, mint a' poézist 's annak legszebb, leggazdagabb tárgyát elcsufitani 's megmérgesíteni, nem pedig megszebbíteni; 's annyi, mint az emberiségnek és poézisnak' legfőbb charakterét a' *józanságot* megrészegíteni. De mit használhat akkor minden philosophiánk,

ha azt másfelől poéziánkkal *practice* lerontjuk? A' poézisnak a' philosophiával nem ellenkezni, hanem legfőbb fokozatig egyezni kell, el annyira, hogy a' mit a' philosophia csak dictál, csak mondogat, azt a' poézisnak practice kimutatni és gyakorolni kell. Emeltségbe hozza a' poézis érzelmeinket, de nem azért, hogy azokat ragadozásra szoktassa, hanem egyedűl azért hogy azokat a' legnagyobb emeltségben is harmoniás játékra, vagy a' legsebesebb lángokban is szelídségre tanítsa, az az: a' legfőbb poézis nem lehet egyéb, mint eleven testbe öltözött 's leggyakorlatibb philosophia.

Ezen legszebb elvek nem tudásától, nem érzésétől van az, hogy ezen egész költelemben az érzés annyira felcsigáztatik, hogy az elragadtatás még a' maga tárgyától is el akar ragadtatni: innét, hogy a' szerelem' istenei, kik még eddig a' szerelmet gyújtani szokták, itt a' szerelmet hűteni kénytelenek, de még is a' szerelmesen, sem az istenek hűtése, sem a' myrtusok' *enyhelye* nem *enyhíthetnek*, hanem az, öszszeomlik és elég. Illy ellenmondásokkal teljes itt minden, még pedig nem homályos, hanem igen is nyilvánvaló ellenmondásokkal, mert ha csak azt mondaná itt a'

szerelmes: *a' szerelmek' istenei hűsen lengetnek*, még akkor csak homályos volna e' visszásság; de mikor nyilván kimondja, hogy ezen hűs lengetést nem csak látja, hanem *érzi* is, már akkor igen nyilván ellenemond magának elannyira, hogy ezt: *érzem a' szerelem' istenének hűs lengetését*, nem itt, hanem csak tréfában lehetne mondani, mikor azt akarnók tudniillik mondani, *hűl a' szerelmünk.* Igy esik vissza a' felettébbvaló mindenkor a' nevetségesbe és ellenmondásba, 's ez a' *dagály;* a' minthogy ezen versezetnek egész poétai érzeménye nem is egyéb, mint az érzelmi dagálynak legképtelenebb neme.

5. A' fantazia, mint a' poézisnak képző ecsete teremthet különféle ideális képeket és lényeket; de ha ezen képekben a' természetnek typusza elenyészik, már akkor a' fantazia tisztátalan és természetlen, 's az egész poézis nem egyéb, mint: *rut ideálitás;* mert egyedűl ennek tisztasága egyetlenegy feltétele az egész ideálizálás' művészetének, vagy poézisnak. — Ezen költeményben a' fantaziának két műve tűnik előnkbe, 's mindenik igen szerencsétlen. Az egyik az, midőn a' reménynek, vagy álomnak egyszersmind karok is hullámok is tulajdonítatnak, mellyek termé-

szet szerint össze nem illhető, össze nem képzelhető tulajdonságok lévén, az egész kép nem egyéb, mint természetlen és értelmetlen *arabeszk*. Vagy tán a' lágy karok és bő hullámok *Ármidáé?* De igy a' lágy karokon és *bő hullámokon feküdni* és *merengni*, mi volna egyéb, mint a' *legállatibb actusnak* legprózaibb ideája? A' másik kép az, midőn a' szerelmeskedőket az istenek kárpittal bétakarják és hűsen lengetik. Az isteneknek, mint képzelt felsőbb lényeknek, olly illetlen cselekedetet tulajdonítani, hogy azok a' *szeretkezőket bétakarják és legyezzék*, nem egyéb, mint a' *Home* által úgy nevezett *hamis fenség*, melly tulajdonképen nem más, mint a' helytelen képzelődésnek legidétlenebb neme vagy, röviden: *képzeleti dagály*, az az, olly erőködése a' fantaziának, melly mennél feljebb akar menni, annál alább esik az ellenmondásba és nevetségesbe, — a' dagálynak két fő jellemzetü bélyegeibe.

Ezekből tehát nyilván láthatja az értelmes olvasó, millyen kitételeket, millyen érzést és értelmet tart Kölcsey, költéri kitételeknek, poétai érzésnek és értelemnek; láthatja, hogy az illy kitételektől, az illy érzéstől és értelemtől az én gúnyolt költeményeim minden bizonnyal *általjában*

üresek, 's ugyan azért recensens máskint nem itélhetett, mint a' hogyan itélt. De úgy gondolom, a' ki tudja mi a' poézis, az nagy értelmet és nagy érzést az illy kis naiv darabokban és *poétai complimentekben* nem keres. A' legjózanabb aestheticusok szerint is az illy kis darabok, mennél kevesebbé tanítanak, annál többet tanítanak, az az: megtanítják az érzés' és képzelődés' józan utait és módjait, 's megtanítják a' poétai értelmet és érzést az *iztelen sentimentál grimasszoktól* választani. Kivált hölgyeknek valami tudós hangon írni complimenteket, csak olly izlés volna, mintha *Napoleon* az éjszaki királynét, *szajkó* és *koránérő cseresnyé* helyett, a' maga kedvencz *mozsaraival* akarta volna meglepni.

Ezen gúnyolt darabok között legegyszerűbb a' *Bonyhai Grotta,* de mégis több van ebben is mondva, mint *Horátznak* ugyan illy tárgyú ódájában (L. 1. oda 30.). *Horátz* névszerint hívja az isteneket *Glücere' lárariumába*, én pedig azokat jelképeikben hívom, 's ez poétaibb hívás, mint amaz, csak hogy a' *pálmát myrtuszt* 'stb. megkell a' bodza-bokortól választani. *Horátz* megelégszik a' hívással, de én messzebb is terjeszkedem. Igy van a' dolog a' többiekkel is; mindenütt *festve*, nem pedig *mondva*

jó a' gondolat, melly nem hibája, hanem fő jelleme a' poézisnak. Ha azt megtudnók határozni, hogy ezen fő charakterében lehet-e a' poézis felettébb való, akkor tán azt mondhatnók ezen darabokra, hogy *képekkel meg vagynak terhelve;* de mivel azon kérdések mind eddig határozva nincsenek, 's a' recensens izlése által is meg nem határoztathatnak; tahát ezen gáncsra is csak azt kell mondanom, a' mit a' többiekre mondogattam.

A' *hetedik* 's legmesszebbható vádja a' recensensnek az, hogy én, részint ezen elő számlált hibákért, részint pedig azért, mivel az én *episztoláim* nem egyebek, mint *durva jambusokba öntött declamatiók*, tahát én már hihetőleg egészen kimerítettem magamat, 's elértem, *noha még igen jókor*, a' határt, mellyet a' természet a' poéta és nempoéta közt vona.

Mivel én, sem azt nem tudom mi a' poéta, sem azt nem értem mint merítheti ki magát a' poéta, sem azt az ellenmondást meg nem fejthetem, hogyan érje el a' poéta *igen jókor* a' határt; tahát mind erre csak azt mondom, hogy ez nem egyéb, mint: *recensensi styl.* A' német recensiók szerint *Göthe* a' poétai nevet nem érdemlette, *Wieland* pedig, *mint afféle sváb*,

csak negyven esztendős korában kezdett okosodni; mi csuda tehát, ha Kölcsey a' Lessinges német kritikát követvén, azt hiszi, hogy valamint a' sváb poétának csak negyven esztendős korában jön meg az esze; a' szerint már akkor a' magyaré, inába száradhat.

De én úgy gondolnám, az illy recensiók nem egyebek, mint poétai koszorúk. Mert mikor a' recensiók a' verbumban várost, a' csapongó ódában egyszerű beszédet, a' költéri elbeszélésben troubadouri romancét, az originálban fordítást, a' naiv complimentekben sentimentál dagályt, a' sentimentál epistolában pedig naiv flosculusokat keresnek és nem találnak; vajjon nem örülhetünk-e, hogy nem találnak? — Igy van pedig a' dolog.

A' mi azonban költéri leveleimet illeti, megismérem, azokban a' poézis igen csekély; megismérem, hogy azokban némelly hosszas előszámlálás tán unalmas egyformaságot ad; de nem is poétai szépségeket akartam én azokban mondogatni, hanem hasznos igazságokat. De egyébiránt is az illy inkább prózai, mint poétai beszédeket akár *pathossal* adjuk elő, mint *Juvenál* és *Persius*, akár *Witztzel*, mint *Horátz* és *Kazinczy*, de az ódai poézistól mindenkor

olly messze maradunk, mint *Horátz'* episztoláji az ő ódájitól.... 'S noha mondhatnám azt *Schillerrel*, hogy a' *pathos* inkább poézis, mint a' *Witz;* de mégis csak azt mondom, hogy az illy hosszú beszédeket jobb, elmésséggel kidolgozni, mert ennek szineit különféleképen változtathatjuk 's az által a' hosszú beszédet az unalmas egyformaságtól megmenthetjük, mellyet természet szerint a' komoly *pathos* meg nem engedhet.

Végre a' recensens rimes verselésemet megtámadván, szokása szerint itt is a' rövid vocalisból hosszút csinált 's gúnyolódással kezdett kritikáját gúnyolódással fejezi bé. Mellyre csak ez feleletem: igen szeretném én is, ha jobb rimeink volnának, de ha nincsenek, czéltalanságnak tartanám olly törvényeket szabogatni, mellyeket minden lépten nyomon által kell hágnunk, ha csak úgy nem akarunk rimezni, mint némelly divatszerű verselőink. De egyébiránt is úgy látszik, hogy az illy törvények nem a' művészetnek, hanem csak a' mesterkélésnek törvényei. Az illy törvényeket pedig, inkább a' mesterkélés' százéveiben fojtanunk, mint terjesztenünk illik; mert tudjuk azt, hogy az emberek gyakran csak azért kezdenek és sanctionálnak holmi csecsebecséket az irodalomban, hogy

Corregióval elmondhassák: *én is festő vagyok!* Be jól mondá *Batteux*, hogy *a' tudományoknak a' góthok annyit nem ártottak, mint a' hiú elmék.*

A' VERSFORMÁKRÓL.

Megjelent a' Tud. Gyűjtem. 1826-*beli IVd. kötete* 85—99. *lapjain.*

Mivel a' versformák három főnemre oszlanak: a' görög, a' rimes metrumu, és metrumtalan rímes formákra; 's mivel mind ezen forma nálunk divatban vagyon, tahát méltán illik kérdeznünk, mellyik szebb és jobb, mind magában, mind reánk nézve. Mert tudnivaló az, hogy minden különös nyelvnél különös szempontok adhatják elő magokat. De egyébiránt is tapasztaljuk azt, hogy a' magyar korántsem figyelmez úgy a' példákra, mint egyéb nemzet, hanem valamint mindenben, úgy a' literaturában is, minden magyar, szabad ur akar lenni, 's e' részben is nem bottal, hanem okkal móddal akar vezettetni.

Egész nemzetek egy két példára rímes verseiket metrumba szedték; a' néme-

tek pedig olly sentimentalis, olly idealis képzelt metrumot fogadtak el, a' millyent szem nem láthat, fül nem hallhat, még is festeni, muzsikálni, tánczolni akar. De hogy a' magyarral illy könnyen bánni nem lehet, azon ne boszonkodjunk, hanem inkább örüljünk; mert a' látni akaró érzi magában a' látásnak tehetségét, a' rendetlen erőket pedig könnyebb elrendelni, mint az erőtlenséget erővé emelni. Ugyan azért ne dorongozzunk, hanem fejtsük ki a' dolog' természetét, 's a' látni akarók látni fogják azt, a' nem akarók pedig hangicsáljanak, a' mint nekik tetszik; a' dolog egyébiránt is egyre mén, mert közönsége mindig lesz mind a' lantnak, mind a' dudának. De térjünk a' dologhoz.

A' vers nem egyéb, mint az ének' vagy tánez' természetét követő beszéd forma; melly, mint külső része a' poézisnak, egyenesen alája esik a' szép müvészeték' legfőbb, legközönségesebb törvényének, a' mi nem egyéb, mint a' régi *aristotelesi* értelmezés: a' *természet' szép utánzása.*

Szép utánzata a' természetnek pedig az, mi az emberrel és természettel egyez, vagy magyarázólag, *a' mi az embernek és az emberiséget illető dolgok' legfőbb jellemeivel és czéljaival öszve illik.* Mert az em-

ber csak magát szereti leginkább, 's csak magát látja legfőbb szépnek el annyira, hogy a' legfőbb ideákban az Istenekben sem láthat egyebet, csak emberi szépet. De mivel érzi, hogy része mind a' Teremtőnek, mind a' természetnek, tahát magával együtt szereti Istent, és természetet is; de hogy mindeniket jobban szerethesse, mindeniket részint megemberesíti, az az, megszebbíti, részint pedig a' magok valóságaiban hagyja, vagy azok természeteit utánazza, mert a' szeretet nem *egységet*, hanem csak *összeegyezést*, vagy *harmoniás különféleséget* kíván; az az, az embert és emberiséget illető dolgoknak nem *minden*, hanem csak *legfőbb* jellemeit és czéljait hozza harmoniába a' költér.

Ugyan azért, a' természetet szépen utánazni, annyi, mint azt részint szebbíteni, részint pedig utánazni, vagy rövidebben: *utánazva szebbíteni utján;* 's innét látni való, hogy mind a' költéri szebbítés, mind a' költéri utánazás, nem *minden*, hanem csak *főbb oldalu* szebbítés és utánzás; mert a' minden oldalú szebbítés természetlenséget, a' minden oldalu utánzás pedig másolatot, prózai természetet, vagy igazábban szólván, *majmolatot* ád; mert a' természet' végtelen egymiségeit egészen má-

selni nem lehet. Ugyanazért minden költéri szebbítésnek és utánzásnak egyik legfőbb, legközönségesebb törvénye az *egyszerűség*.

Az embernek legfőbb jelleme a' *józan ész*, vagy okosság, legfőbb czélja lelki természetének harmoniás kifejtése, emelése, szabadsága, 's ezen maga szépségének közlése, tovább terjesztése, 's ez által a' lelki teremtés' munkájának örökös folytatása.

A' józan észnek legfőbb, legközönségesebb törvénye: a' *józan középszer;* melly valamint az észnek, úgy az ízlésnek is legfőbb, legközönségesebb törvénye: mert az ember, valamint lelkére Isten és a' többi állat között középen áll, úgy testi természetére nézve is igen egyszerű és középszerű a' többi állatok között, 's ugyanazért minden *egyszerűben* és *középszerűben* a' maga legbelsőbb valóját látja és szereti.

A' lélek' harmoniás kifejtésének és közlésének, valamint legfőbb törvénye is a' *szabadság*, az az, az emberi középszerbe szorított, részint véges, részint pedig végtelen szabadság; véges t. i. a' testiekben, végtelen pedig a' lelkiekben. Innét van, hogy olly kedves előttünk az énekben és tánczban, a' meghatározott hangokban, és mozdulatokban a' szabad könnyűség; érez-

zük t. i. mint uralkodik a' lélek a' testen, mint emeli felül azon magát, mint játszik azzal szabad könnyűséggel; érezzük, hogy a' legelevenebb, a' testen leguralkodóbb, legszabadabb lélek a' legszebb lélek. Innét van, hogy az önszereteten, az az, a' magán felül emelkedő léleknek szabadsága olly isteni szépnek látszik előttünk.

Ezen elvek lesznek tahát azon legfőbb szempontok, mellyek szerint aesthetikai vizsgálódásinkat a' versformák körül intézgetni fogjuk, és pedig illy formán:

A' görög forma utánazza az ének' természetét háromfelé módon, úgymint: a' meghatározott számú szótagokból álló sorokkal, a' különféle nyugpontokkal, és a' metrum' tánczával.

Az ének' külső természete áll a' hang' hullámos szállongásában, annak különféle megszaggatásaiban, nyugpontjaiban, és az egyforma hangok' visszafordulásaiban. — Hogy a' görög forma az éneknek három elsőbb jellemét nyilván utánazza, látnivaló; de követi az még az egyforma hangok' visszafordulását is, a' metrum' egyforma contourainak egyezetével, csak hogy ez nem olly éles, nem olly másoló 's minden oldalú utánzás mint a' cadentiáké; hanem

csak egyszerű, egy oldalú, középszerű, de épen azért szépizletű követés.

Ez a' forma tahát megegyez az ének' természetével, de még az ember legfőbb törvényeivel a' józan *középszerrel* és *szabadsággal* is; mert tudjuk azt, melly szabad természetű ezen forma, 's tudjuk melly nagy szabadsággal bántak és bánhattak azzal az okos görögök.

A' metrumtalan rímes vers utánazza az éneket szintúgy háromfelé módon, úgymint: a' meghatározott számú szótagokból álló sorokkal, a' különféle nyugpontokkal és a' cadentiákkal. Ez a' forma tahát közelít a' görög formához, egyszer azért, mivel szintúgy csak háromféle módon utánaz; másodszor azért, mivel szintúgy csak egy nemű stylban utánaz; harmadszor azért, mivel valamint a' görög az egyenlő hangok' visszafordulását csak bizonyos szépizletű távulatban követi, úgy ez is az ének' hullámait nem meghatározott metrummal ugyan, de valami szép gördületű 's változatú hangokkal, bizonyos távulatban követi, vagy követheti. Ez a' forma tahát a' maga nemében szintolly egyszerű természetű és szép valamint a' görög; mert a' metrum' hijánosságát eléggé kipótolják az igen élesen követő, igen éneklő és pitto-

resk cadentiák, az igen meghatározott számú szótagok és nyugpontok, olannyira, hogy ez minden metrum nélkül is sokkal élesebben utánazza az éneket, mint a' görög formának sokkal csendesebb és szabadabb metruma, úgy hogy épen az a' szépizléshiány van benne, hogy igen élesen utánaz; de egyébiránt igen megegyez az emberhez illő józan középszerrel és szabadsággal, 's csak annyiban különböz a' görögtől, hogy a' metrum inkább a' táncz', a' cadentia pedig inkább az ének' typusa.

A' metrumba szedett rímes vers ezen egyszerű formáktól távozik kétféleképen, úgymint: az utánzásnak számát eggyel szaporítja, és az utánzásnak két különféle természetű styljait keveri öszve, úgy hogy ez nem csak énekel, mint a' szabad rimes forma, nem csak tánczol, mint a' görög, hanem egyszerre tánczol és énekel. Ez a' forma tehát mind azért, mivel az utánzat számát szaporítja, mind azért, mivel két különféle stylokat kever öszve; látnivaló, hogy igen messze távozik a' szépizletü középszertől, egyszerűtől és szabadságtól.

Ugyanis, a' Hellenek, úgymond *Bouterweck*, a' festett szobrot és rimet, az az, rimes metrumot, ugyan azon egy okból nem szenvedhették. Nem szenvedhették

pedig azok a' festett szobrokat, az én átlátásom szerint, egyszer azért, mivel a' contour' legfinomabb vonulatit az ecset' színei eltakarták, a' szinek' legszebb árnyékozatit ellenben a' contour feloldozta, semmivé tette; melly szerint egyik művészet a' másikat elrontván, egyik sem jelenhetett meg saját tökélletében; másodszor azért, mivel a' különféle művészetek a' figyelmet megoszták, meggyengíték, megzavarák, 's ugyanazért sem egyik sem másik művészet' szépségét tökéletesen érezni nem engedék; — harmadszor pedig azért, mivel a' görögök igen jól érezték azt, hogy a' művészetnek a' természetet csak bizonyos középszerű, szépizletű távulatban utánazni, nem pedig másolni, majmolni kell.

A' festett szobor már nem szépizletű kép, hanem csupa természet, vagy majmolat, melly azt a' határt, azt a' szépizletű középszert és távulatot, mellyeknek a' művészetet a' mesterkéléstől és természettől meg kell választaniok, csaknem egészen elrontja. 'S így mennél inkább elrontatnak ezen határok, annál inkább elenyészik a' műnek minden szépizletű becse, elannyira, hogy ha a' szoborra még ruhát is aggatunk, 's azt még énekelni és

tánczolni is megtanítjuk, már úgy az egész művet gyermekes bábbá alacsonyítjuk.

Követheti az ének a' fülemile' hangjait, de ha azokat egészen másolja, egészen fülemilévé válik, már úgy a' művészés általmegy a' természetbe, 's megszünik emberi, vagy szép ének lenni. Utánazhatja a' *Hilleri* symphonia az orkánt, mint a' *Philidori* a' menydörgést, de csak bizonyos távulatban és középszerben; mert ha azok egészen másoltatnak, a' szépizletű gyönyör helyett igen szépizlettelen rémülést adnak. Muzsikába teheti *Teleman* a' kapuczédulát; de valamint *Hillernek* és *Philidornak* alúl kell az orkánon és menydörgésen szállaniok, úgy *Telemannak* a' kapuczédulán felül kell emelkednie, 's mindeniknek bizonyos távulatban kell állani a' tárgytól, vagy a' természettől; mert a' harmonia' érzelme, az az, a' szépnek érzelme, nem *egységet*, hanem csak valami középszerű, egyszerű, főbb oldalú összeegyezést, az az, *harmoniás különféleséget kiván.*

Innét van, hogy a' poézis mindenkor csak egyszerű, középszerű, főbb oldalú utánazást és szebbítést kiván; mert valamint a' többszerű utánzás majmolatot, a' minden oldalú pedig másolatot ád: a' szerint a' többszerű, sok oldalú szebbítés fe-

leslegvalót és mesterkélést: a' minden oldalú pedig természetlenséget szűl, mellyek természet szerint mind annyi feloldási a' harmoniás különféleségnek, vagy a' költéri szépnek.

Minden harmonia *középszert* és *különféleséget* tesz fel magában; mert a' különféle, egymással ellenkező, tarkaságot adó többféle egymiséget, csak úgy hozhatjuk mind egymással, mind az emberiséggel harmoniába, ha azoknak élesebb sajátságait a' szépizletü középszerre szállitjuk, vagy emeljük.

Innét van, hogy valamint minden szépnek legfőbb, legközönségesebb alkotója a' szépizletü *egyszerű* és a' *középszer*; épen úgy minden szépnek legfőbb, legközönségesebb feloldója a' szertelenségnek különféle neme. Ez a' szépizletü *középszer* a' poézisban a' *középpont* és *középtető*, hol minden szépnek központosulni kell, mert ez a' *középpont* és *középtető* maga az ember. Ezen elv szülte a' *Hellenikának* örökös nagy harmoniáját, melly az embert magával, az istenekkel 's az egész természettel olly szép harmoniába hozta. Innét van, hogy a' Hellenek mindenben csak a' józan középszert, a' szép egyszerűt 's a' legközönségesebbet szerették, 's minden

szertelent olly igen kerülték, elannyira, hogy még a' magában szép különösséget is távoztatták, úgy hogy *Winkelmann* szerint ezen okból nem adák az asszonyi szép alaknak a' magában szép ajak gödörkét.

Ezen elvek szerint lett az, hogy valamint egész poeziájok igen egyszerű, úgy az ő versificatiójok is egyszerű 's olly szabad, a' millyent mi megkésérteni sem mernénk; mert ők tudták, hogy az ember középszerűnél egyebet sem elő nem hozhat, sem el nem fogadhat tökéletesen; 's tudták, hogy mind a' testi, mind a' lelki világban az emberi természet' kifejtődésének legfőbb törvénye és czélja a' szabadság.

Ezen elvek elfeledése tette a' romantikát mind lelkére, mind kérgére nézve szertelenné, 's ugyan ez szülte a' rimes metrumot is, mellyre mind azok, a' mik a' festett szoborra mondvák, reá illenek, 's mint különös müvészetre többek is, úgymint:

1. Valamint a' festett szobron a' kétféle müvészés egymást feloldja, 's a' szépizletü utánzás helyett majmolatot látunk; — úgy a' metrumos-rimes versben, az igen éles, igen éneklő cadentiák a' sokkal csendesebb metrumot, vagy egészen eltakarják, semmivé teszik, 's akkor nem

egyéb a' metrum, mint szükségtelen, káros nyűg, melly semmi szépet nem ád, de rutat sokat adhat. 'S ugyan azért tiltja azt a' szépizlet, mert tiltja a' józan okosság és szabadság; vagy ha olly hágdozó és éles a' metrum, hogy azt a' cadentiák el nem nyomhatják, akkor figyelmünket a' kétféle stylok megosztják, zavarják, fárasztják, gyengítik, sem egyik sem másik styl kellemeit tökéletesen érezni nem engedik. Hanem ellenben éreztetik az ének' természetének nem egyszerű, nem szépizletű utánzását, de felesleg való, szertelen majmolását, melly az ének' szépizletű typusza helyett mesterkélt majmolatot és gyermek-bábat ád; éreztetik, hogy minden styl csak a' maga sajátságaiban jelenhetik meg tökélletes fényben és jellemben, 's hogy a' különféle sajátságoknak öszvezavarása tarkaságot és szertelenséget szűl. Éreztetik, hogy az igen éneklő rimes vers olly igen élesen utánazza az éneket, hogy az már magában is inkább másolat, mint szépizletű utánzás, a' metrum' tánczával együtt pedig csupa tarka szertelenség. — Éreztetik, hogy az aprón lépdező jambusban és trochaeusban nem olly sikoltó ugyan ennek az íztelen *leonicumnak* szertelensége és dissonantiája, mint a' hágdozóbb met-

rumokban, de még is a' *leonicum* a' jambusban is csak *leonicum*, 's nem egyéb, mint szertelen *caricatura*, 's a' rútnak kisebb fokozata; mellynek egész meséje csak az, hogy a' *leonicumnak* dissonantiáját a' hágdozóbb metrumokban észrevettük 's elvetettük; a' csendesebb metrumoknál ellenben nem vettük észre és azt szépnek tartjuk.

2. A' kézi szépmüvészetek nem igen egyebek, mint szép játékaink; de a' költelem az emberiségnek leglelkiebb, legfőbb realitása, ugyan azért annak komoly méltóságával sokkal inkább ellenkezik a' gyermekes majmolat, mint a' festett szoboréval.

3. A' fül sokkal kényesebb érzőnk, mint a' szem, mert tapasztaljuk azt, hogy a' leghitványabb kép sem tesz egyebet szemünknek, mint azt, hogy azt nem gyönyörködteti, de a' muzsikában minden szertelen hang igen sérti füleinket. Innét van, hogy a' rosz tánczost mosolyogva nézzük, de a' rosz muzsikát boszonkodva halljuk; ugyan azért a' fület sértő vers sokkal rútabb, mint a' szemet eléggé nem gyönyörködtető festett szobor.

4. A' festett szobornál csak a' szobor' contourja mázoltatik be; de a' versben a' léleknek contourja, mellynek csak egy jó

eszméjét is bemázolni nagyobb rút és nagyobb kár, mint a' világnak minden festett szobra, mert a' lélek sokkal kényesebb a' fülnél is, a' bemázolt eszmével pedig nem csak egy két szem veszt, hanem az egész lelki világ.

5. Mivel ez a' forma igen muzsikál, a' figyelmet a' lelki muzsikáról igen a' külső hangmuzsikára vonja, melly mind a' költért elrontja, mert muzsikussá teszi, mind a' hallgatónál a' lelkiebb befolyást megzavarja, 's az által az egész poézist a' külső semmikre fordított figyelem üres hangicsálássá alacsonyítja.

6. Különösen pedig az igen rimtelen 's igen kényes természetű magyar nyelvben ezen formának igen szoros korlátai, a' poezisnak legbájolóbb szépségét, a' beszédnek és gondolatoknak szabad könnyűségét, mulhatatlanúl megrontják, mellyre már is elég kietlen példákat láthatunk.

7. Ezen formának szertelenségeit a' legfőbb fokozatra viszik az olasz *sonettek*, mellyek a' leggyermekesebb mesterkélésnek, a' legczéltalanabb artistai kötélen tánczolásnak igen eleven másolatai, 's melylyek nem csak a' legkikeresettebb békókban és gyermekes össze vissza kerengésekben énekelnek és tánczolnak, de *Jean Paul*

szerint, minden bizonnyal elől hátul vagynak csengőkkel.

Ezek tehát az én jó szándékkal megfontolt gondolataim rimes verseink iránt; de mivel ezen verseink többnyire énekeink' formájú, 's mivel a' metrumtalan formára az mondatik, hogy az a' metrum' nem léte miatt az éneklésben hangzatsért ád; tahát szükség e' részben is a' metrum' befolyását tekintetbe venni. Mellyre nézve tahát e' következendőket jegyzem meg:

1. Azt a' ellenkezést, melly a' metrumtalan vers és ének között látszik lenni, nem a' szokott jambusnak és trochaeusnak igen szabadon változó 's határozatlan mértéke, de a' legszorosabban nótához szabott metrum sem hárítja el; mert akár a' positiós, akár a' positiótlan vocalist nyujtsa meg az ének, mind egy, úgy hogy, a' *jegenye* helyett nem mondhat *jégényét*, tehát az *ember* helyett sem mondhat *émbért*, mert ha a' positiótlan rövidnek nyújtása rút, a' positiós rövid vocalisnak nyújtása sem lehet egyéb, mint rút. Következésképen az ének' mértékének egészen különbözni kellene a' szokott metrumtól, úgy hogy minden hosszú helyeket, nem positiós, hanem természetesen hosszú vocalisokkal kellene megrakni; mert ha szabad

a' positiós vocalist az éneknek nyújtani, természet szerint szabad a' positiótlant is; ha pedig az szabad, úgy én meg nem foghatom mire való a' metrum.

Ha tehát a' szokott metrum az ének' nótájával megegyez, akkor sem több a' semminél, ha pedig azzal ellenkezik, melly többnyire úgy szokott lenni, akkor roszabb a' semminél, és valóságos dissonantia, olly dissonantia, a' millyent a' metrumtalan formáknál korántsem érzünk, mert ott nincs a' metrumra függesztve figyelmünk. Melly szerint, ha énekeinket czéltalan metrummal terhelni nem akarjuk, tahát természetesen új metrumot kell készítenünk, 's valamint a' költért a' compositornak, úgy a' compositort a' költérnek olly szorosan alája kell vetnünk, hogy azok egymás nélkül meg se mozduljanak. De ki nem látja, hogy ez a' szükségtelen nyüg mindeniknek egyiránt ártana, és egyiknek sem használna; holott Teleman szerint még a' kapuczédulát is muzsikába lehet tenni.

2. De ha az uj metrummal eleget tennénk is az éneknek, hogy tennénk eleget a' szavalásnak, holott ezek természeteiben ellenkezet is vagyon. — Ugyan is a' szavalás' természete egyenesen megkivánja, hogy a' rövid és hosszú, positiós és posi-

tiótlan, a' lágyabb és keményebb hangok valami egyirányuságban váltogassák fel egymást, hogy a' hangzat' egyformaságát elkerűljék; az éneklést ellenben, minden kemény és positiós hangok nehezítvén, itt ezeket távoztatnunk 's csak lágy hangokat és könnyű articulatiókat kell válogatnunk, úgy hogy, *Himfynek* ez a' sora: „Szerelem-e az avagy nem“, a' szavalásra nézve hibás, az éneklésre nézve pedig igen jó, olly jó, hogy a' legszorosabban nótához szabott metrumnál is jobb, mert a' szokott metrum az egyformaságnak eltávoztatásáért positiót is kiván, a' positio pedig mindig nehezíti az éneklést. Vajjon tehát mellyiknek tegyünk eleget? a' beszéd' szépségének ártsunk-e vagy az énekének? Igy szorít bennünket egész természetünk a' *józan középszerbe!* Ugyan azért ha nem lehetünk egész muzsikusok, legyünk egész költérek, kedvezzünk a' fülnek mint lehet, de a' lelket a' fül' dobjának alája ne vessük, mert a' mi publicumunk a' lélek.

3. De igen különös az előttem, hogy azon fülek, mellyek előtt már a' cadentiák úgy bemázolták a' csendes metrumot, hogy ezen kétféle stylok' ellenkezetét meg nem érezhették, épen azok a' fülek érzik a' metrumot az ének' orkánjában! Holott én

azt érzem, hogy az ének' ereje, melly mindent elragad 's minden közhangokon, mint a' költéri lélek a' prózai világon, egészen felülemelkedik, nem csak a' csendes metrumot, de csaknem az egész beszédet elnyeli 's magával ragadja. Hiszen ha ez így nem volna, hogy tudná a' német a' maga durva nyelvét énekre emelni, holott a' német metrum' medve tánczához képest, a' magyar kapuczédula is pindaroszi daru-táncz? Pedig még is látjuk azt, hogy mind a' német, mind a' metrumtalan franczia nyelveken elég szépen lehet énekelni; de ha úgy nem lehet, mint az olasz nyelvben, annak okát nem a' hijános olasz metrumban, melly tán rosszabb a' semminél, mert hijános, hanem a' nyelv' lágyságában és a' szellemben kell keresni.

Melly szerint látni való, hogy én akármint gondolkodom, a' rimes metrumokban semmi jót nem találok; hanem azt igen is látom, hogy azok azon iztelen időknek és nemzeteknek caricaturáji, mellyek a' szépet mindenkor a' csecsebecsében, a' bábokkal tömött épületekben, mázos pofákban, lisztes tornyos parókákban, bufánokban 's más illy példátlan iztelenségekben keresték és látták. De ha az olly nemzetek, kiknek metrumjok sincs, még is metrumoznak,

ezt az iztelenséget nem érezték is, kell azt a' magyarnak az ő igen férfias izlete és szabad lelkülete szerint éreznie, 's ohajtom is hogy érezze. Mert ámbár a' mi muzsikátlan időnkben azt nem mondhatjuk *Platóval* és *Aristotelesszel*, hogy a' *nemzeti létel a' hurhangtól is függ;* de csak ugyan mondhatunk annyit, hogy költélyeinkben a' nemzeti szellemre figyelmeznünk illik, mert a' nemzetiségnek, nagy része a' nemzeti izlés.

Ugyan azért ohajtnám, hogy e' részben is azon az úton maradnánk, mellyre minket felserkent geniusunk' első intése vezetett. Ez az út a' józan *középszernek és szabadságnak* útja vala, mellyen az észláng szabadon szárnyalhatott, a' nem az pedig legalább csúffá nem lett; ohajtanám, hogy által látnók azt végre, hogy a' müvészi tökélet nem artistai kötélen-tánczolás, valamint a' költér nem muzsikus; által látnók, hogy valamint ezen különféle ideák összezavarása szülte ezen czéltalan formát, úgy ezek elválasztása azt örökre eltörülné. De reménylem is, hogy valamint ezen ideákat elválasztjuk, azonnal látni fogjuk, hogy a' *kötélen tánczolónak* igen is legnagyobb mestersége az a' mi legnehezebb; mert mesterségének czélja nem egyéb, mint tehetségeinek a' különféle nehézségek' meggyő-

zése által csudáltatása; a' költérnek ellenben egész tudománya 's annak minden czélja a' józan okosság' és izlés' törvényei által szorosan meg lévén határozva, neki a' szükségtelen nyügöt a' józan ész, a' felesleg piperét pedig az izlés egyformán 's igen nyilván tiltja.

Igy szintén a' muzsika, része ugyan a' költelemnek, de azt a' lelki muzsikának alája kell rendelni, mert a' muzsikát is egyedül a' lélek teszi széppé; annyival inkább pedig a' költelemben nem a' hang' muzsikája, hanem egyedül a' lélek a' legfőbb czél, a' léleknek legfőbb czélja pedig a' szabadság, mellyeket a' költérnek nem elfojtani, hanem emelni, szebbíteni illik. Innét van, hogy a' lantosok' atyja, Pindarosz, *numeris fertur lege solutis*, és bátran megszegi a' törvényt, mihelyt a' lélek úgy kivánja; mert a' ki a' lélek' szépségét érzi, az azt semminek fel nem áldozza; 's ha a' zengelmes fülű *Hellenek* igy tehettek a' metrummal, vajjon mi szüksége van akkor a' mi cantilenáinknak arra, holott mi azoknak nótájikat se tudjuk? Vagy mi szüksége van arra a' németnek, holott még a' consonans betűket is alig tudja megválasztani, 's holott még azt sem hallja, hogy nincs görög hangmértéke.

Legkevesebb a' félvak emberi állatot még siketebbé és vakabbá tenni; de vajjon illik-e azt szükségtelen szükségekkel terhelni? Dicséretet érdemelnek a' francziák mind azért, mivel általlátták, hogy metrum nélkül is eleget énekelhetnek; 's általlátták, hogy metrumot, a' hol nincs, a' németek szerint nem lehet, 's nem szükség gyártani. Róma már mesterkélt, mi pedig még csak a' góth iztelenség' csecsebábjaival vivánk; 's innét van, hogy a' költér muzsikussá akar lenni, 's nem tudja, hogy a' muzsikában a' legegyszerűbb furulya felmúlja *Pindaroszt*, a' muzsikus pedig csak úgy közelít a' költérhez, mint *Marsias* Apollóhoz.

KRITIKAI LEVELEK.

1829—1834 *között.*

(Ezek után: A KRITIKÁROL, Értekezet).

Üss, de hallgass meg.
Themistoklesz.

I.

Elgondolám, édes barátom, ha mindenben egy hiten leendünk is, mint nyelv-

müvészek vitázni fogunk. A dolog' természetében van az, hogy számtalan szavainkat, számtalan szólásformáinkat s azoknak még számtalanabb helyzeteiket, változataikat mindenkor ugyanazon egy szempontból nem tekinthetjük, nem minden ember, de még ugyanazon egy ember sem; holott azt is minden szempontnál számtalanul különféle ok és czél majd igy majd amugy intézi, néha pedig az okok' egyenlő mértékét, a legszorosb latolónál is, a pillantat' különféle szelleme majd erre majd amarra billenti.

A' miből természet szerint csak az következik, hogy ha a nyelvtudomány' minden alapjaiban egészen egyezünk is, de mégis beszédünk soha egy nem lehet, mert szellemünk' legbelsőbb természete szerint az örökké változni fog. De következik az is, hogy, mivel én e részben egységről álmodozni sem tudok, egész nyelvtani háborúnk csak olly háború fog lenni, mint a szeretők' pere, olly per t. i. melly csak a megbékülés' örömeit szokja késziteni. Jer tahát, édes barátom, vizsgáljuk rendre azon szavakat, mellyek neked nem tetszenek, s halld okaimat, mellyek miatt nekem azok tetszenek.

1. *Müvészet*. E helyett, ugy hiszed,

jobb *müvészség*, mert igazabb. Első tekintettel, ugy van, igazabb; de az első tekintet ritkán legfőbb tekintet. Mert ha jól meggondolod, hogy a *müvész* és müvészet csak ollyan mint *vadász* és vadászat, *halász* és halászat, *madarász* és madarászat stb.; tahát látni fogod, hogy a *müvészség*, szobrászság csak ollyan mint *vadászság* és *halászság*; látni fogod, vadászat és vadászság egészen különféle, úgy hogy, a vadászatot és halászatot igen kedvelheted, a vadászságot és halászságot ellenben korántsem, mert se *jáger* se halászlegény lenni nem akarsz; látni fogod, hogy a *vadászság* személységet és tisztséget jelent, a *vadászat* pedig jelenti azok' tárgyát, azaz tahát, a vadászságnak tárgya a vadászat, és ez a vadászat *ars* és *Kunst*, a vadászság pedig *Kundschaft*; s látni fogod, hogy a dolog épen így levén a müvészettel és müvészséggel, a *müvészet* nem egyéb mint maga a *Kunst* vagy *poézisz*, a *müvészség* pedig épen annyi mint a költér egyetem.

Ez igy lévén, vajjon mellyik tárgya a szépizléstannak, a poezisz-e vagy a költér egyetem? a müvészet-e vagy a müvészség? a szobrászat-e vagy a szobrászság?

Illy formán látod, édes barátom, hogy a *müvészet*, ámbár nem olly mindennapi

hasonság szerint van alakítva, mint: *müvésszség* és mesterség, mégis egészen jó; a *müvésszség* ellenben mind értelmére mind hangjára nézve igen hibás: értelmére nézve hibás, mert minden bizonnyal a szépizléstan nem a poétaságrol, hanem a poesiszrol szól; s így a hangra nézve is, kérdést nem szenved; a *müvészet* igen szép, a szobrászság' és müvészég' *ászsága* és *észsége* ellenben igen rút.

Valóban különös az, hogy mi ezen szót: *mesterség* helytelennek látván, a helyett másikat alakítánk ugyan, de ezen másikat is épen azon helytelen szavunk' helytelen hasonsága szerint alkoták! De én ugy gondolom, valamint első iróink nem mondának: képiróságat és képfaragóságot, hanem mondának: képirást és faragást; ugy mink annyival inkább már most ne analogizáljunk a helytelen *mesterség* szerint, s ne mondjuk: müvészség, szobrozóság v. szobrászság, hanem mondjuk: müvészet, szobrozat és szobrászat, mert mindez nem egyéb mint szebbített hangu müvészés, szobrozás és szobrászás, mellyek természet szerint épen olly alkatu és értelmü szavak, valamint a képirás és faragás.

Azon ellenvetésed: nincs *müvésszni*,

tehát *müvészet* sem lehet, hidd el nekem, semmit nem nyom; mert épen igy nincs *alkni*, *képelni*, *termésszni*, *közelni*, *távulni*, még is van *alkat*, *képlet*, *természet*, *közelet* és *távulat*. S vajjon ha most nincsenek ezen igéink, nem lehettek-e valaha s nem lehetnek-e még? S ha a hosszu széles *müvészkedés*, *füvészkedés*, *kertészkedés* helyett, vadászat', halászat', madarászat' stb. hasonsága szerint, *müvészet*, *füvészet* és *kertészet* lesz, vajjon mit vesztünk vele? vagy mit nyernénk azzal, ha a *vadászat* helyett *vadászkodást* mondanánk?

Másik ellenvetésed az, hogy a' *müvészet*, *képzet*, *képirat*, *szobrozat* stb. nem müvészést, képzést, képirást és szobrozást jelentenek, hanem a cselekvés által meglettet, az az, müvet, képet és szobrot. Igaz, hogy több illy szavunk' értelme már elváltozott, mint p. o. *rajzolat*, *épület*, *képzelet* stb.; de az is igaz, hogy ezen elváltozott értelmek nem egyebek mint váltott gyermekek; mert eredet szerint ezen két szólásforma szintolly egy, valamint a *vadászat* és *vadászás*, *halászat* és *halászás* stb.

Innét van hogy még a változott értelmüeket is majd igy majd amugy forgatjuk, p. o. *iromány* majd irás majd irat, a *fes-*

temény majd rajzolás majd rajzolat, a *képzelmény* majd képzelés majd képzelet s igy *megfogás* — megfogat, *bényomás* — bényomat stb. Egyébiránt pedig nyilván látjuk hogy a magyar általában igy beszél: könynyű miveletű, munkálatu, szántatu, boronálatu föld; nehéz kaszálatu rét, nehéz nyiretű birka stb.; melly szerint valamint van *aratás*, *vetés*, épen úgy van *szüret*; s valamint van *emberképzés*, *nyelvképzés*, épen ugy van *emberképzet* és *nyelvképzet*, mellyek értelmükre nézve egészen egyek ugyan, de hangjokra nézve igen különböző érdemüek, mert ki nem érzi azt, hogy a sok *ás*, *és*, *ság*, *ség* nyelvünket igen nyersíti, s hogy azokat minden lehető módon fogyasztanunk illik?

Vagy tán azt hiszed, hogy nyelvünk' hasznára lesz az, ha a *képzet* és *szobrozat* tárgyjelentők lesznek? Igaz, nem árt ha tárgyainknak különféle neveket adhatunk; de mikor van *kép* és *képzemény* [1]), *szobor* és *szobrozmány*, nem látom, minek a harmadik?

---

[1]) A *képzeményt* a *képzelménytől* meg kell választani: a képzet és képzés adja a *képzeményt*, a képzelet és képzelés pedig a *képzelményt*.

2. *Mel*, *mell*, pectus, *melly*, quid quod. Nagyon csudálom hogy neked jobbnak látszik ugy, ha mind a két értelemben csak *melly*-et irunk! De nem látod-e, barátom, hogy a szónak valamint leglételibb tökélye a határozott értelem, épen ugy leglételibb hibája a kétértelmüség? Mi természetesebb pedig mint ezen hiányt ugy orvosolnunk, a mint a nemzet' nagy része már nyilván kimutatta?

Vagy tán neked *ly* olly valami szépség, hogy annak még a beszéd' lelkét, az értelmét is fel akarod áldozni? Valóban nagy korhely az izlés! legnagyobb pedig a nyelvképzői izlés! Gondold el, édes barátom, én azt csak valami költött hangnak, s ezt is csak valami váltott gyermeknek nézem; s ha azt nem tudnám, hogy egyedül az volt és lehetett az *l'* és *j'* veszedelmes antagoniájának békéltetője, töstént kivetném irásombol; hanem így igen is maradjon a békéltető és legyen szép. Csak arra kérlek, ne nézzük azt olly nagy szépségnek, hogy a miatt még nyelvünk' értelmét is megzavarjuk, vagy azzal helyesirásunkat igen megterheljük; sőt fordítsuk azt nyelvünk' fentebb szükségeire; a hol pedig nem szükség, ott lassanként, az antagonia' felriasztása nélkül, fogyaszd.

Ezért nálam a quid quod — *melly*, a pectus pedig *mell*. S így lehet több illy kétértelmű szavunk is, mellyen illy formán segíthetünk. Van pedig még több, mellyekből a szükségtelen *ly*-et méltán kifeledhetjük, p. o. *tellyes*, *felyül*, holott ezek gyökerei *tel* és *fel*; így *tavaly*, mert itt a *valy* nem más mint val — vel; *béklyó*, a mi nem egyéb mint békoló, s így Károly, Angoly stb. legyen Károl, Angol.

3. Ezeket: *fönt* — *föl* — *sötét* — *ösmerem* stb. inkább szeretnéd így: fent, fel, setét, esmerem. E részben igen egyetérzek veled; mert a helytelen kimondásbol szivott rossz szokást követni, nekem is visszatetszik. De mind e mellett én különbséget teszek, *felettem* és fölöttem között. Érzem a különböztetni kellést *fent*, *feles*-nél is, hanem ezeknél *e*-nek a mi ajkunkon háromféle hangoztatása segít.

Jegyz. Nem venné-e terhelésül? az olvasó, ha e folyóbeszék végén ismét nehány jegyzetet találandana. A következő mast-tal, most helyett B. dunántuliasan él. *Mast*, *ma*-bol *hodie*, úgy lön, mint bizva, lanka, tető-böl: bizvást, lankást, tetőst, tetest.

II.

Mast olvasám a [1]) Felső magyarországi Minerva 1826beli 2d. negyede 702—704d.

---

[1]) Berzsenyi, e kéziratában már átaljánosan nem tevé fel, *a'* és *'s*-nél a kihagyójegyet. Maga jött-e erre, vagy vevé Horvát Endrétől Sándor Istvántol? nem tudom. Sándor István, Sokféléje V-dik darabjának még 1789b. kijött lapjain megkésérté nyilván régibb illyen írásmód' néhány nyomán, Horvát Endre pedig ezt követé Árpádában 1831, mert régi szót is többet veve tőle által, valamint a *Jelenkor* szerkesztője, első éveiben. Ujabban Szemere Bertalan hagyá el, *l. Utazás külföldön*, 1840; így Hetényi János, Honi városaink befolyásarol ... irt s jutalmat nyert pályamunkájában 1841. Hasonlóan látjuk a Kisfaludy társaság évlapjait 1841. X. Y. Z. könyvet 1841. Kisfaludy Károl minden munkái 3. kiad. 1842. a Hirnököt, Világot, Dr. Bugát és Flór Orvosi tárát stb. Meghagyom tahát e czikken kezdve Berzsenyinek erre térését, s követem én is, mert egyszerít. Tíz ivnyi munkában talán 5000 kis pettyet nem fogok kipeczkelni tollambol, most pedig e munka derekán adva bucsut e felczifrázatnak szedőm is hamarább végezheti; Berzsenyi akarata pedig úgy teljesül mintha maga tenné a sajtójavítást. És ha e körül így járok el, megtartom ról, ről; tól, től; ból, ből helyett hasonlóan az általa későbben felvett rol, röl, tol, töl, bol, böl irását. Megbeszéltük volt ezt, miképen lenne ez által mindjárt hajlokonyabb hangmértéküvé nyelvünk.

Döbrentei Gábor.

lapjain, Igaz Sámuelnek 1826-ra kiadott Hébéje' birálatát Kazinczytol s megvallom neked, nagyon kedvetlen érzelmekkel olvasám, nem azért hogy abban a mi keresztes szonett háborunk' szidalmait ellenem megujítá; hanem azért mivel abban egész valóját olly szinekben mutatá, millyenekben én nem illy sok tökélyü lelket és igen kedvelt tanítómat, de legkisebb ellenségemet sem szeretem látni.

Ugyanis, nemcsak meg nem elégló ezen ősz barátunk az „Élet és Liter.“ köteteiben ellenem vívó s az olasz formákat védő genialis okerők' diadalmát; de jónak látá itt még a' leghatalmasb okerőt is, tudniillik a' *példát*, ellenem hozni, még pedig olly arczczal és segédeszközökkel, millyenekre csak a legerőtlenebb ügy' védői szorulnak.

Sophismáinak veleje ez:

1. Hébe' némelly versei leoninusok; tahát az uj iskoláé az igazság, s a kik az illy verselést bábozatnak nézik, azok barbarusok.

2. Ezen barbarusok a világost és természetest mondják szépnek; tahát Vásárhelyi érthetetlen és természetlen verse a magyar poézisnak disze.

3. A poézisnak nem veszteglení, hanem előbbre menni kell; tahát már mast

a régi görög metrum nem elég, hanem kell uj Ráday-metrum is, olly metrum tudniillik, mellynek rejteményes törvényei szerint Hébe' legszebb művét, Kisnek Nyári éjtszakáját, szintugy leoninusok közé lehet keverni, valamint előbb Kisfaludy Sándor' remekeit.

Mosolygod ezeket, barátom, de hidd el nincs kedvem tréfálni, hanem minden bizonnyal ez veleje egész kritikájának, a mit magad is által fogsz látni, mihelyt azt megtekinted. Addig is pedig halljuk mast miket mond Vásárhelyi versére:

„Hébének legszebb darabjai közzé tartozik *a' Költő' vágyása,* l. 168. Vásárhelyitől, bár az kevésnek lesz' érthető, mint maga az éneklett tárgy. Gondolatjai magasak, érzései mélyek, nyelve tudós nyelv, és ha minden Stanzát kitoldana még két sorral, hogy a' schéma nyolczas rimmé váljon, ez a' darab volna lyránknak eggyik legpompásabb járdallású [1]) éneke; poézisünknek egyik első-rendű dísze, kevélysége.

Lesujtott fővel lantja a' kezébe',
Komordan ül a' Költő 's révedez:

---

[1]) Szebben mondatik ez igy: legpompásb járdalatu.

Bánat köztt homloka hajúl ölébe
És szellemesbb virányin éledez.
Bájos berkekben andalg képzeménye,
Mig szebb hangokra fejlik érzeménye.
Mereng magasdan léte túlhatárán,
Szebb néztein esengve kéjeleg;
Fenn honjában távol képzelte' várán
Valósúl keble, a' szűz, a' meleg.
Csak szép, igaz fejlik ki szelleméből,
'S egy új világ támad fel képzetéből.
Leszáll, 's hattyúként tükröző vizébe',
Lassúdan távolabb evedz, evedz,
Kiömli sérelmét az ég' ürébe,
Mellyet titkos bánat szivére edz.
Ábránd körökben létesűl világa,
Árboczczán függ a' lant 's rajt' myrtuszága.

„A dal' sötéte, igy folytatja magasztalását Kazinczy, melly olly igen illik a tiszta felfogást nem tűrő tárgyhoz, itt érdem és nem hiba. Az olvasó csak sajdítja a' mit az ihletett neki mond, és ha maga költő, gyönyörködve látja megújúlni lelke előtt az ihletés szent hatásait. — De vissza térünk a' lelkes Költőhöz, 's itt adjuk utolsó gyönyörű két stanzájit:

Lerántja, borzadás közlt, végre lantját,
'S feltűn hevült lelkében éneke,
Eltörli bőszültén az éj' homályát
Fejlő keblének végső zengzete,
És égi ihlettől körülölelve,
Reá-borúl az Istenség' szerelme.
Már csendes keblek közlt mereng az ének,
Magasdan a' nap' túlhatárain,
'S arany menyegjében sérült szivének
Emelkedik vágyása szárnyain.
'S felkenve szellemétől énekének
Szelíden vég bucsút ad életének.

Látod-e, kedves barátom, hogy a leoninus, neologismus, mysticismus és több efféle csuda tévő *ismus*, melly igen könnyen alakít nálunk nagy poétákat!? De én ugy hiszem, nem üres ábrándozatok, hanem csak szép gondolatok lelkítik a poéziszt. Itt pedig nem szép gondolatot, de semmi gondolatot és semmi értemény nem látok; hanem igenis látok illy gyermekes változatokat:

Szellemesb virányain éledez,
Bájas berkekben andalg,
Magasdan mereng léte tulhatárán,

Szebb néztein kéjeleg,
Fenn honjában képzelte várán,
Uj világ támad képzetéből,
Ábránd körökben létesül világa,
Magasdan a nap tulhatárain,
Szívnek arany menyegje stb.

Mind ezek mondom nem egyebek, mint ugyan azon egy idea kitételeinek változatai, mellyekből természet szerint csak az látszik, hogy az üres ifju érez, ábrándoz, de érzelmeit gondolatokká világosítani, s a mi még több gondolatait szépekké alakítani még nem tudja, az az tahát még korántsem poéta; mert a poéta nem egyéb mint szép gondolat, és képzelem s érzemény.

Hát midőn illy kis dalban az illy kedvenczek: *komordan*, *magasdan*, *lassudan* és ismét *magasdan*, igy egymást érik, nem látod-e melly izlet jelentkezik? s nem látá-e ezt Kazinczy? az a Kazinczy, ki egyebütt a legcsekélyebb mikrologusi pepeccsel szokott bajlódni és fontoskodni?

De mind ezeknél rémítőbb az, miként itt Kazinczy, kinek szavait a részeg ifjuság falva nyeli, a mysticismus mellett, ezen a tudományok legdühültebb pusztitója

mellett, illy kiáltólag apostalkodik! Igy valóban egész költérletünk ma holnap Mowbray boszorkány lakzijává bűbájoltatik, hol a mysticus vendégeket ambrózia helyett szél- és habétkek fujjákfel! Illy hamis aesthetikák és kritikák' következete az hogy már mast egész époszaink, egész dalgyüjteményeink vagynak illy szél- és habétkekböl *kotyvasztva.* Mert ugyan kérlek mi csuda, ha az üres és a poézis első hatályai által elragadtatott ifjú illyeneket, illy tisztelt müvésztöl hallván, s az által igy fel pálinkáztatván, mi csuda mondom, ha a helyett hogy zavaros érzelmeit elrendelni és megvilágosítani ügyekeznék, még inkább megrészegíti magát s abban keresi a költéri tökélyt, hogy őtet senki ne értse.

Tegyük tahát aesthetikánk' ezen mérge mellé az ellenmérget, s mondjuk meg, a szépérző ifjuságnak, hogy érzelegni, ábrándozni, uj szavakkal fényelgeni, értelmetlenül habatolni minden gubó tud; hanem szépeket gondolni, a szép gondolatokat elrendelni, azokat valami kerekes egészé alakítani, s minden lehető elevenséggel és tisztasággal elővillantani, csak a legjózanabb és legtisztább fényü lélek' dolga, s illy lélek legyen a poéta.

De továbbá maszlagnak nézem én itt még azt is, hogy ezen nagy béfolyású nyelvtudósunk ennyire köti költéreinkre az ő tudós nyelvét! És ugyan kérlek, mit lát ő tudós nyelvnek? mit egyebet mint az egymásra halmozott uj szók kavarczát? S vajjon nem tudta-e azt Kazinczynk, a mit grammatistáink is tudnak, azt tudniillik, hogy mind a görögnél mind a rómaiaknál épen az aprózón tudós nyelvre és tudóskodásra vágyás szülte a költéri nyelv bábelességét?

Vagy tán itt is azt gondolá Kazinczy: „Nem botol az ki helyén tudva s akarva botol?“ Igen, igen, de én ugy látom, valamint: *botol*, egészen rosszúl van mondva, *botlik* helyett, s *botol* csak annyi mint *botoz;* ugy ezen egész gondolat nagyon rosz és sok tudvabotlások kutfeje, olly kutfő, melly miatt minden bizonnyal sok tudvabotlókat megbotol még a tudva nem botló kritika.

Bizony kár volt Vásárhelyit illy homályosba vezetni, sőt abban erősíteni, mert lelkesség képzelem sok látszik érzelmeiben, csak egyszerűbben nyiltabban fejezte volna ki azokat. Kazinczyt e dicséretekre itt csak az gerjeszté, mert láta megint ifjút az ő általa ajánlott Ráday versmértékkel, már hát hibáinak is védője eltakarója lett,

csakhogy az ifju az ő pártján maradjon. Csuda hogy ezt is nem kiáltá, mit szokott: ifjú! leveszem koszorumat homlokomrol s tiedre teszem.

III.

Halljuk, édes barátom Kazinczyt, tovább:

„De ennek alkalmával legyen szabad egykét technikai intést adnunk azoknak, kik a Ráday-nemben gyakorolják erejeket: Mig a' Hexametrista nem ismeri a' hoszszú syllabáknak más nemét, mint a' mellyet vagy accentus vagy az ugy nevezett positio (rövid vocalist követő két consonans) tesz hosszúvá 's minden vocalist, mellynek accentusa nincs, vagy két consonans nem követ, rövidnek veszen: a Ráday-szchémáju Költő az accentus nélkül álló vocalist azért, hogy két consonans követi, *kemény* syllabának ismeri, de nem ismeri hosszunak; ellenben az accentus nélkül álló vocalist is megvonja, némelly helyen (szee-relem, vee-szedelme), ha úgy kivánja a' hely. Spondeust bátran veszen jambus vagy trochéus helyett, de a' jambust a' trochéussal 's a' trochéust jambussal, vagy igen ritkán,

vagy épen nem cseréli fel; az illy felcserélés elszenvedhetetlen dissonantiát csinál. Illyen itt e' sor: *Mellyet titkos bánat szivére edz* — mellynek három első lábai igazán spondeusok de trochéusi hangzattal, holott a' verseczetnek jambusokban kellene szökdelgetni. Tegyük igy: *Szivére mellyet titkos bánat edz*, 's a' vers ollyan a' milylyent a' Szchéma kivánt.“

Ezeket hallván, meghökkensz tudom velem együtt nagy tudatlanságunkon, holott mink ezen csudamértékröl mindeddig semmit nem tudánk! Ugy vagyon, édes barátom, mig mink a régi mellett veszteglünk, addig mások uj világokat foglalnak s olly rejteményes metrumra bukkannak, mellynek egyik füle olly finom és kényes, melly nemcsak hosszu és rövid hangokat hall mint a mienk; de még a hangok fokait is megméri, s hall jambus- és trochaeus-hangzatu spondeusokat, s hall hoszszu-, rövid-, kemény-, fél- és középhangokat; másik füle pedig olly fonák, hogy a hosszut rövidnek, a rövidet ellenben hosszunak hallja, a mint a hely kivánja!?

Vagy tán még igazábban fogjuk fel e titkot, ha azt félsüket metrumnak tekintjük: mert nyilván van az, hogy csak az accentusos vocalisokat érti, az accentusta-

lan vocalisokat pedig csak alig avagy épen nem hallja; mert különben hogyan mondhatná a rövid vocalist hosszunak, a positiósat pedig nem hosszunak, holott a positiós vocalis kimondása még hosszabb időt és hangot kiván, mint az ollyané, mellyet csak az accentus tesz hosszuvá?

De továbbá nyomozódhatunk még igy is: Ez a metrum egyfelöl olly igen muzsikás akar lenni, hogy a poézis és muzsika technikáit egészen összezevarja, ugy hogy még *dur mol*, s tudja mi hangokat is tapogat; másfelöl pedig épen ugy gondolkodik mint az egyszeri muzsikus: *ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes!* az az tahát, annak egész törvénye csak ez: Hogy jobban láttassál muzsikálni és előmenni mint a zrínyiverselők, pengesd a szokott metrumot a hol könnyen megy; a hol pedig nem akar menni, ott mond: hogy a muzsikai metrumban a rövid hosszu is lehet, valamint a' hosszu rövid is, ha a hely ugy kivánja; mert természet szerint az ének mind a hosszut megröviditheti, mind a rövidet meghosszíthatja, p. o. szeerelem, veeszedelme stb.

És íme innét láthatod, mint fog velem kezet a muzsikai metrum! Mert nem épen állítám-e azt, hogy az ének az egész

beszédet elnyeli? s nem épen annyit tesz-e ez, hogy az ének a rövidet hosszuvá, a hosszut pedig röviddé teheti? Ha pedig ezt teheti, a minthogy minden bizonnyal teszi is; tahát látni való, hogy e részben a muzsikai metrum az én elvemen épül és igaz; hanem más részről még ezen kérdéseket kell megfejtenünk, ha a dolog titkába akarunk hatni, ugymint:

1. Ha az ének avagy hely a rövid vocalist hosszuvá, a hosszut pedig röviddé kivánja és tudja tenni, miért kivánja azt csak némelly helyen?

2. Melly helyek kivánják és tudják ezt és mellyek nem?

3. Kivánják-e azt valòjában azon helyek, avagy csak türik, az az, törvénynek nézzük-e azt vagy csak szabadságnak? és mi a törvénynek oka, a szabadságnak pedig határa?

4. Ha ez a metrum olly kényes, hogy a jambus mellett, még a trochaeus hangzatu spondeust sem türi, miért tür egyéb sokkal nagyobb rendetlenségeket?

5. Ha a jambus mellett a trochaeus szenvedhetetlen dissonantiát csinál; honnét van az, hogy a jambussort, a nyugpont után egészen és nyilván trochaeizálva sza-

valjuk? s vajjon a metrum realitása a papiroson van-e vagy a szájban?

6. Ha a hangok fokait mérjük és illy spondeust mint ez: *látunk*, trochaeus hangzatunak veszünk; vajjon az illyen: *láténk*, tiszta spondeus-e, avagy az accentus és positio miatt trochaeus hangzatu? stb.

Mind ezeket mondom meg kellene még fejteni, ha a dolog' egész valójába akarnánk hatni; de mivel én már gyakran tapasztaltam, hogy az illy mély dolgok soha sem egyebek csak czifra szókba burkolt semmik, vagy a mi még rosszabb, csak valami tulságok tulsága; tahát bizom ezen kérdéseket Kazinczy iskolájára, én pedig eléneklem Kisnek gyönyörű *Nyári éjszakáját*, mellyet szintolly rosszul nézett ugyan Kazinczy metrumosnak, valamint Kisfaludy Sándor' szép dalait; de azért mégis minden bizonnyal füledhez, és szivedhez fognak minden hangjai simulni.

1.

Csendes éjszakán járkálok
'S hány varázslatot találok.
Gyenge szelek,
Falevelek,
Hold-beszélgetést susognak,
Távul patakok zuhognak.

2.

Árnyak árnyat ölelgetnek,
Mint a' kik híven szeretnek.
Hegyek völgyek,
Fenyők tölgyek,
Merre hold sugári hatnak,
Csuda képeket mutatnak.

3.

Mik laknak itt? halmok, térek,
Gnómok, szilfek vagy tündérek?
Mint bujkálnak,
Hogyan válnak,
Széppé, semmivé kényekre?
Mint építhetnék ezekre?

4.

De fenn, az ég üregében,
Csillagok dicső fényében,
Változatlan,
Határatlan
Hűség ragyog, nem vak kényen,
Hanem örök szép ösvényen.

5.

Alatt képek jőnek mennek,
Fenn nyomos hely van mindennek.

Égi fények,
Szép remények,
Vagytok ti kétes szivemnek,
'S utmutatók életemnek.

Hiszen így akármellyik zríni nemü dalban énekben is találsz majd itt, majd amott spondeust, trochaeust, s ha Kazinczy részrehajlósága, neki keresztyénedik, úgy a *Miatyánkat* is mértékes rimü versnek fogja hirdetni.

Valóban nem egyéb Kis János figyelme itt, hanem: inkább választott szót trochaeusi ejteményüt a hol csak lehetett, de meg a gondolatot csak ollyan szó' oda szoríthatása kedveért össze nem zsugorítá. S ezt helyeselem. Igen is kényesebb fül sorozza most már a zrini-versnembe is csak a hizelgőbb hangzatot, s meg ne eligedjék, mindjárt a legelőszer észbejutottal. Igy térünk a megismert igazra, így nem veszteglünk makacsul a régi mellett, nem pedig csak úgy, ha Kazinczy hosszunak vagy rövidnek parancsolt hangozatit, miként Kisre irá, elfogadjuk. De én még azt kérdem itt, kedves barátom, miért nem akarta hogy én még ifju koromban a Ráday nemet válasszam, miért hagyá helyben akkor midőn kéziratomat össze vissza corrigálta, a

zrini nemet nálam? Akkor ömlöttek rám dicséretei úgy, hogy azokat sokalanom kellett.

IV.

Távul legyen tőled, hogy felőlem azt véld, mintha én Kazinczy nagy érdemeit nem ismerném avagy kisebbíteni akarnám; most is szintugy tisztelem én őtet mint valaha, s megvallom hogy ő nekünk olly remekműveket is ada, mellyek költérletünk örök diszei fognak maradni.

De ha én Kazinczyban a philosophust annyira nem csudálhatom, mint a poétát, s ha látom, hogy annak némelly elvei hamisak, némelly virágai mérgesek; kivánod-e hogy én azokat ne lássam és ki nem mutassam; holott tudom azt, hogy minél nagyobb az ember, annál terjedőbbek annak hibái, s annál inkább kötelesség azoknak ragadályát gátolni? Hogy pedig Kazinczynak vagynak hibái, s hogy az ő hibái sokkal ragadósabbak, mint az ő szépségei, azt eléggé tapasztaljuk.

Tekintsd meg Minervánk' hetedik évi folyamának harmadik kötetét, s látni fogod abban, hogy Kazinczynak életirója

már utánazza a sirversben Kazinczynak azon minap ejtett hibáját, midőn a *fölfelé* helyett ezt mondá: *felfele;* mert ime már a sirversben is ott áll a *mindenfele*, a *mindenfelé* helyett! S hiszed-e hogy, ha a kritika illyeket meg nem ró, még olly sirverseket is kap Kazinczy, mellyekben nem csak *felfele* és *mindenfele* lesz; de lesz még *másfele* is?

Tekintsd meg továbbá Kazinczynak egy másik életrajzolatát, a magyar tudós társaság névkönyvében, s látni fogod hogy ezen csufnevet: *aggastyán*, mellyet Kazinczy gunyképen ada másra, holta után, valami pajkos Nemesis által, visszanyeré! Hogy tahát még mink is, több költér társainkkal együtt, *aggastyánokká* ne legyünk, nem szükség-e nyilván kimondanunk, hogy az *aggastyán* csak csufnév, és nem egyéb mint *Ágoston;* mert a magyarok a vén embert *öreg Ágostonnak* szokták csufolni mint az öreg asszonyt *vén Dorottyának*, és csak a tótos tájakon változott az öreg *Ágoston*, *aggastyánná*.

Innét van, hogy ezen nevek nálunk majd egészen kimentek szokásbol; noha régi levelekben, valamint Ágoston, ugy Dora, Dorka, Dori, Doris, Doricza, gyakran találtatnak. Jegyezzük meg tahát ez

uttal azt is, hogy nagyon hibáznak azok, kik Dorát Dorottyának nevezik, mert ez már mast minden bizonnyal csak csufnév, melly mindig nevetséges mellékideákkal jár.

Visszatérvén pedig Kazinczyhoz, ne unj meg, ha annak még egypár ragadékony hibáját előhozom. Láttuk, hogy ő azon káros balitéletét, melly szerint az irásnyelvet, kizárólag a tiszai szóejtésre akará szorítani, már majd egészen uralkodóvá tette, s elég csóragot [1]) kelle türnünk, mig nyelvünk' gazdagságának legtermészetesb forrását megnyithatók.

Csak ezen csekély észrevételekből is által fogod tahát látni, mennyire kell vigyáznunk, hogy Kazinczynak tagadhatatlan sok szépségeivel együtt hibáit is magunkban meg ne örökítsük. Ugyan ez okbol ohajtanunk is kell, hogy annak minden jobb műveit valamelly igazságszerető művértő minél előbb vizsgálat alá vegye, mert bizony sokáig fog ő még köztünk élni és munkálni.

Akkor világosodunk fel majd felőle mint könyvbiráló felöl, ha kifejlend, kit miért sujtott csipett, vágott ölt, vagy virágozott fel és tövisezett meg. Mert követ-

---

[1]) Csórag annyi mint: durung és cselőke. *Berzsenyi.*

kezetes nem volt. Egyegy embernek ugyan azon müvét magasztalá is, gúnyolá is.

Ollyan volt ő mint egy búja tavasz, mellyet a kertész nem mindenkor győze; s elég dolgot hagyott a kritikának, melly annak minden terményeit igazán meg akarja ismertetni. Illik pedig illy ritka elmét mind jobb mind bal oldalairol tisztában látnunk, hogy sok erényével együtt hibáit meg ne kedveljük, avagy szemeteivel együtt kincseit el ne hányjuk.

Erkölcsi képét sokan balul ismerik. Előttem lebengősdi volt. Dicsekvék Virág, Dayka, Kis' szeretetével. De Kisfaludy Sándor, Horvát Endre, gr. Dessewffy Jósef, Döbrentei, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Helmeczi, tőle elfordulának. Sőt sokban Szemere is. Én ő vele mindig furcsa viszonyban álltam; mert valamint én ő benne a költért szerettem, egyéb alapokban pedig vele ellenkeztem; épen ugy érze ő is én irántam. Innét lett az, hogy ő énvelem egyfelől a journalokban vitázott; másfelöl pedig barátságos leveleiben folyvást szeretközött elannyira, hogy számos leveleit ritkán győzém válasszal; s mikor én iránta meghültem is, akkor is gyakran próbálá velem a régi levelezést megujitani; a mi pedig igenis szép lélekre mutat.

Ő benne a lelki barátság és szépirás, mind lelki, mind technikai értelemben, valami győzhetetlen szenvedély volt. Ő neki mindig kellett barátkozni és írni, még pedig mindig szépet és szépen írni, ugyhogy utolsó levele is, mellyet nekem utolsó évében irt csupa pictura volt [1]).

Volt ő benne egy kis hiuság és könyelműség, mellyek szerint barátjaival és egyéb tárgyaival, ugy az igazsággal is néha könnyelműleg bánt s megelégedék magával, ha valami szépet tudott mondani, a nélkül hogy a dolog komolyabb oldalaival bajlódnék.

Innét van, hogy valamint az ő kritikája csak külkritika s minden nézetei csak külszínüek; szintugy az ő érzelmei is mind a barátságban mind a haragban nagyon hajlékonyok valának, ugyhogy szintolly könynyen bonta barátságot mint köte, s gyakran barátjaival ellenkedett is barátkozott is egyszersmind, noha mind e mellett az is igen igaz, hogy ő csakugyan mindig sokkal hajlandóbb volt a szépre és jóra.

---

[1]) Kazinczy megholt 1831b. aug. 22d. Utolsó levele Berzsenyihez a nálam lévő csomóban 1829b. julius 3d. mellyet az előbeszédben is említék. Ezt érté-e Berzsenyi, vagy volt még egy, 1831-ben irott, nem tudom.

Igy midőn a mi ronda szonett háborunkban, ellenem elmondá a mi szépet mondani tuda, csakhamar megbáná tetteit s igy ira nekem: *„Kevélykedem azon szerencsémmel, hogy fényedet láthattam, hogy engem szerettél!“*

Mosolyogsz erre tudom, barátom, valamint első tekintettel én is mosolyogtam; de fontolj meg mindent, s érzeni fogod velem együtt, hogy Kazinczynak ezen lépése igen szép, igen szeretetre méltó könnyelmüség vala. Mert akár győzőnek, akár meggyőzetettnek érzé magát, minden esetre nagyon szép, nagyon nemes charaktert mutata, midőn megtámadójához igy simula, s elhiszed ha mondom, hogy a hiu halandók között csak az illy öngyőzet is ritka erény.

De hidd el azt is, hogy ez a szép lélek olly kebel felé nyujtá engesztelő kezeit, mellynek engesztelésre szüksége nem vala; mert én benne a szépirót mindig szerettem, s csak azon kártékony elveit ostromoltam, mellyek szerint ő a magyar poézis menetelét, melly a nagy rómaiak és görögök felé vala indulva, az istelen troubadourok utjára fordítá.

Én ezt mindenkor messzeható tévedésnek láttam; mert tudtam a poézis mesz-

szehatásait és mindenkor azt hittem, hogy csak annyiban emelkedünk, a mennyiben ama két nagy nemzethez közeledünk. Ő ellenben a poétát néha csak floristának nézé, s nem látá, hogy a bölcs görögöknél a lélekképzet egészét a poézis képezé.

Alapnézeteink illy ellenkezetéből folytak minden ellenkezeteink. De ugy hiszem, hogy az elüzionban a görög charisoknak is bényujtá már Kazinczy az engesztelő áldozatot.

V.

Teljes igazad van, kedves barátom; az *alkalom* szó' származtatásával valóban nagy bakot lőttem! A német *Gelegenheit* téveszte meg. De mivel mast egy erdélyi könyvben látom, hogy ott az *àlkalom* annyi mint *alku;* tahát hihetőbb hogy ennek adók az ujabb értelmet. Jegyezzük meg azonban itt még azt is, hogy én az óta Baróti Szabó Dávid kisded szótárában épèn ugy látám az *alak* szót magyaráztatni, mint azt én magyarázám, az az: annyit is jelent mint: *szép.*

Igy igazad van s megismerem azt is, hogy ellenbirálatom gáncsolt kitételei csak

olly tökéletlen kitételek, a millyenek többnyire az aeszthetikázókéi szoktak lenni. Mert mig az egész aesthetika nem egyéb mint különféle s gyakran legellenkezőbb vélemények' kavarcza, 's mig annak alapjai olly határozatlanok, hogy minden aeszthetika, mint a' lőcsei kálendáriom legalább hét országra szól; addig teljes határozatu kitételeket az aeszthetikázóktol sem igen várhatunk; ollyanokat pedig, millyeneket még ellenkezőink sem tudnának félre magyarázni, még akkor sem, ha olly határozott is aeszthetikánk mint a *Tizparancsolat*.

Botlunk, kedves barátom, minden bizonnyal botlunk! De épen mivel illy botlékony emberkék vagyunk, ohajtnám, hogy kritikánk ne elnémító, hanem csak szeliden oktató lenne. Mert jól mondja a magyar: hogy a négylábu ló is botlik s a vak is talál néha patkót.

De egyébiránt is nem nyujtanók-e beszédünket szent Iván' énekévé, ha minden kitételünket ugy körül akarnók irni, hogy annak genealogiájából legkisebb pereputty se maradjon ki? Én ugy gondolom, a kik meg akarnak benünket érteni, azok könynyen megértenek; ellenkezőinknél pedig hasztalan koczogatunk, mert azoktol örök-

re el vagyunk választva. Igy fogom én néked Kölcsey' gáncsainak hibáit kimutogatni, a nélkül hogy az ő kritikájának minden pereputtyait illetném: mert tudom azt hogy te azok egész becsét, nélkülem is jól érted.

Ugy látszik Kölcsey nem tudja azt, hogy mikor az aeszthetikázó a széprül, költérrül s poézisrol általában beszél, nem azok számtalan nemeirül, hanem csak azok legfőbbeirül beszél, az az: a legfőbb költéri széprül, legfőbb költérrül és legfőbb poézisrol; mert ha azt tudná, nem gáncsolna engem azért, hogy a szépet csak a vegyületben állítám lenni, sem pedig azért hogy én ezt mondám: *a hol izlés nincs, ott poéta sincs.* Van igen is, de millyen? s nem mondhatjuk-e azt, hogy a költér csak addig költér a meddig izlése van, holott valamint az izlés, ugy az egész poézis nem egyéb mint szépérzés?

De különös az is, hogy ő engem, az egyesnek és vegyületnek szépségeire nézve Engelhez utasít, holott Engel nyilván ezeket mondja: „Aus mehrern Tönen und Farben also kann durch schickliche Verbindung Schönheit hervorkommen; sie sind die Elemente der Schönheit, wie die Realitäten der Vollkommenheit. Eben darum nehmen sie Theil an der Benennung, ob

sie gleich an sich, als bloss einfache Empfindungen, *noch nicht schön sind.*“ — Vagy tán a *Benennung* teszi a nagy kérdést? De én nem arrol beszélek, hanem a dologrol.

A mit a Hellenek' költéri nyelvéröl és lyricumárol mondék, azt Bouterweck után mondtam s reménylem hogy ő utána lehet is holmiket mondogatnunk, mert kérdésen kivül, Jean Paul mellett, a németek között ő legtudósabb aeszthetikus. Ez pedig korántsem azt mondja, hogy a görög költéri szóejtést a prózaitol csak a képletek, uj szavak és szólások választák el, hanem nyilván kimondja, hogy a költéri szóejtés az atticismustol független volt; kimondja, hogy a költéri nyelv' nemlétét a költéri figurák csak egy részben pótolják; — kimondja, hogy valamint a németek, ugy minden ujabb nemzetek, sem individuumtol sem valami oskolától egyéb költéri nyelvet nem várhatnak, mint holmi régi és uj szavak s holmi idiotismusoknak uj *Kauderwelschét*, a mi legfelebb is csak valami uj oskolanyelv lehet. S vajjon hogy mondhatná azt Bouterweck, ha a görög költéri nyelvet a prózaitol csak a képletek és uj szavak különböztették volna meg? holott természet szerint mind a' németek mind egyéb nemzetek képletekkel és ujitásokkal eleget *kauderwelschez*hetnek.

Barthélemy azt jegyzi meg, hogy Homerosz' nyelve egyik szójáráshoz sem volt kötve, hanem a görög nyelv' különféle szójárásaibol olvadt össze; s ugy hiszem innet folyt a görög költéri nyelvnek azon fő jelleme, hogy valamint az atticismustol, ugy egyéb szójárásoktol is egyiránt független volt. Ezért ohajtanám én, hogy nyelvünket egyik szójárásunkoz se szoritanók, hanem mindeniktöl egyiránt függetlenné tennők. Mégis mast szememre vetik a' dunántuli szavakat; e részben is jobban tudám én tahát, hogyan kell költéri nyelvet alakítani össze.

Azonban megengedj, kedves barátom, hogy illy szörnyű tudósságba bátorkodám ereszkedni! De tudod hogy ha egyszer a tudósság' szent szelleme fejünkre száll, nem csak minden nyelvröl, de még minden nyelveken is tudunk beszélni mint az apostolok. Nekem pedig épen kell valamit gondolnom, midőn olly tudatlannak néznek, mintha én az előttem lévő könyvből ezen három szót sem tudnám leirni: *ennek munkái elvesztek.* Egyébiránt látod azt is, hogy én esztendőkig lesem várom a mi nagy görög tudósainkat; de mikor csak azt kell látnom, hogy: hallgatás lön Izraelben, mit tegyek egyebet mint: megyek a' patakhoz,

szedem a kövecseket; mellyekkel is a csó-ragos szonetthaborut ujra imígy folytatom:

1. Iszokratesznek, Cicerónak s az egész mivelt Europának példája (mivel csak példa, még pedig igen helytelen példa) semmit sem bizonyít. Iszokratesz olly gubó volt, hogy egész életét egykét oratiójának cziczomálásával tölté el, nem csuda ha ezen bohóságbol ragadott valami Ciceróra, s nem csuda ha a nép gyengébbei kedveért néha illyenekhez is folyamodott; de az volna csuda, ha illyenekre a Cátók ezt nem mondták volna: „Oh melly nevetséges consulunk van!“ Cicero, Kazinczynk' itélete szerint is, csupa hiuságokbol volt gyurva. Vajjon tahát, ha az illy hiu gyuradékok annyira vetemednek, hogy még a prózát is rimezik, következik-e onnét, hogy poéziánk minden hiu cziczomák' gyuromanya legyen? — Nem kell-e inkább Cátoval a fennebbit kiáltanunk, vagy Quintiliánnal: „ornatus, virilis, fortis et sanctus sit, nec effeminatam levitatem, nec fuco eminentem colorem amet, — sanguine et viribus niteat!“

Az európai miveltségröl, aeszthetikai tekintetben, mit mondjak egyebet mint a mit Anaxilausz a bujálkodó görög muzsikára monda: esztendőnként uj csudákat szül mint Lybia. Mert a' mi nem az okos-

ság' rendíthetetlen örök törvényein, hanem a divatvadászók szeszélyein épül, az természet szerint csak divat báb, állandó nem lehet. Ki nem látja pedig, hogy e részben Európa, *Madame Mode capriceinak* bábja?

Ugyan azért, mivel én épen ezen Madame ellen indítám a pert, azt maga mellett bizonyságul bé nem vehetem, sőt ujra csak azt mondom Cátóval: zaboláztátok az erőtlen természetet és a szilaj állatot! az az: a divatot.

2. „A' lyrai költelemben előforduló mértékek, ugy mond Kölcsey, nem birnak olly tökéletes modulatióval (mint a' hexameter és pentameter) még is sok van köztük, mellyek a' rimelést el nem fogadhatják. Az asklepiusi és alkeusi verssor' végén álló daktylus lehetetlen hogy kedves hangu rimet fogadhasson el; mert a' daktylus' modulatiója nagyon sebes hanyatlásban száll lefelé, 's az egész verssor mind a' két mértéken különben is igen egyforma hangokat ád, 's egyik sor a' másik után jóltévő különbféleség nélkül következik, 's a' daktylus' sebes hanyatlásában álló rimtől még unalmasb folyamatot kölcsönözne."

Én ezekre csak azt mondom, hogy mindenik formának modulatiója tökéletes

a maga neméből; s ha valamellyiknek szüksége lett volna a rímre, jobban meg tudták volna azt a görögök rímezni mint mink. Ha pedig az asklepiusi és alkeusi formákat csak azért nem szabad rimeznünk, mivel a verssor' végén daktylus áll, ugy Horátznak es Pindárnak minden formáját könyen leoninus versekké emelhetjük, holott a sor' végén alló daktylus mindenütt szabadon lehet: — ᴗ — Epitritus tertius! Őrizzetek grátziák illy emelkedéstől!

De itt még több kérdeni valónk is van. Ha a' hexameter és pentameter azért nem fogadhatja el a rimet, mivel modulatiójok tökéletes; hogy fogadja el a metrumot a rimes vers, holott ennek épen az a hibája hogy igenis éneklő? s ha a daktylus a rimet el nem fogadhatja; honnat van az, hogy az olasz formák tele vagynak daktylus végzetü sorokkal, p. o. Szemere' szonettjében: *érezet* — *felé vezet*; var*ázskezet* — eml*ékezet*; *bájolod* — *fátyolod* stb. Van tán itt is a *Benennung* határoz? S vajjon ha az asklepiusi és alkeusi sorok' egyformasága unalmas; mi jóltévő különféleség van a jambus es jambus között? van-e egyformább versforma ezeknél? s vajjon ki tudná azt megbizonyítani hogy a hexameter és pentameter' modulatiója tökélyesb

mint az ódai formák? 's ha ez ugy volna is, vajjon a felettébbi cziczoma illendőbb-e az egyszerü széphez? Ez épen olly gondolat, mintha azt mondanók, hogy nem a szép, hanem az idomtalan leányhoz illik a cziczoma.

3. „Szép-e a müvészi kézből csupán fekete szinnel de lelkes vonásokkal jött rajzolat? És ha ez szép, megakadályoztatja-e szépsége által hogy az olajfestésnek ragyogó szinei szépek ne lehessenek?"

Im melly szépen vágja Kölcsey maga alatt a fát! — Távul legyen! sőt én is azt mondám hogy magában mindenik szép lehet. De itt nem ez vala kérdésben, hanem csak az, hogy minek az a müvészi kézböl jött fekete rajzolat, az az metrum, ha azt az olajfestés' ragyogó szineivel, az az, a rimekkel, bemázoljuk.

Nem csudálod-e, kedves barátom, hogy a festett szobrot még Kölcsey sem érté meg? Pedig az illy hasonlatosságok épen csak arra valók, hogy azok által a' dolgot még a gyengébbek előtt is érthetővé tegyük! Pedig reménylem ha senki nem is, ő csak jól megolvasta irásomat, mellyet én minden tehetségem szerint igyekeztem érthetővé tenni! Az olajfestés a szobrot csak bábbá alacsonyítja, de a fekete rajzolatot

egészen semmivé teszi. Ez tahát még inkább kimutatja a dolog' czéltalanságát mint amaz. De jól mondá korunk' Argusza *Jean Paul*, hogy a tudósoknak hasztalan irunk egyebet a magokénál.

Vessük össze, ugymond továbbá Kölcsey, a *Hans Sachs*ok' méretlen sorait a Bürgeri szép modulatióval; Zrinyink' rend nélkül következő hangjait Daykának szép zengéseivel stb.

De én ugy gondolom nem ezeket kell összemérnünk, hanem vessük össze Faludit, Ányost, Téti Takácsot, Szabó Lászlót, Kist, Himfyt stb. a mi szonettistáinkkal, tahát látni fogjuk, hogy amazok miveltségünk hajnalában, a nyelvnek minden készületlensége mellett, csak hamar, nem madrigálokat, hanem szép könyveket adának; ezek pedig a megnehezített versformák miatt, az előbbre ment tudomány és nyelvképzet mellett is, ha mi figyelmet nem érdemlő csekélyet adhatnak is, arra is csak az van irva: „Non lectore tuis opus est, sed Apolline libris." Mert bizonyos az, hogy a mi rimtelen nyelvünk a' scandált rimes verseket fölötte megnehezíti, s épen nem csuda hogy költéreink kénytelenek a gondolatot és beszédet minden kigondolható szabadságokkal elformátlanítani. Mit

ér pedig a versmuzsika, ha egyszer a beszéd és gondolat formátlan? és a belső modulatio nyekeg?

Hogy olly észlangok mint Kazinczy és Kisfaludy Károl nem csak az olasz formákon, de a tőlikon is által tudnak búni, azt én jól tudom, de ez a dolgot jóvá nem teszi; mert azt is tudom, hogy azon szabadabb formákban még többet tudnának tenni, s tudom hogy az a báj, mellyel azok birnak, nem a metrumbol, hanem egyedül a nyelvtani gondbol foly; ezt a bájt pedig a szabadabb formákban még fennebb tökélyre vihetnék. Ez lenne azután a valódi haszon, nem pedig a dolog' kérgének czéltalan mesterkélése; a minek természet szerint csak azt a hasznát vesszük, hogy a legjobb fők a poézistol elidegenednek s maholnap csak azok fognak énekelni, kiknek jobb volna hallgatni.

Igy tehát látod azt, kedves barátom, hogy az ellenem indított keresztes szonettháboru magamat ugyan a leggenialisabb czimerletekkel felruházott; — de okaimat epés ellenkezőim csak láták, mint Tacitus haragos németei a római legiókat. *Ira denudat.*

Igenis, az izlet vak, változó és változtatható mig azt nem az okosság, hanem

csak a divat intézi. Volt idő, mellyben a *leoninusok* nekem is tetszének; mert mi nem tetszik a gyermeknek és a gyermek-öregnek? Igy látjuk azt, hogy mindenkor voltak és lesznek mind olly gyermekizletü *Boileauk*, kik a szonettet éposznak nézik, mind pedig olly kemény *Jean Paulok*, kik a szonettet klastromi halcsurkának, Rabelais' pet-szonettjének, csörgő sapkás vitéznek, a szonettistákat poshadt sert áruló csordásoknak czimezik, a szonettnek kutfejét pedig a lélek' legnagyobb inségeiből magyarázzák.

De épen azért mivel izletünk illy vak és változó, kötelessége a jótakaró irónak nemzete' izletét a vak és szünet nélkül változó divat gyermekkénye alul felszabadítani 's annak törvényeit az okosság' örök törvényeivel harmoniába hozni.

Illy czélbol mondtam én a miket mondtam. S mivel előttem a példa és csórag semmi esetre okerő nem lehet; ujra csak azt mondom: *minden scandált rimes vers, született leoninus vers; a leoninus versen pedig értem, az ezt kezdett, akár IId. Leo pápa* (608*b.*) *akár más Leo százévének minden névvel nevezendő iztelenségeit.*

Igaz ugyan, kedves barátom, hogy az illy szörnyü paradoxumhoz nekem nincs

olly zsombékparókám mint Jean Jacques Rousseaunak, s hypochondriám sem hágott volt olly genialis tetőzetre mint azé, a mi pedig megnyomorita, már azon túl adott bennem a rhabarbara, ez az *unicum solatium eruditorum*, és, hogy jó kedvemet, a mi, épen most megszáll, ne gyeplőzzem, tudományom is csak ollyan józanszerü természetes ész mint azoké szokott lenni, kik ollyan Pethe féle közmondásokkal élnek az én egyik tárgyam, a gazdálkodás körül; de mind a mellett reménylem mégis, hogy veled együtt lesznek még ollyan, tisztán egyszerü magyarok, kik az én szomoru szonettháborum' toborzóiban megértik a magok Bihariját és annak Hatvágását.

VI.

Nincs ravaszabb szembekötő mint a felekezeti düh; s hidd nekem, édes barátom, hogy ez a felekezeti düh, irodalmunkban a Pandora' iskatulája! Ez teszi azt, hogy még a legszemesebb müvitélő is a rosszat jónak, a jót pedig rosznak tekinti. Mert hogy valaki felekezete' kedvéért magát az örökkévalóság előtt tudva csalárdnak és bohónak bélyegezni akarná, azt csakugyan

nehéz feltenni. Noha igazad lehet annyiban, hogy lehetnek olly nyomorék epetömlők is, kik készek magoknak ártani csak másnak árthassanak. Azonban én leginkább csak azt hiszem, hogy kritikánk' legtöbb hibája tudatlanságtol van, s valamint egyebekben, ugy e részben is mind eddig csak a mi örökös grammatikánkat űzzük-fűzzük. Ez a szó illyen, amaz amollyan, ez a rim avagy metrum jó, amaz nem jó s igy egész kritikánk csak külkritika, a mi pedig belkritika nélkül nem adhat egyebet egyoldalu itéletnél; mert valamint a leglelketlenebb verselőt külsemmikért magasztalja, épen ugy a leglelkesebb müvet külsemmikért ócsárolja.

Innét van, hogy az illy kéregkritika mellett poéziánk' külmüve előbbre ment ugyan, de annak belmüve, az egészen külre függesztett figyelem miatt minden bizonynyal bukott. Valódi kritika csak az, melly a külkritikát a belkritikával egyesíteni tudja; s tudja hogy a legfőbb poézis a kül és bel tökélyek' harmóniájában áll ugyan, de mégis leginkább a lélekre függeszti a figyelmet. Mert tudja hogy a valódi poézis maga a lélek, melly valamint mindenben, ugy a poézisben is felül van a testen emelkedve; s tudja, hogy a poézis muzsikál ugyan a

fülnek is, a mennyire a lélek' fennebb czéljai engedik, de azért koránt sem fülmuzsika, hanem legbelsőbb lelki muzsika, azaz, a gondolati, érzelmi és képzeleti tökélyek' harmóniája; s tudja, hogy ez a harmónia a szépkritikának legfőbb tárgya, a fülmuzsika ellenben csak olly elmaradható külség, melly nélkül a poézis egészen el is lehet, mert minden rim és metrum nélkül lehetünk nagy költérek, s lehetnek még olly nemzetbeliek is, kiknek nyelve egészen muzsikátlan.

Ne véld azonban innét, hogy én a nyelvnek és versnek küldiszeit, kevésre becsülném; sőt igen is nagyra teszem azokat, hanem csak azt ohajtanám, hogy a lelket azokon még is felül emelnők, s hogy már egyszer kritikánknak valami lelkiebb irányzatot adnánk; mert ha örökké csak a fülmuzsikával bibelődünk, mi lehet ugy poéziánk egyéb mint üres fülmuzsika?

Hogy tahát gondolatimat egészen bird, jer vegyük birálat alá némelly magasztalt költeményeinket, legelsőben pedig Dayka' „Homályos bánatját."

Én a külkritika' messzevitelét jónak nem tartván, e részben Dayka' daláról csak ezeket jegyzem meg:

1. Az illy rimek: *nem vehet* és *gyilkolója lett*, ugy szinte: *enyhitsen, adj*, és *keményebb vagy*, olly költérnél, ki a muzsika' kedvéért a leoninus vers' nyügeit ölté fel, olly hiba, melly a békóban botorkázó lábat nyilván mutatja.

2. Az illy szólások: *előre érezésim, végezés, örömkönyű*, épen ollyanok mintha, Becker szerint, a német költér igy muzsikálna: „Als nun das *Söhenelein* des Königs *heraußer* gekommen, *Gehete* Hinz auf ihn, und *drückete ihme* die Hände." A költérnek van szabadsága a nyelvet szebbíteni, de nem csufitani. Az *előre érezésnél* szebb az *előre érzés*, ennél szebb az előérzés, még ennél is szebb pedig az *előérzet*, s igy van a dolog ezekkel is: *végezés, végzés, végezet* és *végzet*. S vajjon költér-e az? ki a legszebb helyett a legrutabbat választja? — Igy az *örömkönyüre* nézve is, nem szembetünő iztelenség-e a három *ö ö ö* mellé még egy negyedik *ü*-t is szükség nélkül és szokás ellen elékoholni? De ezen sora is: *Melly ön-nyugtának gyilkolója lett*, sokkal szebb zengzetü lett volna igy: *Melly ön-nyugalma' gyilkolója lett.*

A dalnak belső hibái még kiáltóbbak, ugyanis:

1. *Homályos bánat dulja lelkemet.* Ez

nyilván való ellenmondás. Van titkos bánat, olly bánat t. i., mellyet csak magunk tudunk, másokra nézve pedig titok; de homályos bánat nincs, mert a homályos azt mondja, hogy magunk se tudjuk jól mit bánunk, a bánat pedig olly meghatározott érzés, melly szerint mindenkor nyilván tudjuk mit bánunk; kivált ha a bánat olly nagy hogy lelkünket dulja. Melly képtelenség azt homályosnak mondani? Hallott valamit Dayka a homályos érzésröl, s azt gondolta: ha van homályos érzés, van homályos bánat is!

Hogy pedig ő a homályossal nyilván azt akará mondani, nem tudja mit bán, mutatják ezen szavai: *Talán ujulnak régi szenvedésim; Talán tündér előre érezésim Rémítnek s uj lest hány a végezet.* Azonban midőn igy egészen elhitet bennünket, hogy az ő bánata homályos, s midőn igy az ő homályos bánatát untig elsirja, sohajtja, jajgatja és *ah*gatja, egyszerre meghazudtolja magát s nyilván kimondja, hogy őtet titkos bú öli, hogy szíve önnyugtának gyilkolója, s hogy neki keserves kárai vagynak!?

Igy az egész dal csak azon ellenmondást nyesi-nyuzza és nyujtogatja, melly már ezen két szóban: *homályos bánat*, nyil-

ván sikolt. Innét van, hogy annak egész lelke nem egyéb mint iztelen és értelmetlen érzelődés: olly iztelen, hogy abban a bánat, bú, dult lélek, kétséges szív, sebes szív, szenvedés, érzés, rémülés, sirás, elfojtott sohajtás, néma jajgatás, rejtett *ah*, *ó* és *jaj* egymást érik s az egész dalt gyermeknyefegéssé alacsonyítják: s olly értelmetlen, hogy abban illy különféle ideák mint: homályos, titkos, előérzet, bánat, szívbajok és károk, egészen összevagynak zavarva, melly azt mutatja, hogy a költér maga se tudta mit akart, mink pedig még gyanítani se tudjuk mit jajgat. Halljuk a gyermeket nyefegni, de mivel nem tudjuk miért nyefeg, boszonkodunk.

Ez a hisztoriája mind azon muzsikás verseknek, mellyek majd érzelődve, majd ábrándozva muzsikálnak füleinkbe, a gondolat' tökélyére ellenben semmi gondjok, de ez még azoké is, mellyekben van ugyan gondolat, de burkolt és homályos; mert kinek van kedve rágódni olly költér burokján, ki még azt sem tudja, hogy a poézisnak fő gondja minden lehető kellemmel és elevenséggel a gondolatot lélekből lélekbe bájolni, s nem tudja, hogy a költér csak idétlent szül burokban?

2. *Keserves károk*. A magyar, szíve'

sérelmeit, károknak soha nem nevezi (valamint annak örömeit haszonnnak nem mondja; mert kár és haszon igen meghatározott értemény\u00fcek), mert azokon csak testi javainak sérelmeit érti. Dayka tahát itt is csak azt mutatja, hogy még a nyelvńek mindennapi értelmére nézve sem volt tisztában; a költér pedig csak ugy költér, ha annak nem csak mindennapi értelmét, de annak legbelsőbb szellemét is birja. Vagy tán valóban kárai voltak költérünknek? Ugy de akkor mirevaló a homályos bánat, titkos bú s öngyilkoló szív? Avagy költér-e az a ki kárait igy sijja, rijja, jajgatja? A költér „fures et incendia ridet,“ s nemcsak kárain, de még a maga világán — a szivén is ugy felül van emelkedve, mint egy Isten a világon. Innét a költér, józanság s a legzajlóbb szenvedelmekben is örökké szabad objectivitas, mellyek nélkül költér nincs. Az a pipes rejtett *ah*, az a sok *homályos*, *titkos*, *rejtett*, *fojtott*, néma jajgatás, öngyilkolás a prózai *keserves károk*kal épen olly összeillő ideákat adnak, mint ezen somogyi óda: *A te szoknyád ollyan tarka, Az egeket hasogati.* Tarka szoknya hasogatja az egeket!

3. *Lest hány a végezet.* Hiszed-e kedves barátom, hogy itt ismét tarka szoknya

hasogati az egeket? Gondold meg csak, hogy a végzet avagy fatum a költéri világnak legfőbb istene, s hogy ez a költéri világ' kerekeit intéző legfőbb poétai isten itt lest hány, az az, ugy jelenik meg mint egy lest hányó madarász! s fogod látni, hogy ez a leshányás nem egyéb mint tarka szoknya legfőbb istenen! Hol itt a költéri világszemléletnek legkisebb árnyoka? A hol pedig ez nincs, ott természet szerint egymást éri a sok rejtett *ah*, *ó* és *jaj*.

4. *Ó végezés! örömkönyüt nem várok — De ennyi jaj, de olly keserves károk, de ez emésztő bú enyhítsen! Adj csak egy könycseppet méltó bánatimnak.* A' mit a költérek már több ízben szépen kimondtak, itt olly burokba van keverve, hogy alig tudhatni, kitöl kér könycseppet bánatjának, a már régen elfeledett végzettöl-e, vagy a sok jajtol, kártol és bútol? S nem idétlen mesterkélt gondolat-e azt kivánni, hogy a sok jajok, keserves károk és az emésztő bú enyhítsenek? az az, a jaj, kár és bú enyhítse a bút?

Én tehát, a mint látod, édes barátom, ezen dalban semmi jót nem lelek, sőt nyilván azt hiszem, hogy nem egyéb az mint egy legmélyebb hypochondriába sülyedt, zavart lélek' arczvonala. Nézd össze ezen

dalt Révainknak ezen szép és hasonló tárgyu dalával: ***Mi kesergő sok gondolat*** stb. s látni fogod a poéta Révai és a nempoéta Dayka között a végtelen különbséget; látni fogod, hogy Révai minden szomoru arcz mellett is ömled, emel, énekel s olly költéri világnézetet ád, mellynek képei fátyolba vagynak ugyan vonva, de fátyol alul is mosolyognak reánk. Dayka ellenben csak magát mutogatja, az ő képe pedig, a mint már láttuk, nem mutogatni hanem igenis rejteni való; látni fogod, hogy Révai sem ád ugyan költéri gondolatot, de mivel érzelme csak szép középszerre szállitott aesztheticás szomor, képzelete pedig tárgyrol tárgyra repdez s egy elvesztett szép világot fest, tahát a keserüt édessel vegyíti s mind szivünket mind képzeletünket két világ között lebegteti. Dayka ellenben, a nélkül hogy elménknek vagy képzeletünknek legkisebb játékot adna, csak a maga aesztheticátlan jajvilágába sülyed és sülyeszt. Guzmics, Kazinczynak csak mint szólesó udvarlója láthatá mindjárt legelőszer is a Parnasszuson Daykát, hanem az igaz, hogy csak kapusnak vevé, Herder bölcs kaputjába fogódzkodva. ***L. Felsőmagy. orsz. Minerva*** **1826, 4. *negyed.***

VII.

Paroláznék kedves barátom, hogy neked itt Vásárhelyi' költővágyása fog eszedbe jutni, s valamint azon, ugy Szemere' *Titkos vidékén* sejted a Dayka rokon arczvonatok' összefolyását. Igenis, ez a sokat jelenteni akaró és semmit nem jelentő, ez a titkos homályu üres arczvonat, valójában nagyon terjed poéziánkon, s félhetünk, hogy maholnap minden verseinkre csak azt kell mondanunk, a mit Döbrenteink Kölcsey' verseire monda: *látom a poétai fellobbanást, de nem értem.*

Mond meg nekem, mit rostáljon ott a belkritika, hol meghatározott gondolat, az az, mag nincs? a hangokat? — vagy a beszéd' virágocskáit? — Látom Szemerénél a szép szólásokat: *elődbe sirnak bús szemeim, messzenyögdelő sziv, lángoló szív, melly feléd dobog, messze-sirás' titkos biztatója* stb.; de mivel nem tudom mire valók ezek, s nem tudom mi az a titkos, ísmeretlen, testtelen bájvidék, varázserő s végremény; tahát az egész dalt csak olly hangicsálásnak látom, mint mikor a muzsikus hurait próbálgatva szép hangokat ejteget ugyan, de még semmi bizonyos nótát nem játszik. Mert én itt semmi határo-

zott gondolatot nem látok, a poézishoz pedig nem csak gondolat, hanem ugyan csak szép gondolat kivántatik.

Ha tudnám mi lény után eseng a költér, megbirálhatnám mind a lényt mind az esengést; de igy legfelebb is csak azt mondhatom, hogy valamint minden szenvedelmeinkre, ugy az esengésre is áll a: *nil quid nimis.* Itt pedig látnivaló, hogy igenis mérséktelen esengés mutattatik. S vajjon kifejti meg azon ellenmondást, midőn az esengő az esengés' legnagyobb pathoszában igy kiált fel: *Nem! nekem kivánságim sincsenek. S ohajtok mégis várok és reméllek.*

Igy kelle V . . . . . dalára is azokat mondanom a miket már mondottam. Csak azt ismétlem itt, hogy én valóban meg nem foghatom, hogy látá azt Kazinczy pompás járdalatu dalnak?

Térjünk tahát Kazinczynk' első szonettjéhez, az legalább ád rostálni való magot.

A gonosz Áte, ki többnyire minden magasb ihletű költért meg szokott czibakolni, megszabdalá a mi kedves Kazinczynkat is, de utóbb őtet megvigasztalá Érosz. S ez a dal' tárgya, melly nagyon szép tárgy ugyan, de még szebb volna, ha a rút Áte helyett a sors' avagy fatum' költéribb eszméje maradt volna meg. Csakhogy ehhez

a fene, vak, vad, dühödt szabdalás és kapkodás még ugy sem illettek volna, mint amahoz; mert ezekkel ugy jelent volna meg a legfőbb költéri isten mint medve, mellyek azonban Átehoz jól illenek.

De itt még az a kérdés, hogy az a legprózaibb érzés, az önszeretetből folyó boszuság vagy harag, mellyet azon boszus kifejezések lehelnek, összeférhető-e a szerelem' legédesb érzelmével, Érosz' legszebb mythoszával és azon legfőbb idealitással, melly szerint illy kis dalban Érosz megjelenik, munkál és beszél? Én részemröl azt érzem, hogy ezen egészen ellenkező érzelmek nem adhatnak egyebet mint arabeszket. Van szomor édes, de harag édes nincs: van nemes, de azt nem önszeretet és erőtlenség adja. Itt pedig, lankadásbol lankadásba dülés, erőtlenséget fest, melly a haragot erőtlenség' zugolódásává teszi, s az erőtlen emberiségnek legprózaibb képét mutatja.

Nem csak a roszúlhangzás miatt jobb tahát: ájulva ájulásnál, a lankadás, hanem leginkább azért, mivel ez nem mutat olly nagy erőtlenséget mint amaz; mert mondom nincs prózaibb kép, mint az erőtlen emberkép!

Igy a dalnak végsorában a sors helyett

a vad, részint jobb, részint roszabb: mert a sors és Áte [1]) nem egyek, hanem egészen különböző eszmék: roszabb mert ez ismét megújítja a dalnak leglételesb hibáját, — a boszuság' érzelmét, melly az ujra előhozott csapkodással együtt mintegy ellentmond a csak most kijelentett enyhületnek s az egész dalra ujolag prózai homályt vet. Én tahát e sort igy változtatnám: *Nem érzi lelkem mult fájdalmait*. Ez egy kis nyugalmat öntene az egészre s éreztetné a megjelent istent.

---

[1]) Áte, a görög istenek mesetana szerint az embernek csak nyomorba keverésében gyönyörködött. *Litae* istennék, Zeüsz leányai, védék az üldözöttet ellene. Homér Iliászában ez emberüldő Ate, Zeüsznek sem engedett, s azért ő istensége, menyjéből kilöké. *Sortes* névvel volt a pogány rómainál némi hosszukó s négyszegü fácska-gümő, vagy agyag gubacs, mellyel sorsoltak. *Sortes homericae* és *virgilianae*, midőn a római valamit teendő volt s nem tudta mihez fogjon, felüté a költért, s a melly soron megakadott szeme, abbol tön magyarázatot. A keresztyén majd bibliájával bánt igy s lőnek: *sortes biblicae*, *sanctorum*. Berzsenyi itt a magyar sors-ot vevé, mi nyelvünkből is látszik gyökerültnek, miként bor-s, gyor-s, hár-s, nyár-s, ör-s, per-zs, nyer-s. Értelme ennek a római Fatum, *fari*-tól, a mi, ugymint a stoikusok szerint, ki van mondva emberre, azt el nem kerülheti, az őt utul éri. Magyarul Sándor Istvánnál azért: érelem. *Döbrentei G.*

Igy van az midőn a költér azt hiszi, hogy a ki szonettet merészel írni, ne fogjon soha más órában munkájához, mint midőn lelke valamelly lágy, komoly érzés által hatalmasan elfoglaltatott; s azt hiszi, hogy a szonett-iráshoz, forróság, hévség, olvadás es olvasztás kell.

Az olvasztás igen is jó, de én azt hiszem, hogy csak olly költér tud olvasztani, ki ön érzelmein felül van emelkedve. Mert csak a nyugott lélek szülhet tökéletest; a hatalmasan elfoglaltatott pedig ne lantjához Apollónak, hanem füveihez nyuljon; holott tudnivaló az, hogy a lélek' egészsége a szabadság, betegsége pedig az elfoglaltság. Tánczoltatja, játszattatja érzelmeit a költéri lélek, de csak ugy mint paripáját a lovag; s ha egyszer az érzelmek játszattatják a lelket, már akkor azok a lovagok, a lélek pedig paripa. Plató' borzas fülü lován nem csak a rut szenvedelmeket kell érteni, hanem minden érzelmet; mert minden érzelem csak addig szép, mig azokat az okosság' kantára tánczoltatja.

Mi szebb mint a szerelem, mi lehet édesb mint Himfy' dala? mégis azt látjuk, hogy mihelytt abban a szerelemnek olly szertelen fokozata festetik, melly szerint

a szerető, kedvesével együtt ordítva vizbe akar ugrani, vagy midőn magát a menykővel izre porrá töretni kivánja, azonnal érezzük, hogy a szép' határa egészen által van hágva; noha pedig minden szerető szív érzi azt, hogy azon érzelmek igaz érzelmei a szerelemnek, de mégis mivel azt mutatják, hogy a lélek nem bir érzelmeivel, nyilván megszünnek szépek lenni.

Ez igy lévén a legszebb érzelemmel, látnivaló hogy a nemszép érzelmekkel még inkább nem szabad szertelenkedni. Midőn Priamusz, fijáért porig eseng, örömmel érezzük, hogy a legszentebb érzés — az atyai szeretet, a királyi büszkeségen felül emelkedik; midőn Achillesz Patrokluszért magára port hány, megengedünk a barátság' szentségének, az akkori szokásnak és vad bajárnak [1]), s azt sugjuk Platónak hogy ezek nem szenvedelmek, hanem erények, az erények pedig néha nem csak az illendőségen de bizonyos mértékben még az okosságon is felül emelkedhetnek.

---

[1]) Baj*ár* szót baj*nok* helyett Berzsenyinél magánál találám s *bajárnak* irásával, mint megvolttal meglevővel, bizonyosan baj*nok*-nak nakozását akarta kerülni. Igy lelém kéziratában már itt: *erényt* is.

Döbrentei.

De nem igy a dolog a költér aprólék bajaival, szenvedelmeivel. Említheti a költér a maga bajait, de ne azért, hogy részt vegyünk azokbol; nem azért, hogy a poézist siralomházzá vagy leukádiai ugrássá jajgassa, hanem hogy Horátzként minden szenvedelmei köztt érezze és éreztesse ezt: *„et mihi res, non me rebus submittere conor;“* mert az illy harmoniás emeltségü lélek' jelenete a legfőbb költéri szép.

Ezért kiáltoznak szomszédainknál anynyit a szépirók a subjectivitas ellen és az objectivitas mellett; ezért mondja korunk' pajkos Arisztotelesze: *hogy nem hánykodó, hanem siktenger tükrözi a mennyet.* A mit azonban nem annyira a poézisra, mint a költérre kell alkalmaznunk. Mert bizonyos az ámbár, hogy csak olly érzelmeket festhetünk, a millyenek bennünk megvagynak vagy megvoltak; de az is igaz, hogy érzelmeinket csak akkor tudjuk poétai nótára tánczoltatni, mikor legjobb izün dohányzunk; a poézis ellenben mutathat Volkánt, csak Pompéjit és Herkulanumot el ne borítsa, mert akkor maga Kazinczy szerint: iszonyodunk és futunk; mutathat hánykodó tengert, csak a költér felül lebegjen a hullámokon lelki tridenszével, s ha születik Venusz, intsen a haboknak.

Igy párosít a legfőbb költelem mindenkor különféle világokat s különféle érzelmeket, s igy gyönyörít meg mindent, még a halált is mint a magyar toborzó, melly lelkünkben a bucsuzó Hektort és Andromachét ölelkezteti s tánczolva visz a halálnak. Bihari még a' fija' halálára zengelmezett halotti dalából is kimosolyogtatja a tánczütést. Vulkán, az az, a' müvész, Márszt és Venuszt kötözze s ugy születik harmonia, olly harmonia tudniillik, melly nem csupa Mársz, nem csupa Venusz, hanem e kettőnek harmoniás középlete. Igy Spartában még a szerelem' istenei is fegyverben jelentek meg, a vitéz pedig múzáknak áldozva és szelid muzsikával ment az ütközetre. Igy él örökké Lykurgusz minden szép lélekben s igy folynak össze a tetőn a legfőbb politikai és poétai ideálok

Megvallom barátom, mióta én az ó világ' két szent népét ismerni kezdem, alig látok azokén kivül valamicske szépet, s valahányszor szépiróinktol olasz hevet említetni hallok, mind annyiszor felborzad bajuszom [1]) s maradékim ugy tűnnek elómbe mint lélektelen olasz improvizátorok és la-

[1]) A fennebbi „*legjobb izün dohányzunk*“ és ez itteni „*félborzad bajuszom*“ra, lásd, végén a jegyzést.

zarónik; s megvallom, akár hová tesz a jó Isten és az új tanoda, valahányszor ugy nevezett olasz hevü dalt látok, mind anynyiszor azon angol matróz jut eszembe, ki a hölgy tüzes szemeivel pipát akara gyujtani.

Hogy pedig a miket én itt mondogatok, nem a felekezeti kórság, nem a régen megunt költéri töviskoszoru, hanem legbelsőbb valóm mondogatja, látni fogod ezen igen fiatalkori ódámbol: *Partra szállottam* stb. Tudod hogy akkor engem is, mint afféle füztilinkós poétát jól megszabdult a gonosz Áte, de mégis melly könynyen említetik itt a szelek' mérge s az izzadt arcz! Ez az én leghivebb képem. Az utóbb reám ragadt tudós cziczoma és mélység, nem egyéb mint *plundra.*

VIII.

Szemere' szonettei telvék szép gondolatokkal, de a mesterkélt forma ezekben is kimutatá pusztító természetét, ugyanis:

1. *Keblem dagálya.* A dagálynak mind eredeti mind elvont értelme nagyon rut, s megvallom ezen két rut közé az uj és szép értelmet nem tudom a nélkül férczelni,

hogy azok, értelmemet meg ne zavarják. Illy édes dalban pedig a mellék-ideákra is nagy gondnak kell lenni. Mondhatjuk: dagadó kebel s a németben is szép a *schwellen*, de a *Geschwulst* soha szép nem lehet.

2. *Láng lángomat, csókom' csók érdelé.* Igaza van Kölcseynknek, hogy az illy gyakoroztatók, mint *küzdelni, érdelni*, kevesebbet mondanak mint: érni és küzdeni. Mikor pedig a legfőbb pathoszban, nem a legtöbbet, hanem a legkevesebbet jelentő szó figuráz, mi az egyéb mint hamis pathosz? S vajjon illy elragadtatások és mély érzelmek között, nem formál-e valami titkos hamis pathoszt az a daykai gyermekes, émelgős *titkos ah?* De ezen hibát semmi olly szembetünővé nem teszi mint ezen sor: *s a boldog pár egymás' ölében mulat;* melly szerint a szerelemnek legfőbb érzelmei és hatályai egyszerre *mulatsággá* alacsonyodnak!

3. *Tiéd e' csók szerelmem' áldozatja.* Én meg nem foghatom mit áldoz fel itt a szerelem' csókja? magát? vagy a szerelmet? van-e itt akármellyiknek helye vagy értelme? Nem volna-e itt jobb a szerelem' záloga vagy hódolata?

4. *Velőm lobog.* Én bizony ezt sem tudom szeretni. Az agyvelőgyúladást juttatja

eszembe, s egyébiránt is már elég láng van a dalban, de nem is igy szokott szólni a szív. Igen sok van mondva, pedig a szerelem' gyengéd érzelmihez épen nem illik a fölöttébb való.

5. *'S küzdel keblemben minden érzemény.* A gyakorozó *küzdel*, ezekkel: faggat, gyötör, remegtet, minden óra, minden érzemény, igen nyilván hamis pathoszt formál, holott ezekkel csak a legenergiásabb ige harmoniázhat. Jobb volna tehát *küzdel* helyett *harczol*, még ennél is jobb lenne pedig a *küzd*, *ví;* mert épen igy kerekednék ki valami ömlő lyrai figura ezekkel: *köd*, *szél*, *hab*, *faggat*, *gyötör*, *remegtet*, a mit Himfynknél néha igenis gyakran láthatunk.

6. *Chitone lángjai.* Igaza van abban Kazinczynak, hogy az igen keresett és szokatlan *Chitone* nem illy szellemü dalba való. Annyival inkább nem lehet pedig azt itt helyben hagyni, mivel Diána nyilván szebb név, amazzal pedig sem az idea sem a dal' külmüve legkisebbet se nyer. Kölcseynek azon észrevétele, hogy itt a lángok szokatlan fényben hozzák elő a szelíd, halvány istennét, csak első tekintetre helyes. Mert ha meggondoljuk azt, hogy itt nem csak a holdfényt, hanem Diána' sze-

relmét is kell értenünk, nyilván elenyészik a vád s nyilván érezzük, hogy az istenné' szerelme a halvány fényt lánggá melegíti és dicsőíti.

7. *'S ha hivedtől megfosztott a' halál.* Ez csupa prózai folt s tán egy bucsuztató sincs, mellyben szórol szóra meg ne volna. Tegyük igy: *'S ha elvesztéd kivel boldog valál*, meg lesz a sor orvosolva. Én azt, hogy itt a kedvesnek halála egyenesen kimondatik, valami igen költélytelen dolognak érzem, elannyira hogy, ha itt legszebb kitételek között említem is a halált, azonnal enyészni érzem az egész dalnak poéziáját; noha megvallom azt is, hogy magam sem tudom miért érzek igy. Te mint éles lélekismerő vizsgáld meg ezen homályos érzelmemet s magyarázd meg nekem, hogy a képzelem a halált nézi-e valami igen prózai dolognak, vagy csak prózaibbnak mint az elválás' egyéb nemeit? vagy tán az elválás' nemeinek bizonytalanságában érzek valami szépet?

Mindezen daloknak tehát, a mint látod, édes barátom, leggyakoribb hibájok az érzelmi harmoniátlanság; a mit én részint a mesterkélt formának tulajdonítok, részint pedig azon czéltalanságnak, hogy mindig csak érzést meg érzést, még pedig

mély érzést akarunk ömledezni, s nem a szív' egyszerü nyelvén, hanem mesterkélt nyelven, melly szerint poéziánk majd csupa dagály, majd csupa arabeszk. Mert természet szerint a legmagasabb fokozaton leghamarább nyikkanunk, s az illy legfennebb hangok mellett a legszebb középletüek is hamar alantakul látszanak; s ki nem látja? azt, hogy Szemere a szabadabb és tárgyasabb formákban, mind a költéri nyelvre mind a vers' könnyü folyamára nézve, nagy tökélyt mutat s ime a leon i-nus' nyügeiben a sok láng, hév és csók között is néha csak békót zörget!

Hasztalan a költér nem Catalani, nem Paganini, hanem csak szépet és szépen beszélő ember, s ha igen katalániz, mulhatatlan czikákol s vagy a gondolatot olasz herélté vagy a nyelvet choquetrée-vé czikákolja vagy magyarul: gágogássá. A mik nem Szemere' szonettjeire vagynak ugyan mondva, holott azokban mind a gondolat mind a nyelv szép; de csakugyan azokra is meg kell mondanunk, hogy a gondolat' s beszéd' ömlete azokban is akadozó s távul van a könnyűség' azon kellemeitől, mellyeket Szemere' szabadabb müveiben láthatunk. Ez pedig nyilván mutatja, miként nem a költért, hanem egyenesen a versformát kell vádolnunk.

Igy van pedig a dolog több nagy tehetségü költéreinkkel. Tekintsd meg a lelkes Vörösmarty' *Haldokló Leányát*, s látni fogod, hogy a hiába való nyüg miatt a gyönyörü költéri gondolat, melly göröngyök alá van temetve! Vesd össze Kazinczynk' ezen szép dalának: *Fogy az élet* stb. kétféle kidolgozásait, s fogod érezni, hogy az előbbinek nagyon természetes, ugyanazért nagyon szép folyama, az utóbbiban szembetünőleg akadoz; s fogod érezni poéziánk' előmentének egész hisztoriáját, a mi természet szerint csak abban áll, hogy a bilincs-zörgésnek, a gondolat' és beszéd' természetes folyamát, s azzal a legfőbb kecsest feláldozzuk.

Pedig épen ez a kecs = grátzia, teszi azt, hogy a szép dal olly isteni erővel önti magát lelkünkbe, hogy az, egy-két olvasásra örökre bennünk marad. Mert a hol a gondolatok egymásba folyók, ott egyik gondolat a másikat önként szüli s egyszerre megzendíti bennünk az egész dalt; a hol ellenben a gondolatokat csak a nyügös versmérték aklálja-össze, az értelmet pedig, Páriz Pápai szerint, Corvin' aranyaival, vagy Barna Pistaként, Bihari' toborzójival kell kicsalnunk a burokbol, ott én részemröl nagyon feledékeny vagyok.

Ezen kecs teszi azt, hogy engem az ugy nevezett perzsa szépekkel, sem Kazinczy' szép két szonettje, sem csórag, sem rhabarbara meg nem békültet; s akarmint csintalankodjanak ezen perzsa Chariszok az én szürke üstökömmel és barna Lacaenámmal, mindenkor csak azt sugom nekik Horátztzal [1]: *Persicos odi, puer, apparatus.*

IX.

Nagyon könnyen bánsz a mellék ideákkal. Pedig hidd el, édes barátom, a dolgok magokban többnyire sem szépek, sem ruták, hanem a különféle viszonyok, mellék ideák s világnézetek alakítják azokat szépekké vagy nem szépekké. Ezért van az, hogy valamint a viszonyok és ideák' öszszeillését nem egyenlő élü szemmel látjuk; a szerint izletünk sem egyenlő, de magunkra nézve is csak akkor szünik habozó lenni, mikor egyszer minden szavainkat a leghatározottabb világnézet' létszereivel tudjuk összemérni. Ezért van, hogy gyakran a néző többet lát mint a játszó: mert

---

[1]) Ugy, mint *Ignatius* = Ignátz v. Ignácz. D.

a játszót gyakran ugy elragadja a főidea, hogy a mellékideákra alig jutván figyelme, azoknak dissonantiáját korántsem érzi olly hamar mint a szabad szemlélő, ki mindazokra egyiránt figyelmezvén nyilván látja hogy a mellékideák nem csak hamar sértenek, de hamar sértetnek is. Sértenek tudniillik midőn a fennebb tárgyat valami alantabb képzelettel keverik, sértetnek pedig a fennebb mellékideák, midőn alanti tárgyunkban azokra illendően nem figyelmezünk.

Tekintsünk mindenikre példát.

Himfynél: „*szivem' kedves kányája*," nagyon szép, ha Prometheusz' kányájára emlékezünk, megszünik ellenben szép lenni, ha a tikölő kányát juttatja eszünkbe, s mind igy mind amugy nyilván érezteti velünk a mellék képzeletek' nagy befolyását.

Megvan ez a hiba még a kétértelmü szóban is, p. o. kőszálok *merednek*, melly magában nagyon jól van ugyan mondva, de mivel ezen utóbbi szóhoz valami aeszthetiátlan értelem is van ragadva, még pedig annyira, hogy épen ez a szokottabb értelem, természet szerint nem lehet tiszta hatályu.

Igy midőn Dobozi' lováról a hab fejér *rongyként* szakad, nem érzed-e hogy a

nagyon igaz hasonlat mellett is a rongy' ideája a kép' nagyságához nem illő?

Igy midőn Vörösmarty az egyéberánt pompás dalban ezt mondja leánykájának: *tégy velem jót*, nem jut-e eszedbe mikor és kiknek szokás ezt mondani?

Mikor ellenben Horátz a kaczér banyát ugy festi, hogy a vén kaczérsággal együtt az öregséget is nevetség' tárgyává teszi; nyilván érzi minden szebb lélek, hogy itt ezen fentebb mellékideának megsértése még nagyobb hiba mint a szeméremnek megbántása, a minthogy valami szentebb is bennünk az öregség' tisztelete, mint a szemérem.

Illy nemü hibának nézem én azt is, midőn Kazinczynk a kellemtelen beszédet *bajuszos magyarságnak* csufolja; mert nálunk még a bajusznak mellékideái: a férfi és magyar, ezek pedig a férfiak és magyarok előtt szintolly fenn ideák, valamint Szpartában az öregség.

A fennebb mellékideák' kéméllete választja meg leginkább a fenncomicumot az alcomicumtol. A fenncomicum a pap mellett ügyel a vallásra, az ember mellett a szeretetre, illendőségre, nemre, korra és állapotra, s épen ezen mellék szempontok szorítják azt azon szép középletre, melly

szerint nem röhög, hanem csak mosolg, nem lókorbáccsal, hanem csak a szeretet' vesszejével csapkod; s nem dühült, hanem csak mosolygó Szokratesz, vagy ha néha szertelenkedik is, mindenkor fennebb czélok szentelik meg szertelenkedését, mint a bölcs Jean Paul' megjegyzése szerint a hazaszerető Arisztophaneszét. Az alcomicum pedig épen azért alsóbb neme a comicumnak, mivel majd minden ok és czél nélkül sérti a komolyabb mellékideákat, majd pedig minden philosophusi czélzat nélkül egész ügyelete csak az, hogy nevettessen. De a jobb emberiség nem hatályoktol, hanem ideáktol függ, s az illy emberiségnek csak az tetszhetik, a mi ok és czél szerint való.

Jegyz. E IXd. levélnek csak ezen eleje van meg. A többi félbe szakadt.

A KRITIKÁROL.

I.

A kritikárol s hasznairol.

Mind azon különféle vádakat, mellyek a kritika ellen nálunk és egyéb iró nemze-

teknél folyvást hallhatók, csak ugy kell érteni és értetni, hogy azok nem a jó kritikát, hanem csak a rosszat, az az tahát, csak a rossz kritikusokat illetik. Az illyenek igenis gyakran adhatnak és adnak is okot méltó panaszokra; de a jó kritika, melly nem egyéb mint alkalmazott s igy legczélszerűbb tanítás, kérdésen kivül, míg a maga nagy czéljainak híven megfelel, nem gyülöletünket, hanem egész tiszteletünket, érdemli.

De a kritika' philosophiájában nem is az a főkérdés: „hasznos-e vagy káros a kritika?“ mert arra természet szerint csak az a felelet, hasznos a jó, káros pedig a rossz; hanem leginkább csak ez: *Millyen a jó kritika, s millyennek kell a kritikának lennie, vagy nem lennie?*

Ezen főkérdés' megfejtésében áll a kritikának philosophiája; s mindenkor ezen kérdésre ügyelve akarom én vizsgálatimat a kritika' természetéről intézni, s minden e tárgy körüli nézeteimet jót akaró műbirálóinkkal híven közleni. Mivel azonban tudva van az is, hogy nem csak a rosz kritikák kárhoztatnak, hanem még a jók ellen is vagynak különféle vádak gördítve; tahát elsőben is meg fogom ezen vádakat tekinteni s ugy térek főbb tárgyamhoz.

Első és ugy hiszem legnyomosb vád ez: *„A kritika még a legtisztább kezekben is ijeszt és a legszebb lelkeket idegeníti el az irástol.“* Ezen vádra, melly az enyém is, akármint gondolkodom, ujra csak azt kell mondanom, hogy az nem egészen alaptalan. Mert bizonyos az, hogy minél világosb a lélek, annál előbb általlátja és megveti mind azon gőzképeket, mellyek után a hiúbb elmék epednek; s minél gyengébb érzelmü, minél inkább a maga legbelsőbb, legszentebb valóját nyitja és kinálja, annál inkább irtózik még a legszelidebb visszataszítástol is. Melly szerint igen természetes az, hogy az illy kényes lélekben könnyen győz a szemérem a hirvágy' ösztönein, s csak hamar elkezdi az illy lélek érzeni, a mit a tiburi érzett: *„Nec vixit male qui natus moriensque fefellit.*

Azonban mivel azt is tapasztaljuk, hogy minden durva kritikák mellett sem némul el minden szép lélek; tehát bátran feltehetjük, hogy jó kritikák miatt még kevesebben némulnának el; melly szerint is látni való, hogy ezen vád is leginkább csak a rosz kritikákat illeti. De tapasztaljuk továbbá azt is, hogy minden durva kritikák mellett is az irodalom naponként terjed s a tudomány naprol napra emelkedik;

azt ellenben nem tudhatjuk, hogy kritika nélkül mi fogna lenni a mostani irásözönből? Ugyan azért legyen elég e vád ellen még csak azt említenünk, hogy a jó kritika, melly nem csak a hibákat mutogatja, de kimutatja a munka' érdemeit is, melylyek kritikai méltolat nélkül sokak előtt ismeretlenül maradnának, természet szerint, ha egy részről ijeszt, más részről buzdít és jutalmaz; s mivel igazsággal birál, annak itéletei csak az olly irókra nézve ijesztők, kiknek a fék nagyon is szükség; a jobbakra nézve ellenben mindenkor inkább buzdítók és jutalmazók; s következőleg nagyon is kell ohajtanunk, hogy minél több jó kritikáink legyenek, olly kritikáink t. i. mellyek az ellenkező erők' harczában az igazak mellett paizst emeljenek.

Második vád ez: „*A lángészt kritika nem taníthatja; mert a lángész nem tanítványa, hanem tanítója az elméletnek; a nemlángésznek pedig minden tanítás haszontalan.*“ — Ez a vád, költérgeniekre nézve, igen igaznak látszik ugyan lenni; de valójában mégis csak félig igaz. Mert ámbár minden idő tapasztalati mutatják, hogy kritika költért soha nem szült; de minden idő mutatja azt is, hogy a legna-

gyobb lángész is csak idővel, tapasztalással és tanulással jut a legfőbbre s mutatja, hogy a lángész az elméletnek tanítója és egyszersmind tanítványa lehet. Mert igen természetes az, hogy egy olly lángész, ki a praxist elmélettel párosítja, csakugyan taníthatja néha az olly lángészt, ki csak homályos érzelmeit követi.

Innét látjuk azt, hogy a legnagyobb költérlángésznél is gyakran les ki a hideg ész olly sikamlatokat, mellyeket a költér, érzelmi zajában nem érze, s mellyeket az aeszthetika' előlegi szemléleteiből meg nem ismerhet; mert azokat soha nem terjeszthetjük annyira, hogy a szépnek minden törvényét előre kimutassuk; hanem örökre csak a kritika nyomozhatja ki időről időre annak minden titkosb vonalait, mellyek minden uj költéllyel ujabb meg ujabb változatokban mutatkoznak. Mert minden valódi költély valami uj jelenet a szépnek tartományában, s minden illy jelenetben olly uj szinvegyületek és árnyolatok tünnek fel, mellyeknek valódi érdemét csak a leggyakorlottabb kritikusi szemek tudják igazán megismerni és megismertetni.

Csak magában mondatik jól az is: hogy a költért épen az teszi költérré, miként annak érzelmi tisztábbak mint más embe-

reké. Mert tapasztaljuk azt is, hogy azon legbelsőbb érzelmünk, mellyet izletnek nevezünk, valójában nagyon homályos, változó és tévedékeny, s annak teljes tisztaságot és határozottságott csak a tudomány' világa adhat.

Meglehet ugyan, hogy egy tiszta érzelmü lélek, ki mindig csak magát hallgatná és követné, s minden idegen befolyástol magát őrizhetné, mindig megtarthatná eredeti tisztaságát; de tudjuk azt, hogy a mostani költért számtalanféle példa ostromolja, mellyek pedig olly ragadékonyok, hogy a mostani költélyzet alig lehet egyéb, mint különféle idegen béfolyások' tarka szüleménye, olly szülemény, melly szülőinek megkedvelt hibáit gyakran új hibákkal szaporítja s azokat ivadékrol ivadékra tovább nemzi mind addig, mig a hideg eszmélő az elfogult szemeket meg nem nyitja.

Igy látjuk miképen tulajdonítja Schiller a maga dagályait a sok rosz példának, valamint én is őszintén mondhatom, hogy az egyszerűnek velem született szerelmét Schiller' és Matthisson' példái kezdék megzavarni; melly őszinte vallomásokra bizony nem lett volna szükségünk, ha Winkelmant és Jean Pault előbb ismerjük.

A nagy költérek még hibáikat is igen meg tudják kedvesíteni; s mi csuda ha illy hibák, nem csak a közembert, de a tisztább érzelmü lángészt is elcsábítják, a mi csak annyibol is igen könnyen megesik, mivel a lángész épen olly fiatal korban gyul költélyzethez, midőn azt még sem természet sem tudomány a dolgok' tisztább ismeretére meg nem érlelhette. Ha pedig egyszer az ember valamit megszeret, vajmi nehezen emelkedik felül első gerjedelme hatalmán! s tán magától sohasem? Hanem igen is midőn a kritika megpendíti a költér lelkében az elmélet' nyugovó hurjait, akkor egyszerre megzendűl abban az egész lelki muzsika, s egyszerre felvillanik abban a legfőbb észderü, melly a tárgyak' legbelsőbb értékeit is kimutatja; s így ha nem teremthet is a kritika költért, de azt minden bizonnyal intézheti annyiban, hogy azt a sok rosz példa ragadálya ellen védheti, s annak tehetségeit harmoniásan fejleni segítheti.

Mert ámbár a lángész valami legfőbb ugyan a lelki emberiségben; de ez a legfőbb emberiség sem istenség, hanem csak tévedékeny emberiség. Mellyik lángész szabad egészen a borúlt óráktol? s mellyik nem érzé azt a mit Róma' bölcse érze:

nullum magnum ingenium absque vesania? De ha ez így nem volna is, nem lehet-e a kritikus épen olly vagy még nagyobb lángész, mint a költér? vagy lehet-e jó kritikus más, mint lángész? Nálam legalább csak illyenröl van szó. Mert az olly kritikusok, kiknek egész elmélete csupán a praxisnak száraz abstractiójábol, vagy épen csak holmi recensensi terminologiábol áll; kérdésen kivül a lángésznek nem tanítói, de tanítványai sem lehetnek; hanem igen is lehet a még nagyobb vagy legalább elkészültebb lángész, a minthogy egyedül csak illyen lehet is jó kritikus.

Hogy pedig továbbá, a nem lángészre nézve, egészen haszontalan legyen a kritika, azt is csak olly félig igaz félig hamis állításnak kell tekintenünk, valamint az előbbieket. Mert a ki az embereket ismerni tanulta, igen jól tudja, hogy nagyon sokféle mind a lángész mind a nem az, s felette nehéz azokra általányos állításokat szabogatni; s tudja hogy valamint testi, ugy lelki szemeinknek is vagynak különféle gyógyulható és gyógyulhatlan nyavalái s ámbár a gyógyulhatlanokon nem segíthet is a kritika' lelki oculisticája; de minden bizonnyal segíthet többféle gyógyulhatókon, melly szerint ha valódi költért nem

adhat is, ha csak Lessing poetákat adhat is, akkor is nagy hasznunak kell azt tekintenünk, mert az illy Lessing-poeta néha hasznosabb lehet, mint a képzetlen lángész.

Harmadik vád ez: *A' kritika az írókat ellenséges pártokra szaggatja, 's az által az irodalomban a' pártszellem' dühe mind azon nagy roszakat szüli, mellyeket egyéb emberi társaságban szülni szokott.*

Hogy a miveltséget, ezt az emberiség' legkomolyabb ügyét, jobb vólna egy szívvel-lélekkel emelnünk és terjesztenünk, mint így egymás közt viaskodva gyakran a legfőbb ügynek ártanunk, kérdést nem szenved. De mivel ez a szép béke csak akkor lehető és hasznos, ha mind egy hiten volnánk, ha sem egymást tanítanunk sem az igazságot védenünk szükség nem volna; még most természet szerint igen kora olly messze álmodoznunk, s részemről bármelly hajlandó vagyok is a saint-pierre-ségre, s bármelly igen ohajtom is a béke' áldásait; még sem tudom magamat azzal kecsegtetni, hogy az irodalom emberfaj, ez a „*durum* és *irritabile genus*", magát valaha Mercier' Messziás évére elkészítse. Igaz ugyan hogy Göthe sem látá ezt a szép álmat nem valósulhatónak midőn ezeket mondá:

„Wo Parteyen entstehen, hält Jeder sich hüben und drüben;
Viele Jahre vergehn, eh sie die Mitte vereint."

de vajjon meggondolta-e Göthe, hogy az a fertelmes: „*hüben und drüben*" igen gyógyulhatlan nyavalája ez emberfajnak? és hogy az ohajtott *Közép* majd minden szem előtt másmás alakban jelenkezik? Mi egyesíthcti tahát végtelenül ellenkező különségeinket? A közönített észderü? Igen! de ki nem látja azt, hogy értelmeink még ellenkezőbbek, mint érzelmeink? s hogy az értelem minden emeltsége mellett is, csak igen igen kevesnél tapasztaljuk a szivet és akaratot nemesedni?

Tagadhatatlanúl olly fokon és terjedelemben van már az értelmi müveltség, hogy sok roszat orvosolni, sok jót alkotni tudnánk már, ha akarnánk; de íme tapasztaljuk, hogy a szív és akarat bünös, vagy legalább olly erőtlen, hogy az önszereteten felülemelkedni legkevesbé sem tud. — Mindennapi példák mutatják, hogy a legmüveltebb nemzetek között is, alig lehet legkisebb jót is kivíni; földünk' sokkal nagyobb részén pedig azt még említeni is bün. Igy az irodalom' lelki világában is, bizony nem annyira az ész' mint a szív és akarat' hibáinak kell azt tulajdonítani, hogy

az igazság gyakran olly durván ostromoltatik; s hogy az emberiség' tanítói között olly gyakran van szükségünk a spártai miatyánkra: *„Isten, adj erőt a megbántások' tűrésére!“*

Mi baj volna e világon, ha az igazságnak csak azok volnának ellenségei, kik azt nem ismerik; de épen az a nagy baj, hogy annak mind azok ellenségei, kiket az nyom, illyenek pedig felette sokan vagynak s lesznek is mind addig, mig az erény le nem győzi a bünt. Mivel pedig azt csak ugy győzheti le tán valaha, ha hogy a jók annak harczát, melly mind a polgári, mind az irói világban folyton foly, híven harczolják; tahát akármelly undokul folyjon is e harcz s akármint undorodunk is tőle, még sem szabad azt, sem általában kárhoztatnunk, sem szükségtelennek tartanunk, sem hideg részvétlenséggel tekintenünk. Sőt minél inkább érezzük annak vétkeit, s minél inkább ismerjük a jobb ügyet, annál inkább kell éreznünk azt is, hogy a tévedőknek példát, útat mutatni, s a jobb ügyet védeni kötelességünk; s éreznünk, hogy Szólonnak azon bölcs törvénye, melly a polgári viszályokban, minden polgárt párthoz állani parancsol, az az, a békeszerető jókat a jobb ügy' védelmére szorítja, minden jobb léleknek örök törvénye.

Ezen rövid észrevételeim elegendők lesznek reménylem, a békeszerető lelkeket a kritikával némüleg megbékéltetni, s az iránt elhitetni, hogy a kritikát vádló panaszok, nem a jó kritikákat, hanem csak a roszakat illetik, mellyeket igenis méltán lehet vádolnunk; a jót ellenben, mint a roszak ellenmérgét, tisztelnünk és ohajtanunk illik; 's hogy ámbár a tollcsaták sok roszat szülnek is, de mivel sok jót is szülnek, és egyedül azok készíthetnek valami szükséges gonoszt, s azokra is csak azt kell mondanunk: türjük a zabolátlanságot, ha szeretjük a szabadságot.

Ugyan azért távul legyen hogy a kritikától idegenkedjünk, és az egyébiránt is attol idegenkedő jobb lelkeket egészen elidegenítsük; holott igen is ideje már komolyan azon lennünk, hogy az olly kritikák helyett, mellyeket eddig kártékonyoknak néztünk, olly józan birálati példákat mutassunk, mellyek mind a kritika' magas czélainak, mind a józanabb rész' méltó kivánságainak illendőbben megfeleljenek.

Hogy pedig illy czélirányos példákat adni tudjunk, szükség a kritika' philosophiaját egész terjedelmében kifejtenünk; s ugyan e czélbol szándokom a jót akaró kritikust e következendő előzeti jegyzetekre figyelmeztetni.

II.

A kritikák' legbelsőbb osztályozata.

A kritikák, legbelsőbb természeteikre nézve, két igen különváló fajra oszlanak, u. m. tiszta tudományos avagy tanító kritikákra, és büntető vagy perlő kritikákra.

A tanító avagy tiszta kritikának egész természete, minden oka és czélja csak tanítás; a perkritikák ellenben különféle czélaik szerint nem csak tanítani, de egyszersmind büntetni, sérteni, s elnémítani is akarnak.

A tiszta kritikának törvényei nem egyebek mint az emberiség' legfőbb törvényei. Ezen legfőbb törvények parancsolják a tanító kritikusnak, hogy ember- és irótársa' irói hibáit a miveltlét' és emberiség' javára felfedje; de ugyan ezen legfőbb törvények parancsolják neki azt is, hogy ezen felfedésben az embert avagy irót minden lehető módon kémélje, s a müvésztöl müvét megválassza.

A perkritikák, mivel törvényeik különféle okok és czélok alá vagynak vetve, mind magokban mind törvényeikben változók és egymástol különbözők ugyan; de egyiránt czéljok lévén a büntetés avagy emberbántás, mind megegyeznek a müvet müvésztöl meg nem választásban.

Megválasztja a tiszta kritikus a müvet a müvésztől az által, hogy a müvésznek azon fájdalmát, mellyet hibái felfedése által neki okozott, inkább enyhíteni mint nagyobbítani kivánja; mihelyt ellenben azt legkisebb hangjával nagyobbitani akarja, már akkor embert is akarván a mű mellett bántani és büntetni, megszegi a tiszta kritika' törvényeit, mellyek nem embert bántani, hanem csak műhibákat illetni akarnak; de megszegi a szeretet' és okosság' törvényeit is, mert ezek nem hibát, hanem csak bünt engednek büntetni.

Melly szerint minél inkább kivánja a kritikus a megbiráltnak fájdalmát nagyobbítani és azt müve' hibáiért büntetni; annál inkább összezavarja a müvet a müvészszel, a hibát bünnel, a tanitást büntetéssel, s annál inkább megszegi a tiszta kritika' és emberiség' legfőbb törvényeit; s következőleg annál inkább kilép a tiszta kritika' határibol a büntető vagy személy s így embersértő kritikák' körébe.

A megbirált iró' fájdalmát igen enyhítheti a birálat' illendő módja, mert ez azt mutatja neki, miként nem ellenség, hanem jót akaró tanító fedi fel hibáit, melly szerint mintegy azt érzi, hogy sebeit az igazság' kezeiből veszi, s így azokat, mint köz

jóra szolgálókat és szükségeseket, könnyen türi, és ez a szükség', jó czél', illedelem s igazság' érzete által megenyhült fájdalom a tiszta kritikai bántáson. A mennyiben pedig ezen fájdalmat a biráló, illetlen módjával, a hibák' szertelen nagyításával, a guny' és megvetés' jeleivel avagy akármi szükségtelen sértéssel nagyobbítja, mérgesíti, annyiban azt egyenesen személy- és emberbántássá változtatja; mert természet szerint minden legkisebb sértés, mit a hibák' felfedése szükségképen nem kiván, egyenesen csak az embert illeti és bántja, még pedig a legbelsőbb embert — a lelket. — Melly szerint az igy sértő kritika nem csak személysértő, de sokkal személysértőbb, mintha az embernek csak testi vagy egyéb hibáit faggatná, holott épen a lélek a legbelsőbb személy.

Ez tehát a választó vonal a tiszta és személy sértő kritikák között, nem pedig az, mellyet Lessing vona. A tiszta kritikus és pasquillant szomszédok nem lehetnek; azon között van még a sértegető kritikusok' és perlekedők' nagy serege.

III.

Teljes és hiányos kritika.

A valódi kritikának egész természete és czéla, nem egyéb lévén, mint alkalmazó tanítás; következik, hogy az annál főbb tökélyü, minél inkább megfelel ezen természetének és czélának, az az, minél alkalmazóbb és tanítóbb; de következik még az is, hogy így a maga legfőbb czélát csak akkor érheti el, ha állításait okokkal támogatja s elveit minden oldalrol kifejti és magyarázza, mert tanítása csak így lehet teljes, bizonyos és közreható.

Igaz ugyan, hogy az illy teljes kritika, tudósra nézve sok felesleg valót foglalhat magában; de mivel ezek úgyis csak alig, vagy nem is szorultak tanításunkra, jobb azt azon nagyobb részhez intéznünk, melly csak fejtegetve és magyarázva értheti meg azt, holott egyébiránt is ezt kell és lehet leginkább tanítanunk. Jobb tehát ha magyarázatinkat sokalja egy két tudós, mintha a nagyobb és tanulni akaró rész keveseli.

Az olly müvitélők, kik állításaikat okokkal nem támogatják, nem annyira tanitani, mint hitetni akarnak, s úgy gondolkodnak, hogy a hozzájok hasonlók így

is meg tudják őket érteni, másoknak pedig hinni kell. De könnyü általlátni, hogy az illy számolat nagy tévedés; mert épen a tudósok és könnyen hivők között van a gondolkodni és tanulni akaróknak azon közép rende, melly leginkább használja és érdemli a tanítást. De egyébiránt is az illy birálat, mellyben az itélő, szavairol semmi számot nem ád, sok hamis állításra nyujthat alkalmat, s leginkább csak holmi haszontalan magasztalások avagy ócsárlásoknak lehetnek műszerei, nem pedig valami czélszerü tanításnak.

Illy hibás természetü kritikák többnyire minden recensiók, mellyeknek szük köre csak holmi hiányos könyvismertetést, nem pedig valami alapos birálatot fogadhat el. Mert mikor a recensens a könyv' nagyobb hibáibol kimutat is nehányat, de a többi illy hibára nézve, csak ezzel fizet ki: „stb. stb. vagy: több illy számtalanok" vajjon ezen számtalanra nézve, nem magának beszél-e a recensens? tudhatja-e igy a tanulni akaró, vagy még maga is a birálat alatt lévő munka szerzője, mellyek ama számtalan hibák? S ha ezek nem tudják, vajjon kinek beszél a recensens.

Igy a recensensi jellemzések is elmondják ugyan, hogy a költér szelleme illyen

meg amollyan; — de mivel azt meg nem mondják: hol és miért ollyan, természet szerint csak ollyanok előtt beszélnek, kik nélkülek is tudák a tudnivalót; egyéb olvasókra és a jellemzett költérre nézve pedig a semminél nem többek; holott igen természetes az, hogy a költér nem ejtené azon hibákat, ha ismerné, valamint az olvasók' nagyobb része sem ismerheti azokat, s ha ismerné, nem volna kritikára szükség.

E jegyzet alá tartoznak azon kritikás epigrammák is, mellyek majd müvet majd müvészt itélgetve, a helyett hogy tanítani tudnának, többnyire csak magokat itéltetik meg. Mert p. o. mit tanulánk azon epigrammából, melly Himfy' verseinek nagyobb részét tüzre itélé? megtanultuk-e abbol, mellyek azon tüzre valók? s megtanultuk-e, miért oda valók? — ha pedig ezeket meg nem tanultuk, vajjon tanultunk-e valamit?

Csak illy formán tanítanak pedig többnyire a szokott recensiók is, kivált midőn lyrai gyüjteményt itélnek. Mert ámbár ezek kimutatják is a gyüjteménynek nehány jobb és roszabb darabjait; de mivel meg nem fejtik, miért jók avagy roszak azok; mit tanulhatunk tőlek egyebet, mint azt, hogy

a gyüjteményben vagynak jobb és roszabb darabok; — a mit pedig előbb is tudánk. Mert ki nem tudja azt, hogy az illy gyüjtemények természet szerint csak illy jobb és roszabb darabok' gyüjteményei szoktak lenni? s ha mink nem azon darabokat nézzük is jóknak avagy roszaknak, mellyeket azok, még akkor sem tanítának, hanem csak ízletüket akarák reánk tolni, a mi pedig teljes bonczolat nélkül nem igen szokott sikerülni, s a kik felkapják, azokért írni nem érdemes.

Ugyan azért az illy recensiók helyett jobb a gyüjteménynek, akár költéri, akár prosai müvek gyüjteménye legyen az, egyes darabjait teljes taglalat alá vennünk, s így minden egyes darabnak titkosb hiányait és tökélyeit kilesnünk és kimutatnunk; nem csak azért, hogy egyedül így lehet birálatunk tanító és teljes, de azért is, mivel az illy minden oldali vizsgálatok mellett, néha több olly észrevételre is bukkanunk, melly magunkat is tanít, s a tudomány' egészére nézve is uj felfedezésül lehet.

Csak a minden legkisebb részletig vizsgálódó kritika adhatja az egésznek igaz ismeretét, s mindenkor az illyennek tapasztaltam én legtöbb hasznát; midőn ellenben ama nagyjában s mintegy önkényleg ité-

lóknél alig tanulék egyebet mint azt, hogy ártani akarnak. Pedig nem szabad azt soha felednünk, hogy a dolognak komolyabb oldala is van, az t. i. hogy embert ok nélkül bántani bün, s kritikánk csak ugy nem bün, ha az, egy embert milliókért bánt, az az, ha tanít.

IV.

Kül- és belkritika.

Valamint birálatod tárgya — a mü, kül- és belmüvészetek' egyesületéből alakult; ugy a te kritikád is kül- és belkritikák' egybefolyásának alakulatja legyen; mert egyedül ezen kétféle kritika' egyeteme alakítja a teljes kritikát avagy kritikai egészt, magában pedig mindenik csak hiányos egyoldalu nézeteket adhat.

A belkritika, mint veleje a dolognak, magában is nagyértékü lehet ugyan; de a külkritika, kivált ha költéri müvet birálsz, mi lehet magában egyéb, mint valami tökéletlen nyelvtani bukdozat, holott tudnivaló az, hogy a költélyzet' nyelvét s egyéb külalakait, leginkább csak annak lelkéből s egyéb alkató elemeinek összeillésébõl lehet igazán megitélned, a mit természet sze-

rint csak úgy tudhatsz, ha a belkritikát teljes mértékben birod.

Hogy pedig azt ugy bird, nem elég a müvet csak magában megbirálni tudnod; de meg kell azt tudnod birálni még azon legfőbb szempontbol is, hol az a kérdés: mint illik össze az egész mű a nemzetnek s emberiségnek czélaival, és az egész miveltség bölcseletével? Mert ezen legfőbb szempont szerint az egész mű csak része az emberképzet' nagy müvészetének avagy bölcseletének, mellyekkel a münek, mint résznek, összeillése, annak legfőbb érdeme; össze nem illése ellenben leglétegesb hibája.

Hogy pedig ezen legfőbb életkérdés szerint tudj itélni, nem elég oda holmi homályos izlet és az oskolai elméletek' tudománya; — nem elég oda csak azt tudnod, hogy „*haladnunk kell*", de tudnod kell azt is: *merre és hová?* Mert ha ezt nem tudod, nem vagy képes az igaz és hamis haladások közt különbséget tenni. Tudva van pedig a miveltség' történeteire figyelmezők előtt, hogy gyakran vagynak az emberképzet' sok oldalu és sok czélu munkájában olly hamis haladások, mellyek nem előre, hanem hátramenetelek, és annak legbelsőbb megvesztői szoktak lenni; s tudva van,

hogy mind a Nilusz és Gangesz melléki, mind a görög és római miveltségek' enyészetének okai nem külsők, hanem belsők valának; s hogy ezen utóbbiak, minekelőtte azokat a külvész végkép elrontaná, már százévekkel előbb magokban veszni tértek s ezen belvész' mesterei épen azok valának, kik haladásukat vélék, midőn mindig hátra menének.

Csak úgy lehet tahát belkritikád teljes tökélyü, ha nem csak a már megtörtént czélos és czéltalan haladások' minden titkosb jellemvonalait ismered, de megtudod ismerni még az időnként történhetőkét is minden oldalaikrol s minden következeteikkel együtt. Ezen ismeretek nélkül belkritikád csak valami homályos lélektudományi szemlélet lehet, s csak ugy lehet az fentebb kritikai nézet, ha azt legfőbb költéri és philosophusi világnézetekhez illeszteni tudod.

Ugyan azért mig ezen legbelsőbb és legfőbb kritikai szempontokhoz szemeid meg nem nyilnak, az az, mig az emberiségnek, nemzetednek és müveltségnek legfőbb czélait és viszonyait, az igaz és hamis müveltség' minden bélyegeit teljes fényben nem ismered; s mig a régi két nagy nemzet' és jelenkor' bölcseségéből egy reánk

illő egészt alakítani nem tudsz; addig jelesebb müvek ismerőjének és birálhatójának ne véld magadat; mert birálatod, mind magadra mind a tudományokra nézve, nem csak haszontalan, de kártékony is lehet. A mi pedig ne csak a belkritikára nézve legyen mondva, de némüleg mondva legyen a külkritikára nézve is, mert a mint mondám ezek egymásba folynak s egyedül csak ugy tudod igazán megitélni a' részt, ha tudod az egészt.

V.

Kritikai hangulat.

A kritikának imez mast említett igen komoly és magas czélai önként mutatják, hogy valódi kritika' tanítója, csak a legmüveltebb s érettebb lelkü ember lehet. Hogy pedig az illy embernek, valamint egész lelkülete, úgy tanitásának egész természete és hangulata nem lehet más, mint az emberiség' legfőbb mértékeig szelid és nemes, látnod kell azt is, mihelyt meggondolod, hogy az illy emberen, nem olylyant kell értened, kinél csak a fej van müvelve, hanem csak ollyant, kiben mind

az értelem mind az érzelmek egyiránt müvelve és nemesítve vagynak; s meggondolod, hogy a kritika' közönségének nemesebb része is, csak illy nemesült lélekhez illő tanításnak nyit fület és kebelt, a maga müveltségéhez nem illőket ellenben megveti.

Vannak ugyan a kritika' törvényeinek olly tanítói is, kik e részben egészen mást tanítanak s azt hiszik Lessinggel, hogy: „*A kritikusnak senki elébe nem irhatja, melly keményen és keserűen gáncsoljon vagy csufoljon. Magának kell tudnia, minő hatást akar előhozni, s szükség hogy szavait ezen hatásra intézze;*" s vagynak kik azt tanítják, hogy az irót *ütni, csigázni s agyon verni nevetve szabad*[1]); valamint még olylyanok is, kik a kritikusi mocskolódások' mentségére Cicerónak azon szent szidalmait hozzák fel, mellyekkel Antoniuszt, Clodiuszt, Gabiniuszt s Pisót feddette; de alig szükség mondanom, hogy ezen elvek

---

[1]) L. Kazinczy, Tövisek és Virágok, 1811. lap 36. Epigrammai morál.

„Bántani mást vadság..." — 'S más a' lélektelen Iró?
Azt hozzád 's hozzám nem köti semmi kötel.
Csípd, döfd, rugd, valahol kapod a' gaz latrot! Az illyet
Ütni, csigázni, 's agyon-verni (nevetve) szabad.

nem csak hamisak, hanem ártalmasok is. Hamisak, mert a tudományok' országában nem lehet hatásunknak egyéb jó czélja mint az igazság, illy hatásnak pedig nincs egyéb eszköze és fegyvere mint az okerő; s ártalmasok, mert az irodalomban a durvaságokat hatás' eszközeivé tenni, annyi mint a durvaságnak és önkénynek fegyvert adni, s annyi mint az okerőkkel hatni nem tudókat az okosokon és igazságon felül emelni.

Igy természet szerint a hamis ügynek védelme sem lehet más mint hamis. Mert ha azon római gonoszok' világpusztító bűneit az irodalmi gyarlóságoktol meg nem választjuk s a comma- és szonett háborút az erény' és bün' világháborujával egynek nézzük, akkor még azt is mondhatjuk, hogy nem csak a papiroson, de még a piaczon is szabad egymást agyonvernünk.

Az illy kritikai morálnak, mi egyéb következményei lehetnek, mint miket már látunk. A legüresebb kezdők, a helyett hogy lelkeiket a dolgok' belsőbb ismeretére megérlelnék, csak hamar felszerelik magokat az illy kritikai hatás' minden eszközeivel, az az, a legsértőbb kitételek és gúnykaczajok' formulájival, s elkezdenek hatni, és kezdik hinni, hogy valójában csak az

ő akaratuktol és formulájiktol függ azok élete, kiknek hálaadással tartoznak.

De te válaszd meg a kritikát az irói pertől, s ezeket a polgári vitáktol, a kritikai hatás' igazi eszközeit az álkritika' hamis eszközeitől, az irói gyarlóságot az irói gonoszságtol, s válaszd meg a birót a bakótol, nehogy — mint némelly amerikai kannibáloknál szokás — egyszerre biró és bakó légy; vagy legfelebb csak akkor légy az, midőn olly irót akarsz büntetni, ki az emberiség' fentebb jogai és érdekei ellen tudva dolgozik. Mert az illyen már igen érdemli a büntetést és elnémítást; — de egyébiránt is az illy politikai perekben már igen hozzá szoktunk a leganyagibb okerókhez is.

Mikor ellenben csak holmi irói sikamlatokkal van dolgod, nincs ok, melly hangulatodat a müveltség' és szelidség' törvényei alul felszabadítanod engedje; s ha felszabadítod, leginkább magad ellen vétesz, mert vétesz azon törvények ellen, mellyeket müvelt ember szükség nélkül által nem hág. Nagy meggyőző erővel bír a tanításnak szép lelkü emberhez illő módja, nem csak azokra nézve, kik tudják azt hogy valódi müveltségnek mulhatlan következménye a szerény szelidség; de mind azokra

nézve is, kik azt még nem tudják, hanem csak érzik: visszaborzaszt ellenben az emberi természet' nemtelensége, midőn azt látjuk, hogy az ollyan ember, ki teljes éltét arra fordítá, hogy lelkét nemesítse, nem pirul az örökkévalóság' színe előtt illetlenkedni s kimutatni, hogy embertársa' szemérmét csak azért fedi fel, hogy azt kaczagja.

Ha tehát az önszeretet' sugalmain kivül egyéb törvényeket nem tisztelsz is, akkor is azt parancsolja az okosság, hogy szived' hibáit rejtsd s azokkal tudományodat ne mocskold; hanem inkább minden szavadban a szelidebb s nemesebb emberiség' szelleméhez simulj, mindenkor szemeid előtt tartván a miket egy müvelt lelkü főispánunk (gróf Teleki Jósef, 1790) egy nagy változatunk' zajában monda:

„Szükség hogy minden cselekedetinkben illendő állhatatossággal ugyan, de csendesen s egymás iránt minden áskálódás, erőszak és lárma nélkül, viseljük magunkat; egy szóval az illendőség' törvényére szorosan vigyázzunk; megemlékezvén, hogy nékünk, nemesi rendnek, sokkal kevesebb szabad e tekintetben a köznépnél. A clazomeniusok egykor a spártai ephorusok' székét korommal bemázolván, megcsufolni

nem átallották. Ezen igen illetben tettükért a spártabeliek elégnek tartották azzal bünteni őket, hogy köz kihirdetés által szabadságot engedtek a clazomeniusoknak magokat illetlenül viselni. — Szomoru privilegium! mellyel valamint kétség kivül ők szégyenlettek élni, ugy mi is arra soha ne vágyódjunk."

Igy érez a nemesi rend. S az illy nemes érzelmüeket kell kritikánk' közönségének tekinteni, nem pedig azokat, kik az illetlenségnek tapsolnak, ha azt akarjuk, hogy a nemes magyar közönség szintúgy meg ne vesse kritikánkat, valamint előbb a pesti bikaviadalt megveté, holott az illy közönség igen érzi azt, hogy az illendőség' szabályai nem egyebek mint legfőbb törvényeink' pótlékai, s ugyan azért minden szépnek és jónak mulhatatlan feltételei.

VI.

Kritikai viszonyok.

Valamint minden dolgunkban szintúgy kell ügyelnünk a környezetekre, mint a dologra magára; ugy a kritikában is meg

kell minden viszonyt gondolnunk, hogy jó akaratunk több kárt ne tegyen mint hasznot. Vagynak az irodalomnak olly korszakai, mellyekben a kritika nem csak hasznos, de mulhatatlan is; valamint ollyanok is, mellyekben az nem csak nem hasznos, de kártevő is lehet.

Midőn mink irodalmunk' ifjuságában egymást buzgatva zengők fel alvó, vagy igazábban szólván, félholt nemzetünket, midőn még szájról szájra ment nálunk ez a hazafiúi jelszó: *„irjunk akármit csak irjunk, hogy a magyar irás divatba jőjjön!"* s mikor még a legcsekélyebb magyar irat is hazafiúi tett volt; akkor még természet szerint a kritika nálunk nem csak szükségtelen volt, de a nemzet' legfőbb czéljával is egyenesen ellenkezett: most ellenben, midőn nem csak divatba jött a magyar irás, de irodalmunkat nagyjaink' bölcsesége örökre meg is alapítá, kérdésen kivül szükség, hogy iróinkat a kritika' szövétneke által vezetni elkezdjük, noha még most is tekintetbe kell azt vennünk, hogy csak kezdők s nagy akadályokkal vivó kezdők vagyunk.

Lessing azt mondja: „Ha én müvitélő volnék, igy intézném hangulatomat: Kémélve a tehetségeket mutató kezdőt, sőt hizelg-

ve is neki; csudálással kételkedném a mesteren és kételkedéssel csudálnám őt; elijesztve és positive a kontárt; gunyolva a dicsekedőt, és olly keserűen mint csak lehet az ármányost és cselszövőt.“ S vajjon a miket itt Lessing egy kezdő iróra mond, nem illik-e azt mondanunk egy írni kezdő nemzetre, kivált pedig egy ollyanra mint a magyar nemzet? s nem illik-e megválasztanunk Budát Philadelphiától? Én azt hiszem igen, s azt hiszem, nem csak a tehetséget mutatókkal, de a leggyarlóbbakkal is kémélve kell bánnunk. Nem csak azért, mivel nálunk még az illyenek is jobbak a semminél; de azért is mivel azok nem egyebek mint egyszerre születő és enyésző buborékok, s mellyeket csapkodnunk semmi okunk nincs, de igen is van elég okunk azokban az embert kémélni.

Kiváltképen pedig szükség, hogy a kritika a költérekkel vigyázva bánjon, nehogy a merészt félénkké s a meleg szivüt hideggé tegye s az által szárnyaikat szegje. A prosaicus gyakran örvend, ha a kritika neki tárgyat ád a tollcsatára; de a költér, ki többnyire mintegy álomjáró lebeg a tetőkön, hamar lehull onnat, hová tudta nélkül emelkedett, s vagy elnémul, vagy más utat választ. mellyen korántsem tehet

annyi jót, mint geniusa' első intése szerint tehetett volna. Vagyon lángész, ki egyszerre délponton tün fel, de vagynak olylyanok is, kik csak idővel vergődnek oda; ollyan pedig, ki folt nélkül volna egy sincs. Időt kell tahát engedni a vergődőnek, s mindeniket nem foltjai' kisebb számábol, hanem sugarai többségéből kell megitélni.

Általában pedig minden irónál tekintetben kell tartani tárgyat, személyt, időt s helyet. Vagynak tárgyak, mellyek csak félfényben és gyom közé burkolva jelenhetnek meg; s vagynak idők, mellyekben, Jean Paul szerint, az igazságnak zsidóvá és mesteremberré kell lennie; a miket ha meg nem tud a kritikus jól fontolni, a mű' szemetei mellett könnyen gyanúba hozhatja annak kincseit is.

Igy az irók' személyére nézve is, megtörténik gyakran, hogy érdemteljes ember igen gyarló iró lehet; de azért távul legyen hogy a kritikus annak érdemeit fontos okok nélkül félre tegye s azzal csak úgy bánjon mint gyarló iróval; mert lehetnek olly irók, kik ha irásaikkal nem is, más uton módon használhatnak az irodalomnak, attol elidegenülve pedig árthatnak is.

Az irói democratiát meg kell a csárdai

democratiától választani, nem pedig anynyira terjeszteni és népszerütlenné tenni, hogy azt a nemzet' nemesebb része, mint zabolátlanságot gyülölje. Mert ha a főbb s ugyan azért becsületértő és féltő embereket a kritikával az irástol elrettentjük: — mit nyerünk egyebet, mint azt, hogy a nemzet' müveltebb részére nézve, egy második és félelmesb censurát alapítunk.

Ugyan azért akármelly oldalairol tekintem is a dolgot, mindig csak azt kell mondanom, hogy kritikánk ne büntető, hanem csak tanító, s irói democratiánk ne a szeretetlenség' és zabolátlanság' hanem csak az okosság' és emberszeretet' democratiája legyen, mint *Washingtoné*, hol az emberkinozó börtönök' helyén, az emberszeretetnek olly szentegyházai emelkednek, mellyekben még a bünöst sem fenyíti büntetés, hanem tanító, jobbító s boldogító szeretet öleli. Ez a müveltségnek legszebb diadala, s ennek utait készítse az iró, ha az emberiség' tanítója akar lenni.

BIRÁLATOK.

Jegyz. Ezeket Berzsenyi a magyar tudós társaság hivatalos felszólítására irá, midőn az „Tudománytár"-át alaprajza szerint, rövid birálatokkal vagy inkább ismertetésekkel kivánná meginditani, a megjelent könyvek felől. Azonban, egy előre illy birálatok elhagyását határozá a többség s kiki visszavehette a levéltárbol dolgozatát. Berzsenyinek biráló hangulata mutatásáért, valamint szólami véleménye s izlete nyilvánitása tekintetéböl, adom itt elé az övéit, némelly helyén azért rövidítve már, mert efféle nagyánt csak napszerinti érdeküek. Ezt mondá maga is. *D. G.*

I.

***Aurora**, hazai almanach szerkezteté Kisfaludy Károly. Pesten*, 1831.

E szép almanach tizedik évi kötetével veszi az olvasó közönség Kisfaludy Károly' utolsó virágait, de azokat is, a mint Toldy Ferencz a könyv hátulján jelenti, már csak félig a boldogultnak kezeiből; mert már ezen kötet' szerkeztetése alatt elgyengülvén az érdemes férfiú, gondjainak nagy részét egyik legkedveltebb barátjára Bajza Jósefre bizá.

Jeleskedik e gyüjtemény különféle versezetekkel és e kötetlen beszédekkel:

Vizkereszt, kis nyájas szeszélyü novella levelekben Kovács Páltol, mellyben az előadás szép elevenséggel és természetességgel bir ugyan; de

a magyar falusi mulatságok' festéseiben néhol igen hajlandó a szerző a gyermekesbe tévedni.

A barátságról. Segur után báró Wesselényi Miklóstol, és Segur álma ugyan báró Wesselényi Miklóstol, mellyekből a legszebb életphilosophia szól hozzánk.

A házasság égben köttetik, szellemteli nyájas elbeszélés Trattner Károlytol, mellynek character festései szép elevenséggel birnak, s beszédében a tudós és nagyvilági nyelv egyesül.

Csesznekvár, elbeszélés Kun László idejéből Horvát Endrétöl, és egy másik, illy czim alatt: *Okos Jancsi s bolond Kata,* mellynek szerzője magát csak egy N. által jelenti, alkalmasint csupa alnépi mesék.

Nagyobb versezetei a gyüjteménynek ezek:

Ilka Gyulának és viszont, heroidák Czuczortol, mellyek a római remekek' formajában és szelleméhen vagynak öntve s több tekintetben azoknak tökélyeivel ékeskedők, ugy hogy ezen szép müvekből csak e két sort ohajtanám ki:

„Szólj kémélve nagyon, vagy félrevonulva ha szükség:
A ragyogó fogsort felfedi nyilt ajakad.“

Mert itt a kémélve szólás, a vigyázva és tartózkodva szólás helyett, az egész érteményt meghamisítja s egyébiránt is az egész gondolatot gyermekesnek érzem.

A Rom, allegoriás költély hexameterekben Vörösmartytol, melly minden csudás és rémes re-

gényessége mellett szép rajzolatit adja az emberi életnek s az emberiség' változó örömeinek.

A Délsziget, melly ismét valami rémregényes és rejteményes költély két hosszu énekben Vörösmartytol. Tárgya ugy látszik a ferfiúi és asszonyi természetek' rajzolatit adni; de ez a tárgy olly végtelen és fejthetlen allegoriákba van meritve, hogy azt inkább csak sejteni mint látni lehet s megvallom, hogy az egész münek nagyobb része reám nézve érthetlen.

Vannak ezeken kivül a gyüjteménynek különféle kisebb költélyei és lyrai virágai Kazinczytol, Kölcseytől, Kisfaludy Károlytol, Vörösmartytol s több ifju költéreinktöl, mellyek általában csinos izlettel készültek ugyan; de mégis azok között legvalódibb költéri érdeküek Kölcseytöl *Zrinyi' éneke* és a *Tyrann*, Vörösmartytol az *éjfélihúz* és *Szigetvár*, Kisfaludy Károlytol pedig a *Dal.*

A gyüjtemény nyelve általában mivelt és csinos; ugyan azért e részben csak e következendő csekélységeket jegyzem meg:

Báró Wesselényi Miklósnál ezen szólás: „*elfacsarják* igaz értelmét" nagyon bévett szokás ugyan az irói nyelvben; de mivel a dunai nyelv a *facsarást* és *csavarást* igen jól megkülönbözteti olly formán hogy a *facsaráson* valami nedvesség' kinyomás, a *csavaráson* pedig elforditás, eltekerés van értve; tahát ugy gondolom az irói nyelvben is jó lesz az értemények' ezen határozottságát

megtartani; melly szerint pedig igy kell szólni: *kifacsarta titkomat, elcsavarta beszédemet.*

Czuczornál *„hév gyöngyü könyük' özönében.“* Itt hat ö és ü van együtt! s vajjon olly rut-e a magyar nyelv, hogy illy rut monotoniákat távoztatni ne tudna?

Vörösmartynál a *lód* = lovad helyett, *alunnan* = alul és alulrol helyett, *zürmind* = zavar avagy chaos helyett; Kazinczynál: *felfele* = felfelé helyett, *szeretetve* vagyok e helyett: szerettetve vagyok; Trattner Károlynál: *bátyjaink* = bátyáink helyett, *hagyj itélje meg* = e helyett *hadd itélje meg* helyben nem hagyható hibás szólások.

Igen jók ellenben Trattner Károlynál a *hijázik* = hibázik helyett, a *falánk* mohó helyett, valamint *anda* és *éber* is jó gyökérszó ugyan; de mégis nem volna e jobb eme helyett *ébrénk* avagy a szebb hangu *ébrény.*

II.

Aurora, *hazai almanach. Alapitá Kisfaludy Károly. Folytatja Bajza Pesten* 1832. *Trattner és Károlyi' költségén.*

Örömmel kell látnunk hogy e díszes almanachot; alapítója' kora hunytával Bajza hunyni nem engedé; hanem azt ujra éltetni s azzal mind lite-

raturánkat tovább is diszesiteni, mind Kisfaludy' hamvait megtisztelni kivánjá.

De örvendenünk kell azon is, hogy e jelen kötet' gyüjteménye is már nyilván mutatja azon gondos válogatást, melly e szép éviratnak mindenkori bélyege vala, ugy hogy akár annak folyó beszédeit, akár versezeteit tekintjük, mindenikre meg kell vallanunk, hogy azok többnyire mind olly csinos készületü müvek, mellyeket méltán legszebb terményeink közé kell számlálnunk. Melly szerint méltán lehet reménylenünk, hogy ezután is fő gondja leszen az uj szerkeztőnek a munkák' megválasztása által e szép almanachnak előbbi diszeit fentartani.

Vagynak e jelen gyüjteménynek több szép kötött és kötetlen beszédei; de minekelőtte azoknak belkritikai vizsgálatára térnénk, tekintsük meg azok nyelvhibáit.

Kisfaludy Károly' emlékében előforduló ezen szavakra: *megette*, *tisztelői*, *felette* jegyezzük meg e következendőket:

1. *megette*, jobb: *mögötte*, mert amaz nem csak monotoniás, de egyszersmind rut kétértelmüség is, holott a „megette" annyi is mint: *devoravit;* de egyébiránt is a *mög* fentt van még Vas vármegyében, hol az annyi mint a barmok' pérája vagy hátulja [1]).

[1]) Sáros Patakon pedig: megyi.

2. *tisztelői*, jobb igy: *tisztelőji*, mert a nevező eset: *tisztelője*, mellynek többese természet szerint nem egyéb mint: *tisztelőji*. De ezen kivül a szép hangzás is kivánja azt hogy a két magánhangzó közé mássalhangzó jöjjen, s a mi legtöbb, kivánja a szónak lelke — az értemény is, mert amugy gyakran kétértelmüséget csinálunk, p. o. *irói*, *tanítói*, *kunyhói*, *esztendei* stb., mellyek egyszersmind mellékszavak lévén, az értelményt zavarják, a mi pedig a nyelvnek legléteíesb hibája. Továbbá:

3. L. 6 *felette*, igy ismét monotoniát és kétértelmüséget csinálunk, holott ez annyit is tesz mint: *devoravit*; jobb tehát mind a széphangra mind a nyelv' legfőbbjére — az értemény re nézve, a *fölötte*.

4. L. 9. *legveszélyesebb*, az illy hosszú monotoniás szót igen szükség igy megröviditeni: *legveszélyesb*. Ugyanott *előttök*, jobb: *előttek*, mert: előttem, előtted, előtte és előttek.

5. L. 10. lángok' *rőt* fénye. — A *rőt* csak gúnyszó és illy komoly képhez nem illik. Mondjuk: rőt Kata, rőt tehén, rőt haju, de csak ugy mint midőn gunyolva a szőkét kesének mondjuk; az illy gunyszókhoz tapadt ideákat pedig fölötte nehéz változtatni, és tán kár is változtatni, mert az illy szavakra is van szükség annak helyén. — Ugyanott: *leve*, *teve*, jobb az illy kétértelmüségek helyett a *lön*, *tön*.

L. 14. *öldöztetè el*, jobb: *öldöztetè le*, mert *el*, hijány, távozás, eltérés; *le* pedig *alá* lenn, lentt mellékeszméjét festi, és egyébiránt is két egyenlő magánhangzót ejt öszve. L. 20. *tagjaimban*, jobb *tagaim*, mert a j csak a harmadik személyhez tartozik, az első és második személyben pedig csak: *tagom-tagod*, *tagaim-tagaid* vagynak jól mondva. A rosz szokás sokban másként szól ugyan; de azt a mint lehet jobbitani kell, annyival is inkább, mivel a j nélkül még a harmadik személyben is szeretünk ellenni a hol csak lehet. L. 23. *szín* — color, jobb igy: *szin* — color, *szín* — scena. Ez dunai szólás ugyan, de igen helyes, mert távoztatja a kétértelmüséget, a mi természet szerint a szónak leglételesb hibája. L. 30. *mindég*, jobb: *mindig* avagy *mindíg*, mert a gyökér: *ig* és amugy kétértelmüség is támad. L. 32. *rény*, jobb: *erény*, mert ez gyökeres, amaz pedig gyökertelen. Mikor minden ok- czél- vagy szükség nélkül a szép és gyökeres *erény* helyett *rényt* akarunk pottyantani, akkor csak ugyan sokat kivánunk a publicumtol. És én ugy gondolom egy illy szent és minden lehető módon közönitendő szónál mint: *erény*, korántsem ujithatunk olly szabadon mint Bugát a boncztudományban, mellynek publicuma örökre csak a bonczszoba lesz; mégis azt látjuk hogy ott minden uj szó gyökerből van származtatva s nem mondatik *ütér* helyett: *tér*, mint *erény* helyett: *rény*, a mi épen ollyan mintha nem eli-

gednénk meg ezen uj szóval: *regényes*, hanem még azt is kivánnók hogy a publicum előtt a *gényes* is annyi legyen mint *regényes* avagy *románes*. Sunt certi denique fines stb. Vagy tán szebb hangu a *rény* mint az erény? Én ugy gondolom a muzsika nem egy hangban, hanem több hang' vegyületében áll: Ezt érzi a Magyar mikor a szűm, hűm, hőm avagy hém helyett azt mondja: szűvem, hűvem vagy szivem, hivem és hevem; ezt érzi mikor az emberi neveket, mellyekkel szabadon bánik, mindenkor több tagnakká formálja; s tapasztaljuk, hogy az energiás hangokhoz is több tagu szó kivántatik, mert midőn nagyot akarunk kiáltani ezen kiáltó szót: hej, meg kell kettőztetnünk. — L. 48. *ha tenni fogom majd lelkemet*, ezek helyett: *ha letenni fogom majd éltemet*, ugy szintén ugyanott a *menel* nagyon hibás szólások. L. 55. *fejlődött*, szükségtelen, holott a *fejlett* épen annyit tesz. — L. 57. *magos*, jobb: *magas*, mert amaz annyi mint magvas, a kétértelmüséget pedig távoztatni kell. — L. 114. *üdő* és *könyököm*, *idő* és *könyökem*, mert a sok *öööö* még rútabb monotonia mint a sok *eeee*, mellyeket okkal móddal közletni, nem pedig összehalmozni kell. Ezen jegyzet alá tartoznak e könyvben utóbb előforduló monotoniás szavak, mint: L. 126. *örökösök*, L. 166. *feleslegem*, L. 259. *közötökbe*, mellyeket igy kellene némüképen orvosolni: *örökösek*, *fölöslegem*, *közitekbe*. L. 133. *röpdessen* s igy L. 166. *sug-*

dosák, mellyek helyett jobb volna a dunai *röpdezzen* és *sugdozák* nem csak azért, hogy a sok *s* a nyelvet zordonítja, de azért is mivel a *röpdesés* és *sugdosás* épen olly helytelen szólás, mintha a *pipázás*, *öltözés*, *bolondozás* stb. helyett, *pipásást*, *öltösést* és bolondo*sást* mondanánk. L. 198. *sürüsödő*, elig: *sürüdő*. Ugyanott *fejtekezett ki a távolságbol*, elig ezek helyett igy: *fejlett a távolbol*. L. 199. *körülövedzi*, elig csak ez: *övedzi* vagy *övezi*, mert ez már magában foglalja a *körül-t*. Ugyanott *hol az örök nevü nemzet nyomait ne hagyta volna vissza*, elig igy; *nyomait ne hagyta volna*, s ha szószaporitók akarunk lenni, akkor is nem a *visszahagyni*, hanem a *hátrahagyni* van jól mondva. L. 207. emelkedett *fel* a tenger szinén *felül*, itt a *fel* és felül szükségtelen szószaporitás. Ugyanott *holmiaink*, elig: *holmink*, mert nincs egyéb mint: holmim — holmid — holmija, a többesben pedig: holmink — holmitok — holmijok. L. 237. *árjong*, jobb: *árong*, mert itt a j egészen szükségtelen és helytelen. L. 348. *az imént*, elig: *imént*. L. 365. *mint hiretek mondá*, ez igy lesz jól mondva: *mint hirem mondá*.

Tovább bátorkodom költéreinket még e következendőkre is megkérni; ugymint: *Előszer*, az illy nem szép szavakat mint; hüm, höm, szüm csak nagy szükségből használják; mert az országszerte nem mindenütt értett szó csak ugy elővehető, ha valójában szép, helyes, jólhangzó, a hely-

telen ujság pedig kettősen taszit. *Másodszor*, a nehezen érthető uj és avult szavakat, valamint az illyent: *délbáb* magyarázni ne sajnálják; mert a mit az olvasó nem ért, azon nem csudálkozik, hanem boszonkodik; az olvasót pedig nem boszontanunk, hanem tenyerünkön kell hordoznunk. — *Harmadszor*, a népképző müveket, millyennek minden valódi költélyzetnek lenni kell, leginkább ójják a szertelen ujításnak és a mysticismus' minden nemeinek bábelességétöl; mert mi haszna rontanók le a cultura terjedésének, néprehatásának eddigi gátjait — a deák és egyéb idegen nyelveket, ha most annak saját nyelvünkből szintolly avagy még örökebb gátot koholni akarunk?

De térjünk az idő' és hely' szükéhez illő holmi belkritikai jegyzetekre is.

Gróf Kohári István' életirása, Bajzától. Minden, helyén, rendén s tömötten van itt mondva, s alig látok az egészben más kivetnivalót két helytelen jellemzésnél: az eggyik t. i. Tökölié l. 12. a másik pedig Bercsényié. L. 30. mellyek nagyon hamis kutfőkből vagynak merítve.

Az *álkirály*. Vigjáték egy felvonásban. Kovács Páltol. Ez a kis drama, tárgyára nézve, csak valami kis gyermekes tréfa ugyan; de annak eleven folyamu dialogusa, szendén kellemzett szelleme s néha jelentő elméssége azt jobb terményink közé emelik. Azonban hogy érzetimből semmit el ne titkoljak, megvallom, igen szembetünő

helytelenségnek látom azt, midőn L. 73. Mátyás király az erdei tüz mellett tréfálódás és kulacsozás között egyszerre illy hangot kezd: *Most, Vidor, most hagyj innom kedves magyar népemért — e pillantat! — e hely' szentségétől ihletve, lelkem magas egekbe szállong* stb. Mert ugyan mi nagy pillantat van itt, s mi lehet a helynek szentsége, a tréfák és kulacsok között? Valóban az egész dolog olly szinü mintha Mátyás királyt a csutora ragadná az egekbe! De ezen kivül is ugy érzem, épen nem illendő az illy nagy férfiakat illy formán fölléptetni. Mert ámbár, valamint minden valódi nagy ember, ugy ezen mi nagy királyunk is igen szende szellemü volt ugyan; de mégis annak csak olly szendeséget kell tulajdonitanunk, melly az ő nagyságával és irántavaló tiszteletünkkel egyező legyen, annyival is inkább mivel az ösimádó kelet ivadék most is hajlandóbb imádni, s nem kaczagni őseit.

L. 143. áll a gyüjteménynek egyik legszebb kötetlen beszéde illy czim alatt: *Jaj, be boldog vagyok én!* A szerény szerző csak P. M. betükkel jelenté nevét, pedig mondhatom oka nem vala rejtezni. Mert ez a kis elbeszélés igen nyilván beszéli az ő valódi ember-, lélek- és világismeretét, valamint az ő mosolygó philosophiáját és egész előadásának sok kellemü elevenségét; melly szerint ugy hiszem nem csekély hivatala van a szerzőnek a vig dramai költélyzetre és comicumra.

Csak arra figyelmeztetem a szerzőt, hogy gunyolni ne a pályának veszélyeit szerint, hanem mindenkor fennálló okok és czélok szerint intézze, a mit úgy látszik előidéze, midőn a közönséget olly igen és alaptalan megtámadá. L. 154. A török és ... pálmaplaták szerint az asszonyok igen is csak módhabók, valamint a férfiak sem igen egyenlők; de a görögöknél Pindarusz Korinnától, Szokratesz pedig Diotimától tanult, s mind a lyrai mind a platói idealban nagyon egyenlők az asszonyok a férfiakkal; a valódi emberképző írónak pedig minden szavát a legfőbb idealhoz kell szabni. Kivált nekünk, kik már tettleg asszonyaink kormánya alá vetők magunkat, nagyon is kell iparkodnunk, hogy vezetőink csupa módihábok ne legyenek, mert mik leszünk akkor mink?

A vándor. L. 331. Bajzától. Ez a szép kis román olly sok kül- és beldiszszel bír, hogy én igen méltónak látom azt arra, hogy annak még ez igen csekély hibáji is elhárítassanak, ugymint: L. 344. „*Dicsértessék az úr,*“ mond az, midőn a’ szobába lépett, ’s a’ szerény nő egy ájtatos „*örökkével*“ válaszola stb., mellyeknek így kellene lenni: „*Dicsértessék az úr Jézus,*“ mond az, midőn a szobába lépett s a szerény nő egy ákitatos „*mindörökkéeel*“ stb. mert így a szokás, a mit változtatni sem ok sem hely itt nincs. De a mi több, ezen alnépi köszöntés sem a személyhez, sem annak egyéb nagy müveltségü beszédeihez, sem az

iménti költéri köszöntéshez, ugymint: *„idvez légy uram“* épen nem illik; és ugy vélem terheli itt a dolgot még az is, hogy a köszöntgetés másodszor és már beszélgetés után kezdődik, holott az illy üres szájongás még annak helyén is többnyire csak helytelen.

Továbbá: L. 370. *„rémitő ebvonítás hallott a' távolból. — — — A' hív kutya mellette ült. Borzasztó vala hallani, mint ordita uráért.“* Az illy nagyitás helyett elég volna a kutyát csak féligmeddig emliteni, noha én még azt sem tenném. Mert az illy lélekrázó jelenetben a kutyát semmiként sem láthatom helyes együtt játszónak. Mit adhat a kutyatutolás a szerelem' és elválás' halálos könnyeihez? mit mondom egyebet a legfőbb hatály zavarásánál. Illy esetben ha jelen volnék nem hallanám az ebet, vagy minden bizonnyal nem örömest hallanám a szerelem' siralmai mellett; annyival inkább pedig mint képiró helyes mellékrajzolatnak nem tekinthetném. De különben is az oktalan állatoknak csak annyit kell tulajdonitani, a mennyi azokhoz illik. Midőn Dobozi' lovának majd olly vitézség tulajdonitatik, mint Dobozinak magának; midőn Bajzának egyébiránt nagyon szép dalában L. 187. *a fakó búsan lépeget s vissza-visszanéz,* mintha urával együtt érezné az elválást, minden bizonnyal olly érzelmek tulajdonitatnak az oktalan állatoknak, a millyeneket az illy nemű költélyzetek' természete szerint azok-

nak tulajdonitani nem lehet. Homerus világában a lovak is beszélnek ugyan; de a mi költéri világnézetünk egészen homerusi nem lehet, kivált egy kis dalban épen nem.

Továbbá L. 371. „szemeiböl keserü könnyeket *törlött ki*" elig és szebb csak igy: *törle* vagy *törlött*. Mert azon stylisticai elvek helyett, mellyeket Kazinczy az „Élet és Literat." egyik utóbbi kötetében, a periodusok' végszavaira nézve tanit, jobb csák azt hinni hogy a fentebb stylusban minden szükségtelen betü hiba.

A gyüjtemény' nagyobb költélyzetei: „*a két szomszédvár*" hősrege Vörösmartytol, és Czuczornak két hőslevele, ugymint: *Veselényi Ferencz Szécsi Máriának és viszont.*

A hősrege Vörösmarty' ismeretes erő- és kellemteli nyelvében és verseletében lévén öntve, abban az egész hősköltéri előadás nagy müvészi tökélyü. A tárgyra nézve ellenben jónak látom a szerzőt arra kérni, hogy múzájának szebb, azaz emberibb és természetesb tárgyakat válasszon s ne tartsa lantjához méltóknak az olly kannibálokat, minő a két szomszédvári hős. Ha vérvitákat akarunk zengni, vagynak a nemzetnek elig szent harczai, s ezek a valódi hősköltélyzet' tárgyai. Ha pedig uj tárgyakat akarunk költeni, akkor ollyanokat illik költenünk, mellyek a mi szelid keresztyén bölcseletünk' iránylatával egyezők, a mi pedig nem kannibálosság, hanem idyllismus,

az az, idylli ideal. Ennek utait készitse a költér, mint *Voss* a szép *Luizával* és *Göthe* a szép *Hermánnal;* mert igy több hasznuak a hexameterek mint amugy. De ha illy fennt nem szemlélődöm is, látok a tárgyban ollyakat, mellyeket már magokban valami óriási képzelményeknek érzek. — Illyen az, midőn Tihamér a siralomnak, fájdalomnak és dühösségnek özönében a lovat nyuzza konczolja, süti és dühölgve eszi, midőn sirva iszik s poharát a holtakra köszöntgeti. Mert ha elfeledjük is a többit, már csak az is nagyon természetlen valami, hogy a hős sirva eszik iszik; holott a lélek kisebb mértékü zajlatiban is már nem enged enni, inni. De megyjegyzem itt még azt, hogy a költélyzet' lelki világában az evés-ivás általában helytelen s csak a legprózaibb jelenetekben türhető. Mert a maga lelkiségét érző ember nemcsak szépet nem lát testi szükségeiben; de azokat mint állatiságokat minden lehető módon takarja még a testi világban is, a lelkiben pedig annál inkább csak lelkeket szeret látni, nem pedig testi szükségeiket eláruló evő-ivő állatokat. Az emberiség' illy érzelméből foly az, hogy a déli szigetekben az asszonyok férfiakkal nem esznek, de a férfiak is csak különválva s egymásnak hátat forditva; innét foly, hogy nőink a vendégségben olly czinegeporcziókra szoritják magokat, parlagi rózsáink pedig többnyire sem esznek sem isznak. Igy megvallom én is, hogy szemeim előtt, valamint itt,

ugy minden egyéb költéri rajzolatokban a boros pohár olly prózai kép, valamint a büszke vitéz' hátán a pálinkás kobak.

Valami nagyon messzevitt regényes szertelenséget látok abban is, midőn Tihamér a maga sirját megássa, abba bele fekszik, hogy ott halálát bevárja, kardját fejéhez szurja, buzogányát pedig szivére teszi: „*Hogy nehezen feküggyék, mint a' sors' átkai rajta*“ stb. Melly hibát annál inkább ille megrónom, mivel a mi nagy dalnokunk Kisfaludy Sándor is épen ezen hibába esett, midőn egyik regehősét elevenen a holttest mellé koporsóba fekteti. Vagynak az emberi léleknek olly csapongásai, elragadtatásai, mellyek a költélyzetnek, kivált a regényesnek gyakran legszebb tárgyai; de az egész bódultságot a legregényesb, legcsapongóbb költélyzet sem teheti széppé.

Van továbbá e költélyzetben még érthetlenség is, az tudnillik, hogy Ságvár alatt mindig csak maga folytatja Tihamér a kettős viadalt és semmi egyéb hadinépről szó nincs, mégis illy sorok jőnek elő a 287d. lapon:

— — — „mért e' mindennapi harczok
Ságnak szép mezején 's mellyet borzadva tekintek
Rajta sötét lobogós kopjákból a' komor erdő,
Melly kivirítani haj! soha nem fog senki' könyétől!“

és továbbá a 288dikon:

„És ő az, ki naponként e' hadat űzi mezőnkön
S rettenetes keze' műve után serdül föl az erdő
Gyász kopiáinkból, kiknek maga tette alapját.“

egyébiránt is olly homályos beszédek, hogy alig tudjuk elgondolni mit akar az a majd soha ki nem virító, majd naponként felserdülő kopjaerdő, ugy hogy alig lehet ezt is egyébnek tekinteni mint ellenmondásnak.

Jónak látnám végre ha szerzőnk, nagy költéri tehetségeihez képest, a verselői szabadságokkal ritkábban élne. Kérdést nem szenved, hogy a mi nyelvünk és fülünk szerint a két mássalhangzó előtt, ha azok a leglágyabbak is, a magánhangzó mindenkor hosszu; mégis azt a szerző gyakran rövidnek veszi, pedig valamint a kényes magyar fül, ugy az igen éles magyar metrum egyiránt megkivánják, hogy mindeniket a lehetségig kéméljük.

A hőslevelek Ovidius' szellemével, az az, a legszebb könnyüség' és természetesség' bájaival ékeskednek; de legbelsőbb diszeikre nézve is tellesek szép gondolatokkal és nemes érzelmekkel. Csak Szécsi Máriának e sorát a 121d. lapon:

„*A' kedves sorokat hév csókjaim' ezre tetézte.*"
szeretném változtatni, mivel illy nagy kinyitása a kebelnek az asszonyi kényesség s óvó szemérem ellen van. Vagy pedig talán legjobb lesz mind ezt mind az utánna következő sort egészen kihagyni, csak annyibol is, mivel a csók utóbb is előjő ezen szép kitételben: *illették ajakim*, melly szerint annak kétszeri említése legszebb kifejezésekben is hiba lenne. Igy szinte az előbb emlitett asszonyi

kényes érzés miatt nem szeretem a két végső sorban a *hevet*, *lángot* és *sovárgást*. Ugyan ezért jó lenne azokat igy megszelidíteni:

Vajha te olly szivvel hozzám juthatni kivánnál,
Millyennel kebelét Mária nyujtja feléd.

A költélyzet' tárgyára nézve pedig, köszönetünket érdemli a szerző, hogy múzáját nem a levegőben kalandoztatja, mint némelly ujoncz költéreink, hanem a haza' szent földén szedi és hinti virágait.

A gyüjtemény' kisebb költélyzetei többnyire mind nagy szépségüek. Illyen dicsőült Kazinczy' elmés gunydala a *Fullajtáros vers*, és a tán nagyon is naiv szellemü *Édes kín;* illyen Vörösmarty' minden müve, valamint Bajza' dalocskái; illyen Kölcseytöl: az *Igazsághoz*, *Echóhoz*, *Alkonyidal*, *Drégel*, a *Berekhez*, a *költő*, mellyek olly szépek, hogy azokban csak e következendőket tartanám jónak megváltoztatni, ugymint:

Az *Igazsághoz* szóló dalnak legszebb végezete volna ezen sornál: „*s már valóm felköltözött*; mert a gondolat már idéig bőven is ki van merítve s a következő nyolcz sor nagyon fölöslegvaló. — *Drégelnek* végsorait pedig igy változtatnám:

„*Ah de romod' gyászán az örök hír' égi sugára*
Csillagi fényében századok óta ragyog."

Mert ezek összeillőbbek komoly és ünnepélyes mondatban mintsem az idylli *virág* és *virul;* e helyett pedig: *romodon* vagy *romod fölött*, a *romod' teteje*, épen nem helyes.

A *költőben* a negyedik sor nagyon helytelen folt, mellyet izletem szerint jó volna igy változtatni: *sziveket ragadni égve viv.* Igaz ugyan hogy igy a sok *v* hiba, de ez korántsem olly nagy, mint amugy a belső modulatiónak zavartsága. — Ugyan itt alább a *Zephyr' lágy szárnya* és a *zug* sem összeillők, s jobb volna *zug* helyett *rezg* vagy *leng*, mert a *zug* csak kemény szélvészt vagy huzamosan zordon hangot fest, a mi a lágy zephyrhez épen nem illő.

Ezeknél már sokkal alábbvalók a *Hajósdal* és *Tűnődés*, mellyekben mind a gondolatok csekélyek, mind pedig azoknak fejlete és folyama müvészi rend és könnyüség nélkül valók. Még ezeknél is alábbvaló pedig a sentimentalismusnak és mysticismusnak vázaival elboritott *Endymion.* De a *remény*, *szerelem* és *hűség* ismét szép kis költéri virágok.

Szépek továbbá Csabátol a *Koszoru* L. 234. és ugyan attol: *egy leánykához.* L. 243. s hogy többet ne emlitsek B. Palocsay Tivadartol az *öröm.* L. 378. melly valamint a gondolat' szépségére, ugy az előadás' müvészi könnyüségére nézve, egygyik legszebbike az egész gyüjteménynek. — Igy vagynak ugyan még többek is minden dicséretre méltók; de mivel én az ujoncz költért inkább csiggatni, mint magasztalásokkal maga meghittségbe széditeni szeretem, még csak holmi észrevételeket fogok adni. L. 182. „*A dicsért s az is-*

tenért csatázok.“ A kétértelmü „*dicsért*“ helyett jobb a „*dücsért*“ nemcsak azért, hogy igy a kétértelmüség, melly a szónak leglételesb hibája, eltávoztatik, de azért is mivel a komoly értemény-hez illőbb a komolyabb hangu „*dücs*“ mint a gyermekes „*dics.*“ Igy érze többek közt boldogult Virág Benedek is, azért nála is a' *dics* helyett *dücs* van mondva. Ugyanott ezen szólás: „*Harczolok párducznál párduczabban*“ csak valami menydörgős csatadalba vagy még inkább tréfába való, nem pedig illy érzékeny és ékes beszédbe, milylyenben itt mondva van. L. 185. „*Négy hétig éltem egykor.*“ Ez csupa próza, melly jobb lesz igy: *óh éltem én is egykor.* — L. 242. E szép ódának ezen sorait:

„*A támadó nap tudja, látja*
A szomorún nyugovó bününket“

jó lesz igy változtatni:

Minden kelő nap látja dúlni
Ön kebelünkbe galád bününket,

mert amugy homályos, az óda pedig igen tiszta és határozott érteményü beszédet kiván. L. 322. „*A kit évtől könnyezek.*“ Ezt annyival inkább nem lehet helyben hagyni, mivel egészen szükségtelen ujitás, holott előttünk a szebb és jobb: *régtől*, melly még a versmértékkel is épen olly egyező mint amaz.

Versezetei a gyüjteménynek részint görög formákban vagynak öntve, részint pedig leoninu-

sok, az az, metrumos és egyszersmind rimes formák. Hogy én ez utóbbi mesterkélt formák' divatba jöttét, csak olly hamis előmenetelnek látom a költélyzetben, mint a lélekfojtó luxust a világi életben, azt egyebütt bőven kimondám; itt azok befolyását csak érinteni kivánom.

Ugyanis, tekintse meg akárki Czuczor' hősleveleit, s látni fogja, miként érdemlik azok méltán mind azon dicséretet, mellyeket azokra mondtam; vesse össze azonban ezekkel annak Szondiát, s látni fogja hogy Szondi' mesterkélt formájában az egész ovidiusi nyelv és könnyüség anynyira elvész, hogy ezt alig hiszi amazokkal egy lélekből származottnak lenni; de látni fogja azt is, hogy ebben nem csak a beszéd' folyama veszti el kellemeit, hanem még a legszebb gondolatok is igy elformátlanulnak:

Ott szendereg ő
A harczkeverő
Kit nem tuda győzni veszély, baj,
Nem szálla szüvére haláljaj;
Most alkonyi lengeteg éri nyomát,
S enyhitgeti mennyei béke porát.

Igy mérje össze a müvértő Kölcseynek nagy szépségü görög formáju müveit, az olasz formájuakkal, minden bizonnyal fogja érezni, hogy azon müvészi kül és belmodulatióját a beszédnek és gondolatoknak, mellyet az *Echóban, Drégelben* és a *Berekben* csudált, a mesterkélt olasz formá-

juakban hasztalan keresi, mert többnyire majd mindenikben láthat valamit azon akadozó folyambol, mellyet Hajósdalában mindenki érezhet.

Ugyan ez okbol merem ajánlani a nehéz formák' kedvelőjinek azon egyszerített formákat, mellyekbe Bajza és báró Palocsay itteni szép folyamu dalaikat önték. Mert ki a költéri beszéd' belső modulatiójának legfőbbségét ismeri, érteni fogja ha mondom, hogy annak hiányait sem rim sem metrum legkevesebbé ki nem pótolhatja.

Diszesíti e könyvet gróf Kohári István' képén kivül még három rajzolat, u. m. Kisfaludy Károlynak eddig csak szándékbeli emléke, az *aradi gyülés*, meg a *két szomszédvárnak* azon jelenete, midőn Tihamér Enikő előtt sisakját kitárja.

III.

Nefelejts, *Almanach* 1832. *Szerkezteté Kovacsóczy Mihály. Kassán Wigand György könyvárosnál. Nyomt. Werfer K.*

E csinos éviratban különféle kisebb költélyzetek és e következendő nagyobb kötetlen beszédek közöltetnek, ugymint:

Egy novella Kovács Páltol ezen czim alatt: „*Mindenütt jó, de legjobb otthon,*“ mellyben csak holmi szeretkező kalandozatok adatnak ugyan elő,

de olly genialis szellemben, melly a tréfát nem engedi csupa üres játékká fajulni, hanem azt egyszersmind költéri valódisággal tudja vegyiteni, s mellynek nyelve olly tiszta, hogy abban csak e következő hibákat jegyzem fel: *„elébb, közzé, kalandjaim, vágyjaim, elébém, lány“*, mellyeknek kellene lenni: *„előbb, közé, kalandaim, vágyaim, elibém* avagy *elömbe, leány* avagy *lyány*. De illy hibának nézem azt is, hogy a lelketlen dolgokat is néha *ő*-knek mondja, holott *ő* csak embert illet s kivált prózában szükség nincs arra, hogy a jó szokást szükség nélkül zavarjuk.

Az ikrek. Novella Kovasóczytol, mellynek különféle mellékfestetményeyein kivül fő tárgya ez: Két egymást igen szerető *kettős* testvérek avagy Ikrek, egy leánykába szeretvén, addig szeretköznek, epelegnek, és féltékenykednek, mig végre kettős viadalban egymást agyon lövik. Az egésznek szelleme romános érzelgés, nyelve pedig néha mesterkélt s egyéb hibáktol sem mentes, mint: L. 64. *„tökéllyei“* mellynek kell lenni: *tökélyei*; ugyanott *„körösded“* mellynél jobb a *körül* és *körösleg*. — L. 65. *„képzetökben“* mellynek kellene lenni: *képzeletükben*, mert képzeni, képzés, képzet, képzemény, annyi mint: *bilden* és *Bildung*, a képzelni, képzelet és képzelményi pedig annyi mint: *einbilden* és *Einbildung*. L. 73. *„nevedett“* szükségtelen ujitás, holott van; nevelkedni. L. 75. „nevetségesé ne tegye“. L. 87. „gyermeké tevé“

mellyek csak igy vagynak jól: neveltségesé, gyermekké, mert amugy kártévőleg ujitunk, holott kétértelmüséget csinálunk. L. 89. „a két ifju' jövője' boldogsága látszék rajta", melly igy volna jól: a két ifju' jövendőjének boldogsága stb. — L. 121. „ki festette e képet" az illy kétértelmüséget nagyon szükség eltávoztatni illy' módon: ki *festeté.* L. 126. „*abajgatta* nyugtalansaga" az abajgatás csak parasztos tréfaszó s illy komoly érzelmekhez illetlen. L. 82. „nejének semmi kényelmet meg ne vonjon" mellynek igy kell lenni: nejétöl semmi kényelmet meg ne vonjon.

Vagynak egyébiránt a munkában több ujitások is, mellyeket én nem épen szeretek, azonban ugy gondolom azok' rostálatát legjobb az időre biznunk.

A szép juhászleány, egy kis romános költemény a keresztes háboruk' idejéből prózában Makárytol, mellynek veleje ez:

Péter remete' keresztesei, a gazdag Opornak otthon nem létében, kastélyát feldulván, annak hölgyét megölik és egy kis leányát elviszik, kit utóbb egy juhásznak adnak. A leányka felnevelkedvén a juhásznál, Opornak gyámfijával szerelembe esik s azzal elszökik. Azonban egy haldokló remete kivallá Opornak hogy ő volt a leány' elrablója s hogy a juhászleány Opornak leánya. Melly szerint az elszökötteket Opor felkerestetvén, őket összepárositja. Az egésznek nyelve több

tekintetben rokon az ikrekével, s vagynak benne szükségtelen ujitások, mint: *magát hirteleníteni*, e helyett jobb: hirtelenkedni; vagynak grammatikai határozatlanságok, mint: majd *arány*, majd *irány*, majd *terjü*, majd *térü*, s továbbá vagynak illyenek: L. 171. „Egy udvarló leány olly *hirdetéssel* (olly hirrel) szökellett Opor elébe.“ Opor legottan nagy lobbal hozzá *törtetett*, e helyett: hozzá *rohant*, mert a *törtetés* valami akadályokon általtörést jelent, minek pedig itt helye nincs.

Eliézer és *Nephtali*. Izraelita költemény. Florian után. A fordító' neve helyett áll: Parthenia.

Ez érdekteli költemény regéje' szépségei mellett bájoló szinekkel festi az Izraeliták' régi szép erkölcseit, valamint a fordító' nyelvében is kellemes természetesség kezd fejledezni, csakhogy még nincsenek, ugy látszik, bizonyos nyelvképzői elvei a mint e következő hibáji mutatják: L. 185. „eleven vágyat *érezzék* szivében az ifju“, mellynek kellene lenni: *érezzen*. L. 189. „különbözmény“ mellynél jobb a különség. L. 191. „sarkalja lépéseit“ sarkalni csaknem annyi mint sarkantyuzni, s igy a lépésekhez épen nem illik. — Ugyanott: „csak meztelen sziklákat vesznek észre szemei“, melly igy volna jól: kopár avagy tar sziklákat lelnek szemei, mert a szemnek észt és észrevételt tulajdonitani nem szinte helyes. — L. 196. „az örökkévaló maga *méltóztatott* törvényeket adni.“ A jó Istenhez nem illik az udvariás

méltóztatás. L. 198. „a mindenhatónál esenkedni" Az *esenkedés* valami erőszakos szemtelen kérést jelent; miért is tahát jobb az: esengni vagy esedezni. L. 203. „fájdalma öregbíté kecseit", mellynél jobb volna: nagyobbítá — nevelé — emelé, mert a szép beszédben még a mellékideákra is nagyon illik ügyelni. L. 205. „*csavarított* parittya", melly így van jól mondva: csóvált parittya. L. 212. majd „eltávozik" majd „eltávoz. L. 234. „*mosollyait*", mellynek kell lenni: *mosolyait*. L. 235. „sasot", melly így van jól „*sast*." L. 243. „e percztől olta", elig ez így: e percz olta vagy óta. L. 244. „keblemhez szorítám őt s benneteket mind kettőtöket véltem ölelni," a minek így kellene lenni: keblemhez szorítám őt s titeket véltelek ölelni.

Ezek mellett vagynak e gyűjteményben különféle formáju és becsü lyrai versezetek Kovacsóczytol, Makárytol, Terhes Samueltől, Kovács Páltol, gr. Dessewffy Józseftől, Kazinczytol stb. mellyek között fő helyen áll Kazinczynak gróf Kornis Mihályhoz szóló szépséggel bölcseséggel telles költélyzete, melly a gyüjtemény' több mesterkélt hangicsálásai, s gyakran értbetetlen hangicsálásai között, igen elevenen érezteti velünk, hogy a poezist nem a vers' és beszéd' mesterkéltségében, hanem a gondolat' szépségében kell keresnünk.

Ékesíti egyébiránt e csinos almanachot négy

szép leányalak a legművészibb rézmetszésben, mellyek minden bizonnyal olly szépek, hogy csak ezek magok is megérdemlik hogy e könyvet minden szépérző birja.

IV.

Urania, *nemzeti almanach uj esztendei ajándékul* 1832. *Szeder Fábián szerkesztetése (szerkeztetése) mellett kiadta Beimel Jósef (József). Ötödik évi folyamat.*

E csinos almanach több kisebb dalon, szonetten, romanczon stb. kivül, foglal magában még illy következő nagyobb munkákat is.

Etelköz, melly valami csudálatos rém-regényes és rejteményes hősrege hexameterekben Takácsy Józsától. Hősei rémek, villik, tündérek, hadur s holmi csudatévő légi bajnokok, kiket a szerző olly művészi erővel és könnyüséggel ömlő versekben énekel, hogy az ember nem tudja, annak nagy költéri tehetségeit csudálja e inkább, vagy annak azon nagy tévedését, hogy illy lelki erőket illy semmitérő gyermekes tárgyokra veszteget, s ugy veszteget, hogy gyermekes tárgyait nem gyermekek, de férfiak sem értik.

Ugy látszik a szerző valami magyar mythoszokat akar formálni; de ójjanak illy gondolattol

a Helikon' istenei. Nincs és nem lehet több valódi költéri mythologia mint az egy görög, melly egyszersmind magyar is, mert a legfőbb költéri avagy emberi szép, mindén nemzetet egyiránt illet s minden nemzetnek egyiránt legfőbb czélja.

A szerző' nyelvére nézve ohajtanunk illik, hogy az illyeket: *kedüvel*, éjvel s más illy palócz szóejtéseket távoztatna; mert az avult és uj szóknak s a különféle idiotismusnak irói nyelvbe vétele, vigyázattal történjék, különben zavarékot nem költéri nyelvet alkotunk. Igy meg kell rónom a szerző' nyelvében még az illy rut monotoniákat is: *röpöső szömökön* stb. mert illy formán valójában egyik tulsághol a másikba és még rutabba bukunk. Kölcseynek azon mondását, hogy a költér nyelvet az *ő*-k' szaporitásával különböztessük a prózanyelvtöl, csak ugy kell érteni, hogy monotoniás szavainkat az *e*, *i*, *ö*, *ü* magánhangzók' czélirányos közletése által változatosb hanguakká tegyük; de ide mindig hozzá kell azt értenünk, hogy a nyelven csak bizonyos józan okok és czélok s bizonyos nyereség mellett szabad változtatnunk. Igy p. o. nyer a nyelv ha e helyett: *szemeken*, azt mondjuk: *szemükön*, mert igy mind a monotonia mind a kétértelmüség orvosoltatik; de ha e helyett azt mondjuk: *szömökön*, akkor még csufabb monotoniát csinálunk és a kétértelmüséget sem orvosoljuk, az az tahát nagy következetlenségbe bukunk.

Az összebékülés. Vigjáték három felvonásban, mellynek szerzője magát csak egy *S* által jelenti.

A játék' meséje ez: Jusztina egy gazdag asszony megunván szegény férjének, Adolfnak, hidegségét és kirugásait, ugy akarja azt megrezzenteni és téríteni, hogy maga is el kezd kaczérkodni s legényeket magához csődíteni, kik is őtet csak hamar férjének elüzésére veszik. Az asszony kiadván férjén, azt cselédei mindenféle utravalókkal felbutyorozzák, kinek is illy szomoru formáján és az urok mellett könyörgő cselédek' rimánkodásain Jusztina' szive megesvén, azt ujra kegyelmébe veszi. A mesének ezen végfordulatig, alkalmas egész menetele és kidolgozása; hanem itt a megbékülés' légérdekesb helyei és inditó okai nem épen jól vagynak gondolva és kiemelve. Mert a butyor, a magát porig alázó férj, valamint a cselédek' szertelen nagylelküsége és rimánkodása, inkább gyermekes mint költéri inditók előttem. — Innét van hogy az inditók' helytelensége mindent meghelytelenít: Jusztina ki eddig érett észt és valódiságot mutatott, most ugy jelenik meg előttünk mint egy könnyelmü gyermek, Adolf mint egy megvetésre méltó charaktertelen, alacsony férj; a cselédek' szertelen nagylelküségén pedig nem tudjuk: csudálkozzunk-e vagy nevessünk, valamint szintén ezt kell mondanunk mind azon hátulsóbb jelenetekre is, mellyek a komolynak és nevetségesnek nagyon tarka keverékeit adják. —

Az illy fordulást vagy valami furcsa esetnek, vagy valami meglepő erénynek kell előhozni, a mik pedig itt épen nincsenek. Mert ámbár egy helyen Adolfnak ezen helytelen és minden cselekedeteivel ellenkező beszéde: „Gyarló vagyok ugyan; hanem a becsületérzés akkora (bennem) hogy ha van ki azt *örökké nógatja*, még gyarló sem lehetek," annyira meglepé Jusztinát, hogy butyoros férjét azonnal szép léleknek kiáltá s az iránt egészen ellágyult; pedig mondhatom, hogy az olly becsületérzés, mellyet *örökké nógatni kell*, és egy magát lealacsonyító butyoros férj' szájában, csakugyan nem lehet előttem helyes oka Jusztina' ellágyulásának.

A szerző nyelve egyébiránt tiszta és sok módi nyavalától szabad, a mi pedig korunkban nem rosz izlet' jele; s ha dialogusának több praecisiót és elevenséget adand, diszére lehet a szerző, dramai költélyzetünknek. Magyarságára nézve azonban megjegyzem még ezen csekélységeket: L. 87. Ugy vagynak egymás közt mintha testvérek *lennének*," melly jobb igy: mintha testvérek *volnának*, mert lennének, jövendőre szól. L. 136. „azt már előre sinlem" — sinleni valamit előre nem lehet, mert sinleni csak azt szoktuk, a mit már elvesztettünk, p. o. sinlem barátomat, hogy az velem nincs, sinli a ló az abrakot, midőn attol elfogtuk.

Vak Béla' kinyilta. Énekes drama, Guzmics

Izidortol szabad jambusokban és dalokban. Tárgya e szép kis dramának ez:

Vak Béla a remeteségbe rejtezött Uros volt fejedelemnél titkon felnevelkedvén, s ugyan Urosnak egy szomszéd klastromban titkon nevelt leányával Helenával, valami rejteményes módon szerelembe esvén, szerelmüket elsőben az öreg Uros, utóbb pedig István király is megszenteli.

Telve az egész mü a legszebb dramai gondolatokkal és beszédekkel s kivánnunk kell, hogy a szerző azon szép hivatalát, melly ezen munkájából nyilván szól, dramaköltélyzetünk' diszére forditani el ne mulassa, következő jegyzetimet pedig olly szivvel vegye, millyennel én azokat adom: L. 209. „Mulatva lépnek a sötét órák." Ezen azt értjük, hogy mulatság közt folynak az órák; ugyanazért jobb lesz igy: *untan* avagy *resten huzódnak* a setét órák. — L. 212. „Mi szem hatotta meg nyugodt szived." Ezt vaknak mondani nem lehet; jó lesz tahát a *szem* helyett *bájt* mondani. L. 213. „Higyd atyám" jobb ennél a *hidd*, mert szokottabb is szebb is, a szép szokást rutabbal felcserélni okunk nincs. L. 214. „Nyugodt valál *hisz* már." Jobb volna ez igy: nyugodt valál *immár*. Mert *hisz* és *isz* előfordulnak ugyan a közbeszédben néha, de csak bizonyos helyeken, ugy hogy mondhatom: *isz ott voltál*, de nem mondhatom: *isz voltál ott*, hanem itt már ezt kell mondanom: *iszen voltál ott*. Igy a 221. lapon álló:

„*Hisz te ártatlan valál*", igy volna jó: *hiszen te ártatlan valál*, vagy pedig igy: *isz ártatlan valál te.* Mert az illy csekély közbeszédi szócskák egészen a közszokástol függenek; s épen azért azokkal szokatlankodni, igen visszatetsző szokatlankodás. L. 226. „Serkedező kicsit is." *Serkedező*, nem jól van mondva *serdülő* helyett, a *kicsi* pedig csak olly gyermekes avagy játszi szólás, melly illy komoly beszédhez épen nem illő. L. 236. „Te kis gonosz!" Ez ismét nagyon gyermekes, melly csak tréfába vagy enyelgésbe való, nem pedig illy érzelmes és komoly jelenetbe. — L. 243. „*A testi szem homályvilágához.*" Ennek helyes értelménye nincs, ha csak még ezen szót: *képest*, oda nem gondoljuk. L. 262. „A holtak országjokba," jobb ez igy: *a holtak' országába*, mert igy szokottabb is szebb is, két okot pedig ok nélkül megvetni nem lehet; mert a hol ellenkező ok nincs, ott fél ok is annyi mint ezer.

Továbbá azon episodiumot, midőn az ismeretlen lovag Helenát elragadja, sem tekinthetem helyesnek. Mert az illy mellékrajzolatok, csak ugy türhetők, ha vagy igaz történetek, mellyeket elmellőzni nem lehet, vagy ha költöttek, igen szépek s az egésznek fő czélára munkálók. Itt pedig Helena' elragadtatását szépnek mondani nem lehet; sőt az igen is óriási és elboritó, mellynek hatása pedig csak olly valami, mintegy váratlan puskapattanás a vigadozók között, melly egyszerre

mindent megzavar ugyan, de ismét egyszerre minden az előbbi lábon áll. Igy Helena' elragadtatása a szép jelenést egyszerre borzasztóvá teszi; de alig vesszük észre mi lelt bennünket, már ismét ott Helena és minden a hol előbb volt; a dolog pedig semmit nem változik, hanem csak ugy megy a mint ezen episodium nélkül is ment volna.

Mind ezen észrevételek' nagyobb része oda látszik mutatni, hogy a szerző a szép együgyünek és természetesnek becsét tán kisebbre méltatja mint illenék, s elfeledi néha szemei előtt tartani, hogy a világ' legnagyobb költérei mindenkor a természet' leghivebb gyermekei voltak.

A háladatlan. Egy kis elbeszélés Horvát Endrétől, mellyben egy Lemonov nevü orosznak, Benyóvszky Móricz és Sóstavi' kalandtársának, többféle rut háladatlanságai leiratnak. A munka' szellemére nézve, ugy látszik a háladatlanság' rutságának eleven érzete és gyülölete vitte annyira a szerzőt, hogy mindjárt beszéde' elején, olly fekete szinekkel festi az emberiséget, mintha annak épen olly természete volna a háladatlanság, valamint a fekete lelkü Lemonovnak. Mert olly általánosak e részben állításai, hogy még ezen igen szükséges szócskával: *többnyire*, sem választá meg a jobb emberiséget; — pedig ezen szócska nélkül a végtelen különféleségü emberi nemzetre csakugyan alig mondhatunk valami igazat. De ha közönséges volna bár ez a rut vétek, mégis inkább fedni mint

hirdetni kell azt; mert az emberiségnek szüksége van a jóltevőkre s a jobb lelkek legszebb örömeiket jótételeikben lelik. Nyelve egyébiránt ezen munkának olly szép tiszta és természetes, hogy én abban csak ez egy szólást látom hibásnak, ugymint: *„végre Sóstavi kitörik“* e helyett: *kitör.* — Mert a jó szokás ezeket már ugy megkülönböztette, hogy ezek már most koránt sem egyetjelentők, holott általában igy szoktunk szólni: *kitör a vad a hálóbol, kitör az emberből ez és amaz indulat;* ellenben: *kitörik* a kapábol a nyél; kitörik, az az, eltörik kezem lábam; ugy hogy még a multban is megválasztjuk ezeket s nem mondjuk: a vad *kitörött*, hanem csak: *kitört.* A mit pedig a jó szokás igy megkülönböztet, azt ujra megzavarni annyi volna, mint a nyelv' tökélyedését viszszataszitani, mert a nyelvnek fő tökélye a határozott értemény.

Vagyon ezen kivül a gyüjteményben több lyrai versezet, mellyekre azonban légyen elig azt mondanom, hogy azok nehány keveset kivéve, csak olly ifjui megkésértésekül látszanak lenni, mellyek vagy olly homályosak, hogy én azokat félig sem érthetem, illyen pedig a gyüjteménynek majd minden olasz formája; vagy pedig ollyanok, ha érthetők is, hogy azokon a mesterkélt nehéz formák' pusztító befolyásai számosabbak, mintsem azok' rostálatát az én kritikám, melly nem sujtani, hanem fejtegetve, okokat mutogatva kiván intéz-

ni, illy czélaihoz s a hely' szükéhez képest bővebben szólhatna.

Díszesíti e könyvet három rézmetszet. A sárkányölő Kelever alkalmas munka, hanem a két leánykép nem igen művészi kézre mutat; pedig az illy szép almanach' czélai igen azt kívánják, hogy abban a művészetek egymással kezet fogva élesszék a szépnek jóltévő szerelmét.

BÖLCSELET.

(SZÉPIZLÉSTAN.)

POÉTAI HARMONISTIKA.

Megjelent 1833*b. a m. tudós társaság' Évkönyvei' I. kötetében*, 247—297. *lap, de itt némi módositással adatik.*

INTÉZET.

Harmonistikám nem egyéb akar lenni, mint a poétai szép' fő létszereinek s ezen létszerek' szerközetének ismerete.

Gondolkodván t. i. a poétai szépnek természetéről, annak titkait a harmóniából és három fő létszer' harmóniás szerközetéből fejtegetém, s igy nevezém nyomozatim' egyetemét harmonistikának; a mit, ugy vélem, csak annyiból nem tettem minden ok nélkül, mivel a muzsika és poézis olly rokon művészetek, hogy több tekintetben nevezhetjük a poézist lelki muzsikának.

A dolgok' létszerein nem értünk egyebet, mint azoknak reánk ható tulajdonságait. Mert a dolgok' legbelsőbb valóságait nem ismerjük, csak azok' tulajdonságait nevezzük létszereknek annyiban, a mennyiben minden dolog' létét különféle tulajdonságaik' szerközetében állani látjuk.

Igy a poétai szép' fő létszerei vagy alkotó részei sem egyebek, mint azon legalkotóbb — leglétadobb tulajdonságai, mellyek annak legközönebb [1]) létvonalait alakitják.

Illy alkotó részek' összefolyásának — concentratiójának — rend és rangszeres egyesületét nevezém én szerközetnek; a mi tahát tulajdonképen annyi mint forma, olly legközönebb létforma, melly a poétai szépnek csak legfőbb jellemeit mutatja ugyan, de a mellyekből a poétai szem az egészet megismerheti.

Tárgyamat a természetben és emberben keresem. Mert ámbár a legtulajdonabb poétai szép nem más mint emberi szép; de mivel az ember csak olly része és kifolyása a természetnek, mellynek minden létszerei, életvonalai és törvényei a világéval összefolynak elannyira, hogy az ember, ez a rég s jól úgy nevezett kis világ, mintegy

---

[1]) Van *külön*, *különb*, az ax, *különebb*, van tahát *közön* és *közönebb* is. De egyébiránt is, ha nyelvünket szebbiteni akarjuk, a sok *ságost* — *ségest* fogyasztanunk kell.

láthatja a világot, a világban pedig az embert; s mivel igy minden poétai szép egyszersmind természeti szép, vagy az emberi és természeti szépek' egyesülete: tahát úgy intézem szemléletimet, hogy minden állítmányim ezen természetekből folyók s ezekre támaszkodók legyenek. Mert csak annyiban ismerhetjük mind az igazat mind a jót, mind pedig ezek' egyetemét a szépet, a mennyiben ezen természetek' rejteményit nyithatjuk.

ELSŐ RÉSZ.

Legközönebb szemléletek.

I.

Harmónia.

Midőn Thalestöl azt kérdenék: mi legszebb? „A világ, úgy mond, mert Isten' müve.“ Igy Arisztoteles sem monda igen egyebet, midőn a poézis' legfőbbjét a természet' szép követésében állítá lenni; de igy érez még a magyar is, mikor a legszebbet világi szépnek mondja.

A természetben van minden még a phantasia' világa is, mert az sem egyéb mint

emberi természet, melly is csak addig valami, mig természetes, mert hol a természet megszünik, ott kezdődik a semmi.

A világ vagy természet nem egyéb, mint a legközönebb élet, avagy minden életjelenetek' közöne. Melly szerint mondhatjuk ugyan, hogy a legszebb annyi mint természet vagy élet s annyi mint legtermészetesebb élet; de mivel nem tudjuk, mi a természet s mi az élet, holott azoknak nem legbelsőbb valóit, hanem csak vagy reánk ható vagy bennünk megjelenő tulajdonságait ismerjük; tahát e részben sem lehet az emberi tudomány más, mint tulajdonságok' ismérete, s e részben sem tehetünk egyebet mint ha megtekintjük a reánk ható világnak legközönebb életjeleneteit s azokbol fejtegetjük a szépnek örök létszereit és törvényeit.

Megtekintvén pedig a világ' egészét, mi közönebb és főbb életvonal tünik szemeinkbe, mint az egésznek nagy harmóniája? Melly szerint önként foly ezen szemlélet' természetéből ezen legközönebb alaptétel, ugymint: Valamint a világ' egészének legközönebb érzéki életjelenete nem egyéb mint minden részének harmóniája; a szerint mindenben legközönebb s legfőbb életjelenet élettökély vagy szép a harmó-

nia, a legközönebb nemszép vagy rút pedig a harmóniátlanság.

II.

Harmóniás különféleség.

Minden harmónia különféleséget tesz fel, mert különféléket hoz harmóniába, különféle részeket formál harmóniás egészszé; melly szerint a szép annyi, mint a harmóniás különféleség — harmóniás különféleségü egész; a nemszép pedig annyi mint egyformaság és harmóniátlan különféleség vagy tarkaság.

A szépnek ezen ideáját fejezi ki ezen szavunk: szép, melly nem egyéb mint sziép, az az, szép-ép, szép egész. A *szi* t. i. eleinte tüzet jelentett s utóbb lett annak elvont érteménye a szép, melly elvonás igenis helyes volt, kivált ha meggondoljuk, hogy eleink mint nap- és tüzimádók a tüzben lelket, Istent s teremtőt képzeltek; — mert igy már ezen szóban összeköték az Istennek, léleknek és szépnek eszméit.

A harmóniás különféleség' érteménye összefoly a szépnek ezen régi értelmezésével: „egység a különfélékben;" — de úgy

látszik mégis, hogy ebben vagy a gondolat vagy a kimondás nem épen igaz. Mert az egység és különféleség már magokban egymásnak ellent mondani látszanak; de egyébiránt is a harmónia valamint a szeretet nem egységet akar és tesz fel, hanem csak összeegyezést. Az ideal összeegyez a természettel, de azzal egygyé nem lesz, s a költér követi a természetet, de nem másolja.

Megtaláljuk ez érzést nem csak a poézis' egész lelkében, de még annak legkülsőbb hangműveiben is. Érezzük ugyan is, hogy az olly hangegyezetek, vagy rímek, mellyek a beszéd' különféle részeiből valók, szebbek mint azok, mellyekben ez a különféleség nincs, de érezzük azt is, hogy a rímeknél valami fentebb nemű szép a görög mérték, mellyben nem az egész hangok, hanem csak a különféle hangok' lebegései egyenlők.

III.

Harmóniás közép.

Valamint a világ' harmóniája nem egyéb mint a természet' minden létszereinek concentratiója; valamint minden harmóniás

16 *

életjelenet nem egyéb, mint a természet' különféle létszereinek különféle okban és czélban concentrált — összeközépelt — összefolyt szerközete, s igy a különfélék' összefolyása által azoknak harmóniás vegyületü középszerei — közép lényei: a szerint minden harmónia, valamint különféleséget, épen ugy a különségek' összefolyásának középpontját és harmóniás vegyületü közép lényét — középszerét — közép szinét, vagy hogy mind ezeket egy szóba szorítsam, középletét teszi fel. Mert a különfélék' szerközetét csak az teszi harmóniás egészszé, csak az menti meg a tarkaságtol, ha a különségek' ellenkezetei s tarkaságai az összefolyás' pontjainál, egymásbol egymásba folyó középszineik által öszszeolvadnak és vegyülnek.

Melly szerint tehát a szép annyi mint harmóniás vegyület és harmóniás középlét; a nem szép pedig annyi mint különösség, szélsőség v. ezeknek vegyületlen tarkasága.

Ezen okfő szerint nem akarom az egyes szin' szépségét tagadni, hanem csak azt állítom, hogy a legszebb, nem egyes szinben, hanem különféle szinek' harmóniás vegyületében áll. Mert midőn a legközönebb szemléletben a szépről általában szólunk, nem az egyes szépek' számtalan nemeit,

hanem csak a legközönebb s legfőbb szépet értjük, a mi pedig természet szerint nem egység, hanem különféle egyes szépek' vegyülete és középléte, s a mit nyilván láthatunk mind a természet' mind a müvészet' szépségeiben.

Igy látjuk azt, hogy a reggeli és alkonyati félfény, az az, setétnek és fénynek közép vegyülete, szebb mint a nagy fény, valamint a vegyes rózsa' középszíne a többi egyszinü virágokénál; s igy érezzük a harmóniás vegyületnek és középlétnek kellemeit mind a hangokban mind az izekben, de igy még a lelki szinekben és hangokban is. Mert valamint a testi hangok és mozgások' szélsőségeinek harmóniás középletei alakítják az éneket, muzsikát és tánczot, úgy a lelki muzsikát is a lelki hangok' és mozgások' harmóniás középletei adják, s tapasztaljuk, hogy mind testi érzékeink' mind lelkünknek legkedvesebbek az olly középszerü benyomások, mellyek mind az igen erős, mind az igen erőtlen illetéstöl egyiránt távol vagynak, s melylyek sem egyformasággal sem szertelen különféleséggel nem fárasztanak, hanem e részben is középszert tartanak.

Igy folynak össze mindenütt a harmóniás középlétben a szép középszernek kü-

széppontnak, középutnak, vegyületnek, harmóniás különféleségnek, mind a két értelemben vett közönségesnek és legfőbbnek eszméi; mert mi a dolgok' legfőbbje egyéb? mint azok' közönséges középpontja, az az, legfőbb oka és czéla? De összefolynak ezek még a teremtésnek és teremtőnek eszméivel is: mert a teremtés sem egyéb mint a világ' létszereinek harmóniás összefolyása, mellynek pedig harmóniázó középpontja a teremtő, valamint az emberi lelket is csak ugy tekinthetjük mint minden létszereinek harmóniázó középpontját.

Innét van, hogy valamint egyik főjellemünknek, az okosságnak, legközönebb törvénye a józan középut; úgy másik főjellemünknek, a teremtést érző és követő képzelemnek is, legfőbb törvénye a szép középlét. Igy van az, hogy minden szertelenség, az az, a józan középútrol és szép középlétröl távozás, annyi mint oktalanság és méltatlanság, s annyi mint rosz és rút, a szép középlét pedig mindenütt annyi mint jó és szép, az az tahát, a jó és szépnek harmóniás összefolyása, harmóniás középléte.

Ezért utáltak a szép-érző hellenek minden különösséget és fölöttébbvalót annyira, hogy valamint Apolló' legfőbb templomában, úgy minden görög szép müvön

nyilván irva volt a szépnek és jónak ezen örök törvénye: *„semmit ne fölöttébb,“* a mi pedig épen a szép középlét' legfőbb törvénye, olly törvény tudniillik, melly a szépnek határibol minden mértéktelent, minden fölöttébbvalót és igy minden szélsőséget, az az, nem középszerüt egyiránt kizár.

Igy érzett Lessing midőn a tragoediának Arisztoteles által alapított főczélján — a szenvedelmek' tisztításán — azoknak helyes, illendő mértékre szállítását érté. Mert a helyességnek és illendőségnek mértéke természet szerint nem egyéb mint az okosságnak és szép érzésnek örök mértéke, a szép középlét, az az, a különféle helytelen és illetlen igenségek' egyenlő kerülése vagy középszerre szállítása.

Hogy pedig Arisztoteles épen ezt érté, nyilván mutatja azon munkája, mellyben ő az erkölcsi tökélyt vagy szépet, mindenütt a szélsők' közepén lenni mutogatja. De ezt érté még akkor is, midőn a költelem' legfőbbjét a természet' szép követésében állítá lenni. Mert a természetet szépen követni, mi egyéb mint szebbítve követni? s mi egyéb mint a szebbítésnek és követésnek középléte? — S épen azért állítja azon értelmezést — definitiót — legjobb-

nak korunk' Argusza, Jean Paul, mivel az két szélsőt egyiránt kizár, ugymint a költéri idealismust és naturalismust, mellyeket ő játszilag *nihilismus*nak és *materialismus*nak neveze.

De különösebb az, hogy ezen igazságot nem csak illy Arguszok látják, de látja a legegyügyübb magyar is: mert mikor a dolgok' közepét kellő középnek mondja, mit mond egyebet mint a miket én mondogatok? A mit pedig mind a legfőbb görög bölcs mind az egyszerü magyar szépnek lát, az minden ép szemnek szép.

De nagy okerő előttem az is, hogy én a legközönebb szempontokbol indulván, igy összetalálkozám a földre néző Arisztotelessel, elannyira, hogy valamint ő az erkölcsi tökélyt vagy erényt mindenütt középen lenni mutogatja, épen úgy az én alapnézetimből is önként folyt az, hogy harmonistikámnak egyszersmind olly tabellának kellett lenni, melly a szépet mindenütt középen állani mutogassa; a mi pedig úgy hiszem nagy bizonysága szemléleteink' igazságának, de bizonysága annak is, hogy az erkölcsi és költéri szépek, valamint egy kutfőből — a szeretetből — erednek, úgy a tetőn vagy legfőbb szépben mulhatatlanúl egyesülnek.

Hogy tahát tabellánk tovább is a természetre támaszkodjék, térjünk vissza még a legközönebb szempontokhoz, de mindenkor úgy, hogy egyik szemünk az emberen függjön.

IV.

Harmóniás mozgás.

Valamint a világ' harmóniájának legközönebb érzéki jelenete és tökélye nem egyéb mint a világ' minden részének harmóniás mozgása, a szerint a legközönebb szép sem egyéb mint harmóniás mozgásu élet vagy lélek, a nem szép pedig mozgatlan vagy harmóniátlan lélek és élet.

A lélek' és élet' minden léterejének harmóniás mozgásában áll azoknak tökélye és szépsége; s minél elevenebb és harmóniásabb mozgásuak, annál szebbek, mert ezen szempont szerint, a szép, annyi mint élettökély.

Innét van, hogy a világ' harmóniáját érző és követő képzőszellem vagy phantasia, gyönyör vagy szépérzet által ösztönözvén bennünket lélek- és élet-tökélyre, minden ömleményeit vagy képző játékait és müveit különféle testi és lelki harmóniás

mozgásokká formálja, a mit az ének, muzsika, táncz és költélyzet nyilván mutatnak. Ezek pedig valamint legtulajdonabb, legtermészetesebb ömleményei a képző szellemnek, épen úgy legtulajdonabb emberi szépek s legkedvesebb emberképzők, úgy hogy ezek minden ép embert nem csak gyönyörködtetnek, de egyszersmind valami fentebb s lelkesebb életre emelnek.

A muzsikának és táncznak lelkesítő ereje teszi azt, hogy a nap' terhe alatt kifáradt munkás megújul egy furuglaszóra s egész éjjel eltánczol. S tapasztaljuk, hogy a cséplő a csépet, a kádár a sulkot harmóniásan forgatni nyilván ösztönöztetik, s ha úgy nem forgathatja, előbb elfárad.

Az úgy nevezett vad népek énekkel és tánczczal kezdik az ütközetet s minden fontosabb dolgaikat; énekkel és tánczczal gyógyítják a beteget; a halálra itéltetett bünös énekkel és pompás hadi tánczczal kezdi a tigrissel a halálos viadalt; a hadi fogoly a legiszonyabb kinzások alatt énekkel és tánczczal emelkedik felül a fájdalmakon, s utolsó lehelletig zengi halottas énekét, néhol pedig a tánczban megbotló azonnal lenyakaztatik; melly szerint látnivaló, hogy ezen természetes emberek nyilván valami religiót éreznek az énekben és tánczban.

De nem csak a vad népek érzik ezt, hanem nyilván így érzett a világ' leglelkesebb népe, a görög nép is elannyira, hogy az egész görög müveltség nem egyéb volt mint a képzószellem' természetes fejleménye, mellynek legfőbb szentségei valának az ének, muzsika, táncz és poézis.

Így regélték a hellenek, hogy Delphi' oraculumât tánczoló kecskék fedezték fel s hogy Delphi a népesedett földnek, az az, a civilisatiónak vagy a müveltségnek és religiónak középpontja. A mivel természet szerint csak azt akarák jelenteni, hogy a muzsika, táncz gyüjté társaságba az elszórt embereket, s hogy igy az énekből, muzsikábol és tánczbol fejlék ki a poézis valamint az egész görög szép miveltség.

V.

Meghatározott mozgás.

A harmóniás mozgás meghatározott mozgást tesz fel; a mi pedig annyi mint határozott szabadságu mozgás vagy a mozgás' határozottságának és szabadságának harmóniás középléte; s igy a szép annyi mint határozott szabadságu élet, az az ta-

hát, a határozottságnak és szabadságnak harmóniás középléte.

Illy harmóniás középlét a világ, melly mozog ugyan, de a legfőbb harmónia és harmóniázó által meghatározott rendben. Illy szabad és egyszersmind határozott élet a szép emberi lélek: szabad, mert a földieken szabadon felülemelkedik s minden léterejét szabadon játszadtatja; határozott, mert határozott testbe van öltözködve, s mint harmóniát érző lélek függ a harmóniától vagy legfőbb harmóniázótol, s nem akarhat egyebet mint szépet és jót.

A világ' és lélek' ezen jellemének symbolás ömleményei az ének, táncz és poézis, az az, hangaink, tagaink' s minden lelki érzelmeink' mozgásainak harmóniás határozatai, vagy egy szóval; harmóniázatai.

A szépnek ezen jelleme szerint szebbíté Daedalus a maga szobrait, midőn azoknak határozott mozgást ada, olly mozgást, melly oknak, czélnak, akaratnak harmóniás összefolyását, s igy az oktol és czéltol függő akarat' szabadságának és határozottságának harmóniás középlétét mutatá. Mert az illy harmóniás mozgásu akarat a szép lélek, s a lélekjelenet a szép.

Igy van az hogy a szépérző lélek szabadon játszadtatja ugyan minden érzelmeit

és gondolatait, de mindig csak a jónak és szépnek határában. Igy a költér részint szabadon idealisálja a természetet; részint pedig alája veti magát annak és követi, a mint t. i. a legfőbb okok és czélok kivánják. Igy idealisálja a nyelvet, igy harmóniázza a beszédet versformákká, s igy lettek a görög versformák a határozottságnak és szabadságnak olly szép harmóniás középszerei, valamint az egész görög poézis, a természetnek és idealnak olly harmóniás középléte, hogy attol a mostani természetlen idealismust idealnak néző aesthetikusok meg is tagadák az idealitást.

VI.

Harmóniás mozgató.

A harmóniás mozgás harmóniás mozgatót tesz fel, s jelenti a mozgónak és mozgatónak harmóniáját, valamint a világ' harmóniájának érzete a világ' harmóniázójának érzetét; mivel pedig az embernek harmóniás mozgatója a harmóniát érző lélek, a világé pedig a mindent megharmóniázó Isten; tahát a szép annyi mint harmóniás lélek és Isten, annyi mint Istent érző lélek

vagy lélek- és istenérzetnek harmóniás középléte.

Innét van hogy a szépérzet egyedül az emberiségnek, még pedig csak a főbb emberiségnek adatott, más állatokban pedig annak még analoguma sem találtatik. Ezt érezték az emberi érzelmeket nálunknál jobban értő hellenek, midőn nem csak a lelki szépet, de még a testi szépet is valami isteni jelenetnek nézték elannyira, hogy gyakran a szép embereknek, csak azért hogy szépek voltak, szobrokat emeltek s holtuk után isteni tiszteletet adtak. Ezt érezték midőn mind aegaei Jupiternek, mind az ismeusi Apollónak a legszebb ifjakbol rendelének papokat; s igy mondá Plato a szép lelket legszebbnek, s igy látá a legfőbb szépet az Istenek' keblében.

VII.

Szeretet.

A harmónia nem egyéb mint a szeretet' érzéki jelenete vagy alkotó létszere és tulajdonsága; melly szerint a harmónia érzékibb, a szeretet lelkibb és leglelkibb vagy isteni szép. Mivel pedig a szeretet' érzéki

jelenete a harmóniás teremtés vagy természet, lelki jelenete a harmóniát érző, szerető és ismerő emberi lélek, leglelkibb jelenete pedig a szerető lélek' leglelkibb erejéből folyó teremtő és Istent érző képzőszellem; — s mivel ezen háromféle jelenet adja a háromféle természetet vagy szépet; tahát igy a költéri szép annyi mint a testi lelki isteni természetek, vagy testi lelki isteni szépek' harmóniája és harmóniás középléte.

Illy harmóniás középlét a testi lelki isteni természeteket magában egyesítő harmóniás vagy szép ember, valamint az illy emberben magát tükröző világ, mellyeknek harmóniája legfőbb harmónia s legfőbb szép.

Mivel pedig ez a legfőbb szép annyi mint költéri szép, tahát látnivaló hogy a költéri szépnek fő létszerei nem egyebek mint a testi, lelki, isteni szépek, mellyeknek harmóniás szerközete pedig annyi mint a testi szépen a lelki szépnek, ezeken pedig az isteni szépnek felülemelkedése.

Mert valamint nyilván érezzük, hogy a harmóniás ember nem egyéb mint a testiekkel részint összefüggő, részint azokon felülemelkedő, az isteni érzet által pedig Istentől függő lélek, úgy legszebb világnézetünk, vagy legfőbb idealis világunk sem

lehet egyéb, mint az illy harmóniás emeltségü ember' szineibe öltözött világ, mellynek minden főbb létszerei és szépségei a testi, lelki, isteni szépnek, ezen három Gratia' ölelkezetét s innét kijelentett tánczsorát mutatják.

Mind ezeket tahát egybeszorítván, a költéri szép' létszereinek szerközete annyi mint a testi, lelki, isteni szépek' harmóniás középléte, s annyi mint ezen középlétben a testi szépen a lelki szépnek, ezeken pedig az isteni szépnek felülemelkedése.

Igy fejti Plato a poézist, midőn azt Diotimával lelki szerelemnek, lelki nemzésnek s az öröklét' isteni érzelmének és ösztönének mondja. De igy érze akkor is, midőn a poézist isteni sugalmakbol, annak elragadó erejét pedig a herakleszi kő' vonzó erejéből fejtegeté; mert valamint a legfőbb Isten nem egyéb mint szeretet, ugy a herakleszi kő' vonzó ereje sem más mint a szeretetnek lelki kötele.

VIII.

Harmóniás szeretet.

A harmóniás szeretet nem egyéb mint az emberben megjelenő hármas szeretet,

ugymint: az ön, tárgy- és viszonszeretetnek, szerető szerettető és teremtő erőknek, gyönyört érző, gyönyört éreztető s gyönyörben teremtésnek harmóniás középléte.

S ime, a hármas szeretetnek ezen leglelkibb ereje ismét a leglelkibb három Grátia, mellyeknek rangszere ismét nem egyéb mint e különebb és testibb önszereteten, a tárgyszeretetnek —, ezeken pedig a legközönebb és leglelkibb viszonszeretetnek, vagy a viszonos szeretetből folyó teremtésnek felülemelkedése; s mellyeknek háromféle hármas jelenetei a legközönebb három fő szépben, ugymint: a testi életben, erkölcsi világban és religióban, alakítják a háromszor három Grátiát v. kilencz múzsát.

Mivel pedig az ön, tárgy- és viszonszeretet' harmóniája azt jelenti, hogy az ember szereti ugyan lelketlen tárgyait is, de mégis inkább az élőket, leginkább pedig a vele legharmóniázóbb és szeretetét legviszonozóbb embert; tehát ezen szempont szerint legemberibb szép az emberszeretet, vagy az emberszeretet' és viszonszeretet' harmóniájából folyó gyönyör.

Illy gyönyör a szerelem s a szerelemből folyó szülői, fiúi, rokoni szeretet, valamint a barátság és egész emberi nyájas élet. Innét van hogy a görög költér leirta

ugyan a lelketlen tárgyakat is, de csak mint valami díszítményeket a fő tárgy mellett, melly mindenkor az ember volt; s amaz érzelgő ragaszkodás a holt természethez, mellyet az utóbbi költéreknél látunk, csak akkor kezdődött, mikor az emberi társasággal együtt az emberszeretetet is megromolván, a költér több gyönyört lelt a holt természet' szépségeiben, mint a romlott emberekben.

Innét van, hogy ezen szempont szerint a legközönebb emberszeretetet annyi lévén mint legközönebb s legfőbb szép, a szerelem' és barátság' áldozatait is szépeknek érezzük ugyan, de mégis sokkal fentebb szépet érzünk a nép- és honszeretet' áldozataiban, legfőbbet pedig az egész emberi nemzetért áldozó szeretetben. Illy áldozat és szeretet, Krisztus.

De érezzük azt is, hogy az önáldozatnál fentebb a tárgyáldozat, mert az önszeretetnél fentebb a tárgyszeretet, s a viszonszeretet sem egyéb mint a kettős tárgyszeretet. Illy tárgyáldozat Ábrahámé, Agamemnoné, a fiait feláldozó Brutusé, Manliusé. S igy oltárainkon nagyobb a fiát feláldozó atya, mint a magát feláldozó fiú; de mégis e kettő csak egy, mert mindenik legközönebb tárgy- és emberszeretet; s innét

azoknak feje felett a legfőbb szeretet' jelképe a szerető galamb.

A szépnek eddig kimutatott és a következő szempontokban is előmutatandó három fő létszere adott, úgy gondolom, okot arra, hogy a régiek a hármat mindenben szent számnak tartották; s meglehet, hogy a miket én itt mondogatok, már ezredek előtt el valának mondva.

IX.

Poézis.

Minden eddig mondottakbol tahát látnivaló, hogy valamint minden szépnek és jónak, úgy a poézisnak is legfőbb oka és czélja a szeretet és a szeretetből folyó teremtés.

Innét van, hogy a szerető lélek szeretni és szerettetni, gyönyörködni és gyönyörködtetni kivánván, gyönyöríti képzi szebbíti harmóniázza magát, hogy szerettessék és gyönyörködtessék: gyönyöríti képzi harmóniázza tökélyíti minden tárgyát, hogy mindent szerethessen s mindenben gyönyörködhessék; innét az ön és tárgyszeretetből az ön és tárgyképzésnek

az ön és tárgytökélyítésnek és teremtésnek harmóniás egésze és harmóniás középléte a poézis vagy a képzőszellem' megszebbített testi lelki világa.

Innét van, hogy a képzőszellem nem egyéb lévén bennünk, mint a teremtés' örökké folyó munkájának gyönyörben öltözött folytatója, mint valami isteni kéz minden iránylatit gyönyörnek örök folyamává bájolja s gyönyör által vezeti lelkünket legfőbb czélainkra az élettökélyre és életterjesztésre, ezek által pedig legfőbb gyönyörre és boldogságra.

Innét van, hogy valamint a szeretetből folyó erény, ugy a szeretetből folyó képzőszellem minden földieken felülemelkednek, s nem csak valami fentebb czélt tökélyt és gyönyört iránylanak; de egyszersmind nyilván istenérzetté magasodnak és világosodnak.

Mert mi az erény egyéb mint a legközönebb szeretetnek, vagy Istennek, az önszereteten felülemelő érzelme, vagy az önszereteten való diadalma? s mi a leglelkibb költéri szép, mint az erényből folyó lelki szépnek s az istenérzetből folyó isteni szépnek harmóniás középléte vagy szép religio.

Illy szép religio volt a görög költelem, mellynek rejteménye nem egyéb volt mint

szépben rejtett jó, s mellynek valamint szép istenei nem egyebek voltak mint istenített testi lelki erények, ugy szentségei is azon képző játékok valának, mellyek a görög muzsikának és gymnastikának, a lelki és testi ember' egyirányu s gyönyörrel járó képzetének nagy harmóniáját alkoták, mellyből pedig önként folyt a görög erény és boldogság.

De a képzőszellem' isteni természetére mutat még az is, hogy a muzsika és ének, ezek az Istent érző emelt lélek' beszédei, még a mi komoly szentségü religiónkban is örökre fentarták eredeti méltóságaikat.

Mellyek szerint tahát ugy vélem, nem fogok nagy idealismussal vádoltatni, ha mondom, hogy a képzőszellem olly isteni tulajdona az emberiségnek, melly nem csak egész földi életünket megszebbíteni, s az által boldogítani ösztönöz bennünket; de egyszersmind ösztöne valami szebb életnek és religiónak; s jól mondá Jean Paul, hogy ha minden templom leomlik is, de a poézis' oltárain az áldozatok meg nem szünhetnek.

Mivel pedig a képzőszellem bennünk van, s nem egyéb mint maga a leglelkibb ember, tahát térjünk annak különebb vizsgálatára, s látni fogjuk abban a legtulajdo-

nabb költéri szépnek örök törvényeit s azoknak legtulajdonabb középpontját.

MÁSODIK RÉSZ.

Különebb szemléletek.

X.

Harmóniás vagy szép ember.

A nagy természetnek vagy világnak egyik kis része a földi természet, mellynek különféle életjelenetei adják a földi szépségek' közönét, s mellyek között legszebb életjelenet az ember vagy határozattabban, a szép ember és szép emberiség.

Legszebb földi életjelenet a szép ember, a közönre nézve azért, mivel minden földiek között legközönebb tökélyü élet, elannyira, hogy életerejével minden földieken uralkodik, minden földieknél szebbet tud gondolni s minden földieket tud szebbíteni és jobbítani; reánk nézve pedig azért, mivel természet szerint, valamint minden állat a maga faját szereti és látja legszebbnek, ugy az ember is nem csak legszebb-

nek látja a természetben a szép embert, de egyszersmind legfőbb czélja, tökélye és boldogsága a szép emberiséget szeretni.

Innét van, hogy a mindent szebbítő képzőszellem' legfőbb ideálai sem lehetnek egyebek mint szép emberek, a mit az emberiség' legfőbb ideáliban, a hellenika' szép isteneiben nyilván láthatunk, mert azok sem egyebek csak szép emberek.

Valamint pedig ezen ideálokon nyilván látjuk, hogy azoknak legközönebb tulajdonsága az, hogy azok az emberiség' legközönebb középformáját mutatják; úgy e részben én sem mondhatok mást mint azt, hogy legszebb ember az, ki az emberiség' legközönebb tulajdonságainak harmóniás középléte, az az, ki az emberi alakok' különféle extremitásait vagy végleteit és különösségeit egyiránt kizáró középen áll.

Igaz ez mind a testi mind a lelki szép emberre nézve, mert nyilván érezzük, hogy minél több és nagyobb különösségeket látunk azokban, annál kevesebbé tetszenek, s érezzük, hogy minél nagyobb a különösség, annál nagyobb hiba.

Innét van, hogy a költéri lélek az emberi lélek' legközönebb alakát viseli s azok között középen áll. Mert ha az emberi lelkeket megtekintjük, úgy tapasztaljuk, hogy

azok három fő alakra oszlanak, u. m. költéri, philosophusi és harmóniátlan alakra.

Költéri alak az, mellyben minden lelki erő harmóniás emeltségben van; philosophusi az, mellyben az értelem emelt, de a többi erő kisebb nagyobb mértékben munkátlan; harmóniátlan alak pedig az, mellyben az alsóbb, az az, testibb érző és képzelő erők emeltségben vagynak ugyan, de harmóniátlan emeltségben, az az, majd egymással majd a lelkibb erőkkel ellenkezetbe jőnek s a harmóniátlanságnak különféle nemeit szülik.

Hogy a költéri alak ezen két alak között áll, mutatja, mert mindenikkel összeér. A philosophusi alakkal összeér az értelem' emeltsége által, melly a költérnek épen olly főjelleme valamint a philosophusnak; öszszeér pedig a harmóniátlan osztálylyal az alsóbb erők' emeltsége által.

Innét van, hogy a keletiek a prófétát vagy szent embert és bolondot gyakran egynek nézik; valamint a törökök is azt hiszik, hogy a Mahomettől származásnak legbizonyosabb jele az, ha az ember középkorában eszelős.

Hogy pedig a költéri osztály' középszere, egyszersmind annyi mint tető, látni lehet onnét, mert a költér philosophussá

tud lenni, de a philosophus költérré nem emelkedhetik. De lehet látni onnét is, hogy mind a philosophusi mind a harmóniátlan osztály, az emberiség' vég vagy vészpontjai felé való hanyatlásnak kezdetei: mert a harmóniátlan osztály' végpontja a bolondság és düh, a philosophusi osztály' végpontja pedig a kretin vagy plántaélet; s igy mind a két osztály' végletei általmenetelek a nem emberi természetekbe.

Az pedig ugy gondolom kérdést nem szenved, hogy a harmóniás vagy költéri osztályban van az emberek' többsége; mert ámbár a földi természet nem kevés tökéletlent hoz elő, de mégsem olly mostoha, hogy legfőbb teremtményében, az emberiségben, több roszat mutatna mint jót, ha csak valami igen ellenkező körülmények az emberi természetet egészen meg nem zavarják.

De még a mi harmóniátlan miveltségünk mellett is tapasztaljuk, hogy a legjobb költérek legáltalánosb tetszést nyernek; a költéri miveltségben pedig még a philosophusok sem igen tudnak egyebek lenni mint költérek, a mit a görögöknél nyilván láthatunk, valamint azoknál látjuk még azt is, hogy Homerosz' verseinek hallására, olly lelkesedésre ragadtatott a gö-

rög nép, hogy a költérlet' hatalmát a szép müveletü népnél majdnem mindenhatónak kell tekintenünk. A mik pedig mind azt mutatják, hogy valamint közép és legfőbb úgy legközönebb is a költéri osztály.

Innét van, hogy a költér midőn szebbít, mindent középít s közönít, mert a szépben a középnek, legfőbbnek és legközözönebbnek érteményei egybe folynak, mivel a legtulajdonabb költéri szép nem egyéb mint az emberi osztályok' legközönebb közepén álló költér. A mi azonban nem csak a poétára, hanem a természet' egészére nézve is, a mint már láttuk, igy van.

De igy a dolog a testi szépségre nézve is. Mert valamint az emberi test' nagyságának van bizonyos közép mértéke, mellytöl minél messzebb távozik, annál inkább szünik szép lenni; úgy van az emberi alak minden részének bizonyos közép mértéke, mellyet az emberi alakok' legközönebb tulajdonságai szerint alakít magának az egészhez, közönhez és többséghez vonó szeretet vagy szépérzet és izlet. A mi természet szerint olly isteni ösztönünk, melly minket nyilván a közönhez von, s melly minél közönebb, annál boldogítóbb mind magunkra mind az egészre nézve; s nem ok nélkül mondá Jean Paul ezen érzelmün-

ket, melly szerint az emberiség' legközönebbjét érezzük, legfőbbnek és legszebbnek, valami titkos istenérzetnek.

De ezért kerültek a görög müvészek is ideálaikban minden individualitásokat annyira, hogy még a magában szép különösséget is mindenkor távoztaták s mindenben a szép középszert és az emberiség' legközönebb tulajdonságait választák. Mert midőn isteneiket az emberi középszernél nagyobbaknak alakíták, ekkor religiói hatályra ügyeltek s az istenek' fentebbségét ábrázolák.

Igaz ugyan, hogy az emberi alak a különböző égtájak szerint változván, azzal együtt, a szokás' ereje miatt változik az emberi szépnek mértéke is; de ez a mondottakat meg nem zavarja; mert minden égtájnak van bizonyos középszere, s minden égtájnak szép mértéke a maga középszere. Egyébiránt pedig azt is hiszem, hogy a nyiltabb eszü szerecsennel is könnyü azt általláttatni, hogy nem a szerecsen s nem a kakerlak, hanem a középszinü ember legszebb.

Még inkább igy van pedig a dolog a lelki széppel és szép mértékkel. Mert a lélek nincs úgy alája vetve az égtájnak mint a test; s azt hiszem, hogy a lelki emberi-

ség nagyjában mindenütt egyenlő, vagy legalább egyforma miveltséggel egyenlővé lehet képzeni, mert annak legfőbb jellemei mindenütt ugyanazok; s mert ámbár a lelki szerecsenek, lelki kakerlakok és kretinek az égtájak' hibáival együtt néhol igen megszaporodnak is; de többséget vagy közönséget sehol sem képeznek, sem pedig az emberi szépnek mértékei nem lehetnek.

Csakhogy, a mint már a bölcs görögök tapasztalák és megjegyzék, a nép' erkölcsi romlása felforgatja még a szavak' érteményeit is elannyira, hogy azokhoz egészen ellenkező eszméket köt. Igy mióta az emberi közönség, középszerü többség megaláztatott, azóta ezen szavaknak érteményei is annyira elváltoztak és alacsonyodtak, hogy azokhoz még a papiroson is alig tudjuk eredeti érteményeiket erőtetni.

Mert természet szerint, midőn egyszer a szeretet annyira megromlik, hogy az ember nem szeretni és szerettetni, hanem csudáltatni, bámultatni, különködni s mindeneken felül csillogni kiván; akkor a szeretetlenség, hamis becsület és fényüzés a szép érzést is meghamisítja s a szépnek minden eszméit felforgatja.

XI.

Testi és lelki ember.

Az emberi természet' legközönebb tulajdonságát abban látjuk lenni, hogy az ember nem egyéb mint szép testben öltözött és testén uralkodó szép lélek; melly szerint a költéri szép annyi, mint a szép testnek és szép léleknek, szép testiségnek és szép lelkiségnek harmóniás középléte, s annyi mint ezen harmóniában a szép léleknek és lelkiségnek uralkodása.

Az emberi természet' ezen tulajdonsága szerint szebbíté a természetet a görög képzőszellem, midőn az egész lelki világnak szép testet, a testi természetnek pedig szép lelket ada, és a lelkieket a testieken uralkodókká tette; s midőn, szebb lelket az emberi léleknél, szebb testet az emberi testnél nem ismervén, a lelkieknek emberi testet, a testieknek pedig emberi lelket ada, s így mindenikre a maga szép emberi képét nyomván, azokat megemberíté s az által mind egymással mind az emberiséggel harmóniába hozá.

Mert a testi lelki világok közt lebegő ember csak úgy hozhatja magával harmóniába, csak úgy szeretheti leginkább mind

a két világot, ha mindeniket megemberíti, mindenikre a maga szép emberi képét bájolja s mindenik a szép emberiséget tükrözi.

Igy bájolt a görög képzőszellem testi tárgyainak szép emberi lelket, lelki tárgyainak pedig szép emberi testet; s igy formálta a hellenikának szép istenembereit és emberisteneit, valamint annak egész emberített vagy emberistenített szép testvilágát; s valamint magában érezte, hogy ő a testieken felül van emelkedve, az istenérzet által pedig az Istentől függ; a szerint a testieken a félisteneket, az az, istenített emberi erényeket, ezeken pedig a főbb isteneket felülemelte.

Ez vala magában a görög ideál. S mivel ez tulajdonképen nem egyéb vala mint a testi lelki isteni természetek' harmóniájának jelképe, s mivel ez a jelkép olly igen emberi kép vala, mellynél emberibbet vagy szebbet soha nem lehet gondolni; tahát látnivaló, hogy a görög ideált úgy kell tekintenünk mint az emberiség' örök és legfőbb ideálát.

Ezen ideálbol folyt az, hogy a görög szellem mind a testi mind a lelki világot úgy megnépesíté, hogy a görögnek minden szál fű élt és szólt és minden eszme legszebb testben jelent meg, s a szünet nélkül

szép istenek közt lebegő ember a szépérzet által természetesíté magában a morált és religiót, mert épen ezeket látta mindenütt maga körül legszebb emberi szinekbe öltöztetve, s épen ezeknek mélyen érzett lelki szerelméből folyt a görög lélek' uralkodó szine — az isteni vidám nyugalom.

Mert a testi szépérzetből foly a lelki szépérzet, s a lelki szépnek szerelme öleli fel az embert ama szép lelki világba, hol az mintegy Isten minden földieken felül lengve mosolyg.

A léleknek ezen emeltségét, s ezen emeltségből folyó szabadságát példázta az olympiai játékok' jelképe, a leereszkedő delphin és a felemelkedő sas, a mi nyilván csak azt akará mondani: le a hal- és hasemberrel, s fel a saslélekkel!

XII.

Szép lélek.

A szép emberi lélek, a mint már az eddigiek mutatják, nem egyéb mint harmóniás mozgásu és harmóniás emeltségü szerető okos lélek. Harmóniás, mert abban az érző, gondolkodó és képzelő erők har-

móniás mozgásu játékban vagynak; harmóniás emeltségü, mert abban a testi érzelmeken a lelkiek, ezeken pedig a leglelkiebbek vagy isteniek felül lévén emelkedve, annak minden érzelmei, gondolatai és képzeletei az emberiség' legfőbb jellemeivel és czélaival az okossággal, erénynyel és religióval harmóniázók, az az tahát, egy részről a közönséges emberiséggel, más részről pedig a természet' ideális életével egyezők. Mert a világi életre néző világi okosság adja a világibb vagy testibb szépet, amazok pedig a lelki és isteni szépeket.

Innét van, hogy az illy szép lélek ön képét érezvén legszebbnek, a költéri szépnek fő létszereit az érzelmi, gondolati és képzeleti tökélyekben vagy szépekben, annak egészét pedig ezen háromféle szép' harmóniás középlétében, az az, az érzelmes és képzeletes gondolatban látja lenni; innét van, hogy valamint magát ezen három főlétszer' és az imént említett három főfokozat' harmóniás szerközetének érzi; a szerint a költéri szépet három főlétszer és három legfőbb jellem' és fokozat' harmóniás szerközetének látván, azt három fő fokozatra osztja, úgymint:

Első fok az, melly az érzelmi, gondolati és képzeleti szépeknek az okossággal, második az, melly azoknak az okos-

sággal és erénnyel, harmadik legfőbb s legközönebb fok pedig az, melly azoknak az okossággal, erénnyel és religióval egyező harmóniáját adja.

Ezen szempont szerint tahát az érzelmi, gondolati és képzeleti szépek alakítják a poétai szépnek legtulajdonabb létszereit, melly háromféle szép' hármas jelenetei a szépnek három fő fokozatában vagy tartományában — a testi, a lelki, isteni szépekben, ismét háromszor három grátiát vagy kilencz múzát mutatnak, de mutatják egyszersmind a legtulajdonabb költéri szép' létszereinek szerközetét is.

Ugyan is, az első fok az, midőn a lélek minden érzelmét, gondolatát és képzeletét az okosság' törvényei és czélai alá rendeli; második az, midőn a lélek az erényben az önszereteten s minden földieken felülemelkedik s ön erejében nyugszik; harmadik az, midőn a lélekben az erény' komoly nyugalmát az istenérzet vagy religio vidám nyugalommá dicsőiti.

Vagy másként: az első fok adja az érzelmi, gondolati és képzeleti józanságot; a második adja ezekhez az erkölcsi nagyságot; a harmadik pedig adja mind ezekhez az isteni fennséget és a religióbol folyó vidám nyugalmat.

Innét van, hogy az első foku költérlet is nagy szépségü lehet ugyan, de a legfőbb poézisnak mulhatatlan által kell menni a fentebb fokokba, mert egyedül az erkölcsi nagyság és religiói fennség' rajzolatai adják a poétai felségest.

Innét van, hogy Schiller a Propylaeumok' kiadójához intézett értekezetben, Hektor' bucsúvételének rajzolatai között, leginkább kétféle szépségüt jegyez meg. Egyik az, midőn Hektor komoly de nyugodt méltósággal lép alá háza' lépcsőin, csak orczája hajol a szenvedő Andromakhe felé; de egész teste már a vitézek felé fordul; az erény' ereje felülemelte földi érzelmein, ön magán nyugszik, nincs szüksége istenekre. Ez az erkölcsi erő, erkölcsi nagyság vagy erény.

Másik s legidealisabb rajzolat az, melly szerint Hektor a maga fiját vidám nyugalmu tekintettel, az istenekre bizva, felemeli. Ez az istenérzetből s religióbol folyó isteni vidám nyugalom, isteni fenuség, legfőbb ideál; mert ez nem egyéb mint az erénynek és religiónak, az embernek és Istennek harmóniás összefolyása.

Igy szebbíté meg Rhesus lovai' elrablásának rajzolatát Minerva' jelenete; nemcsak azért hogy a képzelet' tárgyait szaporítá,

mint Schiller magyarázza; hanem leginkább azért, mivel a magában rút gyilkos jelenetet az Isten' eszméje és befolyása által megistenítė.

Igy folynak örökre össze a poézisban az okosságbol eredő philosophia, s a szeretetből folyó moral és religió, mellyeknek harmóniájában állott a görög poézisnak s egész görög miveltségnek nagy harmóniája.

Ezen harmóniából folyt azon legfőbb lelki emeltség, melly szerint a görög lélekben a lelki szépnek emelt érzelme a testi szépnek érzelmén uralkodóvá lett. Innét a platói szerelem s Vénusz Urania; s ezen leglelkibb isteni szerelmet példázta Alkibiadesz' paizsán a menyköves Érosz s igy veszté el Orpheus Euridicet, midőn azt más világi, az az, lelki szemekkel megpillantá.

A szép miveltségnek ezen legfőbb jelleméből folyt a görög lélekbe amaz aequatori szélcsend, vidám nyugalom, mellyet semmi meg nem háborított. Igy lett az, hogy ezen boldog életü emberek, olly vidám nyugalommal meg tudtak halni, hogy voltak olly görög népek, kiknél szokás volt az öregek között, innepi vendégségre barátjaikat összehíni s azok között felkoszorúzva a halál' poharát vidám nyugalommal

meginni. Igy a haldokló Szokratesz' utolsó szava is religio és áldozat: „egy kakassal tartozom, ugymond, Aeszkulapiusznak, vigyétek meg neki."

Az illy legfőbb emeltségü és szabadságu lelket, s az illy lélek' legközönebb szépérzetét, az az, legközönebb gyönyörét és boldogságát, azon boldogságát t. i. melly szerint mintegy Isten a testi lelki világok' minden szépségeit egyiránt érzi; mind pedig ezen legfőbb gyönyörnek a testi szép érzetből a lelki szépérzetbe, innét pedig az isteni vagy leglelkibb s legközönebb szépérzetbe folyását fejtegeté Plato mind az agathoni vacsorán Diotimával, mind Phaedroszban a szárnyra kelő lélek' játszi képével; a mi természet szerint a görög szép miveltségnek menetele, iránylata és legfőbbje.

Ezért volt az, hogy a szép miveltség' természetét ismerő Solon az illy lelki szabadságra nem emelkedhető köznépnek a görög szerelmet megtiltá; azoknak ellenben, kiket a szép képzet a lelki szerelemre meglelkesített, ajánlá.

XIII.

Értelem és érzés.

A leglelkibb élet nem egyéb mint szeretet, a szeretet pedig érzés. Innét van, hogy a szivben gyúlad az élet, s annak utolsó ütésén fagy meg; innét van, hogy mindent előbb érzünk mint értünk, s gyakran a mit egyszerre megérzünk, azt csak hosszas gondolkodás után, néha pedig úgy sem érthetjük meg; innét van, hogy valamint minden földi élet inkább függ a melegtől mint világosságtol, úgy mi bennünk is a leglelkibb élő és éltető, a szeretet, érzésben jelenik meg; s innét van, hogy a szépérzetből folyó képzőszellem nem csak az okosság' munkáit szebbíti, de megszebbíti még azon szükségeinket is, mellyeket az okosság elhárítani nem tud.

A mik pedig mind oda mutatnak, hogy valamint a szeretet ön és tárgy-szeretetre oszolván, ön és tárgy-ismeretet vagy értelmet tesz fel; s valamint a legfőbb teremtő erő nem lehet egyéb mint a szeretetnek és értelemnek, a nap a melegnek és világosságnak harmóniás egyesülete, úgy az érzésben megjelenő szerető és képzőszellem sem lehet egyéb mint a leglelkibb érzés-

nek és értelemnek harmóniás középléte, olly középlét, mellyben minden érzet értelmet s minden értelem érzést foglal magában, a mit a szeretet' czélra vonó ösztöneiben nyilván láthatunk.

Mert valamint a testi szépérzet által legfőbb világi czélainkra jutunk, úgy a lelki szépérzet által is legfőbb lelki czélainkhoz emelkedünk; a mi pedig nyilván mutatja, hogy a szépérzet nem egyéb mint czélérzet, s mutatja, hogy a lélek, mintegy Janus-fő, egyszerre két világot lát; úgy hogy valamint Raphael' athenei oskolája Platót égre nézve, Arisztotelest pedig földre függő szemekkel mutatja; épen úgy van a léleknek is két életre szolgáló két szeme, u. m. a világi okosság, melly a földi életet világítja, és az érzésben megjelenő képzőszellem' lelkibb látása, melly mint egy hold égi testeket és más világot mutat, s melly a maga tárgyait csak az érzés' lelki fátyolában látja ugyan, mint Mózes az Istent a sinai hegyen, s mint az álmadó Endymion az éj' istennéjét, de minden bizonynyal látja, mert érzi.

Igy érezték a régiek, midőn Venusz Uraniát — a lelki szerelmet vagy szépérzést — egyszersmind halál' istennéjének nézék. Érezték t. i. hogy az egyszersmind

valami lelkibb és szebb életnek érzője és ösztöne vagy homályos látója; érezték hogy annak lelki látása miatt nem elégszünk meg a földi élet' kellemeivel, hanem valami szebbet sejtünk és óhajtunk, elannyira, hogy a világnak gyakran élve meghalunk, vagy csak félig élünk; érezték hogy a lélek' legfőbb érzelme, a szeretet vagy szépérzet, nem tehet fel egyebet mint legfőbb értelmet és legfőbb czélérzést.

Az érzésnek és értelemnek ezen harmóniájából foly az, hogy valamint a képzószellem nem egyéb mint a leglelkibb érzésnek és értelemnek harmóniás egyesülete; úgy a költéri szép sem egyéb mint a szépérzet által iránylott szépnek és az értelem által iránylott jónak harmóniás középléte, az az, szépjó vagy jószép.

A leglelkibb érzésnek és értelemnek ezen egybefolyását érzék a bölcs Hellenek, midőn a lélekképzet' egész munkáját a muzsikára és poézisra alapíták. S innét lehet azt kimagyarázni, miért tulajdoníta Hellasz' minden bölcse a muzsikának olly végtelen béfolyást az egész életbe, melly szerint egyiránt azt állíták, hogy a görög muzsika' legkisebb változtatásával, mulhatatlan változni és romlani kell az egész görög alkotmánynak.

Ezen állítmányt Montesquieu az emberiség' nagy könyvében paradoxiának nevezi ugyan, de valójában nem az, valamint az sem igaz, hogy itt a görög muzsikán a tudományok' egyetemét kelljen értenünk.

Hanem ezen egész dolgot elsőben úgy kell fejtenünk, hogy a muzsikában élő haló s harmóniás érzelmü és értelmü görög lélekben a testibb érzés a lelkibb érzelemmel és értelemmel, olly harmóniás összefolyásban voltak, hogy a görög a maga muzsikáját, nem csak homályosan érezte mint mi a mienket, hanem egyszersmind értette is, az az, a muzsika' meghatározott érzelmeit olly világosan és határozottan érzette, hogy ő benne azok meghatározott értelemmé és gondolatokká világosodtak. Melly szerint a muzsikával a görög léleknek, ezzel pedig az egész görög alkotmánynak igen is változni kellett.

Másodszor pedig fejthetjük ezen állítmányt ugy, hogy a görögöknél minden muzsika énekkel lévén összekötve, a muzsika' változása ezen összekötést felbontotta: mind azért, hogy a régi énekek az új muzsikához nem illettek, mind azért, hogy a mesterkéltebb és nagyobb neszü muzsika az éneket maga mellett elnyomta, s az által

a lyrai költélyzet' befolyását elrontotta, a mi pedig nagy rontás volt.

Mert a görög népdalok nem csárdai dalok voltak, mint nálunk, hanem a görög poézisnak olly remekei, mellyek a szép culturának legelevenebb, legmindennapibb orgánait formálák, olly orgánait, mellyek az örömnek és muzsikával járó gyönyörnek egész erejével bájolák a legszebb érzelmeket és gondolatokat a szépnek megnyilt lélekbe, s mellyek tán legfőbb képzői valának a görög léleknek, s mellyeket a muzsika magával együtt elrontván, vagy maga mellől elnyomván, kérdésen kivül megrontott mindent.

Igy gondolkodott a bölcs Sparta, midőn a Timotheusok' bujálkodó hurja ellen az ephorusi bárdot több izben felemelte; s hogy igen jól gondolkodott, az idő megmutatta. Mert látjuk azt, hogy a görög muzsika' szép egyszerüségének romlása után, a neszt indító és bujálkodó muzsika csak hamar előhozá a bujálkodó szenvedelmeket s az egész görög lélek' harmóniájának enyészetét. S igy lett az, hogy mind a muzsika mind a poézis elvesztvén az egyszerüségnek és okosságnak alapját, Anaxilaus' mondásaként, mindenik elkezdett évenként uj csudákat szülni mint Lybia.

De ezen okbol emeltem fel én is a kritikai bárdot a nálunk divatba jött érzelgő sentimentalismusra és igen mesterkélt versformákra. Mert bizonyos az, hogy valamint a görögöknél a neszes muzsika elnyomta maga mellől az értelmes éneket és poézist: úgy a mostani mesterkélt versformák és érzelgő csapongások, mint a poézisnek külső és belső neszes muzsikái, elnyomják a legbelsőbb poézist, nem csak annyiban, hogy a mesterkélt forma a gondolat' szabadságát igen megköti és a nagy sentimentalismus az érzést ragadozásra szoktatja; de már magában a mesterkélt forma mesterkélt izlést terjeszt, a mi pedig annyi mint természetlen vagy rút izlés; s annyi mint a szép érzet' és okosság' harmóniájának, s igy az emberiség' legfőbbjének végtelen következetü megrontása.

Mert valamint ezen harmónia szül minden emberi szépet és jót, épen úgy ezen harmóniának bomlata szül minden emberi rútat és gonoszt; s a mi legveszedelmesebb, igen ragadékony rútat és gonoszt; holott a képzőszellem valamint legfőbbje, úgy leggyengébbje is a léleknek, mind annyibol, hogy a képzőszellem' minden látása csak homályos látás lévén igen könnyen téveszthető; mind pedig annyibol, hogy annak

szép vágya a tisztátlan szépet is könnyen megszereti.

Ezen gyengénkre vagynak az emberiség' minden rombolatai épitve. A lélek érzi czélait, de nem látja, s igy az érzés' ereje által a hihetőt könnyen hiszi.

Innét vagynak a földet pusztító erkölcsök és religiók, s innét, hogy a görög bölcseség még a legkisebb hurhangot is az okosság' örök törvényei alá rendelte.

XIV.

Képzélet.

Jól mondá Jean Paul, hogy a képzelő erő csak prózája a képzőerőnek vagy képzőszellemnek, s nem egyéb mint valami potentiált világosb szinü emlékezet, melly a barmokban is megvan, mert álmodnak és félnek, s mellynek képei csak hozzánk szállangó levelhulladékai a valóságos világnak stb.

Igen roszul itélnek ellenben azok, kik a poétai erőt majd az alsóbb lelki erőkben, majd az értelemmel egyező, majd pedig épen az értelmen felülemelkedő képzeletben keresik. Melly balitélet természet sze-

rint csak onnét származik, hogy az erők' játékában az alsóbbak, mint érzékibbek, előbb szembetünnek mint a lelkibbek.

Az értelemmel egyező képzelet látszik ugyan valamit mondani, de valójában igen keveset mond: mert minden józan ember' képzelete egyez értelmével, de azért nem minden józan ember poéta. Az értelmen felülemelkedő képzelet pedig épen olly valami mint a képirón felülemelkedő ecset, vagy épen lelki veszély!

Igaz ugyan, hogy Plató is illy váddal illeti respublikájában a poézist; de ezen veszélytöl nem a poétát félti, hanem a poézis' gyenge közönségét. Mert való az, hogy a költér képekbe öntvén gondolatait, az által az ifjuság' képzeletét élesíti, s jóra roszra ragadhatja. De egészen más a költér' dolga, hol nem a képzelet játszik a lélekkel, hanem a lélek játszik a képzelettel; s ha vagynak olly rosz poéták, kikben az értelmen a képzelet felülemelkedik, azok vegyék magokra Platónak ezen leczkéit.

A képzelet nem egyéb mint a testi látásnak visszalátása, az az, a mit láttam vagy beszédben lefesteni hallottam, ismét vissza tudom képzeletemben látni. A képzeletnek egész munkája csak az, hogy a valóságbol és leirásokbol felkapott képeket

megtartja, mellyből a képeket mintegy képeskönyvből, mikor tetszik, kinézzük.

Az a tehetség pedig, mellyel a képzelet' képeit módosítani, el és összerakni tudjuk, már nem képzelet, hanem fictio, az az, a fictio játszik a képzeleti képekkel; és csak illy értelemben lehet a képzeletet poétai erők közé tenni, a mint hogy én is illy értelemben vettem azt.

Mert a fictio vagy költés már olly szabad munkássága a léleknek, melly már a külvilág' és képzelet' képeivel meg nem elégszik, hanem azokon felülemelkedik, s azokat ön nézetei szerint módosítani s uj alakokká formálni igyekezik; következőleg a külvilágon és annak hatályain uralkodni, s igy költeni — idealisálni akar. Ez tehát már olly létszere a poétai léleknek, melly nyilván a teremtő és képző ösztönből foly.

De még illy egyesületben sem legfőbbje a poétai léleknek a képzelet, mert még igy is csak akkor emelkedik valódi poétai erővé, ha azt a képzőszellem, az az, a szép érzet és értelem intézi, vagy ha azokkal egyesül; mivel ezen egyesület nélkül a lélek legbelsőbb természet szerint rút is rosz is lehet.

Ezért van, hogy a vidám lélek vidám

világot költ és képzel, a szomorú szomorút, a rút pedig rútat, az az, a vidám lélek vidám képekkel, a szomorú szomorúkkal, a rút pedig rútakkal játszik s mindenik olly világot fest mint maga. Mikor pedig nem a lélek játszik a képekkel, hanem a képek játszanak a lélekkel, már akkor a lélek nem poétai lélek, hanem olly romlott lélek, melly a költéri szabadságot és emeltséget elvesztette.

A mit Montagne mond: hogy a képzelet minden embert lökdöz, sokat pedig órra buktat, csak a nempoétákra illik. — Mert ámbár a költés vagy fictio olly igen természete az embernek, hogy alig van ember, ki magát és világát valamivé ne költené és képzelné, úgy hogy még a legföldszagubb realista is költ valami vakondoki világot s a maga kukaczait koránt sem nézi azoknak a mik; de épen az a nagy különbség a poéta és nempoéta között, hogy a poéta' csak szép világot költ, és csak olly képzeletekkel játszik, mellyek az okossággal és szépérzettel egyezők.

Innét van, hogy a poétai lélek mind való mind képzelt zajlatiban úgy jelenik meg, mint Julio Romano' mosolygó Junója a rémült istenek és tüzokádó oriások között. Ezért legfőbb charaktere mind a phi-

losophusnak mind a poétának a józanság, melly szerint mindenik ollyan, Jean Paul' szép képe szerint, mint valami égig emelkedő s általlátszó jéghegy a többi földi alpesek között, azzal a különbséggel, hogy egyikben pólusi hósivatagok, a másikban pedig aequatori örök virulatok tükröznek.

Igy van az, hogy a nempoétai lélekben majd érzés majd képzelet az értelmet hanyat homlok lökdözik s a harmóniátlanságnak különféle rút formáit mutatják; a poétai lélekben pedig mindenkor az öreg okosság' figyelme alatt játszanak, mellynek feje felett nem a képzelet, hanem a szeretet' galambja terjeszti ki szárnyait.

De jegyezzük meg itt azt is, hogy a fictio vagy költés csak olly része lévén a poézisnak, mellyet az egésszel össze nem zavarhatunk, igen rosszul nevezgetjük a poétát költőnek s a poézist költésnek; a mit még akkor sem lehetne helyben hagyni, ha a poézisnak jobb nevet nem adhatnánk.

Igen ohajtanám, hogy a helytelen költő és költés helyett a költér és költélyzet jőne divatba, a költés pedig maradna az a mi volt, t. i. fictio; mert a költésnek egyébiránt is már sokféle értemény — még pe-

dig alacsony [1]) érteményeket — adtunk, mellyekkel olly fő tárgyakat mint poézis és poéta, összezavarni, semmi tekintetben nem illik.

XV.

Játék és valódiság.

Valamint a költésnek és költélyzetnek, úgy a játéknak ösztöne is, olly igen természetében van az embernek, hogy ha az kénye szerint élhet, ha rosz miveltség vagy nyomorúság azt el nem komolyítja, egész életét játékká szereti tenni; a mit nyilván látunk mind a szebb égali vadnépeken, mind a természet' ösztönein fejlett görög miveltség' vidám emberein, kik az egész emberképzet' nagy munkáját különféle játékokba öltözteték, s az által az egész életet egy szép játékká bájolák.

Ezért neveztek a régiek minden tanulmányokat játékoknak, s ezen ösztönre épít

---

[1]) Tolnában a *csira-málét* is költésnek, vagy *kötés*nek, nevezik. Miért nincs itt költ*ész*, és költé*szet*, miként az Évkönyvek' I-ső kötetében áll, erről, alább van jegyzet. *Kiadó.*

a költér, midőn az emberképzet' minden munkáit játékos alakba öltözteti. De valamint a költés csak úgy lesz költélyzet, ha szép érzettel és okossággal egyesül; úgy a poétai játék is csak ezen egyesületben emelkedik szép vagy képző játékká.

Mivel pedig ez annyit tesz, hogy a szép játéknak az okot és czélt érző lélek' czélaival, a testi lelki emberiség' képzetével és boldogításával s igy az emberiség' legfőbb realitásaival összemunkálónak kell lenni; tehát következik, hogy ezen szempontban a poétai szép annyi, mint a játéknak és valódiságnak harmóniás középlete, s annyi mint ezen harmóniában a valódiságnak fentebbsége.

Mert a költéri játék' czéla nem játék, hanem a játékbol folyó realitas, a mi természet szerint nem más mint az emberképzetből eredő emberi tökély, és a tökélyből következő minden emberi szép és jó.

Valamint a teremtő az által teszi szépekké a természet' minden életjeleneteit, hogy azokat végtelen különféleségü játékos alakokba öltözteti; úgy a költéri lélek is játékos formákba önti ugyan minden müveit; — de azért egyiknek sem főczélja a játék, hanem igen is mindeniké a teremtés.

Minden képző játék' lelke és czélja az emberképzet, s mindenik annál főbb tökélyü, mennél egyezőbb ezen czéllal, s mindenik' szép mértéke ezen czélirányossága; olly mérték, melly a szép játékot a gyermekestöl, ezt pedig a rúttol megválasztja; gyermekes t. i. az, a mi ezen mértéken alúl marad, rút pedig az, a mi ezen mértékkel ellenkezik.

Nem kell azonban innét azt következtetni, hogy csak az szép, a mi egyszersmind hasznos; hanem csak azt, hogy a legfőbb poétai szépnek, egyszersmind hasznosnak, czélirányosnak kell lenni. Mert a szépnek számtalan nemei és fokai vagynak mind a müvészetben mind a természetben, mellyeknek a hasznossal semmi közük. De mikor a költéri széprül általában szólunk, akkor csak a legfőbb poétai szépet értjük, a mi pedig nem más, mint a szépnek, jónak, hasznosnak és czélirányosnak harmóniás vegyülete.

Van szép virág, szép szín, szép hang, szép gyermekség, mert a gyermek is része a szép emberiségnek, valamint amazok a szép természetnek; de mind ezen szépek úgy alatta vagynak a költéri szépnek, mint a test a léleknek, mint a gyermek a legfőbb embernek, olly embernek, ki valamint

magában, úgy minden munkáiban a szépet hasznossal párosítja.

Ezen szempont szerint nevezzük a poézist phantasia' játékának. De ha annak határozottabb érteményt akarunk adni, defiuiálhatjuk azt a képzőszellem' harmóniás lelki játékának: harmóniásnak, mivel harmóniásan emeli lelkünket: lelkinek, mivel igy kell azt megválasztanunk a testibb szép játékoktol, mint: muzsika, táncz, képirat.

A lelki játék már valódiságnak és játéknak középletét jelenti s kimondja, hogy a képző játéknak a legfőbb czélrahatónak s legfőbb czélt érző lélekkel egyezőnek kell lenni. Az illy lélek pedig igen érzi azt, a mit Szokratesz monda: vesszen el, ki a szépet a hasznostol legelőszer megkülönböztetni merészelte; és az illy lélek mondja ezt Platóval: az olly müvésznek, ki hasznosra nem ügyel, ha Khariszok' kezeivel hinti is virágait, töltsünk illatokat fejére és küldjük tovább.

De ezen alapnak elvesztése nem csak meghaszontalanítja a képző játékokat, hanem egyszersmind el is korcsosítja és csúfítja. Mert a hasznosra ne n ügyelő müvész, nem használni, hanem csudáltatni akarván, a józan és szép középröl, csak hamar rút

különösségbe, felettibbségbe és különféle czéltalan végletekbe bukik.

Innét van, hogy a czélirányos görög egyszerüség' enyészete után minden müvészetek elkezdtek tulajdon határaikon és czélaikon túl kalandozni, s valamint saját czélaikat és magokat, úgy az egész szép culturát is meghamisították; mert minden müvészet csak addig szép és hasznos, mig tulajdon határaiban marad és legtulajdonabb czélain túl nem hág.

Igy látjuk már ma többnyire, hogy a müvészek különféle kártékony tulságokban és felettibbségekben keresik a müvészet' legfőbbjét. Az ének, mellynek czélja az értelmes beszédet a hanglebegés' harmóniás játéka által megszebbíteni, elnyeli a beszédnek egész értelmét, s általmegy az értelmetlen muzsikába, a szép emberi hangbol a fülemile' hangjaiba, s csak akkor ér czélt, ha tüdőt repeszt.

A muzsika, mellynek tárgya a szép érzelmek' kinyomása, általmegy a képiratba festeni a fülnek szemtárgyakat és kapuczédulákat. A tánez, mellynek czélja mozdulatink' harmóniázata s minden erőnknek gyönyörrel járó kifejtése, általmegy a nyakszegő nehézségekkel való küzdésbe és kötelen tánczolásba.

Igy a költélyzet, mellynek czélja lelkünk' minden erejét harmóniás emeltségbe és szabadságba hozni, túlmegy a maga határán és czélján, midőn majd csupa festővé lesz és szünet nélkül festeget; majd csupa philosophiává, midőn szünet nélkül bölcselkedik; majd csupa muzsikává, midőn majd csak az érzésnek, majd csak a fülnek muzsikál; majd pedig, midőn czéltalan nehézségek' meggyőzésében keresi a költéri tökélyt, általmegy a gyermekes mesterkélésbe és artistai kötelen tánczolásba.

XVI.

A költélyzet' fő jellemei és czélai.

A poétai lélek' szabadsága és vidámsága önként szüli a vidám philosophiát, valamint a vidám morált és vidám religiót, mellyek is valamint fő létszerei és jellemei, épen úgy fő realitásai a poétai léleknek; mert egyedül ezeknek harmóniás egyesülete által éri el legfőbb czélait, az erényt és vidám nyugalmat. Mivel pedig a poétai lélek nem egyéb, mint maga a legbelsőbb poézis, következik, hogy ezen alapnézet szerint a poézis annyi mint a

vidám philosophiának, vidám morálnak és religiónak mosolygó ölelkezete; olly ölelkezet, melly valamint az élet' komoly tanítóit, a komoly tudományokat, a szépben egyesíti; úgy azoknak egyesülete által, az élet' mosolygó dajkáinak, a szép müvészeteknek, ölelkezetét is következteti s igy szüli az egész szép miveltséget.

A tudományok' illy egyesülete jellemzi a görög poézist, valamint annak minden jobb rokonait. Raiman egész encyclopaediát vont ki Homerosz' énekeiből; s a ki Raiman' szemeivel nézi a görög költélyzet' lelkét, látni fogja, hogy a görög nép nem ok nélkül látta abban a szépnek, jónak és igaznak örök kánonait.

De mivel vagynak olly hajszálhasogató aeszthetikusok, kik a költélyzet' és tudományok' párositását érteni nem akarják; tahát azokra nézve jegyezzük meg e következendőket:

A müvészetek' és tudományok' összehangzása épen az a poézisban és költéri miveltségben, a mi a testnek és léleknek, a szívnek és főnek harmóniája az emberben, az az: élettökély. Ez pedig fő czélja mind az embernek, mind az egész emberi miveltségnek. És épen az a poézisnak és költéri miveltségnek nagy jelleme, hogy

azok minden szép müvészeteket és tudományokat egymással és az emberiséggel harmóniába hoznak.

Ezen harmóniából lehet azt kimagyarázni, hogy a hellenek olly rövid időn és játszva azon tetőre jutának, hová minket harmóniátlan miveltségünk soha nem emelhet. Mert az egyoldalu miveltség, a mit egy részröl épit, más részről elrontja; s tapasztaljuk, hogy mink a régieknek még testi és kész müveiket sem tudjuk követni, az ő lelki szobraik iránt pedig úgy látszik örökre béhunytak szemeink.

A költélyzettel párosuló philosophián nem oskolai hiú speculatiókat, nem az élet' halvány képét felfedező, s az által a lelket elkomolyító hideg igazságokat kell érteni; hanem csak életbölcseséget és a poétának azon okosságát, melly szerint minden müveiben a szépet hasznossal, és az egész poézist az emberiség' javára néző czélirányossággal párosítani tudja.

Nem kell azonban innét azt vélni, mintha én a poézist egészen a philosophia alá akarnám rendelni. Sőt igen azt hiszem, hogy a tudományok' egyesülete nem függés, hanem szerelmes ölelkezet. Függetlenül harmóniáznak azok, s mint a szivárvány' szinei, úgy folynak össze a poézis' közép szineiben.

Midőn a szépnek törvényeit az okosság' törvényeiből fejtegetjük, nem azért tesszük azt, mintha a poézist egészen azon törvények alá vetni akarnók; hanem leginkább csak azért, mivel az okosság' törvényeit jobban ismerjük, mint a homályos szépérzetét; mind pedig azért, mivel tudjuk, hogy ezen kétféle törvényeknek egyezniök kell, holott harmóniátlanság és ellenmondás volna a lélekben és a poézisban.

Igy midőn azt mondjuk is, hogy az érzésnek és képzeletnek az öreg okosság' figyelme alatt kell játszaniok, s játékaikat annak törvényei alá kell rendelniök, akkor is csak azoknak szerelmes ölelkezetét, összehangzását kell érteni. Mert mind a szivnek mind a főnek vagynak saját független törvényei, s valamint a világnak, úgy a léleknek tökélye is harmónia, mellyben a philosophia, morál és religió, mint szépek, felülemelkednek ugyan egymáson és a poétai lelket valami theokratiává formálják; de ez a theokratia csak a szeretet' és harmónia' theokratiája.

Ezért mondja Schiller: az ember ne legyen se okos, se oktalan állat, hanem csak ember; a természet ne kirekesztőleg, az okosság ne feltételesen uralkodjék azon. Mind e két törvényadás teljesen függet-

len legyen egymástol, és mégis teljesen egyező.

Messze tévedt Plató e részben, midőn a poézisban a philosophiát kirekesztőleg uralkodóvá emelte, s a poéták' hibái helyett az egész poézist galádul kárhoztatta. A mit, úgy látszik, csak azért tett, mivel nemzetének a költéri miveltség helyett philosophusit akara adni. Nem látta Plató, hogy nemzetének egész dicsősége a szép miveltségen függött, s nem tudta, hogy lelket komolyítani, annyi mint rontani; mit a poézis' enyészete után, elég nyilván mutat az elkomolyított és rontott világ.

De még messzebb tévedtek azon német bölcselkedők, kik a dolog' kérgéről itélvén, a poézist a lélek' alsóbb tehetségeire szoríták; s igy azt csak valami érzéki szépnek tekintvén, elégnek tarták, ha a költér a fentebb lelki szépeket nem sérti. Való az, hogy holmi lyrai hulladékok ellehetnek azok nélkül. De az aeszthetikában nem csak ezekről van szó, hanem főképen az egész poézisrol vagy az egész költéri világnézetről, mellynek pedig a morál és religió épen olly főlétszerei, valamint a szép emberi léleknek.

A hellen müvészek nem csak lantot adának a költér istennek, hanem egyszer-

smind fénysugarakat, orvos füveket és sárkányölő nyilakat. A görög nép addig olly kényes volt e részben, hogy legkedvesebb dráma-költére, Euripidesz ellen, csak azért fellázadott a játékszinben, hogy az a gazdagságot dicsérte.

A mit pedig koránt sem csupa politikai czélbol tett a görög nép; hanem leginkább az erkölcsi szépnek magas érzetéből. Mert mint erényt érző és imádó lélek, még politikai hasznait is gyakran feláldozta a lelki szépnek. Igy tiltá be Themistoklesz' hasznos javaslatát, midőn azt Aristidesz igazságtalannak jelenté; s igy nem engedé Filep' magános leveleit felolvasni. Athene annyira tisztelte és idealizálta a szeretet' törvényeit, hogy az areopagusbol, csak azért kitiltatott egy areopagita, mivel a keblébe repült madarat megölte; Szparta pedig, tudjuk azt, mága volt a megtestesült erény.

Él pedig még Szparta és Athene minden szép lélekben; s a mi azokban szép volt, szép lesz az örökre, mert az utolsó szép lélek, hasonló lesz az elsőhez; s valamint azon szép nép' remekeit legszebb erkölcsi Khariszok jellemezik, úgy a szépnek minden remekeit örökre azoknak kell jellemezni.

Midőn azonban a költélyzettel összekötendő morálrol és religiórol van szó, nem kalugyeri száraz üres moralizálást és szenteskedést kell gondolni; hanem szép morált és szép religiót, ollyakat t. i. mellyek a legszebb emberiség' jellemeivel és czélaival egyezők; s mellyeket a költér nem mondogat, hanem eleven előadása által a szépben éreztet és szerettet; s mennél nagyobb a költély-genie, annál szebb angyal alakokat teremt és annál rútabbnak festi a gonoszt, hogy amazokat szeresd, ezt pedig gyűlöld.

De azt sem kell innét gondolni, hogy a keresztyén poétának keresztyén mythologiát kell koholni, mint némellyek iztelenkedtek, s a mi mind a szépnek, mind a keresztyén hitnek természetével ellenkezik. Mert a mi Istenünk csak lélekben jelenik meg, mint a görögök' legfőbb istene, a fatum; s elég annak csak ideájával megisteníteni a poézist, mint a fatum' homályos ideája megistenítė a görög drámát.

Igy istenité Kotzebue drámáinak legérdeklőbb jeleneteit, mikor p. o. Hugó unokái' holttesténél térdre esik; mikor Zameo hölgye' lelkét az égben látja; mikor Las Casas a haldokló Rolla' fájdalmas scénájában a legszentebb igék által békélteti

és enyhíti a lelket stb. Igy isteníté Voss idylli époszát a grünaui *schlafrockos* predikátor által, ki nem csak idylli, de egyszersmind igen idealis személy; mert a leglelkibb és legfőbb ideal nem egyéb, mint szép erkölcs és szép religió által dicsőült emberiség.

És épen igy kell a keresztyén religiót a poézissal harmóniába hozni; nem pedig annak formátlan lényeivel a poézist elrutítani. Mert a keresztyén religió' lelke igen szép s igen idealis ugyan; de annak minden személyített alakai nem poézisba valók. Mert mindazok igen egyformák, komolyak és határozatlan szinüek, s mind a költéri széppel, mind a költéri játékkal egyiránt ellenkezők; a mit tán felesleg is éreztet azon hidegség, vagy tán sokaknál épen gyülölség, mellyel azok iránt korunk viseltetik.

De ha ezen hidegvette időt nem tekintjük is, még akkor is csak azt kell mondanunk, hogy a költélyzetben nem elég az uj religió és uj világnézet; azoknak szépeknek is kell lenni, s nem az próféta a poézisban, ki uj religiót mutat, hanem csak az, ki legszebb religiót alkot. Mert ámbár minden religióban lehet valami szép; de azért távul legyen, hogy az ujság' hiú ke-

cseinek a legfőbbet feláldozzuk. A poézisban nem az a kérdés: mi uj? hanem csak az: mi legszebb?

A mire pedig természet szerint minden szépérző örökre csak azt fogja felelni: hogy a legszebb csak egy, és ez az egy a hellenika. Ugyan azért mink is csak azt mondjuk, hogy e részben legfőbb feladás, reánk nézve, a hellenika' mosolygó képeit religiónk' magas szellemével párosítani, olly formán, hogy költélyzetünk' egész szelleme keresztyén philosophiát leheljen ugyan; de annak képtárát és virág öltözetét a görög mythoszok formálják.

Azon ellenvetés, hogy a hellenika' istenképei, már ma nekünk csak hideg jelképek és nem adnak olly vallásos hatályt, mint a görögöknek, nem szinte helyes. Mert ha megengedjük is, hogy azok szebbek voltak a görögöknek mint nekünk; mégis csak azt kell mondanunk, hogy azok mind a mellett is szebbek nekünk, mint a romantika' testetlensége, vagy annak formátlan lényei, mellyeket sem idő sem hely a költélyzet' természetével harmóniába nem hozhat.

Egyébiránt pedig tudnivaló az, hogy a görög nép' jobb része szintúgy ismerte azon isteneket, valamint mink, s ha volt

olly rész, melly azokat valóságos isteneknek hitte, arra csak az a felelet, hogy az alnép nem közönsége a poézisnek sem Hellasban sem nálunk.

Meglehet, hogy a romantika' vázlelkei és boszorkányai a mi alnépünkre bényomóbbak, mint a görög Khariszok; de a valódi költérnek nem lehet czélja a vakot vakabbá tenni, s nem elég a poézisban a nagy hatály; annak szépnek is kell lenni. Mert egyedül a szépérzetben egyesülhetünk örök ideálainkkal, a görögökkel; csak anynyiban emelkedünk pedig, a mennyiben azokhoz közeledünk.

XVII.

Költélyzeti osztályok.

Az ön és tárgyszeretetből folynak az ön és tárgyképzetek, vagy személyes és tárgyas költélyzetek; a viszonos szeretetből pedig, melly az ön és tárgyszeretet' egyesülete, foly a tárgyas költélyzetek' harmóniás ölelkezete és középlete; olly középlet, melly amaz osztályok' szépségeit magában egyesíti, és igy azoknak közzüne és legfőbbje.

Melly tetőn lehet ugyan a költélyzet majd személyesb majd tárgyasb; de mihelyt kizárólag csupa személyessé, vagy csupa tárgyassá válik, azonnal leszáll a költélyzeti tetőről s olly egyoldalú végletbe bukik, melly már csak általmenetel vagy a muzsikába, vagy a festésbe. Melly szerint tehát a valódi költélyzetek nem csupa személyes és tárgyas, hanem személyesb és tárgyasb osztályokra válnak; mert igy azon kétféle szinek' középletét teszik fel.

Igy a dolog a naiv és sentimentalis, a természetes és idealis osztályokkal is. Mert itt is kell mondanunk, hogy a poézis nem csupa természetes és ideálos; hanem ezeknek harmóniás középlete, melly természetesb és ideálosb szinekre oszolhat ugyan, de nem csupa természetesre és ideálosra. S igy a dolog, ha az emberi nemek' és korok' természetéből folyó legbelsőbb szellemszinek szerint osztjuk is el a költélyzeteket. Mert akkor is csak azt látjuk, hogy a valódi költér nem csupa naiv asszony és gyermek, nem komoly férfi vagy öreg, hanem csak ember, az az, az emberi nemek' és korok' kellő közepén álló olly közép ember, ki az emberi nemek' és korok' minden szépségeit magában egyesíti, azoknak minden élesebb különösségeit levetkezi és

az emberiség' legközönebb szineibe vagyon öltözve.

Ez a közép ember az örök ifjú, a fodros Apolló, kit mink gyakran csak gyermeknek nézünk ugyan, mint az iztelen afrikai hierophanta gyermekeknek nézte a helleneket: de valójában az illy közép lélekszín a legközönebb és legfőbb poétai szellemszin.

Ezen szemléletek szerint nevezhetjük az illy közép szinű költélyzetet közép vagy harmóniás stylusnak, mind azért, mivel azon stylusok' végleteit vagy vétkeit egyiránt kerüli, s azoknak legszebb közép szineit egymással harmóniába hozza; mind pedig azért, mivel legközrehatóbb, az az, az emberiség' különféle osztályaival legharmóniázóbb, mert azokkal egyiránt összeérvén, mindenikre egyiránt munkál. A mi ismét a harmóniás stylus' legfőbbségét mutatja; mert a legfőbb költélyzetben mulhatatlanul össze kell a szépnek és hasznosnak folyni.

Az asszonyi vagy gyermeki könnyüség, naivság, természetesség és a férfiúi erő, sentimentalitas és idealitas, épen olly létszerei a költélyzetnek, valamint a lágyabb és keményebb hangok a muzsikának; s valamint ezeknek összehangzó játéka alakítja

a muzsikát, épen úgy formálja amazoké a költélyzet' lelki muzsikáját. Ezt példázták a régiek midőn azt meséltek, hogy a harmónia az összeköttetett Venusz' és Marsz' szerelméből született.

De ezen szerelemből született a görög költélyzet' szép közép szine is, melly anynyira felolvasztá magában azon szinek' individualitásait, hogy alig lehet meghatározni, mellyik szín uralkodóbb azon. Ezért tulajdonít annak Schiller csupa gyermeki naivságot, Luden pedig férfi erőt és egyszerüséget.

Melly ellenkező itéletek' oka csak az, hogy Schiller a mostani német sentimentalismushoz, Luden pedig a mostani asszonyi és gyermekes kecsességhez képest itélt. — Igy pedig a hellenek igenis majd csupa gyermekeknek, majd csupa öregeknek látszanak; de ez csak annyit tesz, hogy azok minden végletektől egyiránt távul vagynak s a legszebb középleten állanak.

A naiv és idealis költélyzetek' összekötéséről gondolkodott már Schiller is, úgy hogy azt nem csak lehetőnek, de egyszersmind legfőbb megfogásnak is tekinté. Azonban ő e részben, Jean Paul' jegyzete szerint is, még tisztában nem lévén, ezen megfogást csak említé; pedig épen a leg-

főbb megfogás lett volna legfőbb tárgya az aeszthetikának.

De leginkább elárulja homályát midőn azt mondja, hogy mig a tökély' tetejére nem jutunk, addig ezen összekötésnek eleget nem tehetvén, jobb addig vagy az idealitást vagy a természetességet a lehetségig üznünk, mint azoknak egyszerre meg nem felelhetvén, mindeniket elhibázni. A mi épen annyi, mintha azt mondaná, hogy mig tökélyesek nem lehetünk, addig legyünk a lehetségig tökélytelenek.

Illy alaptalanságbol folytak Schiller' túlságai! Megismeri, hogy a különösségek és végletek a tetőn összefolynak; még is a tetőtöl való távozást és a végletek' lehetségig üzését javalja.

Valójában Schiller azt gondolá, hogy a német sentimentalismus' szertelenségeit és a romantika' vázképeit kell a görög naivsággal és Khariszokkal párositani; a mihez természet szerint több mint emberi költérgenie kivántatnék, ha azt akarnók, hogy költélyzetünkböl korcs alakot vagy arabesket ne formáljunk.

De nem ez a feladás; hanem csak az, hogy a költér hányja el a sentimentalismus' végleteit s térjen a szép görög középszerhez és egyszerühez, mint Voss' szép Luizája és Göthe' közép szinü remekei.

Schiller' értekezete a naiv és sentimentalis költélyzetekről, jó intó példa arra, mennyi készület kivántatik, még olly geniusnak is mint Schiller, hogy a poézis' természetéhez jól tudjon szólni; mert ő minden bizonnyal ezen értekezetben, minden mély látásai mellett is, gyakran fonákul lát.

Igy midőn a naiv és sentimental szellemek' gyökereit nyomozza, annyira téved, hogy a naiv vagy görög poézist a müveletlen természetes emberiségből, a mostani sentimentalismust pedig az emberi müveltségből származtatja. A mit természet szerint egészen meg kell fordítani, s azt kell mondani, hogy a görög szép cultura és legfőbb görög müveltség szülte a naiv görög poézist; a mi culturátlanságunk pedig, az az, a szép cultura' nemléte, a mi épen annyi mint nemcultura, szülte a mostani nagy sentimentalitást, melly minél nagyobb, annál nagyobb culturátlanságra mutat.

Schillernek azt kellett volna itt mondani, hogy a természetes, következőleg szép és jó görög miveltségből folyt a görög poézis; a természetlen, és igy rosz és rút culturából pedig foly a sentimentalismus. A görög miveltség természetes; de csak annyiban, a mennyiben minden idealnak

egyszersmind természetesnek kell lenni, mert nincs rútabb a természetben, mint a természetlenség. De úgy látszik, Schiller még azt sem látta által, hogy a mi igen egyoldalu s ugyanazért igen tökélytelen culturánkat, a görögök' mindenoldalu s igy mindentökélyü culturájokhoz még hasonlítani sem lehet; ha csak a mi boldogtalan chinai ábéczénket, azt a minden terminologiák' terminologiáját, miveltségnek s a görög muzsika' és gymnastika' nagy harmóniájának nem tekintjük.

Mind az a mit Schiller a miveltségből származtat, nem egyéb mint tudatlanság', és a mint már mondám, szeretetlenség' szüleménye. Nem szerettetni, nem használni, hanem bámultatni akarunk; s nem az ifjuságnak és népnek énekelünk, kiknek használhatnánk, hanem tudós terminologusnak, kiknek már nem használhatunk.

S ha tudná a költér, hogy minden felettébb való rút és rosz; s ha tudná mi a felettébb való és mi a szép középlet; kerülné a sentimentalisták' felcsigázott gondolatait, érzelmeit és képzeleteit; ha tudná hogy a költélyzet' fő czélja és tökélye a gondolatot minden lehető módon érthetővé, érezhetőve s mintegy láthatóvá tenni; nem vonná le tárgyairol a testet, hanem

inkább lelki tárgyainak is testet adna, mint a görög; s nem burkolná mindennapi gondolatait a tudós mysticismus' burokjába, hanem inkább a legmélyebbet is gyermeki alakba öntené, mint a görög.

Igy nem különben, ha tudta volna Ariosto, hogy a súgónak a súgólyukban kell maradni; szintúgy minden complimentum nélkül hagyta volna Ferrant és Rinaldót, valamint Homerosz Glaukust és Diomedest.

Mindezek, mondom, nem a miveltség', hanem a szeretetlenség' és tudatlanság' szüleményei, s igy a dolog a romantika' minden egyéb iztelenségeivel. Hanem úgy látszik, Schiller igen a maga fazoka mellé szított, s nem csak védeni akará a maga stylusát; de azt egyszersmind valami legfőbb osztállyá akará emelni, a mi természet szerint hiú akarat vala.

Mert ha megengedjük is, hogy azon érzelmi és gondolati erő és mélység, azon pompás nyelv és komoly fennségü férfi arcz, mellyek Schiller' költélyzetét bélyegzik, magokban véve, valami főbbek, mint a naivabb stylus' pompátlanabb szépségei; de a legfőbb szempontra, az emberi közönségre nézve, csakugyan azt látom, hogy a főbbség a naiv szellemé, mivel ez közre

és czélrahatóbb. A mi pedig nem csak anynyit tesz, hogy hasznosabb; hanem annyit is, hogy szebb; mert a czélérzet, a mint már mondám, annyi mint szép érzet, és a legközönebb mindenben egyszersmind legfőbb.

Schillernek ezen tisztulatlan eszméletei igen gyakoriak a német aeszthetikákban, valamint igen szembetűnők azok Bouterwecknél is, ki hasonlóképen olly balúl fogá fel a természet' aeszthetikai követését, hogy a szépet majd a természetes és ideálos között állítja lenni (l. 95. és 294) majd pedig azoknak végpontjaiban — a csupa természetesben és ideálosban (lap 180.). Melly nyilvános ellenmondás, aeszthetikájának egész alaptalanságát kimutatja.

Én illy nagy gondolkodóknak illy nagy tévedéseit, onnat gyanítom származhatóknak, mivel a festő és szobrozó müvészetekröl itélnek a poézisra, mellyek pedig koránt sem egyek.

Mert a csupa természetes stylus csak a festő és szobrozó müvészetekre alkalmazható, azokra is pedig csak feltételesen, az az, csak addig, mik azok legsajátabb műköreikben legsajátabb czélaik szerint, csak hív követői és másolói a természetnek, nem pedig ideálozói, melly szerint is tahát azoknak stylusa nem lehet egyéb mint csupa

természetes, holott ezen körben nem egyebek, mint valóságos müvészeti próza osztályok; mihelyt azonban általmennek ideálozó osztályaikba, hol Simonideszként, néma poétákká válnak, azonnal párosítniok kell a természetességet az ideálossággal, holott ezen osztályban már nem csak követik a természetet, de azt egyszersmind ideálozzák is mint a költér.

Melly szerint ezen müvészetek magokban próza és költéri osztályokra külön válván, azok igenis czélaik szerint, majd csupa természetes stylusban, majd pedig ideálosban követik a természetet; de mivel a poézisnak próza osztálya nincs, azoknak csupa természetes stylusát a poézisra alkalmazni semmiképen nem lehet. Mert ámbár a költélyzetnek is lehetnek prózaibb osztályai; — de itt a prózaibb sem csupa próza, hanem csak az ideálosságnak kisebb fokozata, úgy hogy a melly poéta Trója' történeteit csupa természetes stylusban adná, az nem Iliászt, hanem csak krónikát adna, még pedig azt sem igen derekast.

Melly tekintetben pedig nem csak a költélyzettől válik el azon két müvészet; de szintúgy elválik az az énektől, táncztol és muzsikától is, mellyeknél szintúgy nem lelünk próza osztályokat, holott ezeknek

legkisebb mozdulataik is olly ideálozatok, mellyek a prózai életen egészen felülemelkednek.

A poézis, ének és táncz, nem csak szép müvészetek, mint amazok, hanem egyszersmind legtulajdonabb ember képző müvészetek, s nem egyebek mint az emberiségnek ideális felemelkedései, mellyeknek prózájok nem más, mint maga a prózai ember.

XVIII.

Költéri nyelv.

A mindent megharmóniázó képző szellem megharmóniázza a maga hangtestét a beszédet az által, hogy azt magával, tárgyaival és czélaival harmóniába hozza. — Melly harmóniázatnak fő létszerei pedig, úgy vélem, e következendők:

1. Valamint maga a költéri lélek az értelemnek, érzésnek és képzelő erőnek harmóniás elevenségü egyesülete; a szerint beszédét az értelmesség', érzelmesség' és képletesség' harmóniás elevenségü középletévé formálja.

Hogy minden beszédnek fő czéla és dísze az értelmesség, azt itt fejtegetnem

szükségtelen. De minthogy itt még az értelmesség is közép útra van szorítva, nehogy a kártékony és rút mysticismust helybenhagyni látszassam, jegyezzük meg itt, hogy a poétai értelmességet a prózaitol meg kell választani.

Ugyan is, mig a próza a gondolatnak minden ágait és mellék ideáit fejtegeti és mutogatja; addig a költér annak csak legfőbb oldalait, s azokat is csak játszva vagy uj szinekben öltöztetve érinti; melly szerint ennek értelmessége, amazéhoz képest igenis középszerü. De egyébiránt a költéri értelmesség' fokai, valamennyire csak a költélyzet' természete engedheti, mindenkor fokai a poétai szépnek: holott épen az értelmesség egyik fő létszere az előadás' elevenségének; a mit csak azok nem akarnak hinni, kik a poézist majd az értelmetlen muzsikába, majd a hetedik égbeli német metaphysikába sülyesztik.

De én úgy gondolom, a poézis nem arra való, hogy lelkünket mysticismus' ábrándozatiba buktassa; hanem leginkább csak arra, hogy mind értelmünket, mind érzelminket és képzeletinket olly egyirányú derületbe hozza, hogy a költéri gondolatot ne csak értsük, hanem egyszersmind érezzük és lássuk, a mi pedig annyi, mint legfőbb értés.

Ezért bájolja a költér, érzelmeinket az érzelmes beszéd' muzsikájával, képzeletünket pedig a képletes beszéd' festeményeivel. De mivel ezek, valamint eszközei lehetnek, illendő mértékeikben, az értelmességnek; épen úgy eszközei lehetnek az értelmetlenségnek is, midőn mértéktelenségeik által a poézist vagy üres muzsikává vagy csupa festeménnyé korcsosítják; tahát minden tekintetben ezek is csak addig szépek és hasznosok, mig józan középszert tartanak; mihelyt pedig szertelenkednek, mindenikre csak azt kell mondanunk, a mit Korinna a képekkel pompázó Pindarusnak mondá: a virágokat nem elönteni, hanem csak hinteni, illik.

2. Valamint maga a költér lélek nem egyéb mint a természetesség' és ideálosság' harmóniás középlete; a szerint nyelvét is ezen szinek' összehangzó vegyületévé formálja, az az, képzi egy részről a nyelvet minden lehető módon; más részről pedig szintúgy minden lehető módon azon van, hogy annak természetességét meg ne rontsa; mert valamint mindenben, úgy a nyelvben is legrútabb a természetlenség.

Minden valódi költéri nyelv csak valami nemesebb természetes nyelv; melly független ugyan a prózanyelv' szorosabb

törvényeitöl, valamint a görög költérnyelv az atticismusétol; de koránt sem annyira, hogy czél és határ nélkül szertelenkedhessék, hanem csak annyira, hogy saját természetéböl legsajátabb szépségeit szabadabban fejthesse.

Így fejlett a görög és római költélynyelv, s mindenik megromlott, mihelyt a poéták zabolátlankodni, különködni és tudóskodni kezdének.

3. Harmóniába hozza a költér tárgyaival a beszédet akkor, midőn stylusát tárgyai' természetéhez alkalmazza. Mert valamint magunknak más a bál gyász és pomparuhánk; úgy a költér is különféle érzelmei és tárgyai szerint különféle színekbe öltözteti beszédét; úgy mindazonáltal, hogy valamint a jó izletü ember mindenféle öltözeteiben minden éles különösséget kerül; úgy a költér is változtatja ugyan érzelmei és tárgyai szerint beszédét; de csak úgy, hogy e részben is minden szélsőségtöl egyiránt távozik.

Kiterjed ezen harmóniázat még a beszéd' külhangjaira is, úgy hogy a költér, valamennyire csak a nyelv' természete engedi, a gyengébb érzelmekhez és szebb tárgyakhoz lágyabb és szebb hangu szavakat válogat, a zordonabb tárgyakhoz pedig

keményebb hangnakat. A mi azonban itt csak feltétel alatt legyen mondva, hogy a költér ezt csak annyiban kövesse, a mennyiben a beszéd' lelkének sérelme nélkül követheti; egyébiránt pedig a külhangnak a belsőt fel ne áldozza. Mert ha a tárgy' lelkét legszebben kiejtő szavak helyett, a külhang' kedvéért helytelenebb értemény üeket választ; akkor sokkal többet veszt mint nyer, mert a poézis csak ugyan a szavak' lelkében van, nem pedig azoknak hangjában.

4. Harmóniába hozza czélaival a költér beszédét, midőn azt megközöníti, közrehatóvá teszi, az emberi közönséghez alkalmazza, s az által a poézist az emberiségben terjeszti: mert a poézisnak, mint a miveltség' legemberibb s legközönebb terjesztőjének, minden czéla az emberi közönség' képzetében és boldogításában egyesül.

A poézis Hellászban népreligió volt, nálunk pedig népképzet. Ugyanazért legfőbb feladás a költérnek a poézist úgy népszerüsíteni, hogy egyszersmind a mivelt izletnek is eleget tégyen. A mit pedig én korántsem látok olly nehéz feladásnak mint Schiller; mert a népen és népszerüségen nem parasztot és parasztságot kell érteni; hanem azon népet, melly a poézisnak el-

fogadására el van készítve, és azon szép természetes egyszerüséget, melly a régiek' jobb költélyzeteit bélyegzí. Az illy popularis poézis egyiránt szól mind a miveltebb mind az együgyübb néphez, és az épen a czél, hogy ezekhez egyiránt szóljon, vagy igazabban, inkább azokhoz, kiknek még használhat, mint amazokhoz, kiknek csak gyönyört adhat. Mert fentebb czél a többséget lelki világba emelni és teremteni, mint a már ott lévőket gyönyörködtetni.

Ezért illik ohajtani, hogy a német sentimentalisták' tudós nyelvpompáját, melly néha engem is megkezde szökni, a szép görög természetességgel váltanák fel költélyzeteink, és azt soha el ne felednék, hogy minden világképző lélek egyszersmind szerető lélek, olly lélek, melly nem a felhőkben lakik; — hanem leszáll az emberiség' szentegyházaiba s ezt mondja: én vagyok a szeretet, — küldjétek hozzám a gyermekeket — s csudálák őtet a nép' vénei. — S igy szálla alá Homerosz, a kit imád az öreg s gyönyörélve hallgat a gyermek.

XIX.

Költélyzeti formák.

A költéri beszédnek számtalan formái vagynak és lehetnek ugyan; de annak fő formáit még is csak három Kharisz alakítja, ugymint: a lyrai, drámai és époszi költélyzet; úgy hogy minden egyéb alakok csak annyiban poétai alakok, a mennyiben ezen három fő alakhoz közelednek és rokonodnak; mennél messzebb távoznak pedig ezektöl, annál inkább csak különféle általmenetelek a prózába.

Mivel pedig ezen három fő alak ismét három fő létszerét adja a költélyzeti szépnek: tahát itt is csak azt kell mondanom, hogy a legfőbb költélyzet nem csupa lyra, nem csupa dráma és éposz, hanem ezeknek harmóniás vegyületü középlete; olly középlet, melly a lyrai muzsikát, drámai szobrozatot és époszi festeményt egy alakban egyesítvén, mind ezen költélyzeti szépek közönét és legfőbbjét alakítja.

Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek nem a versformákrol vagynak mondva; hanem azon költélyzeti alakok' belső természeteiröl. Noha azokra nézve sem merem állítani, hogy a drámában és époszban a lyrai versformák is ne illenének. Holott a

sok egyforma vers, csakugyan előbb okozhat unalmat, mint a különféle tárgyak' természetével változó versformák' különféleség unalmas tarkaságot; midőn egyébiránt is a dolog' természete azt látszik mutatni, hogy a szenvedelmes beszédhez igenis más alak illik, mint egyéb félprózai beszélgetéshez.

A költélyzeti alakok' belső tulajdonságaira nézve pedig, kérdést nem szenved, hogy a legfőbb formában ezen három Kharisznak ölelkeznie kell. Mert valamint az olly szüntelen muzsikáló lyrát, melly sem fest sem szobroz, hanem csak érzelg meg érzelg, muzsikál meg muzsikál, Pindarosz' és Horátzius' festő, szobrozó és egyszersmind ömlengő ódáikhoz nem hasonlíthatom; úgy szinte azt is meg kell Herderrel vallanom, hogy engem is hamar meglep az époszi szender, ha a drámában és époszban a szobrozatok és festemények mellett egyszersmind az emelt szív' beszédit is nem hallom.

Ezen époszi álmosság' okát pedig igen könnyü megfejteni, ha meggondoljuk, hogy a lyrai lélekömlet a poézisnak lelke és legfőbb hangja; s meggondoljuk, hogy a természetben nincs semmi szebb, semmi nagyobb, mint a szép lélek és annak magas szózata.

Ezért járult a görög dráma' érzelmes beszédéhez még az éneklő chorus is, melly a drámát a lyrával párosítá; s ezért kell a muzsikát, éneket és beszédet harmóniásan vegyítő melodrámát legfőbb drámaformának tekintenünk; a csupa éneklő operát ellenben csak olly egyoldalú lyrai végletnek, melly a poézist egészen a muzsikába fulasztja; — még pedig olly muzsikába, mellyet a dolog' természetlen és nehéz tulajdonságai gyakran elég dissonantiákkal töltnek el.

De épen illy hibás véglet az is, midőn a dráma és éposz a szívnek és főnek minden lyrai játéka nélkül gombolyítják le a történetet, s a szívemelő lelki jelenetek helyett, csak hideg és lelketlen bábokat járatnak előttünk. Ezt vette észre Schiller, midőn utóbbi szomorú játékaiba lyrai jeleneteket szöve, valamint Kotzebue, midőn a görög chorus' lyráját és reflexióit a játék' hőseinek szájába adá, s az által ama' sok lelkes episodiumát alakítá.

Más részről továbbá a chorust és lyrai eszméleteket, nem csak úgy kell tekintenünk, mint a költéri szépnek kiegészítőit; hanem egyszersmind úgy is, mint legböl-csebb czélirányosságot. Mert mikor a dráma és éposz az élet' tarka és homályos me-

séit mutogatják; mi lehet czélirányosb, mint ha a lélek intéző lyra kifejti előttünk azon szempontokat, mellyekből a dolgok' természetét néznünk kell? s mi lehet czélirányosb és szebb, mint az olly meleg szív' beszéde és életbölcsesége, a millyenek Voss' Luizajából és Göthe' Hermannjából hozzánk szólanak?

Igaz ugyan, hogy az illy lélekintézés, egy két philosophusra nézve felesleges; de ne feledjük azt el soha, hogy a poézis' publicumát nem egy két philosophus, hanem leginkább az ifjúság és nép alakítja. Az illy publicumra nézve pedig a valódi költérnek, nem csak mulattatónak, de egyszersmind és leginkább lélekintézőnek is kell lenni.

Az époszi és drámai tárgyasságot sokan balúl értik és messze viszik. De én azt hiszem, hogy a szépérző és értő Winkelmannak azon állítása, melly szerint a hellenek' követését nem kétlé a természet' követésénél inkább ajánlani, ha valamiben, minden bizonnyal e részben legelőbb kifogást szenvedhet, s reánk nézve szenved is. Mert bizonyos az, hogy a mi hidegebb érzékeinkhez és hamisabb nézeteinkhez képest gyakrabban és hathatósabban kell nálunk mind a szívet mind az elmét penget-

ni, mint a nyiltabb szivü és fejü görög népnél.

Platónak több helyéből láthatni, hogy a helleneket Homerosz' nyugalmas verseinek hallása már olly nagy elragadtatásba hozta, millyent mink már ma nem értünk, nem érzünk s a millyenre minket semmi lyrai hév nem melegíthet. De én azt is hiszem, hogy ezen boldog gyermeki népnek már csak a helyes beszéd is olly valami gyönyört ada; millyent nekünk a legszebb költélyzet alig adhat. Én legalább csak így tudom magamnak megfejteni mind Plató' végtelen üres beszédeinek okát, mind pedig azon gyilkos predikátiókét, mellyeket Homerus az öldöklő hősek' szájába ád.

A görög mihelyt csak hallá a költéri nyelvet, már megzendülni érzé lelkében az egész Helikont; mert valamint az aeszthetikai nevelés, úgy az életnek minden alaka igen fogékonnyá képzé azt a szép érzetre; minket ellenben a kedvetlen prózai élet és nevelés olly hidegekké fagylal, hogy csak a lyrai és schilleri reflexió kap meg valamennyire.

XX.

Szomorú és víg költélyzetek.

Szintolly pompásan mit hamisan szóla Bouterweck, midőn a szomorú és vígjátékokra azt mondá, hogy a poézis általában csak extremumokban ünnepli diadalmi pompáját; mert csak ott concentrálja magát a költéri effectus egy olly érzetben, melly másik alatt nem áll.

Azt gondolnók illy beszédre, ha egyéb tisztább helyeire nem emlékeznénk, hogy ő valójában a tragoediát halottas házak és siralom' völgyének, a lenncomicumot pedig fonó lakzinak nézi? Azonban én úgy vélem, ezt csak úgy kell érteni, hogy a szomorú és vígjátékok, egymásra nézve, extremumok ugyan; de magokban még sem extremitasok. Különben a szépnek Apolló' templomára írt örök törvénye, a „semmit ne felettébb" a drámavilágban egészen felfordúlva volna.

Igaz ugyan, hogy a vígság, mint már magában szép és kellő érzés, nem hamar esik túlságba; de csak ugyan mégis nem a szertelen hahota, hanem csak az aeszthesisi mosolygás közelít a legszebb lélekszinhez a vidám nyúgalomhoz; a csupa szomor és annak végletei pedig még in-

kább ellenkeznek a költéri játékkal és a lélek' szabadságával.

Ha tahát annyira tudnók is a költélyzet' foganatját vagy effectusát concentrálni, hogy illy végletekre ragadó lehetne, azt tennünk szabad még sem volna. Mert ámbár egyik czélja a tragoediának szánakodást gerjeszteni; de koránt sem ollyant, melly a nézőt czéltalanúl gyötri, hanem csak ollyant, melly a szívben a szeretet' hurjait pengeti.

Az illy érzés pedig a nélkül, hogy azt egyéb érzelmek alá vetnők, azokkal olly harmóniás szerközetbe és vegyületbe hozhatjuk, melly a szomor és vígság' végletei helyett azoknak aesthesisi tulajdonait magába concentrálhatja, s igy az élet' minden színeinek közönét mutathatja, és ez a közön a drámai közép tető. Ezen tetőn alakítják az erénynek, hős szellemnek, szerelemnek és örömnek jelenetei a legfőbb játékot, nem pedig a szomornak és vígságnak aeszthesis nélkül lévő végletei.

Az igazi poézis, ez a tündér világtükör, minél inkább költéri világtükör, annál inkább nem egyes szineit, hanem mindenkor egészét mutatja az életnek; az élet pedig nem csupa szomor, nem csupa vígság, hanem csak ezeknek vegyülete, és

épen az a' valódi poézis, melly a valóság' tarka vegyületét harmóniás vegyületté alakítja.

A görög tragoedia igen egyszinüleg komolynak látszik ugyan, de valójában még is vegyes érzelmeket ád. Mert ha egy részről az emberiség' fájdalmaiban osztoztat; más részről az idealis világ' látásával gyönyörködtet, az erény' nagy jelenetei által emel, a fatum' isteni ideája által pedig nyugtat és resignatióra szoktat, az az tahát, egyszerre sebhet és gyógyít. Igy az igazi költéri vígjáték vagy lenncommicum, egy részről vidámít és nevettet ugyan; de más részről a tréfa alá rejtett komoly igazsággal és komoly czélzattal komolyít.

Nem csak a jobb drámák adnak pedig illy vegyes érzelmet, de illy vegyes érzelmük sok jobb lyricumok is, valamint igen érezhető az érzelmi vegyület még a magyar tánczmuzsikában is. A mi komoly toborzónk nem csupa szomor, annyival inkább nem siralom; hanem a legszebb hős érzelmek' pompás vegyülete; valamint a' mi víg tánczdalunk is nem csupa víg, hanem a szerelem' vegyes érzelmeinek mosolygó ölelkezete. Ott Hektor bucsuzik Andromakhétol; itt a harczbol visszatérő ölelkezik. És a magyar muzsikának ezen igen idealis

jellleméből jött az, hogy Biharinak még halotti nótájából is kimosolyg a tánczütés.

Horatzius nem csak az érzelmi vegyületet szerette; de egyik legpindaroszibb ódájában még illy csupa prózaszint is vegyíte: „Vindelici, quibus mos unde deductus per omne tempus amazonia securi dextras obarmet, quaerere distuli: nec scire fas est omnia“; és én ezt nem foltnak nézem, hanem valami kellemes változatnak és pihenetnek, mellyről midőn újra felkap, ujra érzem a felemelkedés' gyönyörét, a mit tán eddig ezen pihenet nélkül megúntam volna.

Ha már olly lyrai hangok és villámok, millyenek a Horatzius' ódája és magyar muzsika, ennyire vegyítnek; hát mikor a költélyzet nagyobb térü drámában, vagy épen egy shakspearei nagy dráma époszban az egész tarka világnak tükre akar lenni; nem lehet-e illendő mértékben Shakspeare és Calderon?

Én úgy hiszem, a tárgy' terjedésével együtt terjedhet és világosulhat a vegyület; s hogy terjedjen és világosuljon, a költélyzet' tökélyéhez tartozik. Mert ideig óráig elég gyönyört lelünk a franczia izletü kertnek rendszeres szépségeiben; de sokára csak ugyan megúnjuk azt, és öröm-

mel lépünk az angol parkba, onnat pedig a kopasz alpesekre. Mellyre nézve bátran elmondhatjuk, hogy a nagyobb kiterjedésü költélyzetek, mellyeknek különféle részeik, mintegy különös egészeket formálhatnak s az ellenkezetek' tarkaságának enyhítésére elíg közép szineket vegyíthetnek, inkább lehetnek képei az angol parknak, mint a franczia izletünek.

Hogy a hellenek a tragoediában igen egyszinüleg komolyak, nem csak onnat van, mivel az ő tragoediáik igen lyrai hanguak; de onnat is, hogy ők az erényt és imádott hős eleiket istenítő tragoediát úgy tekinték, mint valami legünnepibb szentséget és religiót, mellynek komoly méltóságához a humoros játék természet szerint nem illhetett.

Nálunk ellenben, hogy a legkomolyabb tragoedia is csak játék, e részben sokkal tágabb útunk nyilt; s tán czélirányosb is a még igen földszagu népet az elevenebb tarkával a lelki világba csalogatni, mint az egyszinübb komolysággal a poézis' publikumát fogyasztani.

Schiller gáncsolja Göthét, hogy Egmontban a Klárika' képében megjelenő szabadság, a komoly valóságbol egyszerre, valami operavilágba ragad bennünket. De én úgy

érzem, köszönettel tartozunk Göthének, hogy a fojtó és kinzó valóságbol egy szebb tündér világba emel, és a leverő fájdalmak után enyhülten bocsát el, mint a görögök, kik ugyan ezen czélbol a szomorújáték után vígjátékot következtetének, hogy a szívnek vidám nyugalmát visszaadják [1]).

Illy vegyület nélkül szintolly komoly fájdalommal hagynók el Egmontot, valamint Schiller' Don Carlosát. Ugy látszik Schiller nem ismeré a valódi tragoediai pathost és halált, mellyekben a fájdalomnak mindenkor valami édessel és szívemelővel kell vegyülve lenni, úgy hogy nem ok nélkül mondja Jean Paul, hogy a poézisban örömében hal meg az ember.

Midőn Zameo' és Rolla' halálát látjuk, elragadtatunk, édes fájdalommal érezzük

[1]) Berzsenyi eltalálá itten hagyni a magyar nemzeti zengelem' hangulatának ide illő alkalmazását, ámbár fennebb, emlékezetbe hozza. Vagy, mintha olvasójára bizta volna, gondolkodni arrol, miként fekszik egyenesen a természetben, hogy a legesleg elkeserítőbb magyar zengély, egyszerre meg majd szinte tulzó neki vidulás tombolásába riadjon. A szomorúja hát lélekkomolyító szívkeverő, a vidáma pedig tettre bátorító, hogy csatára magát a vitéz, vigan szánja.

Szerkesztő.

a szerelemnek és erénynek édes halálát; midőn Brutusz, fijait megöleti, érezzük az atyai szíven felülemelkedő erény' diadalmát, s azzal együtt emelkedünk, de midőn Don Carlos hidegen az inquisitornak általadatik, vegyül-e borzadalmunkhoz valami édes vagy felséges? Igy midőn Egmontban az erényt dülni, a bünt dúlni láttuk, csupa leverő, csupa prózai komoly lett volna látásunk, ha azt Göthe az idealis világ' és egy szebb jövendő' látásával nem vegyíté vala. Az illy szép csuda és szép lélekjelenetek már magokban költéri szépek, mivel azok már magokban religiói bényomással vagynak összekötve; itt pedig Klárikában a szerelemnek, szabadságnak, az erénynek és egy szebb életnek érzelmei összefolyván, Egmont' tömlöczét szentegyházzá dicsőítik, s olly égi fényt vetnek setét szíveinkre, mint a zivataros felhők közül egyszerre kimosolyodott hold Schiller' koporsójára.

A MAGYARORSZÁGI

MEZEI SZORGALOM'

NÉMELLY AKADÁLYAIROL.

1833.

ELŐSZÓ.

Elgondolván mennyire függ nemzetünk' egész jólléte mezei gazdaságunk' virágzásátol, s mennyire emelhetnők nemzeti erőnket, ha valami fennebb mezei szorgalom terjesztené gazdag földünkre áldásait; szivemelő örömmel és nagy reményekkel telve kell látnunk mind azon bölcs intézeteket, mellyek által időnkben nemeslelkü nagyaink a mezei szorgalom' ügyét a legszentebb hüséggel ápolják, mind azon bölcs utmutatásokat, mellyek szerint több jeles irónk a legfőbb nemzeti ügynek különféle akadályait és védszereit ismertetni ügyekszik.

De mivel az illy szép tünemények nem csak örömöt és reményt adnak a jobb embernek, hanem egyszersmind ösztönt is az együtt munkálkodásra; igen kedves kötelességemnek érzem én is, mezei gazdaságunknak, ezen miköztáplálónknak ügyében adni a mit adhatok, tudnillik: holmi gondolatokat annak akadályairol és segédmódjairol.

Melly tárgyban már több nagy irónk is minden bölcseséggel munkált ugyan; de mivel a tárgy olly terjedelmü s olly számtalan oldalu, hogy annak ismerete csak több figyelmező' észrevételei által alakulhat valami egésszé; s mivel az ügy olly szorgos, hogy annak védelmére alig lehet eléggé és elégszer a nemzetet emlékesztetni; nem gondolnám, hogy még e részbeli nyomozatimmal is, feleslegvalót cselekedtem; sőt ugy hiszem ohajtanunk kell, hogy még több eszméltedőnk is e köz és nagy érdekü dolog iránt tapasztalásait és észrevételeit közleni sem feleslegvalónak sem csekély feladásnak ne vélje; hanem inkább szünet nélkül szemeik előtt tartsák, hogy nemzetünknek, valamint eddig, ugy ezután is, csak a mezei szorgalom lévén legfőbb táplálója, örökre csak annyiban leend egész nemzeti boldogságunk alapítva és biztosítva, mennyiben mezei bölcseletünket fejteni, emelni és gyakorlatba hozni tudjuk.

Ne csüggedjünk el pedig azon, hogy mindenben igen elmaradtunk s nagy gátokkal kell vínunk; sőt legyünk az iránt meggyőződve, hogy

azon nagyszerü áldozatok, mellyekkel most egyesült nagyaink boszus isteninket engesztelik, áldást hoznak mezeinkre, s ha a köztünk megjelent geniust követni fogjuk, egy igen szép jövendő felé lesz az, utmutatónk.

I.

Néptelenség.

Minden mezei szorgalom' fentebbi fejletének legáltalányosb feltételei, a földnek és földmüvelő népnek helyes viszonyaiban állván, melly viszonyok és feltételek között pedig egyik legszükségesebb és legszembetünőbb lévén az, hogy a földnek szorgalmas müvelésére legyen elégendő földmüvelő nép; tahát ha mezei szorgalmunk' hátramaradásának okairol gondolkodni akarunk, önként ötlik előnkbe ezen kérdés:

Van-e földünk' terjedelméhez és termékenységéhez képest, a fentebb mezei szorgalomra megkivántató elegendő földmüvelő népünk?

Melly kérdésre természet szerint minden, hazánkat és annak népességét ismerő csak igy fog felelni: ha mezei szorgalmunk' legfőbb fejletén, nem csak azt akarjuk ér-

teni, hogy honunkban a fentebb mezei szorgalom még valami nagyobb divatba jöjjen, hanem még azt is, hogy minden müveletre alkalmas földünk legfőbb szorgalmu müveletben legyen, ezt kell pedig értenünk, mert ebben áll a nemzeti erő' legfőbb fejlete s ez a legfőbb nemzeti czél, ekkor minden bizonnyal csak azt kell mondanunk, hogy illy mezei szorgalomhoz elegendő földmüvelő népünk még koránt sincs.

A magyar lakta jobb tájokaink között, alkalmasint legnépesebbek Sopron és Vas vármegyék' rónái; de ez a népesség is csak ollyan, hogy ott sem győzi a magyar a maga gazdaságát, ott is Hénczek és Horvátok pergetik a sarlót és csépet s még Kőszeg' tövében is láttam csehországi kaszásokat. Ha pedig belebb tekintünk hazánk' szivébe, legtermékenyebb sikain egész tartományokat látunk tatár nomadsággal bitangoltatni; s hol számtalan falu és város virágozhatnék, az egész nemzeti szorgalom miben áll? Helyenként egy-két zsiros betyár hurczolja a subát és lopott marhát.

Ez igy lévén, kérdést nem szenved, hogy mezei szorgalmunk' előmenetelének egyik fő s igen szembetünő akadálya hazánk' termékenyebb tájainak néptelensége; s ugyan azért ha honunkat valami fentebb

szorgalom' áldásival boldogítani akarjuk, kétség kivül első feltétel az, hogy a földmüvelő népet minden lehető módon szaporítani iparkodjunk. Mellyre nézve nem leszen itt, ugy reménylem, helyén kivül, a népszaporítás némelly módjait röviden érintenünk.

Hogy néptelen tartományokat legkönnyebb külföldi gyarmatokkal népesíteni, eléggé s untig tapasztalók számos német gyarmatainkon, mellyek hozzánk nemcsak sok földmüvelő népet, de pénzt, szorgalmat és hasznos mesterségeket is hozának; s olly tájokat is, mellyekről a magyart a tatár s török elpusztíták, megint gazdag falukkal és városokkal töltének be.

De tudnivaló az is, hogy valamint minden emberi dolgokban, ugy e részben is, csak a biztos közép uton kell járnunk, nehogy a néptelenség' bajából az igen is nagy népesség' bajába bukjunk, melly több tekintetben még nagyobb veszély lehet mint amaz; mert nem a sok nyomorgó nép, hanem csak a boldog nép s egy nemzetüség boldogítja az országot.

Ugyan azért e részben a józan előlátás kivánja és parancsolja, hogy minden nagyobb külföldi gyarmatszállítás ezután országos figyelem alatt menjen, s fő gond le-

gyen már, okulások után arra is, hogy az idegen nyelvü gyarmatok egy helyre nagy tömegben ne telepedjenek; hanem magyarokkal ugy közletve, hogy azok magyarokká váljanak, vagy pedig azok magyarítására minden szükséges rendelet meg legyen téve. Mert valamint hazánk' boldogsága, ugy jövevény népeink' java is nyilván azt kivánja, hogy azok a fő nemzettel minélelőbb eggyé legyenek [1]).

Egyébiránt pedig vagynak ollyanok is, kik ugy gondolkodnak, van már hazánkban annyi nép, melly nem sokára önként is könnyen elegendőre szaporodik, s hogy az illy szaporodás reánk nézve hasznosabb, mint a már ugy is igen zagyvált népet az idegen gyarmatok által még zagyváltabbá korcsosítani. Melly véleményt én itt megperleni nem akarván, csak azon állítást nem hagyhatom e részben szó nélkül, melly szerint némelly politikusok azt állítják, hogy a nép önként és hamar megszaporodik csak annak élelme legyen, s hogy nem a nép' szaporításárol, hanem csak annak élelméröl kell aggódni; melly szemlélet előttem nagyon is egyoldalunak látszik.

---

[1]) Két ág van a magyar nép között szapora, a székely és palócz, ezekből kell a feleslegest néptelen helyekre által tenni. *Döbrentei.*

Mert ambár fő dolog ugyan az, hogy legyen a népnek elegendő élelme; de szintolly mulhatatlan feltétele a népszaporodásnak az is, hogy legyen a népnek tiszta erkölcse; s csak ugy szólunk jól, ha azt mondjuk, hogy a legbizonyosb népszaporítók a jóllét és jó erkölcs, melly egyszersmind természetes feltétele a jóllétnek.

Ezért tapasztalhatni, hogy az egyszerü és szegény de jó erkölcsü népek, többnyire szaporábbak, mint a könnyen élők de erkölcstelenek; s elig élelme volt a római nemességnek Augustusz idejében, mégis törvények által kellett eszközleni, hogy egészen el ne fogyjon erkölcstelenség miatt. Igy kétségkül nálunk is nagyon előmozdítanák a népszaporodást az olly törvények, mellyek a nép' erkölcsét megtisztítanák, a házas embereknek holmi elsőséget adnának s a több gyermeküeket köz segedelemmel gyámolnák, leginkább pedig a sok gyermekü asszonyokat megjutalmaznák.

Különösen pedig pusztáinkat igen segítené meggyarmatosítani egy olly törvény, melly a puszták' birtokosait bátorságba tenné az iránt, hogy a gyarmatok miatt nem vesztenék el a puszták előbbi szabad allodialis természetüket; mert ezt féltik legtöbben, s e miatt hever sok drága föld.

II.

Czéltalan néposzlat.

Honunk' néptelenségére nézve, nem csak az bajunk, hogy földünk illendő müvelésére igen kevés a nép, de azon kivül még ezen kevés nép is olly helytelenül oszla, hogy néhol a legmeddőbb havasokon, munka és föld nélkül sorvad a sok nép; leggazdagabb rónákon pedig munkás nélkül sorvad a föld. Ott a szükség fogyasztja és aljasítja a népet s haszon nélkül vész a drága néperő; itt ellenben a nagy bőség rontja a népet s haszon nélkül vész a gazdag föld.

A nagy szükség nem csak fogyasztja de erőtleníti, lelketleníti is a népet; a nagy bőség ellenben tunyítja és korhelyíti. S hogy ezen néphibák' következeteit érzi is egész mezei szorgalmunk, elég bőven tapasztalják, kik népeinket s mezei gazdaságunk' terheit közelebbröl ismerik.

Somogyban gr. Hunyadyak' jószágain a korhely és makacs magyar cseléd miatt, csak messzünnen hozott cseh és német cselédekkel lehetett a fentebb fogásu gazdasági rendszert gyakorlatba tenni; azonban a buger, avagy karpatusi tót, olly erőtlen, hogy három buger tud csak annyit kaszál-

ni, mint egy somogyi magyar; noha ezt is rontja már a hőség, mert ez ismét csak fél annyit kaszál, mint egy rába- és répczemelléki, szorgalomhoz szokott s az által jobban élő magyar. A magyar tehát legalkalmasabb, ügyesebb lett volna, régibben kezdett nevelés szoktatás után, hanem ha megharagvék a nagy földes ur, mindjárt csak buger csoportot hozata, ki ha rendezettebb, azért az, mert azt több százév óta rendezgették.

Igy lévén a dolog nagy számu lealjasodott oláh népeinkkel is, mellyek müveletlen pusztaink mellett gyakran éhséggel küzködnek és vesznek; minden bizonnyal temerdek néperőnk használatlan enyészik népeink' czéltalan oszlata miatt.

Igaz ugyan hogy a dolgot némüképen orvosolja a havasiak' azon szokása, melly szerint azok ezrenként le szoktak járni kaszálás és aratás végett a magyarokhoz; de mivel ezen jó szokást is szokásunk szerint csak magára hagyjuk, semmi czélirányos rendezettel nem gyámolítjuk, koránt sem lehet olly hasznos, mint annak lenni kellene.

Mert gyakran megesik, hogy ezen szegény emberek hétszámra szanaszét étlen kujtorognak mig helyet találnak, de meg-

esik az is, hogy néha helyet sem találván, kódulva kujtorognak vissza; mig az alatt másutt a magyarnak gazdasága dugába dül a miatt, mivel sem kaszást sem aratót nem kap. Mi volna pedig könnyebb, mint a tótok között olly embereket rendelni, kiknél a leszándokozó munkás magat beiratná s kikkel a magyar gazdák levél által annak idejében értekezhetnének.

De kétségkivül még sokkal jobb gyógyszere lenne a dolognak az, ha időről időre azon népek közül mind azokat, kiknek otthon illendő élelmük nincs magyarok közé szállítanók. Igy aztán mind az otthon maradók, mind a hozzánk szállók könnyebben élhetnének, jobban szaporodnának és derekabb emberek lennének; melly jótéteményre méltóbbak is azon népek, mellyek már annyi százév alatt hazánknak szolgáltak, mintsem a külföldiek, s egyébiránt is azt hiszem, hogy az illy néposzlatás nem csak a néperőnek czélosb használatát eszközlené, de egyszersmind a szorgalom' és jóllét' terjesztése altal, népünket könnyen elegendőre szaporítaná.

III.

Czéltalan földosztály.

Valamint általános tekintetben honunk' népereje igen balul oszla; — ugy földünk részletes osztályait is olly minden józanabb czéllal ellenkezőknek kell látnunk, mintha azok által valamelly bosszus Istenség akarná mezeinket büntetni.

Mert akár számtalan határaink' temerdek nagyságát, akár számtalan közbirtokosaink' minden oldalu rendetlenségét megfontoljuk, által kell látnunk, hogy ezek minden józanabb gazdasági rendnek és szorgalomnak általános felbontói.

Nem szólok azon tájainkrol, hol egy-két dugadült falu annyi élőföldet bitangol, mennyi a perzsagyőző Attikának alig volt; eliggé tapasztaljuk állitásom' igaz voltát csak hat hét ezer holdu határokban is; — mert itt is gyakran elfárad az ökör és béres, mig a dolog' helyére jut, s az egész szorgalom csak a kertek' aljáig szól. Ha pedig az illy gazdasághoz még a mi szokott közbirtokossági barbariesünk is hozzá járul; akkor minden bizonnyal a szegény gazda, minden reggel annyi bajra kél, mennyi Attikának alig volt.

Mert az illy bitang helyeken nem csak az a baj, hogy a birtok' elszórtsága a gazdasági munkát felette megterhesíti sokasítja s az által az egész gazdaságot haszontalanná teszi; de többnyire az a nagy rosz is megvan, hogy a birtokosok' örökös viszszálkodása és sok gyülevész korhely cselédе miatt, a fenyiték és egész nép ugy megromlik, hogy az illy hely gyakran csupa zsivány barlanggá válik, hol természet szerint a legiparkodóbb gazda is feled az angol és német szorgalom' elveiről aggódni, s elig jó gazdának nézheti magát, ha több száz holda mellett nem koplal.

Ezt ugy fejcsóválva hallaná egy olly boldog német paraszt, ki a maga csekély de békerített s ön szemeivel őrizett birtokán olly boldogul él és annyi adót fizet, mennyi a több száz holdu magyart földönfutóvá tenné; de tudom nem veszik nagyításnak szavaimat azok, kiket a sors illy bitang gazdaságokra kárhoztatott, sőt elhiszik velem együtt, hogy a magyar' természetlen szegénységének épen ez a nagy rendetlenség egyik fő oka.

Az illy szerencsétlen jószágokban nem elig az, hogy a birtok' nagyobb része esztendőként közlegelőnek fordítatik, még ott is ahol elig legelésre való erdő van; de itt

még az a nagy veszély is megvan, hogy az illy közös legelőt, minden rend nélkül mindenki lehetségig használni kivánván, azt annyira megterhelik, hogy az többnyire a reménylett haszon helyett, kárral fizet a gazdának. Mert az illy rendtelenség miatt gyakran egész nyájak rakásra döglenek s az által sok ezer közbirtokos adófizető pedig még több, örökös szegénységre jut.

Igy a dolog' másik oldalát tekintve, nem csak az a nyomoruság a közbirtokokban, hogy a gazda semmi józanabb gazdasági rendszert nem kezdhet; hanem még az a szörnyü vadság is megvan, hogy a mit számtalan nehezségekkel és szertelen költségekkel imigy amugy meg tud is munkáltatni az ember, annak is nagy részét a kártevők elragadozzák. Mert az illy bitang helyeken a marhákkal való kártételek s a lopás és rablás minden kigondolható nemei annyira elhatalmaznak, hogy végre a szegény gazda magát csupa afrikai maurusok között látja nyomorogni.

Meggondolván tehát, hogy hazánk' nagy része illy bitang birtokokbol áll; s hogy ez a pusztitó rendetlenség, nem csak adózó népünk' nagy részét, de az egész nemesség' igen fontos osztályát nyomja és rongálja; s meggondolván, hogy a maga

mezején, a földnépe között lakó s müvelt lelkű nemesség volna épen azon osztály, melly nem csak a mezei szorgalmat, de az egész népképzést legfelebb emelhetné s legtovább terjeszthetné; nem kétlem állítani, hogy ezen példátlan barbariesünk nem csak szorgalombeli szertelen hátra maradásunknak, de számtalan egyéb nemzeti nyavaláinknak is egyik legtermékenyebb oka, olly ok, mellynek elhárítása nélkül minden előmenetelünk, nem előmenetel, hanem csak ok- és czéliránytalan vergődés.

De még azt sem hallgathatom el, hogy az illy rendetlen helyekben majd minden birtokos, bor- és husáruló zsidókat tartván, a sok korcsma által a nép' erkölcse felette romlik, s az illy husárusok által számtalan lopott marha levágatik; holott eléggé tapasztaljuk azt, hogy az illy zsidók többnyire csak orgazdák s a népnek legveszedelmesebb vesztegetői.

A ki tehát csak félig megtudja is gondolni, melly végtelen béfolyása van a nép' erkölcsének egész polgári életünkre és boldogságunkra; elhiszi ha mondom, hogy a közbirtokok nem csak magokra, de az egész nemzetre nézve, olly kártékonyok, hogy azoknak eltörlését, ha nemzetünk önjavát alapitani akarja, fő gondjának illik tekintenie.

Hogy mezei szorgalmunk' ezen nagy akadályának egyedül a commassatio, azaz, tagos avagy tömeges arányos osztály, lenne elhárítója; s hogy ez iránt a nemzet' józanabb része régóta ohajt valami czélirányos törvényt [1]), tudja mindenki, valamint tudva van az olvasó közönség előtt az is, hogy e részben Balásházy János ur illy czimü munkájában „Eszrevételek a honi gazdaságbeli szorgalomnak akadályairol s orvoslása módjairol", olly józan tanácslatokat ada, melylyek valaha készülendő arányosító törvényeinknek bizton elvei lehetnek, s mellyekhez én még csak ezen ohajtásomat adom: vajha' azon arányosító törvénynek folyamata minden lehető módon megrövidítetnék és könnyítetnék.

Mert tudjuk azt, hogy ész, pénz és igazságszeretet nem minden szegény faluban szokott lakni, s ha a pénztelen nemesnek költeni és vesződni kell az igazságért, akkor inkább szenved tovább is, mint eddig; pedig leginkább illyeneken kellene segíteni.

---

[1]) Berzsenyinek halála évében szentesítetett „a határbeli közös haszonvételekre nézve behozandó arányságrol" szóló XIId. törvényezik 1836ban.
Szerkesztő.

Innét van, hogy ámbár van olly törvényünk, melly szerint mind a legeltetést mind a bor- és husárulást szabályozhatnók, mégis olly igen ritkán vesszük annak hasznát, hogy említést alig érdemel; s igy fog a dolog menni a tagos arányosítással is, ha ahoz csak szokott törvénykedésünk által juthatunk.

Melly szerint mind ezeket jól meggondolván, s meggondolván mennyi prokátori kifogásokra nyujthat alkalmat egy tagos arányosító per, bátran kimondom, hogy én ezen egész ügyet nem az ügyvédekre, hanem a közhatalomra szeretném bizni, olly formán hogy az minden közbirtokot haladék nélkül szabályoztatna. Mert nem ott az igazság, hol az ember maga eszére, s gyakran igen gyarló eszére, van bizva; hanem ott, hol a törvény, apa, s parancsol gyermekeinek.

IV.

Müveletlen nép.

Nem szükség reménylem hoszasan fejtegetnem, miként a mezei szorgalom' virágzatához még közel sem elig, hogy a

földmüvelésre elegendő nép, helyes föld- és néposzlat legyen; hanem még az is mulhatatlanul megkivántatik, hogy a földmüvelő nép, mind erkölcsére mind értelmére nézve, nagy czélaihoz képzett legyen; mert egyedül az illy nép lehet alkalmas eszköze minden józanabb irányzatoknak, a nem illyen nép ellenben örökre csak annak lesz eszközlője, a minek eddig volt, tudnillik: az inségnek.

Meg tekintvén pedig honunk' különféle népeit, nem lehet és nem szabad titkolnunk, hogy azokon, holmi keves kivétel mellett, alig látunk egyebet a romlottság' különféle nemeinél, s hogy valamint egyéb országokban ugy nálunk is, a világ' legnagyobb s legfőbb mestersége, a földmüvelés, valamint az emberiség' legnagyobb és leghasznosb osztálya, a földmüvelő nép, elig méltatlanul feledve és megvetve van.

A mi számtalan hornyák, szoták, oláh stb. népeink nyilván mutatják szánakodásra méltó külsőjekkel egész belsőjek' szomorú állapotját, elannyira, hogy azokon honunk' testi lelki javainak csak itt ott látszanak némi árnyokai.

A közinkbe tolt, hozatott német gyarmatok minden dicséretre méltó erkölcsöt és szorgalmat mutatnak ugyan, s ha előbbi

szigorú hazájokbol hozott holmi hibáikat nálunk lerázhatják, igenis hasznos népekké válhatnak; de mivel tapasztalni lehet, hogy a bőség, miveltség nélkül, azokat is egy részről élénkíti, idomítja s erősíti, más részről erkölcseikben rontja; s mivel azok többnyire bor- és dohánytermesztésre adák magokat; koránt sem használnak annyit, mint ha gabna- és marhagazdaságra fordítanák szorgolmukat, holott természet szerint ezek teszik mezei gazdaságunk' legfőbb ágait.

A magyar nép igen idomos, becsületérző, sok erővel és természetes okossággal biró faj ugyan; de annak szép hajlományai gyakran nagyon roszra vagynak eddig elé fordítva; ugy hogy annál többnyire a csinosság és büszkeség betyársággá, az okosság ravaszsággá, az erő és hamis becsületérzés pedig zsiványsággá fajul, elannyira, hogy vagynak némelly erdősebb és magyarabb tájaink, hol a magyar ifjuság, a zsiványságot, az az, a tolvajságnak rablásnak és szilajságnak minden nemeit, nem rutnak és rosznak, hanem férfidisznek és erénynek nézi; a tömlöczöt és derest nem hogy szégyenlené, sőt mentül többet próbálta azokat, annál derekabb legénynek tartja magát s legfelebb az aprólékos lopást érzi

gyalázatnak, mert ugymond: „jóra való ember lop ökröt, lovat, disznót, nem pedig aprólékot.“

Ez mondom a magyar népmorál, nem csak számtalan pásztorainknál, de sok romlottabb helyeken a földmüvelő nép' nagy részénél is; melly népmorálnak pedig több adót fizet nemzetünk, mint a legzsaroltabb nép a maga zsarnokának.

Mert ezek a mi jóravaló embereink, nem csak ökröt, lovat szoktak lopni; de egyszersmind rabolnak és gyilkolnak is, elannyira, hogy csak egy vármegyében is esztendőnként több százezer forintra menő károkat tesznek és számtalan gazdákat örökre elszegényitnek; melly nagy károkhoz járul még az is, hogy egy megyében is több százanként dolog nélkül hevernek tömlöczökben, több ezrenként dolog nélkül élnek, a tömlöczök és pandurok' tartása miatt végtelen költségeket okoznak, s majd minden pénzesebb kereskedőt, a zsidókon kivül, az erdősebb tájaktol elrettentenek.

Nem szükség okos ember előtt az illy veszettség' számtalan kártékony befolyásait a mezei szorgalomra és egész népéletre fejtegetnem; csak az egyet jegyzem itt

meg, hogy egész marhagazdaságunk [1]) ezen veszedelmes emberek' kezében van; s reménylem, a ki tudja, melly része a marha gazdaság az egész mezei gazdaságnak, kivált a magyar gazdaságnak, érteni fogja melly lábon áll, egész mezei szorgalmunk.

Ezen néphiba nem erőtlenségből, hanem egyenest erőből folyván, a lélekismerő elhiszi, ha mondom, hogy a magyar nép mind azon helyeken, hol az valami jobb rendtartásban vagy holmi kis miveltségben részesül, igen derék nép; de mivel a miveltség nálunk igen szüken adatik, a rendetlenség pedig nagyon is sok helyen uralkodik; természet szerint illy helyeken, valamint a legtermékenyebb föld rosz munkával legtöbb gazt terem; ugy a legélénkebb nép is miveltség nélkül legtöbb erkölcsi romlottságra hajlandó.

Mivel pedig én azt hiszem, hogy a magyar népnek ezen erkölcsi romlottsága még nagyobb gátja szorgalmunknak, mint egyéb népeink' butasága; tahát nem leszen felesleg való ezen főnépünk' gyermekneve-

---

1) A marhán nem csak szarvas marhát kell érteni, mint néhol szoktak, hanem minden gazdasági barmokat a szárnyasokon kivül.

lését s egyéb körülményeit bővebben megtekintenünk [1]).

V.

Magyar paraszti gyermeknevelés.

Hogy a magyar paraszt gyerek semmi oskolai nevelésben nem részesül, vagy ha részesül, csak ollyanban részesül, mellynek erkölcsi és gazdasági tekintetben vagy igen csekély vagy semmi hasznát nem veszi, azt tudja mindenki; de hogy a magyar nép' házi nevelése is több tekintetben nagyon hibás, illik azt is tudnunk.

A magyar mezei polgár, mihelyt fija a szürt, tarisznyát és baltát elbirja, ökrésszé teszi azt. Az ökrészség pedig abban áll, hogy a gyermek az apja' avagy gazdája' ökreit éjjel nappal szanaszét legelteti s mikor csak szerét teheti azokkal lopat, az az, mások' rétében és gabonájában ökreit jól tartja.

---

[1]) Figyeltetem az olvasót, hogy Berzsenyi következő észrevételei azért szólhatnak inkább csak Dunántuliakról, mivel a más három kerületben s a székelységen nem járt. *Szerkesztő.*

Ez, első magva és oskolája a magyar tolvajságnak és rablásnak. Mert az illy ökrészgyerek minél jobb lopató, annál derekabb pasztornak nézetik s annál több szalonnát kap apjától avagy gazdájatol, s ha néha a kártételért megpálczáztatik, akkor még nagyobb kedvezésekkel kérlelik azt.

Melly szerint az illy gyerek igy kezdvén életét, a lopást, rablást nem csak természetes keresetnek és mesterségnek, de egyszersmind derékségnek is nézi, s mivel az illy ökrész avagy lovász (mert épen igy bánnak a lovakkal is) már gyerekkorában hozzá szokik egész éjjelenként, majd egyedül maga, hegyen völgyön csatangolni, majd több ökrészekkel és lovászokkal öszszeállva együtt minden gonoszságot kigondolni, lopott szalonnát, hust stb. sütni főzni, majd a csőszökkel baltázni, azoktol az ökröket majd erővel visszavenni, s ha ez nem sikerül, különféle ravaszsággal visszalopni, majd pedig illyenekért tömlöczöt és derest megkésérteni; látnivaló, hogy az illy ökrészet és lovászat, minden tekintetben a legvakmerőbb tolvajság' és zsiványság' természetes magtára.

De van a dolognak más oldala is, az tudnillik, hogy az illy ökrészgyerek, gyer-

kőcze- s legénykorában az örökös tekergést és dologtalanságot megszokván, nem csak soha jó gazda nem lesz, de sok egészen félreteszi a gazdaságot, s abbol él, hogy marháit lopatva hizlalgatja s azokon vásárokrol vásárokra nyerekedik; melly szerint nem csak másnak kárára él, de gyakran magát is egészen elrontja, holott ritkán nyerhet annyit, mellyből illendően élhetne, de egyébiránt is tudjuk azt melly következetű a dologtalan élet még a művelt embernél is, hát félvadnál.

Meggondolván tehát, hogy majd minden magyar paraszt legény, mint ökrész lovász, életének nagy részében hever, pásztorkodik, s azon kivül még minden faluban mind a parasztok, mind az urak számos pásztort, a pásztorok még számosabb bujtárt tartanak; s meggondolván, hogy ezen pásztorok egy részről a magyar zsiványságnak központját, más részről pedig, mint legdelibb erdei gavallérok a magyar legénységnek betyárpéldányait formálják: igen könnyü általlátni, hogy ennyi rosznak összefolyása a nevelésben és egész népéletben, önként szüli mind azon erkölcsi veszélyeket, mellyeket hazánk' legboldogabb tájokain s legjelesebb népén dulni fájdalommal tapasztalunk.

Igy továbbá tudván azt, hogy a henye élet legtöbb erkölcsi rosznak nemzője, nagy hibának kell látnunk a magyar paraszt nevelésben azt is, hogy a gyerek semmi mesterségre nem tanítatik, ugy hogy ritkaság magyar polgárok között még csak ollyanokat is találni, kik holmi durvább faragáshoz értenének; pedig nem csak téli időben, hanem egyébkor is elig olly ideje van a paraszt gazdának, mellyben mastani henyélése vagy korhelykedése helyett, holmi gazdasághoz szükséges mesterségeket üzhetne, a mi által minden bizonnyal, mind erkölcsi mind gazdasági tekintetben, magán igen nagyot segíthetne.

A magyar és német polgár közötti külömbség, illyen: majd minden német tud valami kis mesterséget, mellyet a gazdaság mellett nagy haszonnal üz, s ha eladásra valót nem minden készít is, de a gazdasághoz megkivántató faragást, építést, tapasztást, mórozást stb. majd mindenik tudja.

Ez egyik fő oka annak, hogy a sváb gyarmatok ugy meg tudnak nálunk gyarapodni, s olly házokat építenek, millyenröl a magyar még eddig nem igen álmadik, s innét van, hogy a magyar nem csak sok

pénzt kénytelen kiadni ollyanokért, a miket maga is készíthetne; de néha hétszámra is megakad gazdasága, midőn holmije megpusztul, mellyet sem maga nem tud csinálni, sem pénzért nem kap, vagy ha mit kap, az is rosz és drága, mert ahol szük a mesterember, ott a himpellér vagy kontár is kapós.

Ez teszi, hogy alig találkozik olly sváb, kinek minden szükséges gazdasági épületi bőven meg nem volnának; magyar ellenben alig találkozik ollyan, kinek vagy marhája ne fáznék vagy takarmánya ne áznék. Mert ha a sváb maga nem tud építeni, talál elig ahoz értőket rokonai és szomszédai között, kik rajta örömest segítnek; — a magyar ellenben nagy bajjal gyakran megszerzi az épület fát és azt utóbb ismét eltüzeli, mivel építő embert nem talál; a mi természet szerint egyik fő oka a magyar' szegénységének, valamint gyakran rosz erkölcsének is, holott tudjuk azt, hogy a szegénység csak a gyávát csüggeszti, a szilaj tüzes magyart ellenben hamar minden roszra fakasztja.

De épen illy tekintetekben nem csekély következetü hiba a magyar nevelésben az is, hogy abban az asszonyi és férfi munkák annyira elválasztatnak, hogy va-

lamint a férfi munkák pirul és alacsonyságnak tartja asszonyi munkát tenni; ugy a fejérnép is illetlenségnek nézi férfi munkába keveredni. — Melly dologválogatás számtalan esetben nem csekély dologmulasztással és hátramaradással szokott járni, s azon kivül igen hajlandó vagyok hinni, hogy ennek béfolyása van a nép' jellemébe, olly béfolyás, melly egy hadra nevelt népnél hasznos lehet ugyan, de koránt sem egy szorgalmas polgárnál.

Szép nemzeti bélyegre mutat az ugyan, hogy a magyar a gyengébb nemnek csak a könyebb munkákat, a férfinak pedig csak az erőt kivánó dolgokat adja; s megvallom valami barbariest látok abban, midőn a német, hölgyével és leányával csépeltet, kaszáltat, szántat stb. noha más részről meg kell azt is vallanom, hogy a német szorgalom' nagy részét épen az teszi, hogy mind a két nem minden munkában egyenlőn részt vesz [1]), s mig a magyar teletszaka

[1]) Heves vármegye mátrai járásában 1842ben nyárutóban, zabaratóul csupán palócz asszonyt leányt láttam; egykét ember (miként ezek mondják férjeiket általában a férfit), csak kévébe kötötte körülök, vizbe áztatott szalmatekerccsel s csomóba rakta. Több család, osztatlanul él itten mind együtt 20 egynehány tagával is, kik kö-

csak dohányzik és furuglál, addig a német az asszonyokkal együtt fon, köt, varr [1]) stb. a mi igen is egészen más következetü, mint a furuglaszó.

Illy formà hiba a magyar nevelésben az is, hogy a figyermek igen keményen neveltetik, ugy hogy mig a német a maga fijának naponként háromszor meleg ételt és éjjelre meleg párnát ád, addig a magyar fi többnyire csak kenyeret és szalonnát eszik, nyáron az ég àlatt és földön, télen pedig

---

zött a legidősebb férfi a gazda s ez osztja fel a munkát, ki mit tegyen. A pétervásári határon, hat némbert láték aratni zabföldön, két vitorla vala felszegezve csecsemő fedezőjeül, s ez náluk épen a vitorla, mindenik körül pedig egy figyerek „dajka" névvel. „Hát menyecskék (igy szólitám meg őket) magok is férfi nélkül aratják a zabot, miként a bodonyi, leleszi határon láttam." Igeen (felelé az egyik igazán még csak menyecske, pedig szép menyecske) nálonk ez emberek e munkát csak nekünk hagyják, ők magok, most rozst hordànak, osztég szántanak.

E szorgalmas, jó indulatu palócznép más eszmékre is vitte volna Berzsenyit.

Szerkesztő.

[1]) Engemet, midőn a szászkirályságban, egy őrfőnél (Hauptwaehe) kapczát kötni láttam a szász katonát, kaczagás fogott el, s talán nem csak szokatlanság miatt. Minden fajt, a természet maga int munkájára. *Szerkesztő.*

az istálóban hál és csak akkor fekszik párnán, mikor megházosodik; a mit pedig koránt sem szegénységnek kell tulajdonítani, hanem csak valami régi szokásnak, mert tudjuk, hogy a magyarnak elig ennivalója van, párnája pedig semmi nemzetnek annyi nincs mint a magyarnak.

Egyébiránt ezen szokásra szinte azt kell mondanom, a mit az imént említettre mondék, azt tudnillik, hogy az illy kemény nevelés igen czélirányos ugyan hadi emberre nézve, mert az igy nevelt legény kétségkivül könyebben kiállja a hadi élet' terheit, mint a kényes nevelés által ellágyult; de mivel a kemény nevelés nemcsak keményíti, hanem egyszersmind vadítja is az embert, a szilajság pedig a fentebb miveltség és szorgalom' czélaival igen ellenkező; tahát ezen czélokra nézve csak ugyan hibásnak kell mondanunk a kemény magyar nevelést [1]).

Szembetűnő végre az is, hogy a magyar nép a vallásban felette hideg, elany-

---

[1]) Én kivánom, hogy igen jól éljen a magyar urbéres, de ohajtom, hadd maradjon, ezután is kemény spártai nevelésű. Csak eszfejtest hozzá valót, erkölcsi fogalmat neki tisztát, s akkor ezekben is kemény leszen. *D. G.*

nyira, hogy a tótok' és németek' buzgóságát nem hogy követné, de azt még nyilván csufolja. Melly hidegségnek okát pedig ismét a nevelésnek kell tulajdonítanunk; mert tudjuk azt, hogy a magyar épen olly vagy gyakran sokkal jobb szentegyházi és iskolai nevelésben részesül, mint a buzgó tót és német népek.

Meggondolván pedig, hogy a népnél a vallásnak az erkölcsre, s az erkölcs által az egész népéletre, melly végtelen befolyása van; nem kétlem a magyarnak ezen tulajdonságát is felette ártalmasnak állítani; mert valamint a vakbuzgóság megzavarja a nép' értelmét, ugy a vallástalanság is megrontja annak erkölcsét, s egyedül értelme s erkölcse tisztaságából foly annak egész polgári tökélye és emberi boldogsága.

Igy szinte szemügyre vévén a nemesi nevelést, mit látunk abban egyebet különféle czéltalanságoknál? Ugyan is, a nemes ifju épen azon korában, midőn annak a szülői figyelemre és fenyítékre legnagyobb szüksége volna, s midőn annak a mezei gazdaság' komoly és nehéz mesterségére leginkább szoknia kellene, távol szülőjitől, romlottsággal teljes városokon betyárkodik; hol a helyett, hogy az életre és gaz-

daságra szolgáló tudományokba vagy jobb erkölcsbe avattatnék, többnyire ollyakat tanul, mellyek a terhes nevelés által kiürült atyai gazdaságot még inkább kiüritik.

Mert az illy ifju a gazdasághoz semmit nem tudván, a városi mulatságokhoz ellenben nagyon is hozzá szokván, azokat majd falurol falura, majd erdőről erdőre hajhássza, majd pedig magát hivatalra adja; s mind igy mind amugy az unalmas gazdaságot vagy egy korhely ispánra vagy egy zsivány hajdura bizza.

Az illy gazda aztán ha valami félcsuda által gyarapodni kezd is, csak akkor szokott az történni, mikor már az éledni kezdő gazdaságot ujra elkezdi a nagy költséggel járó gyereknevelés fojtogatni; illyenkor pedig már elig boldog a gazda, ha falurol falura, erdőről erdőre nem kell hitelezőket hajhásznia, holott eligszer tapasztaljuk azt, hogy az olly nemesek, kiknek több gyermeket kell városon tanitatni, többnyire tenkre dülnek.

Illy okok' következete az, hogy nemzetünk' ezen fontos osztályának gazdasága legroszabb lábon áll, s leginkább csak ott láthatunk holmi rendesb gazdaságokat, hol a nagy birtok, mind a gazdaság' nagy tudományában jártas tiszteket, mind pedig

a szilaj nép között a rend' fentartására elegendő hajdukat tarthat. Mivel pedig a nemesség' nagyobb része sem ezt nem teheti, sem maga a gazdaság' tudományába avatva nincs; természet szerint annak gazdasága még ugy sem áll, mint a gazdaságban nevelkedett parasztté.

VI.

Népképzeti elvek.

Hogy hazánk' népeinek soknyelvüsége valamint a szükséges közlekedést népeink között, ugy az egész miveltség' terjedését, és az által nem csak az egésznek, de leginkább számos idegen nyelvü néptársainknak boldogságát nyilván gátolja, olly világos igazság, mellyet csak olly tudatlan tagadhatna, ki sem a népélet' létszereiröl soha nem gondolkodott, sem a mi aljasodott népeinket nem ismeri.

De ugyanazért szintolly világos igazság az is, hogy ha népeinket valami miveltség' áldásiban részesíteni akarjuk, első gondunknak kell lenni: minden idegen nyelvü népeinket hazánk' főnépével nyelvben és ruhában egyesíteni.

A csinos magyar nyelv és ruha már nagy idomítás, nagy miveltség lenne ezen szegény népeknek; a mit magok is igen éreznek, mert örömest magyarokká lesznek, ha lehetnek. Nem szükség itt azon ellenvetésre ügyelnünk, hogy a német és tót nyelv a könyvekben szintolly csinos vagy csinosabb mint a magyar; elig itt az, hogy ezen mi svab népeink' nyelve csak romlott zagyvalék, a magyar népnyelv ellenben olly ép és csinos valamint az írásnyelv; és egyébiránt is teljes olly lelkes tulajdonságokkal és közmondásokkal, melylyekben nagy életbölcseség van szőve, melly minden bizonnyal a nép' egész szellemét arra fordított gond után jóltévőleg intézi.

Igy a ruhának is nagy béfolyása lévén az emberi érzelmekre, kérdést nem szenved, hogy minden nemmagyar népeink a szép magyar népviselet által sokat nyernének. Mert bizony egészen másként érez az ember maga iránt, mikor magát csinos öltözetben csinos embernek látja, másként pedig, mikor a csuf gunyában magát vázunak látja és érzi; érzi pedig, mert ugy hiszem lehetetlen az embert annyira elbutítani, hogy ezt ne látná s ne érezné; s ha érzi, várhatunk-e attol olly néperényeket, mellyek egyenest az ön- és becsületérzés' szüleményei?

Bámulva láttam, hogy a közinkbe falurol falura járó karpatusi tót még most is az embernek kezét lábát csókolja, s minden csekély ember előtt a földet nyalja; melly alacsonyságra koránt sem vetemülne, mihelyt meg magyarosodnék; a mit a magyarosabb tótokon nyilván láthatunk, valamint látjuk azt is, hogy ezek és a magyarok nem is engedik magokat annyira nyommi, mint amaz; mert természet szerint nem csekély nyomoruságnak oka az, mikor a szegény paraszt a maga uraival és birájival még beszélni sem tud.

Ezen előszámlált igazságokat érzik az okos svábok; mert tapasztaljuk azt, hogy ha azok igen nagy tömegben nem szállanak egy helyre, igen rövid idő alatt tiszta magyarokká változtatják magokat. De mivel az illy általváltozás nagy néptömegeknél önként nem mehet; természet szerint csak ugy képezhetjük különféle nyelvü népeinket magyarokká, ha azoknak minden népesb helyeken országos intézetek és segedelmek által olly néposkolákat rendezünk, mellyekben azoknak mind a két nemen lévő gyerekeik, csinos magyar öltözetben, a magyar nyelvre, a gazdasághoz szükséges tudományokra és mesterségekre mind addig tanítatnak, mig tökéletes ma-

gyarokká és hasznos polgárokká idomulnak, s ez lenne aztán Mohács' egyik gyógyszere.

A mi pedig magyar népünk' hibáit illeti, bőven tapasztaljuk, hogy azoknak orvoslatára szokott törvényeink és rendtartásaink közel sem elegendők, sőt ugy látszik azok mellett a néperkölcs naponként romlik; s tapasztaljuk, hogy a szilaj magyart a tömlöcz és kinzás nem hogy jobbítaná, hanem inkább roszabbítja. Mert a tömlöczben száz meg száz gonoszokkal jövén ismeretségbe és barátságba, még inkább ott avattatik egészen az ugy nevezett zsivány czéhbe és diplomatikus emberek közé [1]). Melly szerint példa sincs arra, hogy az illy emberek megjobbulnának; azt ellenben csak Somogyban is több izben láttuk, hogy a több esztendeig raboskodók, kiszabadulván a tömlöczből, már a kaposvári határ körül elkezdtek lopni és rabolni. Hogy pedig a tömlöcz és bot, holmi csekély különbséggel, mindeniknél csak illy foganatu, igen jól tudják, kik ezen embereket közelebbről ismerik.

---

[1]) Igy szokták nálunk tréfásan a tömlöczöt próbált zsivány pásztorokat nevezni.

Ezért köz ohajtás az már a nemzet' józanabban gondolkodó részénél, hogy az éjszakamerikai statusok' fenyítő rendszerét hazánk is minél előbb fogadná el. Mert ki nem látja azt, hogy a gonosztevőket igy magok munkája által tartatni, szorgalomra és rendes életre szoktatni, s utóbbi élelmükre valót velek szereztetni, egészen emberibb és czélra vivőbb fenyíték, mint azokat összefogdosni, összekinozni, s ugy elereszteni, hogy még az uton kénytelenek legyenek lopni. És vajjon mi lehetne reánk nézve hasznosabb, mint az illy jól elrendelt munkaházak által kézmüveink' szükét némüleg pótolni? Az illy munkaházak szoktathatnák népünket különféle hasznos mesterségekre, mellyekre az magát önként soha nem adja, s mellyek nélkül nemzeti gazdaságunk örökre igen hiányos leszen.

De mivel a romlottság nálunk annyira elhatalmazott, hogy a zsiványokat nem csak minden csárdán, tanyán és faluban terített asztal várja, de gyakran még az urak is kénytelenek azoknak adózni; s mivel ez attol van, hogy azokat senki bántani nem meri, tudván azt, miként azok előbb utóbb a tömlöczből kiszabadulnak s akkor boszut állanak; tahát ugy látszik,

hogy nekünk, a munkaházakon kivül, még olly rabgyarmatokra is volna szükségünk, mellyekbe a romlott emberek örökre deportáltatnának, mert mig azokat a néptől egészen külön nem választjuk, addig az erkölcs' jobbulásárol gondolkodni sem lehet.

Egyébiránt pedig szükség volna minden büntető törvényeinket és polgári rendtartásainkat jobban a nép' jelleméhez szabni, p. o. minden legkisebb lopást a legnagyobb keménységgel büntetni, a pásztorozást minden lehető módon fogyasztani, minden gyanús embert a pasztorságtol eltiltani, minden tolvaj' és egyéb gonosztévő' bemondójának és megfogójának nagy jutalmat adni, a népet czélirányos miveltség által szelidíteni, az ifjuságot rontó asszonyokat és zsidókat [1]) városokba szorítani,

---

[1]) Tisztelet becsület a becsületes zsidóknak; de meg kell vallani, hogy a szegény falusi zsidók többnyire olly egészen romlott szivű népcsalók és orgazdák, hogy azokat a nép között megszenvedni, vagy még azokkal *bort* és *hust árultatni* csupa veszedelem; mert igy épen alkalmat adunk nekik az orgazdaságra; s lehet félni, hogy igy azok naprol napra szorosabb szövetségbe keveredvén zsiványainkkal, azokat még olly rablásra is vezetik, millyenről azok gondolkodni sem tudtak volna, mellyre pedig nálunk már vagynak is példák. *Berzsenyi.*

s valamint a faluk' elöljáróit, úgy egyéb tisztviselőket is minden rendtartási kötelességeik' elmulasztásaért, nem csak szokásunk szerint megpirongatni, hanem komolyan és szigoruan megbüntetni. Mert bizony egyik legnagyobb veszélye az emberiségnek a hamis emberszeretet, melly midőn a gonoszoknak kedvez, a jókat bünteti.

VII.

Mesterségi és kereskedési hiányok.

Valamint a mi svábaink leginkább csak azért jobb gazdák mint a magyarok, mivel a mezei gazdaságot holmi mesterséggel és kereskedéssel kötik össze; ugy egy egész ország' mezei gazdasága is csak ugy emelkedik tökélyre, ha azt tudományok, mesterségek, kereskedés egymással kezet fogva gyámolják.

A zsidókat nálunk ugy csak átaljában majd mindennek neki szabadító, 1840-beli XXIX-dik törvénnyel, látom, Berzsenyi sem elégedett volna meg. *Döbrentei.*

Mikor ellenben a mesterségi és kereskedési szorgalmak, vagy eliggé nem gyámolják, vagy tán nyomják is a mezei gazdaságot; akkor az egész nemzeti lét csak ollyan mint egy sáppadt czifra dáma, ki felpiperézi ugyan magát külföldi cziczomákkal, de annak gyomrát az erőtlenségi nyavalák' minden neme fojtogatja.

Illyen pedig a mi egész álladalmunk. Mert nem elig az, hogy a magyar mezei gazda, a mesterségek' szüke miatt, mindent drágán s többnyire mindig roszat kénytelen venni; de még az a nagy veszély is pusztítja azt, hogy földünk' legtöbb jövedelme külföldi árukra kél, melly a nemzettöl örökre elvész; s nem elig, hogy a nemzet maga kereskedést nem űz és a rajtunk nyert pénz olly idegen kezekbe megy, mellyekböl mezei gazdaságunkra soha semmi vissza nem szivárog; de még az a nagy rosz is nyom bennünket, hogy a külföldi csecsebecsét nagyon is szeretjük, mellyekböl természet szerint önként foly mind a pénztelenség mind a rosz gazdaság; mert valamint mindennek, ugy a mezei gazdaságnak is pénz a lelke.

Ugyan azért ideje volna, hogy a naponként szegényedő nemesség e részben magárol gondolkodnék, s ha az ember és

pénz' szüke miatt gyárokat nem állíthat [1]), legalább alakítana magából holmi keres-

[1]) Valahányszor a magyar gyapjut kivivő roppant nagy szekerek vontatása neszét hallom a hidrol ablakomban, mindig szégyellem magamat, hogy magyar vagyok, az az, még eddig olly nemzet tagja, melly csak hagyja jőni s mulni az időt, baj ellen gondolkodás és cselekvés nélkül. Valahányszor ugymint sokodalom van Pesten, töprenkedik a gyapját eladni akaró ursereg, panaszol, mint kémlel és filymál a külföldi vevő; látja, hogy szűretel a zsidó, miként van neki markában már eddig is az ország; — de mint nyugszik meg a gyapját eladott csak hamar egy „*hála istennel!*" hadd gyühüzze a hosszú kék inges kocsis, csengős nagy lovait a hid átkozott kapaszkodójánál. A kép tehát erröl ez: Nekünk magyaroknak, íme van termékünk, kérünk titeket, angolok, németek, zsidók, vegyétek meg; hanem, mivel nekünk nincs honbeli gyár fenntartásához lelkületünk; osztán hozzátok be a posztót, hogy általatok meg ruházkodhassunk. Vagy másként: ugyan adjatok elég pénzt szükségeinkre, hiszen a mi fennmarad, azt majd megint nektek adjuk, nektek hányják asszonyaink, gyárműtökért.

Irja csak alá fél millió magyar a Fejér és Tolna vármegyei egyesületet s birjon eleinte erkölcsi erővel is a csak honi készülmény vásárlatához; de álljon egyesületba a magyarországi gyáros, müvész, kézi müves is azon kötelezésével, hogy müvének tőle telhető jósággal készítésére becsületét köti le s igy a rászedni akaró, a hanyagon dolgozott, hirlapokban is kihirdettetése iránt maga előre megegyezzék, akkor majd elé-

kedő társaságokat, a mihez minden bizonnyal meg van érve, csak kezdő legyen.

Való ugyan hogy kereskedésünk' körülményei nem igen kedvezők. De nem is azt akarom én mondani, hogy angolok legyünk, elig volna nekünk, ha egyszer csak azt tehetnők is, hogy ne lennénk egészen a zsidók' zsebében; a mit pedig megtehetnénk, mihelyt egyesületekbe lépnénk, mert minden testben rejtezik gyógyerő, csak azt felfedezni és munkáltatni kell; különben pedig ha olly szabad lesz is kereskedésünk, mint az angolé, ha magunk nem kereskedünk, csak azok maradunk a mik voltunk, mert nem elig a szabad kereskedés, hanem szükség hogy a nemzet maga kereskedjék, különben mások használják azt.

Használni kell tehát azt a mi van, és ugy a mint lehet; lehet pedig, mert én ugy hiszem, hogy azon pénznek, mellyet az idegenek, minden vámaink mellett is, rajtunk nyernek, csak felét magyar erszényekbe rakhatnók is, minden bizonnyal rövid idõn más arczot venne magára mind

---

tűnik mi bőséges pénzforrás fakad itthon e hazában. És akkor enbecs érzete támad az emberben azon, hogy igy intézkedni tudó nemzethez tartozik. *Szerkesztő.*

erszényünk mind mezei szorgalmunk, de még egész szellemünk is, a mi pedig illy tekintetben fontosabb az erszénynél.

Ha pedig a nemzet, sem kereskedni, sem gyárokat állítani nem tud, akkor szükség annak a fényüzést határokba szorítani: mert nemzetünk' képzelmes szelleméböl önként foly a fényüzésre való nagy hajlandóság, melly nálunk olly nagy is, hogy nem csak nemeseink többnyire értékeiken felül pompáznak, de még a magyar köznép is anynyira módiz sok tájon, hogy a paraszt aszszonyok' és leányok' ruháját csak a szabás választja meg az uri asszonyokétol; valamint a legények is már mast nem elígednek meg az elóbbi férfias öltözettel, hanem külföldi selyem nyakravalókat, külföldi tarka és erőtlen szövetekböl készült mellényeket stb. kezdenek viselni.

Melly szerint ha addig is pénztelenek voltunk, mig csak a fő rend pompázott, vajjon mik leszünk akkor, ha a milliók is külföldiskedni kezdenek? Valóban könnyű a felelet.

A fényüzés hasznos lehet ott, hol annak szükségeit vagy egészen, vagy legalább nagyobb részben, honi szorgalom szerzi; mert itt nem egyéb az mint a pénzforgás' gyorsítója; de midőn az ekeszarvon kivül

alig van egyéb a nemzet' kezében és mégis külföldiskedik, akkor valójában a pénzforgás olly gyors, hogy azt nem kezünkkel, de még szemünkkel sem foghatjuk meg, s gyakran minekelőtte learatnók a buzát, már annak ára London körül jár.

A divat és fényüzés még a módi szerekkel bővelkedő országokban is nagyon elerőtleníti a nemességet; de ott a benmaradó pénz, majd gazdag haszonbérlők által, majd más utakon vissza szivárog a mezei gazdaságra; nálunk ellenben csaknem az egész mezei gazdaság, pompával, divattal és pénztelenséggel küzködő nemesség' kezében veszelődvén, azt csak a legdivatosabb uzsorák cziczomálják fel néha; de az illy cziczomák csak Kentaurusz' ruháji Herkuleszen.

A barbar divat és fényüzet olly zsarnokai a nemességnek, mellyek annak nem csak minden ajtait és ablakait, de minden léptét és falatját török adó aló vetik, s ezáltal egész életét és gazdaságát örökös pénztelenséggel kinozzák még ott is, hol a honi szorgalom a veszélyt enyhíti; hol pedig azt sem enyhíti, ott természet szerint a nemesség nem egyéb, mint azon barbar zsarnokok' czifra ispánja.

VIII.

Hamis gazdasági szellem.

Nemzetünknek mindenkor egyik fő és igen szép szellembélyege volt az, hogy mindenben, nem annyira a hasznosra, mint inkább a szépre, s a szépnek nemei között pedig főként s férfias és pompás szépre szokott ügyelni, melly szellembélyeg igen nyilván szól nem csak az egész nemzeti viseletből, de még a magyar gazdasági barmokbol is, a mit nem csak a pártalan szépségü és pompáju szarvas marha és szép ló, de még a nagy villás szarvu magyar juh és hoszu, sima, fejér, kanyult fülü disznó is nyilván mutat.

Igy nézze meg akárki a magyarnak ökör- és lóhajtását, összehasonlítva egyéb nemzetek' ügytelen hajtásaikkal; látni fogja e részben is a magyar szellem' egész nyilatkozatát; s látni, hogy a magyar inkább képzelmes, mint számolgató nemzet. Melly nemzeti tulajdonság nagy hivatal ugyan a legszebb emberiségre; de gazdasági tekintetben, ha csak különös okossággal nem párosul, gyakran kártékony szokott lenni. Mert a képzelmes vagy phantaziás ember csak ugyan gyakran közelít a phantasztához, s ha legtisztább ésszel, s legnyugot-

tabb lélekkel van is, még sem tud olly huzamos, olly hideg és pontos latolgató lenni, mint a phantaziátlan vagy képzelemtelen.

Innét van, hogy a hidegebb s gyakran nagyon is tajbász svábok (mazna németek) között, sok takaros, pontos, minden legkisebb szegre és szalmaszálra ügyelő gazdákat lelünk, millyent a magyarok köztt hasztalan keresnénk. Mert a magyar többnyire, kivált fiatalságában, majd gazdaságát feledve másutt kalandoz, majd ha gazda akar lenni, nem elígszik meg azzal, hogy csak takaros jó gazda legyen, hanem egyszersmind nagy és czifra gazda is kiván lenni, a miből aztán számtalanszor nagyon is ellenkező szokott kisülni.

Innét van, hogy Columellátol is ajánlott ezen bölcs intés: „*exiguum colito*“ tán semmi nemzetnél annyira feledve nincs, mint nálunk; ugy hogy felette kevés találkozik a magyar gazdák között ollyan, ki ezen józan és hasznos gazdasági elvet igazán értené és követné. Sőt igen gyakran azt látjuk, hogy azok majd mindig több marhát tartanak, mint a mit illendőn tudnának tartani; s majd mindig több földet akarnak munkálni, mint a mit illendő szorgalommal munkálni győznének. Melly nagy czéltalanságnak elíg gyakran is ta-

pasztaljuk azon szomorú következéseit, hogy a sok roszul tartott marha, haszon helyett bőrével, a sok roszul munkált föld buza helyett gazzal, s az egész nagy gazdaság nagy szegénységgel fizet.

De az illy erőltetett hamis nagy gazdaság, nem csak a gazdát szokta megrontani, hanem sokszor megrontja a jobbágyokat is. Mert az illy gazda minden földeit maga akarván munkálni, nem csak jobbágyinak elegendő földet nem ád, de azokat kénytelen gyakran zsarolni s az által elerőtleníteni és aljasítani.

Pedig minden nemzet' példája bizonyítja, hogy nemcsak a gazdaságnak de a földnek egész becse, a földmüvelő nép' miveltségével, gazdaságával együtt nő és fogy; s bizonyítja, hogy egyedül az illy nép emelheti mind az egyes, mind az egész nemzeti gazdaságot olly fenebb virágzatra, mint azt több mivelt országban látjuk, de látjuk néhol hazánkban is.

Mert vagynak tájaink, hol a magát jól biró szorgalmas jobbágy annyi esztendei haszonbért ád a földért, mennyit azért másutt még örökben sem adnának; s vagynak olly sváb faluink, hol az uraságnak nem hajdukra, de még hajdura sincs szüksége; hanem bémegy az öreg biró a tiszthez s megkérdi hány embert állítson.

Illy helyeken lehetne aztán a sok birói zárok' nyitásáról gondolkodni; nem pedig ott, hol a nép' ostobasága és szegénysége miatt minden tavasszal éhség van, s a legnagyobb dolog' idejében a jobbágy csak üres hasát mutatja a hajdunak.

Mivel pedig az illy népveszély más részrül azon fonák okoskodásbol is ered, melly szerint sokan azt hiszik, hogy minél butább a nép, annál hasznosabb: kérdést nem szenved, hogy ezen balvéleményt is ugy kell tekintenünk, mint nemzeti szorgalmunk egyik legkártékonyabb pusztítóját.

IX.

Durva bánás a jobbágyokkal.

Valamint többnyire minden emberi szépnek és jónak, ugy a népszorgalomnak is, egyik fő ösztöne és rugója a becsületérzés. Ez teszi a vitéz előtt a halált könnyüvé, az izzadó munkás előtt a nehéz dolgot játékká, s ez teszi, hogy az, minden nagy terhei mellett is, nem elígszik meg a szükségessel, hanem szünet nélkül többre törekedik.

De mivel e jóltevő ösztön csak ugy munkálhat élénk erővel a népben, ha azzal emberileg bánunk, s az által éreztetjük vele emberi méltóságát, és feledtetjük szolgaságát; nagyon szükség kimondanunk, hogy az a mód, mellyel sokan köztünk jobbágyaikkal bánni szoktak, épen nem dajkája ezen jóltevő ösztönnek.

Mert ha meggondoljuk, hogy néha a legcsekélyebb tisztviselők vagy uracskák is a népnek semmi becsületet nem adnak, hanem azokkal szabadon gorombálkodnak, még az elöljárókat is tézik, lehuzatják stb. épen nem lehet csudálnunk, ha illy durva bánásmód mellett a népben a becsületérzet s azzal együtt a néperény' legszebb nemeit elfojtva látjuk.

Holott igen természetes az, hogy illy bánásmód által, a nép magát megvetettnek látván, abban minden becsületérzés elfojlik, s végre a gyávább nép önmagát is megveti és egészen elhagyja, a mit szegény tót népeink igen nyilván mutatnak; ha pedig a nép szilajabb, akkor abban az illy bánásmód, az egész becsületérzést felforditja, meghamisitja és gonoszitja, hogy az illy ember nem a jóban, hanem a roszban keres becsületet, mint ez magyaraink között bőven tapasztalhatni.

Ezért minden nagy gazda, valamint minden nagy vezér a népszerüséget, népeikkel való szép bánást mindenkor fontos dolognak nézi; mert ezek nem csak összeférnek a legszigorubb fenyitékkel, de azt némüleg még erősítik is, épen azért erősítik, mivel enyhítik. Lehet az embernek parancsolni, de nem azt megvetni és lealacsonyítani; mert a megvetés az alacsonyt még alacsonyabbá, a becsületérzőt pedig ellenséggé teszi. Az ember mind a nyeregben mind az eke mellett érzi a maga méltóságát, s tud az mind ott mind itt minden lépten nyomon használni és ártani mihelyt akar, akar pedig mihelyt szeret vagy gyülöl, s nagyon balul gondolkodik, ki többet vár a gyülölettől, mint a szeretettől.

Minden emberi társaságnak és szövetségnek boldogító lelke a szeretet, s ez teszi még az uri és szolgai viszonyokat is boldogitókká, s lehet tapasztalni, hogy a jobbágy a maga tartozásait nem csak örömest megadja a vele szeretettel bánó urnak, de azt még ajándokozza is, valamint ellenben tapasztalhatni azt is, hogy a vele roszul bánót gyakran megboszulja.

Igen érti a nép, hogy nem lehet mindenki ur; de érzi azt is, hogy a szegényt megvetni és gorombasággal illetni senki-

nek oka, joga nincs. Nem oknélkül voltak tiszteletben a bölcs rómaiaknál a saturnaliák, valamint a görögöknél a sok népmulatságok; de nagyon szép bélyegvonal a spanyol fő rendnél is az, hogy ott a cseléd, dolgát végezvén, az urakkal szabadon társalkodik.

X.

Falusi faépületek és azok sürüsége.

Tudván azt, hogy minden a mi a földmüvelő népet szegényíti, az egyszersmind az egész mezei szorgalmat gátolja; tahát kétségkivül gazdasági szorgalmunk' hátramaradásának okai közé tartozik az is, hogy földmüvelőink' épületei felette roszak és ugy össze vagynak tömve, mintha nálunk a föld olly szük és dráma volna mint Londonban.

Sok drága időt és erőt megemészt az nálunk, hogy nem csak a parasztoknak, de a kisebb uraknak is épületi olly romlékonyok, hogy azokat szünet nélkül tatarozni s ujra meg ujra építeni kell, a mi mindenkor a gazdaság' nagy hátramaradásával szokott történni, annyival is inkább,

mivel a gazda nem pénzzel, hanem maga erejével kénytelen épiteni.

De azon kivül sok veszélynek és inségnek oka az is, hogy az épületek' sürüsége miatt sok falu porrá égvén, a közjó' nagy kárával számtalan javak füstbe mennek, számtalan jó gazda utolsó szegénységre jut; mert még az a rosz szokás is többnyire megvan a falukon, hogy minden takarmány és marha, házak' tövében tartatik, melly szerint tűz esetében a gazdának csak rajtavalója marad.

Egész szivből kell tehát ohajtani, hogy e részben is valamelly bölcs törvény segéljen a népen; mert bizony számtalan nyomoruságot okozó fonákság, az embereket ugy összebujatni, kivált olly országban, hol a földnek nagyobb része munkálatlan hever, hogy évenként ezer meg ezer polgár' vagyona szerencséje tűz' martaléka legyen. A bölcs görögöknél még a méhházakra is ügyelt a törvény, s meg volt határozva, hogy egyik méhház a másikhoz három száz ölnél közelebb ne legyen. Hát nálunk nem volna-e méltóbb ok legalább a házakra ügyelni s azoknak illendő tért rendelni? s ha a milliókat elseprő tüzi veszedelmeket el tudnók is feledni, nem elegendő ok-e csak az is, hogy számtalan he-

lyen az emberereknek még kis kertjük sincs, ugy hogy nem csak a parasztok, de sok helyen még a magyar szent korona' tagjai sem tudnak fokhagymát termeszteni?

A mi pedig a falusi épületek' romlékonyságát illeti, mivel az leginkább onnat van, hogy magyarok között az építeni akaró, pénzen sem kapván építő mesterembert, csak maga kénytelen utva futva, és ugy a mint tud, holmit összeaklálni; tahát felette hasznos volna a székelynek azon bölcs szokását, melly szerint ott a gazda, ha építeni akar, vendégséget ád a helybeli gazdáknak, s az egész község egyesült erővel, egyszerre felépíti annak házát, a magyarok között is törvény által divatba hozni.

Melly jó szokást, ugy hiszem, még jóltévőbbé lehetne intézni olly formán, ha az építő, a vendégség helyett a község' munkájának árát a falu' közpénzéhez adná, vagy ha le nem fizethetné, arrol annak kamatolna. Mert igy nem csak az építők' gazdaságai sokat nyernének; de idővel a falusi köztárok is ugy megnőnének, hogy azokkal a község több esetben nagyot segíthetne magán, s haszon volna csak az is,

hogy igy a nép, összetartásra s egymásnak gyámolására szoknék [1]).

Igy az épületek' romlékonyságára nézve; miért nem lehetne azt törvénnyé tenni, hogy minden ezután épülendő falnbeli házak, kőből vagy mórbol és cserépfedélre legyenek? Mert ha ezt a szegény svábok a legmeddőbb helyeken is megtudják tenni, miért nem a gazdagabb földön lakó magyar? De mivel a nép annyira függ szokásaitol, hogy az, ha magára hagyatik, örökre csak az marad a mi volt; tahát szükség azt e részben is a maga javára szorítani és segíteni, olly formán, hogy minden falunak kötelessége legyen esztendőként az üresebb tavaszi időben nehány napon bizonyos számu téglát, válogot és cserépsindelt közerővel vetni, s az ifjak' nagyobb részét az építéshez kivántató mesterségekre nagyában megtanítatni, kik aztán a törvényhatóságok által meghatározott forma és ár szerint építenék a paraszt házakat. Mellyekre

---

1) 1841b. jul. 16d. valék jelen, Kézdi szentléleken egy arató estélyen, mellyet az oláh után a székely is kaláká-nak hí. Székely pogácsa, fenyővíz és pálinka s tánczs, volt a munkadij, mellyet a gazda adott. S az igy együtt tartók sorra szokták végezni egymás aratását. *D. G.*

nézve csak azt jegyzem meg, hogy a kéményes konyhákat koránt sem kell szaporítani, mert a tapasztalás mutatja, hogy a füstös avagy kéménytelen konyhák által igen ritkán történik tüzi veszedelem, a kéményesek által pedig nagyon is gyakran. — De nagyon hasznosak a füstös konyhák annyibol is, mert azokbol a füst megjárván a háztető' minden fáját, azokat majd romolhatatlanokká erősíti, a hélat [1]) legjobb hus-, hal- és sajtfüstölővé teszi. — S azonkivül a meleg füstös konyha igen egészséges téli szobául is szolgál.

XI.

Czéltalan szőlőszaporítás.

Minden körülményeink szerint a nagyobb szőlőgazdaság, csak ott lehet nálunk illendő haszonnal járó, hol tartásra és eladásra való jó bor terem és a gazdaság'

---

[1]) *Hél* van valósággal Berzsenyi saját kezével, *héj* helyett; a mi, Erdélyben: hiú. Somogyban tehát ház héj, *l* és *j* közötti betűcserével mondatik, mint Nógrádban emelet helyett: emejet.

Szerkesztő.

fontosabb ágai elegendő munkát és élelmet nem adhatnak. Hol ellenben vagy elíg, vagy felesleg is van mező a néperőhez képest, ott minden nagyobb bortermesztés több tekintetben felette káros, mind magára a bortermesztőre nézve, ki a gazdaság' ezen legcsalókább s legfőbb munkát emésztő ága miatt annak szükségesb és hasznosb ágait illendő szorgalommal nem üzheti; mind azon jobb bort termő tájakra nézve, hol leginkább csak szőlőgazdaságból élhetnek az emberek, kiknek borait ócsítja [1]), s az által a szorgalmat ott is csüggeszti.

Igy foly pedig nálunk felette sok helyen a szőlőgazdaság, népünk' és mezei szorgalmunk' nagy kárával. Számtalan buzaföldet csigertermésre bitanglunk még ott is, hol a néperő nem a mezei fentebb szorgalomra, de még a magyar félnomadságra sem elegendő.

Melly czéltalanságot annyival inkább is kártékonynak kell mondanunk, minthogy silány borkereskedésünk miatt, vagy

---

[1]) Volt irva *oltsitja*, de a gyök nem: olt vagy olts, hanem csak *ó*. Ehhez megyen a kicsinyitő *cs* rag, s lesz ó-bol ócs, *ka* és *u* raggal meg, ócs-ka, ócs-u, a mi egy, ócsó-val. *Szerkesztő.*

örökre föld alatt kell borainkat hevertetnünk, vagy jobbágyainkkal ócsón megitatnunk. A mi sokak előtt sok hasznot látszik ugyan hajtani; de én ugy hiszem, az illy hasznocska még koránt sem elegendő kárpótlása annak, hogy a korhelységre egyébiránt is igen hajlandó nép, a bortermesztés által, még korhelyebbé lesz, a legszorgosabb időben is szőlőjében pepecsel és iszik, a mezőt pedig vagy béresre vagy Istenre bizza.

De mivel a szőlő honunk' áldott földének egyik legnemesebb terménye, illik hogy olly módrol gondolkodjunk, melly szerint azt mezei gazdaságunk' kára nélkül is bőven termeszthessük. Illy mód pedig az olaszországi lugasozat, mellynek egész munkája tavasz' elején végződvén, a mezei gazdaság' fontosabb ágaival legkevesebb ellenkezetbe nem jő, holott annak egész munkája csak abban áll, hogy az élőfára felfutott szőlőtőkének hibás vagy szükségtelen vesszejit tavasszal leszedjük, a leghosszabbakat pedig egyik élőfárol a másikra eregetjük, vagy a két fárol össze érő veszőket a két fa között összekőtjük, melly munkákat nem csak tavasszal, de ősszel és télen is egyiránt lehet tenni, s mondhatom, hogy én lugasaimat néha meg sem

metszem, mégis mindig nagy bőséggel teremnek, ugy hogy a gazdaság' minden terményei között legbizonyosb és legnagyobb termékenységet tapasztalok az élőfára futott szőlőben.

Ugyan azért mind azon laposabb helyeken, hol nemes bor nem terem és a mező is elíg dolgot ád a népnek, semmi jobbat az olaszországi lugasozatnál gondolni nem lehet, vagy igazabban szólván, még ott sem, hol a mező szük, mert épen ott nagy haszon az, hogy a lugasok mellett minden egyéb hasznát is vehetjük a földnek.

Azon ellenvetés, hogy a lugas nem ád olly jó bort, mint a törpe tőke, csak jobb szőlőhegyeinkre nézve nyomhat valamit; de az olly helyeken, hol különben sem terem becses bor, s hol a szőlő többnyire vagy dér által vesz el, vagy éretlen elrohad, még bort is gyakran jobbat ád a lugas, mellynek sem eső sem dér nem ártván, azon egész késő fagyig érhetik a szőlő, a nélkül, hogy azt a rohadástol félteni kellene.

A mi a lugasok' elfagyását illeti, még az 1829-dik esztendő' példátlan telében is csak kerti lugasaim fagytak el, a hegyiek ellenben épen maradtak. De az illy elfa-

gyást is hamar helyre hozza a jő tőke; mert már azon esztendőn ismét felfut az uj sarjadék a fára, következő esztendőn pedig bőven terem is. Nem látok tahát semmi okot, hogy az olaszoknak ezen nagy hasznu és földszebbítő szorgalmát honunkban divatba ne hozzuk; sőt ha meggondolom, hogy olaszországban egy körüllugasozatt hold föld, a gabna- vagy szénatermésen kivül, csak bort ötven akót ád, és azon kivül ád még egyéb gyümölcsöt és tüzrevaló rézsőt is; ugy hiszem alig tudnánk mezei szorgalmunkon szebb és hasznosabb mozditást tenni, mintha honunk' perkelt pusztájit illy szőlőkoszorukkal felékesítenők.

XII.

Vásárok s egyéb henyenapok.

Gondot adna akármelly calculistának, csak nagyában is, kiszámolni: mennyi temerdek néperőt emésztenek meg nálunk, csak magok a mi számtalan vásáraink? Én legalább azt hiszem, hogy ennyi erővel évenként megszabályozhatnók minden tavainkat, folyóinkat, s azon kivül minden paraszt kalibát cserép alá vehetnénk.

És vajjon mit használnak a népnek ezen számtalan vásárok? Én ugy hiszem semmit, sőt igen ártanak, mert a marhát nyilván ócsóítják s azon kivül számtalan roszra nyujtanak alkalmat; s ha meggondolom, hogy Slavoniában nem csak ugy mint nálunk egy-két nap tartatnak a vásárok, hanem három s négy hétig; s meggondolom rácz és oláh népeink' egymást érő henyenapjait, s hogy egy földmüvelő népnél gyakran egy-két naptol függ az egész esztendő szerencséje, megvallom igen hajlandó vagyok az illy napokat népünk' szegénységének fő okai közé számlálni.

Igaz ugyan, hogy a kereskedőknek hasznos az, mikor gyakran több ezer marha között fitymálódhatnak, valamint a nép is ócsóbban kap holmit vásárokon; de egy kis hasznocska a nagy kár mellett, vajjon haszon-e? Somogyban egész télen alig van valamirevaló vásár és épen akkor megy ott legjobban a marha eladás; mikor ellenben a vásárok előjőnek, szeszereg a gőbölős. Attila reá parancsolt a hódolt görögökre, hogy a magyarok' kedvéért vásárokat tartsanak; de hogy a magyarokra parancsolt volna vásárokat tartani a görögök' kedvéért, arra nem gondolnám, hogy adatink volnának.

A mi azt illeti, hogy az illy napok' mulatságait némellyek igen hasznos béfolyásuaknak tartják a nép' csinosodására nézve, tagadni nem lehet, hogy van igazság a dologban; mert az illy összeseregléseken csakugyan sokat hall, lát és tanul egymástol a nép, s kérdést nem szenved, hogy illy tekintetben nagyon fontosak és szükségesek a népmulatságok; de mind e mellett mégis csak azt kell mondanom, hogy népmulatságokat nem afrikai karavánoktol, hanem a bölcs görögöktöl kellene tanulnunk.

XIII.

Hiányos népszerközet [1]).

A mezei szorgalomnak és népboldogságnak emez elószámlált és még sok eló nem számlált akadályai között, egyik legbelsóbb, legágazatosb veszély az, hogy a nép igen megoszlik, magát és erejét nem

---

[1]) *Szerközni* és *szerkőzni* dunai szólás mint: férkőzni, vetkőzni, mérkőzni, kendőzni stb., melly szólás minden bizonnyal jobb mint a monotoniás, szerkezni vagy épen szerkeszni. *Berzsenyi.*

egyesíti, hanem inkább minden ember különvál, mindenik magára hagyatik, s mindenik a maga gyarló esze, vagy többnyire esztelensége szerint üti véti az emberiség' legfontosabb és legnehezebb mesterséget — a mezei gazdaságot.

Pedig én azt hiszem, s teljes megfontolás után hiszem, hogy mind a mezei szorgalmat, mind az egész népboldogságot csak ugy lehetne legfőbb tetőre emelni, ha a mezei gazdaságot nem egyes gyarló emberek, hanem olly népegyesületek folytatnák, mellyekben mindenkor megvolna minden, a mi a mezei szorgalom' legfőbb czélaihoz megkivántatik.

Mert a mezei gazdaság annyi számtalan nehézséggel és viszontagsággal jár, annyi észt, pénzt, szorgalmat, tapasztalást, erőt és tudalmat kiván, hogy azt egyes emberek soha jól nem folytathatják vagy legalább ugy nem, hogy annak igen szövevényes óramüve tartósan jól menjen, s egyedül ugy mehet az tartósan jól, ha azt olly egyesület intézi, mellyben mindenkor egyiránt egyesülve vagynak mind azon erők, mellyek minden nehézség' és viszontagság' meggyőzésére s a szorgalom' minden czéljaira megkivántatnak; az illy erők' egyesülését pedig nem egyes emberben, hanem

csak több ember' szövetségében lehet képzelnünk.

A mi népegyesületeink avagy faluink, csak olly hiányos szerközetüek, hogy azokban a kunyhók igenis össze vagynak ugyan tömve; de az emberek, megoszlott érdekeik miatt, mégis nagyon távul vagynak egymástol, s többnyire a legközelebbi szomszédok leggyakoribb ellenségek, kik a helyett, hogy egymásnak segédtársai volnának, inkább egymást rongálják s ritka szerencse, ha nem egy falu' lakosai között, de ha csak egy kunyhó' nyomorékai között is van valami kis egyetértés.

Az illy oszlott érdekü társaság nem egyéb mint az egymással ellenkező érdekek' örökös harcza, ugy hogy itt gyakran több vesződsége van a gazdának embertársaival, mint a gazdasággal. Jobb az illy czéltalan szerközetnél az, midőn a mezei gazda' birtoka egészen elkülönítve van egyebekétöl; mert igy legalább szorgalma nagyot könnyebbülvén, sokkal virágzóbb lehet egész gazdasága, mint egy rendetlen tömegben.

De még ezen jobb rendszert sem tekinthetem ugy, mint legfőbb mezei ideált, vagy legalább számtalan feltétel nélkül épen nem. Mert ámbár az illy magányos és ta-

karos gazdaság nagy könnyebbséggel jár; de mégis az illy gazdaság' egész szerencséje is, csak egyes emberek' gyarlóságaitol függvén, természet szerint igen gyarló, igen mulékony és változékony alapon áll.

Hányadik az olly boldog gazda, kinél minden megvan, a mi egy főbb tökélyü szorgalomhoz megkivántatik? S ha találkozik néha illy gazda, melly rövid az ő gazdaságának virágkora, s mennyi viszontagság alá van vetve? — Mig fiatal a gazda, hibázik az ész, mihelyt pedig öregszik, hibazik az erő, s a mi ezek között van, melly felette csekély! De ez még csak egyik oldala a számtalan oldalu dolognak: holott a gazdaság' szerencséje nem kevesebbé függ a gazda' számtalan körülményeitöl, mint magátol a gazdátol. Mert hányszor látjuk azt, hogy a legjobb gazdát, melly hamar elrontja egy hitvány feleség, egy otromba fiu, dög, tűz, viz, zsivány stb.

Ha pedig illy gyarló lábon áll még a legjobb gazda' szerencséje is, mit várjunk azon nyomorult millióktol, kiken nincs is mit rontani? Illy nyomorék pedig a népnek sokkal nagyobb része, ugy hogy ha végig tekintünk egy falun, csak azt látjuk, hogy egyik házban a gazda, másikban az aszszony, harmadikban pedig mindenik hi-

bás; a negyedikben van ökör, de nincsen szántó; az ötödikben van szántó, de nincs ökör; a hatodikban pedig van ugyan mind ökör mind szántó, de még sincs kenyér, mert más számtalan féle hija.

Igy majd minden háznak van valami bel- vagy külférge, melly azt teszi, hogy annyi millio földmüvelő között alig látunk ollyakat, kik valami szerencsés környezetek által, a szegénységből kivergődnek; ollyakat ellenben, kik minden hiv izzadásaik mellett is, inkább elszegényednek, s ha megvénülnek, vagy kódus botra jutnak, vagy durva gyerekeik' kinzott zsellércreivé nyomorodnak, fájdalom, nem keveset láthatunk!

Hogy pedig a földmüvelő nép' szegénységének fő okait leginkább a mondottakban kell keresnünk, mutatják számtalan szegény nemeseink, kik ámbár a civilizált világnak legszabadabb emberei, mégis szintolly szegények, valamint a parasztok. — Ugyan azért mind ezek szerint is, ujra csak azt kell hinnem és mondanom, hogy a mezei szorgalmat és népboldogságot, egyedül az által lehetne legfőbb tökélyre juttatni, ha a földmüvelő népet valami czélirányosb egyesületekbe szerköztetnők.

Egyesülhetne némüleg az egész nem-

zeti erő, nemzeti bank s egyéb szorgalmi egyesületek által, mellyeknek már elíg példáit látjuk más bölcs nemzeteknél. Csak a kis Würtembergben azok, kik a banktol felvett pénzre százátol öt kamatot fizetnek, egyszersmind lehajtják száz esztendőre a tőkét is; mert a bank csak négyet számlál magának száztol, s igy az ötödik lefizeti az egész tőkepénzt száz esztendőre.

Melly nagy áldás volna illy jóltevő intézet gyámoltalan nemzetünknek, s melly természetes gyógyszere a köztünk fertelmeskedő uzsoráknak s más számtalan magyar nyavalának, tudják mind azok, kik nemzetünk' sorsárol gondolkodni szoktak.

Egyesülhetne pedig továbbá a jobbágyság és szegény nemesség különféle tágabb és szorosabb szerközetekben p. o. tágabb egyesületi szerközet lenne az: midőn minden falu többféle összeadásbol és közre tett munkákbol olly olly köz gabna- vagy pénztárt állítana, mellyböl a szükségben lévőket, illendő kamat mellett segítené s az egész tárt ugy használná, hogy az időröl időre mindenkor gyarapodnék; melly szerint az illy köztár idővel annyira nevelkedhetnék, hogy az által a nép örökre biztosítva és mentve lenne sok eddigi inségeitöl.

Szorosabb népegyesület lenne az: midőn a nép annyira egyesülne, hogy az egész gazdaságot, a vének' kormánya alatt, egyesült erővel folytatná, mellynek minden jövedelmeiből minden ember, a maga közre adott pénze vagy munkája szerint, venné ki részét.

Legszorosabb és legjobb egyesület lenne pedig az: midőn a nép nem csak az egész gazdaságot köz erővel űzné, de még konyhát és asztalt is közöset tartana. s az által magából egy nagy háznépet formálna. Az illy egyesület nem csak ezt nyerné, hogy minden költsége képzelhetetlenül megkevesednék; nem csak azt, hogy igy majd minden asszonyt munkára fordíthatna s az által az egész néperőt megkettőztetné; de nyerné még azt is, hogy igy az öregek' figyelme alatt folyó nyájas életből olly patriachalis világ fejlődnék, mellynél szebbet és jobbat képzelni nem lehet.

Hogy pedig az illy egyesület mind valósítható mind pedig igen jóltevő, látjuk tapasztalásbol is. A tót parasztok között gyakran látunk olly háznépeket, mellyekben önként nagy számu rokonság egyesülve él[1]), és az illy egyesületek' gazdasága sok-

[1]) Több illyen háznál én a Mátrában a palócz-magyar nép között fordultam meg 1842. nyárhó- és nyárútóban. *Szerkesztő.*

kal virágzóbb, mint az olly kunyhóké, mellyekben egy-két ember kinlódik és tehetetlenkedik.

Amerika' felfedezésekor, azok találtattak ott legcivilizáltabb népeknek, melylyek egyesületekben éltek s közerővel munkálták a földet; s a legujabb utazók csudálva láták az ujzeelandi nagy csinosságu földmüvelést, hol a nép hasonlóképen egyesülve él s köz erővel müveli a földet.

Somogyban több példát is hallottam arra, hogy a szegény helységek nem tudván magoknak szentegyházat építeni, felvállalták valamelly uraság' aratását, s nehány nap alatt egyesült erővel annyit arattak, hogy az egyesült aratórészből igazán szentegyházat építettek.

Végtelen lenne a nép' ereje, ha az egyítve s mindenkor czélszerint használtatnék és végtelen annak következménye mind gazdasági mind erkölcsi tekintetben.

Az emberek különválva s magokra hagyatva, majd leggyámoltalanabb állatjái a természetnek; egyesülve pedig urai a földnek. Vadság szaggatta és reggette [1]) külön

---

[1]) Igen jól olvashatólag áll ezen: *reggette* szó Berzsenyi kéziratában s igy, somogyi szó lehet. Én soha nem hallám, s Molnár Albert, Sándor István

az embereket, s a miveltségnek legfőbb czéla: azok egyesítése.

---

szósorában nincs, a Tájszótárban sincs. Értelme látszik: rekesztette, de a szó fennléte azért érdekes, mert *reg*, *reggel* mittevőségére visz. Mivel a szerint *reg* annyi volna mint az éj be*rek*-esztése vagy az éj és nap közötti *rek*esz, avagy véve a gyököt: rek = reg, minthogy *g* és *k* között betűcserénket e szavak is mutatják: ak-aszt, aggaszt, aggat, ig-tat, ik-tat, kór-nyadoz, gornyadoz; kunyhó, gunyhó; szak, szag, mert a szag, adójának szak-a, attol mintegy elszak-ad; szakgat, szaggat. Sőt *gazdag* szó is az 1437—1441 közötti bécsi codexünkben: kaszdag, s igy jő elé még 1500ban és 1600ban is. Molnár Albertnél van: kazdag, melly ennek valóságos *kasz* gyökét mutatja, ebből pedig kasz-a, kasz-al vagy kaz-al, Kász-on, kászon-ár = kasznár, kászu' származását, látjuk. Sőt a *gaz*-t is Gyergyó székben kacznak hallottam, olly értelemmel a mi, kasz-t teszen. K a s z annyi mint szaggatott rész, többféle, izék, sok minden kis apróság, miket *sz* betű csak többít midőn a k a rag mellé szesszen; k a pedig vagy a hangrendhez képest: k e, nem épen apróz-e? Már igy, *kaszdag* hát az, kinél halommal a sok mindenféle, mert *ag* ragozat jelent *körzetet*. S ím a koszoru is e *kasz*-bol fejlik elé, mint szegdelt kis ágacskákbol font ékesség. A ki *kosz*-bol akarja, tartsa meg magának.

Szerkesztő.

SZERKESZTŐ' JEGYZETEI

BERZSENYI FOLYÓBESZÉIHEZ.

KRITIKAI LEVELEK.

Nem tevé ki Berzsenyi, kinek szánva irta átaljában e leveleit, de némelly pontjait, látom ellenem irányzá. Illyen, ha mondjuk-e? ezután művészség vagy művészet.

Engem „művészség" ajánlására inditott a már meglévő, és pedig hasonlóan személynévnél is felvett: *kert-ész*-ség, *mes-ter*-ség, *vit-ez*- vagy *vit-éz*-ség, *magyar*-ság (a szólamra s nem a népre nemzetre nézve); *banya*-ság, *ember*-ség, *eretnek*-ség, *férfi*-ség, *ur*-ság (miből u és o közötti, valamint s és sz közötti betücserével lett: ország), *asszony*-ság; *bába*-ság, *gyilkos*-ság, *kasznár*-ság, *tiszttartó*-ság, *hadnagy*-ság, *kapitány*-ság, *vezér*-ség, *fejedelem*-ség, *király*-ság stb.

S teszi ezeknél e *ság*, *ség* rag elvont eszméjét, kimutatott körét, kiszéledtségét mivoltát azon tárgynak lényiségnek mellyben forgolódik a műv-ész, kert-ész, mester, vitez stb. Vehetők pe-

dig igen is, mind személyek öszletéül, mind elvont eszméül.

De mit teszen maga e *ság*, *ség* rag, azaz miként értelmezhetjük jelentőségét? Ság hegye Vasban Kemenes alatt, egy terjedelmes kerületü, magasan felgömbölyödött hegység, mellynek teteje lecsapott; Karancs Ság Nógrádban Karancs hegye *területénél* fekvő falu, annak mintegy hát *terjedtségéhez* tartozó, szentegyháza pedig meredek hegyen áll; Rét Ság, megint Nógrádban Naszál hegység körében; Ipoly Ság, Hontban egy magasabb hegyekből kihoszuló orom alatti *területen* lévő mezőváros. Tápjó Ság Pest vármegyében hasonlóan egy meredek hegy halom tövénél áll *területen*. Van Ság nevü hely még, Fejér, Győr, Nyitra, Szala, Veszprim, Sopron, Temes vmegyében; vagyon Ságvár, Somogyban, Ság-od Szalában. Nem ismerem ezek fektét, de az említett négyé, hasonlóan, emelkedett, kihoszszúlt, feltünő helyzetre mutatna. *Seg*esvár pedig Erdélyben fekszik egy külön álló meredek bérczoldalán, melly mintegy neki segül vagy seggül; *Seg*esdvár, van Somogyban. Meghuzástalanná *ség* úgy lőn, miként *ek* és *ék* rag mindegy, *rejt*-ek és *rejt*-ék; *der*-ek és *der*-ék szóban, s a mai; vit-éz, az 1466beli tatrosi másolatban: vit-ez. Most, miképen találhatnók-e *ság*, *ség*-nek kiterülő, nagyitó, értelmét egyéb szavainkban?

1. Névhez ragitva ezekben: *a)* barom-ság,

dajkaság, disznóság, faluság [1]), gyanuság, ínség, kutyaság, majorság, napság, népség, nyirség, szamárság, társ-a-ság, térség, őrség, mindeniknek indulatát, körét, *kiterjedését* neveli s eszmévé határozza.

b) Horvátság, Katonaság, Magyarság, Németség, Oláhság, Papság, Ráczság, Szászság, Székelység, Tótság szavakban egyről az egésznek összetartozóságára szélesül. Igy mutat „erdőség, hanság, rétség“, kerek*ség*et, hosszanta*ság*ot, téres*ség*et. S *Katonaság* és *Papság* intené ezen rovat alá a Berzsenyi által felhozott, Vadászság, Müvészség, Halászság, Madarászság-ot, mint sok vadász, müvész, halász, madarász együletét, azonban feledé, hogy egyszersmind elvont eszme is, majd meg különtisztségü czím is *a papság*, *a katonaság* stb., minél fogva, lehet a müvészség, a költérség, szinészség is, *ars*', *Kunst*' eszmei nevezete. S miért ne, ámbár két értelmüség szár-

---

[1]) Több, összetartozó falut mond a székely, *faluságnak*. T. Györffy János és Lajos, csiki derék tanult papok, küldének ki hozzám 1841b. Csikszeredárol, Bátori Kristófhoz intézett egy irományt, melly negyedfél megyének Moldováig nyuló kaszalói szabályzásárol van, s ezen negyedfél megyei közbirtokosság átalános neve itt: faluság. — Említett két buzgó hazafinak ezennel is köszönöm, Csikban jártamkor 1841b. hozzám bizonyított szívességét.

mazhat, de hiszen ahhoz elég példa épen nyelvünkből nőtt ki, azt mondhatnók szerencsére néhol, mert a vidor elme legszeszélyesebb játékait csattanthatja el azokon.

Összegyül az egész czéh asztalos-ság s asztalozás közben az asztalosságrol mint mesterségéről beszél; a' kalapos-ság öszlete vitálkodik a süvegességgel, hogy a kalaposság Párisban már müvészség lett, bagoly süveget késziteni pedig, csak kézimesterség.

2. Millyenség szóhoz véve, van: legénység, fiatalság, ifjúság, lovasság, gyalogság. Itt a sok legény, sok lovas, sok gyalog kiterjedett nagy számát is veszi együvé, de képezi mindenike eszméjét is. Számtalanság, merészség, nagyság, kicsinység, szépség, szentség stb. szavakban pedig a millyenséget elvont névvé tévén, mindeniknek értelmét neveli szélesiti.

Igy alakit továbbá e rag, eszmét és egyéni öszletet is:

3. Igékhez téve, eszméül van: agg-ság, bir-ság, dul-ság, hazud-ság, költ-ség, tehet-ség, vét-ség. Személyek öszleteül is: követ-ség.

4. Számhoz: egy-ség, két-ség, eszmei: háromság, a Sz. Háromság-ban, öszlet is.

5. Részesülő jelen idejéhez: szabó-ság, csapó-ság, öszlet és eszme. Aljávalóság, csak eszme.

6. Részesülő mult idejéhez eszméül van: feslett-ség, olvasott-ság, vásott-ság, veszett-ség.

Eszme és öszlet: küldöttség, választottság. (Választmány pedig csak eszme, mint: küldemény, s azért nem jó, választottság' egyéneinek öszlete helyett.)

7. Igehatározóhoz: alatt-ság, az alatt járó vastag hajóskötel, látható tárgy neve. Fel-ség, fenn-ség személy s eszme. Vagy *n* és *t* közötti betücserével néhol: fentség, csak eszme.

S igy látván a kétféleség alakulását, elfogadhatóul marad: művészség, szinészség, füvészség, szobrászság, csillagászság, tengerészség, költérség, zengérség; azonban választható: müvészet, szinészet, füvészet, szobrászat, csillagászat, tengerészet (költélyzet, zengélyzet) is, nyilásán a: vadászat, halászat, madarászat és foglyászat s agarászat, meg nyulászat, szavaknak, mik mind a cselek*vést* kijelelő: vadász-ás, halász-ás, madarasz-ás, foglyász-ás, agarász-ás, nyulász-ás cselekedetét határozzák el. — Minél fogva miért ne mondhatnók nyelvünk folyvást alkothatásának ősi tulajdon szellemében: legyen ezután ez ige is; müvészek, müvészesz, müvész; szinészek, szinészesz, szinész; füvészek, füvészesz, füvész; szobrászok, tengerészek, csillagászok stb., — mert: mű, szin, fü, szobor, tenger, csillag épen olly látható tárgy, minő: vad, hal, madar, fogoly, agár, nyul, s *ász*, *ész* rag ezeknél úgy fejez ki velük bánót, gondjait körülöttük forgatót, miként amazoknál fog ollyant jelenteni. A müvész*kedés*,

füvész*kedés* akkor azon apróbbra vett babráló erő*lködés*nek festi eszméjét, mellyet már az ipar*kodás*, csufol*kodás*, lovász*kodás* által értünk.

Választható: müvészet stb. azért is, mert *z* és *sz* között ugy áll elé benne a betücsere miként: vad-az-at, halaz-at-*nál* stb. Ugyan is, a ki vadász, halász, az az vadat, halat fog, az: vadaz, halaz, a müvész, szinész, tengerész, pedig müvez, szín-ez, tenger-ez stb. Mert hogy e szavaknál *az*, *ez*, miveletrag változott *sz*-é, mutathatja: *ravasz*, *tavasz*, melly két szó eredetiképen r o v a z, t o v a z, s ugy igegyök és egyszersmind név, mint: halmoz = halmaz. R o v a z gyöke: ró, rov, *o* és *a* közötti betücserével rav; ró-bol van ró-ka, az az: kicsi alattomos megrovó, hol kap, csipegő kis ártatlan csirkét, s ha arrol csak kis gyerek akarná elugratni annak kacsóján szegénynek jót ró, de megrója ha szerét ejti a vadászét a vada*zóét* is, tahát: rov-az vagy rav-az. A tatrosi 1466beli másolatban épen a róka *vulpis* vagyon ravasznak igy forditva: rauazoknak likok vagyon, *vulpes foveas habent*; a ravaznak, *vulpi illi*. L. 150 és 162 lap a R. m. nyelvemlékek III. kötetében. T o v a z gyöke pedig *to*, honnan *tova* (ide s tova) jő, s valamint ezen igehatározóinkbol: éjjel, kétszer, ötször, már ránk szállott: éjjel-*ez*, kétszer-*ez*, ötször-*öz*; az ujabb kor meg, *ide*, *tul* határozók után most: idé-*z*, túl-*oz*; úgy lön még hajdan-hajdan t o v a határozóbol: tova-z,

betücserékkel, tovaz, tavasz; mert az általa kijegyzett évszak jeget havat el-tova-z, vetést virágot és minden termendőt ki tova-z, kikeltében előb, előbbre, nőttében *tová-bb* s földszinétől fel jó *tova* hajt. Segíti ennek értelmezését: té-továz, tétováz-ik szavunk is.

Z és *sz* közötti betücserével látszik term*őzet*-ből nem különben, termé*szet* [1]), melly egyedül álltában is felszabaditóul vételék azon hittel, mintha ter*em* igéből jőne, arra, hogy: *épít* ige meg épít*észt* és építé*szet*et fiazzon. Ter*em* azonban mint *ik*-es ige marada fenn Csik és Gyergyó Székelyei szájában, kik között még az ösileg szóló magyar ter*mik*, s azon észrevételt gerjesztheti ez, hogy, vagy-*on*, lesz-*en*, s a bécsi codexben lévő: feksz-*en*, alu-sz-*on*, továbbá: megy-*en*, tör-t-*én*, szerint lehete ter-ből: ter-ek, ter-sz, ter-*en* [2]), s *m* és

---

[1]) Igy mondunk *kesz*tyű-t *kesz*kenőt; pedig ugy-e? *kez*-tyü, *kez*-kenő, az igazi. *Kész*-ül is annyi, mint *kez*-ül, azaz: *kez* vagy meghuzva *kéz* által leszen. Cső-*sz* az, a ki cső-vel bánik, cső-*z*.

[2]) Ter-el-ek, ter-elsz, ter-*el* pedig ma is megvan, s ter-*el* is változhatott *l* és *n* közötti illyen betücseréve1: ta*l*-ál = ta*n*-ál; ka*l*án = ka*n*al, tere*n*-né; valamint Esztergom vmegyében Bajnán, és Nyitrában, Tardoskeden vetve*l* van a búza ősszel, a mi annyi, mint: vetvé*n*. S *n* és *m* közötti betücserére hasonság a *N*icolausbol lett *M*iklós; Vas vármegyében meg *N*iczk falunak másként *M*iczk a neve. — *Ter* gyökből van a palócznál *ter-eny*, s a nóg-

n közötti betücseréyel lön: ter-em, mi tahát *em* névraggal csak a terjedelmes szobát jelentő *terem*-nél van igazi helyén. *Természek*, *természesz*, *termész* igét e szerint csak azért alkotni, hogy termész*és*, ebből meg termész*et* jöhessen elé, elöszer okszerütlen volna, másodszor nem kell, mert termőz*és*, termőz*et* épen ollyan alaku, minő: es-ő-z-és, esőz-et; fert-őz-és, fertőz-et; irt-óz-ás, irtóz-at. Előttem legalább, midőn a *teren-ő*-ből lehetett *termő* szót, *termőtlen* alkalmazásával is igy hallottam egy átaljában nem igen termő gyümölcsfáról Hevesnek tarnai járásában: hm, ez a fa, tudja Isten csak *termőtlen*, nagyon tisztán látszik, a hasonlóan fennforgó *esőtlen* által, hogy ezen szavak egészen egy bokrozatéi. *Ő* hangzónak *é*-re változása csak ollyan, millyen: tizenkett*ő*dik helyett a hallható: kett*é*dik stb.

Építezet is tahát azért szólamszabályosabb mintsem: építészet, mert a hogy' különben is fennforog az: építkezik, ugy lehet ragozva: epít-*ez*, ebből pedig: épít*ez*és, épít*ez*et.

De, tégedet: *költ-ész*' bérmálata! kitagad ezen *z*, *sz* betüatyafiság is rokon véréből, mert

---

grádi *Ter-enye* falunév; *teny*-böl dunántul s Erdélyben és másutt a *teny-ér*, s ez is ollyan jó, mint a palócz *ter-eny*, mert *teny*-észet is van. Melly *tenyészet* szó hasonlóan tekintetbe veendő *természet*-nél.

költ-ez testvért nem ismer, hanem mivel te, költ-*öz* és költ-*öz-ik* ragozattal már költözés eszméjét ragasztod magadra, nem ártana csak vissza költöznöd.

A 110—111-*dik laphoz.*

Nem tudom, kinek azon ajánlatával, hogy *pectus* és *qui*, *quae*, *quod* egyiránt legyen *melly*, nincs ott megelégedve Berzsenyi. Előttem *pectus*, mel, mert *l* betü, *me* szómaghoz úgy ragad, miként sorban e többihez:

E után lett: e-l, ebből: el-ő, el-ső. Később ben: *él*, *vivit* — a ki el-ő jött az: él, éled. Az *él acumen* is, elő, elő-l van. Kettőzött *l*, teszen ellő-t, noha *ellés* hasonlóan elő-ből van.

Be, be-l, bel-ső, *l* és *n* közötti betücserével benső. Kellene hát csak bel-ebb, nem bel-j-ebb. Azután lett: bé-l, mert bel-öl van; bél-eg, melly bel-é süttetik. *L* és *ly* vagy *j* közötti betücserével: bély-eg.

Cse, cse-l, csel-éd, azon egy ház népe, melly annak feje rendelése szerint csel-ek-szik. Csel = fogás, mert a csel-ek-ed-ethez bizonyos fogás kell. Csélcsap, a ki cselekedésében csellel ide s tova csap.

Cze, czé-l? Csel-ekedet kitüzött pontja.

De, de-l, s eredetileg igy és nem *dél*, mert van: del-el; a nyaral-t pedig 1841b. egy moldovai magyar, előttem nyáral-nak mondá, s helyesen mert a gyök: nyár.

Fe, fe-l, *supra*, mert fe, *superior* vagy *caput* a Guary codex 23d., 34dik lapján, és ma is Csikban; azért, fel-ebb, fel-öl, s *fel-leg* helyett kellene fel-eg. És *fél*, dimidium, helyett is eleinte csak *fel*, mert van: fel-ez, fel-es, fel-em, fel-el, ki fel-ét adja vissza a kivántnak. Azután lön *fél*, pars, dimidium és timet. A ki fél, az csak fél ember. Bátor hadi nemzet értelmezése.

Ge, ge-l, gel-eszta? gel-va, gely-va? *gye*, gyel, nincs.

He, he-l, hel-es. Egyik mutatója, hogy a melly magyarság még ma is *hel*-et, *hel*-est mond, és nem hely-et vagy hej-et, az tartotta fenn igazibban még a keleten kelt szólamot, mert ugy látszik ezen *l* betü ragozat sorbol, hogy *l* és *j* között a betücsere későbbi, mire, figyeltetnek e szavak váltott kimondásai: Salgó = Sajgó; sajditani, Bornemisza Péternél 1584ben: salditani; Mihál = Mihály, tolás = tojás; leány *roszul*; lyán *jobban*, jány vagy ján leghelyesebben, mert *jám* gyök szülé a hasonlóan szelidet jelentő jám-bor-ral együtt, s *m* és *n* közötti betücserével, mihez a hajdani *m*evetni s az ujabb *n*evetni, és hi*m*lő, a mi el van hi*n*tve, példa, lön *ján*, eredetét *jó*-bol huzván.

Ke, ke-l, kel-és, kel-et, a mi *elkel*, az, különböztetésül lön, kell, mert a vágy hevesebben ejteté. Innen meg: kellem, kell-ő, s el lön választva: kel-és, általkelés, elkelés' értelme, kellés-étől. Kél == ad vagy ád.

Le, le-l, innen leel-ek, miként a mátrai palócz ejti, másutt: lél-ek, azaz: egy leh-em, melly le-l, leh-el. E lél-ek pedig keres és *lel*, invenit, s a hideg *lel-et*ben, miként az 1437—1441 közüli bécsi codex mondja, lele*t*ezik az ember, azaz: léle*k*zik, mivel *k* és *t* között is van betücsere. A magyar tahát a hideget nem leli, hanem mikor a hideg elfogja testét, annak borzadoztatása miatt, lehegve lelet-ezik.

Lye, lye-l nincs. És *ly*-el kezdődő szavunk egy sincs, mert *lyán*, miként állítani megkésértém, csak *j* és *ly* közötti betücserével lett, következésképen *l* a tulajdonképeni ősi betühang; *ly* pedig *j*-nek csak betücseréje, *l*-nek lágyitása.

Me, me-l. (Ugy *fel*-ből, feleg, felleg, mint: *bal*, *gyal*, *szal*, *tál*, *val*, *vál*, után: bal-og, gyal-og, szal-ag, tál-og, val-og, vál-og.) Innen: mel-eg, a *mel*-ben lévő hév. *Mel*-eszt az, a ki tollától a szárnyast, fo-g-váu, megfo-*szt*-ja v. mel-eg-ét elveszi, miként a herv-*aszt*-ó szél, nyavala, *herv*-et her*v*adást okoz, her-nyós-it. A ki közel ül hozzám, az *mel*-em *mel*-ett van. *Mel*-em köre, *mel*-ék. Ezekről ment által képletesen az értelem továbbra, kilebbre. A ki he-

vesen bizonyit, vitat, az mel-ére üt, s annak gyenge volt csak *mel* mondása; *l* hangot haraggal nyomá meg, hogy azon nyughassék, s lön me-ll, innen pedig mell-ék, mell-ett. Me*ly*, me*lly*, m*ej*, m*ejj* tahát itt is csak *l* és *ly* vagy *j* közötti betücsere, s nem egyéb. De hogy eredetileg *mel* a szómag, mutatná még *mél-tó*, *mél-toló*, *mél-tóztatom* is, mert ezeket mel-ből jővőkül, ezért vehetjük: A *mel* érzése mél-tolá mindig, ki mire mélt-ó, az méltat, az méltol ma is, érdemet hibát.

És akárhányszor mondja ki a magyar, a *mélt* hajdani ige gyöktöl jövő ezen igéje akármellyik idejét személyét soha sehol sem hangoztatja: mé*ly*tó, mé*ly*toztató vagy m*éj*tó, m*éj*tató, sőt a mátrai régi-régi magyar vér, a palócz, a meghuzástalan *mel* hanghoz is közel maradt *meeltó* ejtésével. Azonban ugy van csak meghuzva, miként: el, bel, del, fel, kel, lel, mikor ezek: él, bél, dél, fél, kél, lél huzott hangnakká válnak. S igy, *mé*-ly is melből vehető, mert ez gyakran, ki nem mondható *mély*, szomoru érzeseiben, a palócz pedig *meely*-t mond. Nagy János csupán ismertetésül érinté meg Adelung nyomán, hogy „hajdan a német nyelvben *Mahl* (der Tiefe) is volt, de ma már ott nem használtatik“, s valóban azon *Mahl* csak nyomtalan tudomásul lehet; — sőt a finnlapp miely *pectus* sem igen egyéb talán véletlen

találkozásnál, mert különben a deák *mel* is ugyan azzá tétethetnék a magyar mel-lel, mivel ebben is vajmi sok *méz* van.

Honnan jött? már most a visszamutató mely vagy melly, *quae*, *quod*. Határozottan mondja ki erre az okszerüleg vizsgalódni szerető Nagy János, hogy ez „*mi* és *olly*-bol állott össze." Hozzá teszem, ha *íly*, *oly* és *mi* nyelik el egymást, leszen: mily, mely. Idézem a XVd. százévbeli Guary codex 1 és 3 lapján: el'en, el'eten, ez el'eten embör" lételét, a mi, maisan igy irva: *elyen*, *elyetén*, annyi volt mint a mostani: ilyen, ilyetén, s a *mi* és *ely* egymás mellé kerüléséből ugy meglett *mely*, nyomósabban *melly*, mint: *felső ing*ből az erdélyi *fersing*, s lelk*i e*sméretből, lelk*e*sméret.

Ne, né-l *apud*, veszteglő rag, s a mai: nél-kül *sine*, épen nem innen jő. Mert a gyök: ne vagy meghuzással, *né*. Értelme: lényiség, valami kijelelhetőnek felfogása, mit ábéczénk nehány betüjének magához vétele által alakult és vele összetett e szavakbol kaphatunk ki: ne-d, majd: ned-ő, ned-ü, nedv; né-gy, ne-k *tulajdonító rag;* ne-m, *genus* (és *non*); ne-n v. né-n, majd: nén-e; ne-p v. né-p; ne-sz; ne-v v. né-v; ne-*v*, ne-v-el; ne-z v. né-z, azaz valami kijelelhető lényiséget fogalmaz. Összetételek: né-ha, né-hány, né-hol, né-ki, né-mi. *Ne-ki* értelme, *quidam*, a tatrosi másolatban' s Pesti

Gábornál 1536b. és Erdősinél 1541b. *Ne*-ből, látszik lenni a Guary codex 19, 20d. lapján: kétség neküllön, félelem neküllön, azaz: kétség és félelem lényét külön véve, attol megválva; de a hol a régiségben *nékil* van, ottan *kil* annyi mint *kül*, s lehet néki-böl is ugy, mint *ki* után volt *kil*-föld, a mi ma *kül*-földdé vált. Minden esetre a mostani nélkül-be ok *nekül* irunk *l* betüt; a ki pedig *nél*-nek, *nál*-lá változtánál *náll*unk-oz, épen hibásan *ellez*.

Nye, nye-l. Ige s név. Jókat nyel. Fejsze nyel, kalapács nyel. Mert a fanyel, vasat, mellyet végére ütnek nyel, azt elnyeli. Nyel-ő, nyel-ű = nyelv. Igy lett jól, *el-ő*-böl: elv. A és e közötti betücserével van: *nyal*. A ki *nyal*, az *nyel*.

Pe, pe-l. Van Pel-eske, Pel-ejte, Pél vagy Pélly, Pel-leg, Pel-sőcz, mind helynév. Szók: pél-da, pel-p, Molnár Albertnél *blaesus*, *balbus*, s onnan, pel-peskedni, pel-p-ség; pely-e, *glis*, pelyhes, pely-va = poly-va. *L* és *ly*, *j* közötti betücserével van: pely, pej. *Pel* értelme tahát valami, hijány, csekélység, alávalóság, elegybelegy minő a pej szín is. *Pél-dát*, a székely csufolószóul veszi. „Te példa“, kiálta egy czigánynéra, Borszéken 1841b. hallatomra egy székely asszony, mérgében.

Re, re-l. Nincs. Betücserejénél van: rej, honnan rej-t, rej-el, rej-lik jő.

Se, se-l. Innen a már emlitett sel-eb, selep, *e* s *i* közötti betücseréval: sil-ip, zsilip. Innen? sellér. Sélye, helynév. Sélyeszék, talán, mivel ugy megfekszi helyét mint a sel-eb, talán sellabol, csakhogy *sella* kisebb ülésü, hajdan *seczel*, sógor uraiméktol; a sélye zsölleszék pedig farkas bundás öreg apáméknak is ad helyet.

Sze, sze-l. Ige s név. Téli szél, pofát szel s falu szél-en jobban szel. Szel-lő-ben kettőztetve van *l* betü, mert szel-*ő*, ugy fenyeget mint a szelendek, szel-indek. Szellek, szellesz, *szell*, innen a *szellő*, gyengéd szelelésnek eszméje, melly hosszabban tart, többszörözve lebegdel, s ezért is nyere kettőztetést, miként me*ll* az ott eléadott ok szerint. Szel-id, nem innen van kiszelve. A szivesség azon szava, szi*v*-böl, szilidült ki; *v* és *l* betü egymással cserét ütvén. Rkomáromi embertöl hallám, „engemet hijába hi-*l*“, azaz: hi*v*, hi. Szilfa is hát annyi mint szív-fa, s az igaz, ugyan szivós. Szív-böl igy, az *ad*, *ed*, *id*, *od* raguak közé tartozó: szil-id, s ebböl *e*, *i* közötti betücseréval: szelid.

Te, te-l. Ige s név. Tel-e vagy tel-i, mondjuk, de megint nyomosságot adni akarással: *tell-es*. *L* és *j* közötti betücsere által van: te-j, té-j, mellyel a csecs, a tölgy, *tel*-ve, melly ezeknek: tel-e vagy tel-j-e, *plenitudo*. Té-l *hiems*, a mátrai palócz' ajakán teel, onnan van-e? mert azon évszakban *tel*-nek, telj-nek, *com-*

pletio, *complementum*, kell lenni a kaszda csüre körül. Bizony inkább innen, mintsem a Nagy János által Sajnovics után megemlitett *talve*-bol. Idő *tel*-ése pedig, ugy látszanék, a perczek, órák napok kikörzött határa bé*telé*sének egymás után mindig el*telé*séből. Tel-*el*, ollyan gyakorozó ige, minő: hál, kér, szok stb. után van: hál-ál (többször hál, ugyan azon helyen), kér-el (ismételve kér), szok-ál (gyakrabban szokja). Hál-ál-t fejtegeté már Révai, hallottam azt ráczkevi embertől; kér-el-t, Átányon Hevesben; szok-ál-t, igy mondá Hont megyei szalkai kocsisom 1842-ben egy lejtőnél: mi nem szok-ál-unk illyen helytt kereket kötni. *Tel-el* tahát, ki a *tel*-lel, *telj*-jel többször él, azt elköltögeti. Tel-*eh*, olly kör, melly egy házhoz ki*tel*-ik; annak te*r*e, mert *r* és *l* is cserés.

Azért ereszkedem több szó magyarázatának is megkésértésébe, hogy keresgetni lehessén, hova lehet a megszokot *y*-ont mint *j* betünek helyettesét, melly ismét csak *l* betücseréje, elnézhetőleg tennünk, vagy honnan kell hibagynunk. A *tellyes* itt ugyan szerfelettinek látszhatik; nyomosbitásra elég lenne: te*lj*es, még jobb: tell-es. Söt miért nem, csak: teles. igy, fell-eg helyett miért nem? csak fel-eg, miként Bertalan pap 1508-beli forditása mutatja: és jőni mennieknek f e l e g é b e n. „Mert

a szokás!" ugy-e? Régi szokásnak ujabb megszokás halála, s méltán ha okszerübb.

Ve, ve-l. Ollyan segitőrag minő *val*, s értelmezete a kettőnek: birás. Mert, Vöicsei Bálintnak a R. m. nyelvemlékek IId. kötete 283d. lapjain álló, 1576beli gyülésre hivó levelében van: „mind *velál* tartóknak mind egyházhelyi nemeseknek" s itt hát, *vel* névgyökből *velál*, annyi, mint *possessio*, velál tartó *possessionatus*, a bécsi codexben *a* és *e* közötti betücserével: valál. Vel-ből van igy a *vel-ő*, s olly birtokot, jószágot, erőalapot jelent, melly *val*óban, aranynál aranyabb, ha valóságos agy*velő*. Vel-em helyett az erdélyi *véllem*, ok nélküli kettőztetés. Hijában nyomatnék meg a *vel-ő* is *vellőve*, még sem jőne ki belőle több, mint a mennyit Isten belé szánt, vagy nem tudni, mi alakitott. Az egy *l* betüs velő, ha jó, magára is, jót *vél*, mert ime az anyagos *vel*-ből ige leszen s a tiszta *vél*ekedés igéje, testeket elevenit.

A 160—161-*dik laphoz.*

Egy kis furcsa bajusz-anekdota, Kazinczynak a Toldalékban álló 1810-beli 5-dik leveléből kerül elé, mellyet azért is tevék ki, mert Berzsenyinek meg elámult szendeségét, mi, ugyan a gyereki együgyüséggel határos, jellemzi. De

midőn 1829 és 1834 között ezen 161d. lapra szedett sorait irá „bajuszának melly alkalommal felborzadásárol", akkorra már csak igasságos lett Kazinczy érdemei iránt, annak aprólékban is tetszeni vágyó meleg vonzalmu többé nem volt. Akkor a nem „BAJUSZT", hanem „BAJUSZT" érzé férfi disznek, s a még a BAJUSZKÁT is leberetvált és némellyfélét kénye szerint elberetvált Kazinczyt lenézte, a mennyiben csak *szinléseül* tudta meg, a Toldalékban álló 7d. levélre jutott pirholagos bizonyolásait.

Hanem, az olvasó még is nem szesszen-e meg? Berzsenyinek ezen kifejezésén, valamint a „dohányzás" eléhozásán. Azokkal német, olasz, franczia s kivált a nem csak meztelen szájú de még nem is igen szivarozó angol, igaz, nem igen élne. Nekem meg kelle hagynom, irói sajátság s keleti szin. Egyébiránt a rajtok meg vagy nem ütközhetés, csupán *szokás*' müve. Valahány hellen és római költér, mind bajuszt simogatott, mindeniknek állán szakál göndörödött vagy hoszult le, s fénylett balzam kenőcse Anakreonosan. Szakállas bajuszos vala Shakespeare, Tasso, Corneille stb. Ollyan volt nálunk Tinódi, Balassa, Telegdi s Bornemisza, Zrinyi, Pázmán Péter és megtorlója Pósaházi János, valamint országul minden r. c. pap is egészen Mária Therezia idejeig, midőn gr. Barkóczi Ferencz érsek primásherczeg 1761—1765 között azt parancsolá komornyikának, hogy

Eleibe csak szakáltalan papot bocsásson bé. És a mostani zsidó elhagyta, hanem keresztyénnél ujra divatozó szakál világban, midőn olly szép és hoszú némellyik frakkosé s czipősé, millyen Aristotelesnek együttvéve szakála és esze sem volt, talán még tetszeni is fog ezen egyébként enyelgőleg ejtett mondás. A dohányzó hasonlóképen nem fog borzadni ama másikán, sőt a legkényesebbje is megvallja magában, mint segíti a lelket andalítani, füstjének kerengése. Tubákoló költér pedig, minő Kazinczy annyira volt, hogy lefektekor is mindig ágya mellé helyezé szelenczéjét, s ha fel-felébredt, mindjárt egyet szippantott, eszébe juttatja, saját tubákos örömét. Illyent meg a német szokott elég gyakran írásába tréfásan feledni. Hát a *snufftaker* angol! Ha betubákolja írását, micsoda lordi negéddel érezteti, hogy az, millyen drága orrozás. *It is a very fine snuff!*

És a sok-sok német lelkes fejedelem, író s müvész legjavának pixist küld, ámbár némelylyike ürest ugyan, de másika meg, arany tartót is.

Magyar, azért nem ébresztetett még illy becses figyelemmel, mert azt hiszik, hogy a keleti nyelven iró nép, nem tobákos nép. KIS KICSI részemröl én, annál NAGYOBBAT köszönök.

Onn*a*t és t*a*hát hajdani kimondásának, mai: onn*é*t, t*e*hát helyett vissza állítása.

Az ezeket mutató lapokhoz.

Ujabb irodalmunkban 1820 tájaig kaczagás üldés érte az *ő*-zést, mint lomhult és paraszt göcsei hangoztatást; de Kölcsey, Homeroszának még falusi nyelve szellemében ezt kezdé utánazni. S Kazinczy förgetegesen pördült mögéje, és a magyar nyelvet temérdek e-e-e vétkes fészkének zengeté, minőül Varjas János az ember eredete kezdetét; noha ezt kiadtakor 1808ban, szólamunk védelmeül mondá el, mint van elignél eligebb *e-e* a hellenben is; hogy' olvasható, Klopstocknál: *auf einen entgegenstehenden Felsen;* Schiller Tell-jében pedig soronként hangzik: *Es lebe Tell, der Erretter* nemü *é-é*-zet. Mutatta továbbá a deáknak *e-e* mellett meg sok *u*, *u*-ját, *i-i*-jét e szavaiban: *cumulus, tumulus; difficillimis, insipidissimis;* az olasznak is igen sok ugyan azon hangzóuságát: *bosco ombroso;* a spanyolban pedig a *Salamanca*-zást stb.

Hanem Kazinczy is egyszerre csak fölötte sok *e* zöngését találja, s az *ő*-zni nem akarók ellen kél, feledve azt, hogy ezek azt vethették neki: hiszen, Geszner 1815beli kiadásában irád: setét, gyengédeden ..... gyönyörködve figyelt énekekre s követte zengéseket; Egmontnak 1816.

megjelent forditása lapján: „vond be m*e*g*e*tted az ajtót“ és mondhaták, a mi nálad Egmontban „előképe a sirn*a*k“ tételével, *e* nélkül áll, hogyan teszed sirn*e*kké, csak szökdelve mind*é*g, holott Horvát Endrénél, a nyelvnek lelkületét felfogottnál, már mind-*ig* is kezde állani. De még elébb, nem jegyzéd-e ki „örök-*ig*“ irását is figyeltetésül, Bertalan papnak 1508-ban forditott soltáraibol, midőn azt 1816ben Gyulafejérváratt a Batthyáni könyvtárban, méltán érdekes nyelvkincsül forgatád.

Berzsenyi azért kapott a Horvát István, Szemere s Vitkovics, Horvát Endre után is, megindult divaton, mivel elébb is, laktája *ő*-zését csak azon okbol hagyá el, mert Kazinczy és Kis munkáiban nem találta. A vigyáztatás Kölcsey és Kazinczy részéröl egyébként valóban okosság volt, hogy „a hol lehet“, kényes fül tegye változatossá magán hangzóink seréjét, s igy hamar is ragadhatott.

De számba nem vétetett, mellyik hangoztatást fogadta el a csinosabb társalgás, és a mi több, mellyeket találjuk azon vidéken, hol még sok gyökkel élést lelünk; gyökvizsgának feledése pedig nem csak szavaink eredeztetésében, hanem a kimondás ellen is lehet *bün*.

Berzsenyi vitatja: szerk*ö*zni, szerk*ő*zni, férk*ö*zni, vetk*ő*zni, mérk*ő*zni, jobbságát itt a 388d. lap jegyzetében, de, úgy látszik még nem tudá, hogy ezek, harmadik *e* hangu betüinknél *ő*-vel,

csak tájankénti felváltások; mint ember, kegyes helyett: embör, kegyös, mik szerint pedig nem emböröztött, és nem kegyösködött. *Öz* igerag továbbá csak *ö* betüs gyöknél van inkább, ugymint: öb-öl, ök-ör, öl-t, önt, őr, öszt-ön után jő: öblöz, ökröz, öltözik, öntöz, őr-*öl*, ösztön-*öz*. És még ezen más *ö* gyöküekhez is: ök-öl, öl, őr, ösz, a fülkényesség *e* betüt választatott: ök*lel*, öl-*el*, őr-*eg*, össz-*ez*, ösz*vény* == ösvény kimondásában. Tahát az általa felhozottak mint épen *e* betüsgyöküek, annál inkább követik hangfolyamunkat, ha igy vannak: szerkezni, férkezni, vetkezni, mérkezni, azaz: *szerekezni*, többféle szert össze állitgatni; *férekezni*, tér-t vagy betücseréyel egy kis fért választani ki s magát oda szurni; *vetekezni*, egyik darab ruhát másik után levetegetni; *mérekezni*, szemenkedéssel, miként Bertalan Pap 1508-ban irá, összeméregetni magát, mással. Illyenek igéink soraiban: csecsezni, egyezni, értekezni, gerjedezni, hüledezni, igyekezni, keletkezni, meredezni, nevezni, piperézni, révedezni, szelezni, szerezni, tévedezni, vétkezni, miknél következetesen mindenütt kellett volna *öz*ni. De, csecsözni, egyözni, nevözni, piperözni, szelözni, szerözni, nyiltan kiáltana meg-őzése ellen, s különösen a „csecsezni" arra kérné szépen a szömöldökös ő-zőt, hogy őtet csak akkor csöcsözze, ha cső-ből eredezteti; de ha *csé*, *csév*, vagy, a *méh* és mé*he* szerint, csévéből, mellyen

az ártatlan *csecs*-emő gyengéd táplálékát emi, akkor .....

Gyökként van irva mondva: ser, az ellen, sőr; mert *ser* szómagbol vagy gyökből jő: sereg, hadsereg, sereg pénz, angyalok serege. Tudásához hogy igéül is él e névvel a palócz, igy jutottam Parádon, 1842 jul. 30d. Ferencz nevü fürdős kis jányát állószékben látom, s az .iránt szóba ereszkedém csak magyarul tudó atyjával.“ Paraszt házaknál meg (felelé az igen szivélyes Ferencz) a gerendába jár itt nálonk egy hoszi fa, kávába, s abba állitják a gyereket mert az ugy *sereg* vele s járni tanul utána.“ — *Ser* tahát mondám, a mi, forog mikor főzik; hadser*eg* azon sokaság, melly tömegben fel aláser*eg*; sereg-*ély* pedig olly madár, melly seregben szokott sere*gel*ni; ser*ény* ember a ki hamar sergelődik sürgelődik; ser-*énye* a lónak, neveztetik e nyakszőre összeserüléseért; *ser*dül a gyerek midőn növésnek mozdul; *ser*te a disznó hátán hoszabbra serkenő szőrszál; *ser*ke, *k* és *t* közötti betücserével, az a kis gonosz irgővé forgóvá serkenendő; *ser*ken a nap, ha mintegy sergése látszik; fel*ser*kensz, midőn szemed tagod mozdul; a *ser*leg *poh*ár, sok italt *serel poh*ába; *ser*penyő, mellyben az olvadttában forgó zsir *ser*czeg; *sér* pedig a ki kerengő vittakor megsérül. De meg, tudtam már, hogy a tatrosi másolatban *sír* annyi mint *sér*. Igy ezek, mind *e*-vel irandók. Sőre, *pecus saginatum*, mon-

golul *scher*, persaul *sikr*, heberül schor, miként Nagy János tudomásozza, kivel *ser* fejtegetésében nem tartok. őreg sőrege, *acipenser stellatus;* oroszul, mondja Sándor István: sevruga, s ezzel, az, könnyen pajtás.

Setét irandó, nem: sötét, mert a gyök: sete, *obfuscus*, s Erdélyben hallám: sete kezü, a mi, dunántul: balog süti. Minek a *vörös*ség? holott az költi azt, a ki *ver*, s *ver*ésre foly a *vér*. Lehet, a mai: *veve*, *leve*, *teve*, megint: vön, lön, tön, miként volt. De legyen, *kel*ti, *fel*ső mint mellékszó helyett: költi, *fő*, mert *el*, *ő*-vé olvad, s *öl* occidit mintha *el*-ből volna. Parádi embertől hallottam: a hold fővége = felső vége, hanem a legő-zőbb régi kéziratokban is fő- mint név mellett gyakran áll *fe*, hiszen ebből van: fe-j-edelem. És be*fej*ezni, azaz a műre fejet tenni: le*fej*ezni, azt elütni, *fej*elni, a csizmának uj *fej*et csinálni; *fej*-es ember = maga fejét követő vagy fejefurt; fejefájó. (Fejni tejet, *f* és *t* közötti betücsere, mint el*fér* el*t*érben.) Helyesen van annál fogva „elt*el*t“ is eltölt-nek irva, ugy lett b*el*, a halotti könyörgés 1171beli másolatában lévő: *timnuce*belevl ragozatban, tömlöczeből-lé; s a Bertalan papnál is álló: „terembelöl, mennybelöl, kezibelöl“, ma annyi mint: teremből, mennyéből, kezéből. — E, bé, fe gyökre mutat, eö, beö, feö egykori irása, hanem már e három leszen: ő, bő, fő. *Fel*, ha igehatározó, marad, *fel*.

Hanem onnan csipjük ki az *e*-t hová ugy is csak ólálva csuszott, s a czél, gyöként [1]) van elérve. S mivel Berzsenyi, ezen szándokaént [2]) fogá azt fel, azért áll tőlem nevében „onnét és tehát" helyett: *tahát* és *onnat*, a mi, onnan is lehet, *n* és *t* eseréjével.

Követjük igy hangrendünket, melly a gyök hangzója után vagy *a*, *á*, *o*, *ó*, *u*, *ú*-val vagy e, é, ö, ő, ü, ű-vel sorul. *I* betü nyilvános csapodár, „viznek illan, s illetlenül porig bőrig huzigál." *E* betü csapodársága, csak egy kis méltatlankodás. Ama nagy szegődi és e kis búkáló azóta is marakodó maradt egymással, mikor a többi hangzó már ide s tova álltábol, mint: halál-*nek*, ab-*ből*, melly-*rol*, igazába tért, és mivel a nagy csapodár emezt a felette sok szóban nyekegettet, sok helyröl kiszorítá, futtában ez, *a*, *o*, *u* betük közé szaladt.

Tahát azonban ezt mondja neki: én kiadok rajtad, mert ugy hinném, nem „*de hát*"bol eredek, hanem az én gyököm: *to*, abbol van: tova, tovább; *v* pedig *f* betüvel cserél, *f* meg *h*-val; *t*,

---

[1]) [2]) Kötekedve hozom elé ezen *ént* raggal igy élést hogy figyelmet gerjesszek Bertalan Papnak 1508-beli illy ragozatára, 18d. lapján a kéziratnak: fizessen neked te szivedént; 52dikén, fogadj engem te szép beszédedént; 59dikén és önön lelemméseknek álnokságaént, önön kezek munkájaént fizess.

megint igy jött *p* betün által *b*-re, s ha *Pentelén* a magyar nem csak *p*róbál hanem *t*róbál is, bizony lehettem tová*b*bol tohá*t*-tá; azután meg *o* és *a* közötti betücserével: *taht.* Én legalább régen, még pedig Mátyás király idejében is, *taht* voltam, s nézd meg csak, millyen jól kifejtett engemet Jászay Pál a R. m. nyelvemlékek IIId. kötete 351d. lapján.

Hanem *e* hangzó meg b*é*kásan fujja fel magát *ek*, *ék* ragoknál s azt veti, hogy omlad*é*k, fakad*é*k, ázal*é*k stb. szókban különböztet, mert *ak*, *ok* raggal ezek csak igék maradnak. De kihajtja: r*e*ám, r*e*ád, r*e*á-bol a jobb: rám, rád, rá. El*é*g *satis* helyett pedig, igazibb is, el*i*g. Hiszen nem irod: alég, felég, ezég, azég, eddég, hanem: alig, felig, ezig, azig, e d d i g, MOST.

BERZSENYI DÁNIEL'

ÖSSZES MŰVEI.

TOLDALÉK, LEVELEKKEL.

KÖZRE BOCSÁTÁ

DÖBRENTEI GÁBOR.

Harmad kötet.

BUDÁN,

MAGYAR KIRÁLYI EGYETEMI SAJTÓVAL.

1842.

TOLDALÉK.

ADATOKKAL

IRODALMI BELSŐ VISZONYOK FELVILÁGITÁSÁHOZ.

I.

Némelly kiszemelvény Kaziuczy Ferencznek Dánielhez irt leveleiből. *Évkör:* 1808—1829.

II.

Berzsenyinek egy levele Kazinczyhoz, 1814.

III.

Néhány levelezet Berzsenyi s Döbrentei között, előlegesen. *Évkör:* 1812—1836.

I.

NÉMELLY KISZEMELVÉNY

KAZINCZY FERENCZNEK BERZSENYI DÁNIELHEZ IRT LEVELEIBŐL.

ELŐJEGYZET.

Érzésem azt kérdezteté enmagamtol Kazinczy e levelei körül, ha ugy adhatom-e ki? azokat, miként már egészen Berzsenyi tulajdonivá letteket, vagy Kazinczy örököseinek volna még joga hozzájok.

S feleletül azt mondám magamnak, hogy a kihez már elküldve a level, akkor már azé lett, tahát azzal, vagy ő, vagy személyese is, rendelkezhetik.

De meg erre, ezen megjegyzésem támada: Bizalommal szaladhat holmi, toll alá úgy, mint az ajakrol a szó mikor csak kettecskén vagyunk együtt s gondtalanul ejtetik el azon melegében némi vélemény is, mi azonban közre szánva nincs; kibigyeszteni hát ilylyest vagy árulás volna, vagy legalább csacskaság.

Hanem e jegyzésemre könnyen kele megnyugtatás. Kihagyom, szólék, az apró házi viszony' illeté-

seit; ugy is, mit gondol azokkal a csak nagyobbakon kapó világ. — Hanem közel sem elhagyandónak lelem ollyanikát a mi, jellemző; mert hiszen ezt hijába titkolta simogatta volna maga a kiröl szól, akkor illant az el mikor meg se gondolta, s már eszre lön véve mástol. Azért is mondhatjuk azt lélekröl elillanásnak, mert vigyáztalanul száll el a hogy a virág ill*at*a leszen annak tudta nékül ill*ás*ából, s az által tudjuk meg, asztalunkra e vagy ablakon ki, vele. És illyen kitörés olly bélyeget is fordít elé, a mire évekig mást mutatott szín volt huzva [1]), meg kell hát ismertetni minden hisztóriai személyen.

De nagyobb sulyu volt a kiadhatás és nem adhatás kérdése körül azon fennmaradó jognak is tekintetbe vétele, mellyel, már elbocsátott leveleinket is vissza kivánhatjuk; midőn talán a barátkozásnak vége lett, vagy arra talán egyéb ok vihet, s ekkor igasságtalan lenne az azokat magánál erővel tartóztatni akaró.

Azonban itt is mentve állok, mert Kazinczyéit sem özvegye sem megbizottjai vissza nem kivánák, s ìgy azokat, midőn Berzsenyi saját kézirataival együtt magamhoz vevém, ennek összes közre bocsátásanál a világ előtt is használhatókul nézhettem.

Említett vissza térítés történttével következett volna természetesen Berzsenyi leveleinek Kazinczyhoz, hasonlóan kicserélése. S bár erröl közlekedés indult volna, mert úgy ezuttal a kétféle, talán együtt jelenhetne meg kölcsönös felvilágítás végett; most pedig

---

[1]) L. például: Capefigue, Histoire de la Restauration, Paris, 1831. Tome I. p. 197—205. Les tuileries et Hartwell 1810. Az arcolei *général républicain* zsarnok császár leszen, s olly bolond hiúságu az udvari hölgyek öltözeti szabályzata körül, minő XIV. Lajos volt.

Berzsenyi leveleinek hollétéről kérdésem után sem lehete bizonyos tudomásom. Dr. Schedel azt válaszolá 1842b. majus 2d. hogy talán azon irományok között lehetnek, mellyeket Kazinczynak a mult februar 14d. megholt özvegye, mint urárol maradtakat, már több év előtt (szegénységi kínszerítésből) *eladott.*

S ezeknél fogva, bizvást huzhatom elé, egy eleinte legalább azon sorokat, mellyek e *közre élt* két embernek, *közre czélzott* véleményei cseréit mutatják; mellyekből a két egyed nézetei s egymással miként megmaradásai láthatók. Illyeneken szem nyilik s müv alkotásnak úgy kél más eszméje, mint a mai uj viszonyokat képező erőmüvek sikeréhez, annak felfogása, minő megkésértések által bukkant Lavoisier és Cavendish, vegytani szobájában, a természet rejlettségei kifejtésére. S midőn ezen szabályos tudósoknál a tanulmányra nézve inkább csak eszük élének misége vizsgáltatik, nem kell feledünk, hogy a szépművész, a a politikai változtató, a költér uj nézetei vizsgájánál a véralkat és lelkület egész mélye is ügyre veendő, mert ezek ahhoz, a mit dicsérve gyalázva tüzzel vassal sürgetnek, vérmérsékletük lángodozásaival, hiúságaik cseleivel is különösen ragadozzák magok után a pihe gondolkodásuakat s igy erkölcsi jellemükből müvök színe látszik, ebből pedig belsőjük rí ki.

Budán, őszelő 15d. 1842.

Döbrentei Gábor.

1.

Berzsenyi Dánielnek Kazinczy Ferencz tiszteletet s szíves baráti idvezlést!

Ritka ragyogású barátom! Kisünk megírta, úgy hiszem azt, Néked, hogy verseidnek kötetét tőle elkértem, olly véggel, hogy azt megolvassam minekelőtte sajtó alá kerülnek. Azon kevés darabok után, mellyeket ezen halhatatlan barátunknál olvasni örömöm vala, meggyőzhetetlen kívánság' szállott-meg a' többit is olvashatni; mert valóban a' Te énekeid nem szokott hangicsálás a' magyar Helikonon. Nagy gyönyörűséggel láttam azokban a Horátz', Matthisson' és Salis', 's Virág' és Kis' tanitványát, 's nyelved olly szép nemes, hogy azt csudálni fogja a' haza. Te engem mesterednek nevezel. Hamis tettetés nélkül 's igaz örömmel nyomom vissza homlokodra a' szent koszorút, 's azt vallom, hogy az Tégedet illet, nem engemet. Elég dicsőség az nékem, hogy Te engem szeretsz. Tovább, édes barátom, tovább a' szerencsésen futni kezdett uton; Virág, Kis és Dayka, kiket elsőknek tart nemzetünkben minden a' kinek ízlése van, örömmel fogadnak el szent koszorújokban.

Verseidet tulajdon kezemmel tisztázom-le, s úgy küldöm által Kisünknek. Változtatást híred nélkül bennek nem teszek: de lesz holmi, a' mit

meg nem hagyok mert meg nem hagyhatok. Orthographiád 's interpunctiód vétkes: e' részben engedd kipótlanom hijánosságodat. Nem kivánom én, hogy más az én különösségeimet általjában kövesse; más nemzetbeli irók sem irnak mindenben egyformán: de van mindazáltal holmi, a' mit másképen irni 's mondani hiba nélkül nem lehet. Vignettet ollyat választottam, melly a' munkához igen jól fog illeni, 's nem lesz kevésbbé szép mint az én Herculanumi Terpsichorém a' Marmontel szívképző regéji előtt: Egy lantoló Músa 's lábainál Ámor, a' Músának karjaira kivánkozván. — Tőled ezekért azt kivánom jutalmúl, hogy verseidnek tulajdon kezeddel irt kötetével ajándékozz-meg, hogy autographiai gyüjteményemet velek gazdagitsam. Ezt Kisünk tőlem nem fogja irigyleni. — Ne hidd, hogy az a' melegség, mellyel szívem hozzád szól, tettetés' vagy a' csapodáron illetett önszeretet' mive: nem, nagy fényű ifjú! valóságos hajlandóság' 's becsülés szava az, 's az azon támadott örömé, hogy magamat hazámnak egy igen nemes fija által szerettetni látom. Ird meg nekem, leveleidet mellyik postáról veszed, hogy midőn második levelemet veended, az egyenesen mehessen hozzád. Élj igen szerencsésen 's örvendj érdemeidnek 's támadó dicsőségednek.

Széphalom, October 31d. 1808.

2.

Berzsenyi Dánielnek Kazinczy Ferencz tiszteletét s szives baráti idvezletét.

Tisztelt, igen nagybecsű barátom! A magyar irók lerázták azt az eltürhetetlen nyügöt, hogy midőn egymással papirosan szóllanak, titulázgassák egymást, melly nálunk annál szenvedhetetlenebb vala, mivel nyelvünk nem bír a' Sie 's Voussal. Kövesd Te is ezeknek példáját, 's irj nékem az ostobaság' századjainak nevetséges szüleménye nélkül. Én Téged annyira szeretlek, becsüllek, tisztellek, hogy ez a' biztos tónus nékem kedvesebb lesz sokkal Tőled, mintha az egész világnak Excellentziájit 's Hoheitjait 's Durchlauchtjait reám lehetne is vesztegetned.

Eddig verseidnek csomója kezedben lészen. Ott lelted azt a' mit tőlem utolsó leveledben kivánsz. Szólljunk itt, lelkeinknek közelitése végett, azon két kedvés tárgy felől, a' mellyet leveledben vettél fel festésül: az atyai 's férji örömöket 's házi boldogságot — és a' haza' szent szeretetét.

Remetének, Diogenesnek nevezed magadat. De ez a' kedves Remete nem az anyaszentegyház' istenségeinek papja, hanem azoknak, a' kik hozzánk Hellászból jöttek által; de ez a' kedves Diogenes neveti ugyan a' miket a' világ' bölcsei, magokat 's hazájokat vesztve, mindenek felett keres-

nek — a' titulust, hivatalt, keresztet, pénzt: de sem czondrában nem jár, sem azt nem hiszi, hogy a' mi természetés az szép is; sőt azt tartja nem szépnek a' mi a' község' izlésétől külömböz. Igy, kedves barátom, egy hiten vagyunk, mert ezek az érzések az én lelkemnek is saját érzései . . . . .

Férji 's atyai boldogságaid nékem is boldogságaim. Nékem a' jutalmazni szerető ég egy angyali lelkü asszonyban adta-meg a' bért, a' ki nekem annál becsesebb, mivel az idegen meg fogná ugyan szeretni első tekintettel, de nem keresné benne azt a' culturát a' mellyet kapott; olly annyira ellensége minden *affectatiónak*, a' mi mostani asszonyaink' közönséges vétkeknek 's férjeink' közönséges poklának. Ő feleség, anya, még pedig szoptató-anya, 's házi-asszony; csirkéjiben gyönyörködik, nem a' kártyában, mellyet velem együtt nem is ismér, 's itthon szeret ülni, nem másutt futkozni. A' bécsi franczia klastromban neveltetvén, hol két Tántja, a' két Comtesse Rogendorff, apáczák, francziául tökélletesen beszéll, 's most, midőn gyermekét emlőjétől akarván elválasztani, Kázmérba ment-által, Schillert 's Göthét magával vitte: de ő nem tölti életét olvasásban, melly nekem, a' ki mindég olvasok, képzelheted melly szerencse! . . . Magyarúl, németűl, francziáúl 's tótúl beszéll; nincs benne semmi szesz; az az ajándéka van, hogy mindentől szerettetik;

szive a' Schöngeisterei affectatiója nélkül a' vesztegetésig jó; véled egy esztendőben született (19. Febr.) én pedig már csak 27. Octoberig tartozom insurgenskedni . . . .

Szemerének tegnap vettem levelét . . . . Irj mihelytt tőle kezedben lesznek verseid, 's igyekezzél minél elébb nyomtattatni. Élj szerencsésen, kedves barátom. Leveled, reménylem azt, várom, kérem 's megkivánom, engem té-zni fog.

Széphalom, Februar 14d. 1809.

3.

Ujhely, Majus 25*d.* 1809.

Szivem' kedves férjfija!

Ez órában veszem harmádik leveledet. — A' másodikra, arra a' nékem és feleségemnek olly igen kedvesre, nem csak azért nem feleltem, mert martiusban és aprilisban fekvő beteg voltam — írtam volna én az én Berzsenyimnek ágyban 's félholtan is — hanem azért, és egyenesen azért, mert azt hittem, hogy Pestre útaztál 's levelem a' hosszas postán-heverésben elveszhet. Most, minekutána ez a' ma vett arrol tudósit, hogy a' levél házadnál kap, íme válaszom. Köszönöm hogy a' balgatagság' titulusai helyett szivednek érzése

szerint szóllitasz. Érezzd, barátom, hogy szives tisztelőd, becsülőd, barátod vagyok; érezzd, hogy téged nem csak úgy mint poétát, hanem úgy is mint embert és hazafit, nem csak szeretlek, de csudállak is stb.

4.

Széphalom, December 12*d.* 1809.

Igen kedves barátom!

. . . . . Nékem e' napokban két kedves vendégem vala, Szirmay Ádám és Dókus urak. El nem tudtak telni verseidnek hallgatásával. Az elsőbb a' Melancholiát 's a' Kazinczy 's Kis czimü dalt szerette-meg leginkább; a' másik az Ulmai csatát és a' Nagy Pálhoz intézett verset . . . .

Hozzád intézett episztolámra nézve, hogy azt ne gondolja az irigység, hogy csak viszont-compliment, nagyon szeretném ha a' dedicatiói óda felett, a' név alá, azt az esztendőt vetnéd, a' mellyben azt irtad. Valamint a' tömjénfüstöt... útálom: úgy az ollyanokét mint Te vagy irigykedve fogadom-el. Hidd-el, akkor is, midőn halni fogok, kevélykedve fogom nézni, hogy engemet Virág [1]) és Dayka, 's Kis és Berzsenyi szerettek stb.

---

[1]) Aprilisben 1842 másod izromban beszélé nekem Vitkovics János görög nem egyesült budai főespe-

5.

Széphalom, Januar 1-jén 1810.

Kazinczy Ferencz Berzsenyi Dánielnek a barátság' legszivesb idvezletét.

Érdemes barátom! Öt nappal vettem ez előtt Novemberben irt leveledet. Mára halasztottam a' választ, hogy ez által is éreztessem, magammal inkább mind Véled, hogy barátimnak sorjában, melly polczon ülsz. Fogadd-el uj esztendei áldásimat. Az élet' istene tartsa-meg Néked kedves barátnédat, gyermekeidet 's árasszon rájok és rád minden örömet. Mercurius pedig *pingue pecus do-*

---

res, Vitkovics Mihály fivére, miként vonta magát vissza későbben Virág, az ő egykori Széphalmijától, illy nyilatkozatával:

Virág, *Vitkovics Jánoshoz* 1830 *elején Vitkovics Mihály halála után.* Hát Miska kézirataival mi történik? öcsém.

Vitkovics János. Nem tudom még. Kéri Döbrentei azon megjegyzéssel, hogy Miska bátyám neki szánta volna, s arrol én is tudok; de kéri Kazinczy is hozzám jött felszólító levelében, mert ő akarná ujra kiadni.

Virág, *nehezeléssel.* Öcsém, Kazinczynak ne add, mert az elrontja németesíti Miska tiszta magyarságát; hiszen az az ember —

Vitkovics. Hát nem is adom uram bátyám. *S Virág jó kedvü lett.*

mino faciat et caetera, praeter ingenium! — Ezt különösen azért is óhajtom, mert leveled szerint azt lehet reménylenem, hogy a' *pingue pecus* verseidet nyomtattatni fogja. Kérlek, ne halasszd Pesti útadat; verseidnek csomóját Szemerém által fogja Néked adni; olvassd-meg 's küldd nekem vissza, hogy egységet hozhassak változtatásaid után beléjek, 's így leküldöm Szemeréhez, és ha Te Pesten lévén végezel a' nyomtatóval, még Juniusig (a' Medárdi vásárig) kész lesz a' nyomtatás, 's belé vert pénzed nem sokára visszatér.

Én csak arra kérlek, hogy ne tartsd áldozatnak némelly darabjaidat kirekeszteni ezen gyüjteményedből. Inkább kevesebb legyen, de mind jó. A' meglehetős poétai mivek irtóztatók. Ezen felyül azt cselekszik, hogy a' legszebb darabokra is homály ugrik vissza a' meglehetősekről, mellynek épen az által hogy csak meglehetősek, már rosszak. Mediocribus esse poetis non homines, non di etc.

Szemere ha épen akkor Pesten nem volna, keressd-fel Vitkovics Mihály barátomat, a' budai nem egyesült görög püspökség' consistorialis fiscalisát, 's ő a' csomót kezedbe adja. Látogassd-meg a' Judex Curiae Secretariusát Horvát István Urat is. Ez a' három nekem kedves barátom. Lásd Kölcsey Ferenczet is, ki e' terminuson már Pesten lesz. Ebben poétai tüz lángol, *und er wird einer der gründlichsten Gelehrten.* Hogy *Virág-*

nak látása nélkül haza ne térj, arra nem lesz szükség *Berzsenyimet* kérnem.

Szemerét arra kértem, hogy Neked békét ne hagyjon, mig magadat számomra le nem festeted a' legjobb portraitirozóval, a' kit Pesten 's Budán találsz. Én örvendeni fogok, hogy annak alakját is ismerhetem, kinek lelkét szeretem, 's lemásoltatom magamnak a' képet, 's a' Tőled veendőt megküldöm hitvesednek 's gyermekeidnek. Azért kérem ezt, mert az én szemem nem minden festést szenved meg, 's félek hogy a' mit tőled vennék, illyen volna. Csak hasonlitson hozzád a' kép, ez a' legfőbb kivánságom stb.

Pestről pedig el ne menj, mig Klopstocknak ódájit in 8-vo auf Druckpapier, die Ausgabe von Göschen in Leipzig meg nem veszed, 's az légyen Breviariumod. Téged Apollo lyricus poétának kent fel. Tartsd magad Klopstockhoz, Göthének verseihez és Matthissonhoz, kit ismersz. Én neked Höltymet küldöm ajándékba.

Psychédet magadból merítetted-e, vagy mástól kölcsönözted? Kérlek, tudassd ezt velem. 'S ha másé, kitől vetted? stb.

Eddig a' poézisről, most egyébre térjünk. Azt irod, hogy *nyírod bajuszodat*, 's azt kérded ha *lenyírd-e?* [1]) — Méltán nyírod! Nem a'

---

[1]) Ezen kérdés, nagyon nagyon elmosolyodtat. Mutatja, hogy Berzsenyi járatlansága, még 34 évé-

TE bajuszodat, — mert a' TE bajuszod nem *bajusz;* hanem a' bajuszt. Bizony méltán nyírod! De valamint nem *bajusz* a' *Te* bajuszod, úgy a' te *Berzeviczysmusod* is nem *Berzeviczysmus.* Est inter Tanaim quiddam, socerumque Tigelli. A' Nationalismus olly szent dolog, a' miről nem lehet szó. Szent az, mint a' Virtus és Dicsőség szeretete. De a' Nationalismus jól öszve fér azzal a' mit Filangieri és minden a kinek esze van, az igazgatás fő törvényévé teszen, melly ez: ut quo fieri potest major massa felicitatis, in quo fieri potest plures portiones dividatur. Jót ohajt Berzeviczy, de rosszul, és a' mit historice mond felőlünk, azt hazudva mondja; azt pedig nem szabad. Hogy tanulnunk kell a' némettől, francziától, olasztól 's még az ördögtől is, ha van tanulni valója, ki kérdhetné azt? De a' Magyarnak Oesterreicherré kell-e válni? Csak nézd mit tettek ők, mit mi? A' napam két apácza testvére épen azon postán írják nekem Bécsnek tripudiumát, hogy Ő Felsége Bécsbe visszaért, 's hogy az a' gaz nép, melly magát lövetni nem akarta, a' legnagyobb szemte-

---

ben is milly elámulással ringatódzott Kazinczy itéletén. A többi bajuszkodás pedig, ennek némi hofmestereskedéseit érezteti. Velem Kazinczy Erdélyben 1816b. sarkantyus czizmám helyett, félszárig fűzött sarut akara huzatni, minőt ő viselt, s gúnnyal akará. Olly hangon találtam neki felelni csufolódásaért, a mit *nem felede. D. G.*

lenséggel ezt kiábálta a' Császár körül: Kaiser Franz soll leben und regieren, Napoleon und die Franzosen sollen *crepieren!*, midőn Kulcsár levelei azt hirdetik, hogy a' magát **összelövetni engedett Pozsony** azon 4000 ft. pgő pénzt, mellyet a' Francziák ott hagytak, Ő Felségének ajándékul adta be, 's a' mi Párisba küldött követünk Strassburgban ágyulövésekkel salutáltatott. Mit mutat, barátom, ez a' különbség? Austriacussá legyen e a' Magyar a' Berzeviczy kivánsága szerint? Ezt jelentheti e az a' mit Te irsz? Oh értem én mit irsz Te, 's Te is értesz engem stb.

6.

Széphalom, *Martius* 16*d*. 1810.

Igen kedves barátom!

Egyszerre hozza a' posta két kedves leveledet, 's egyszerre vele a' Generalis Perceptor Sárközy István urét is, mellynek egy czikkelye felőled szóll. — Azt irja, hogy nem ismér, hogy azt hitte, hogy Miklán egy Berzsenyinél több nem lakik; de hosszas tudakozódásai után érti, hogy ott egy emberséges és philosophus ember is lakik, kit mivel nagy csendességben él 's kijárni nem szokott, nem ismér senki. Másfél statiónyira vagytok, úgymond, egymáshoz, 's ő Téged meglátogat

mihelytt reá ér. Én nem szükölködöm sem a' Sárközy sem más tanúbizonyságá nélkül arra, hogy Te millyen vagy és mi a' Te becsed: de minekutána érdemeid és jóvoltod engem tisztelő barátoddá tevének, őrvendek hogy felőled ezeket hallom. Becsültetni a' jóktól, sőt még a' gonoszoktól is, olly szerencse, mellyet nem nézhet hidegen senki, bár maga magának tökélletesen elég. Én Sárközi Urat sok esztendők olta ismerem 's becsülöm, tisztelem. Szokolait 1803ban láttam. Ismerem V. Ispántokat is. Mind a' három méltó, hogy az én Berzsenyimet szeresse 's tőlök szerettessék stb.

7.

Széphalom, Majus 16*d.* 1810.

Érdemes barátom!

Hogy Pesten valál, megírta Vitkovicsunk: de elfogva azon szomorúság által, hogy az ő jó anyja beteg volt, 's végre el is aludt, halasztotta a' bővebb tudositást, úgy hogy azt Pesti barátimtól két levelem által kelle kicsikarnom. Végre tegnap vevém Szemerénknek 16. lapnyi levelét, 's látlak vele a' hidon, látlak Somogyi pereczed és salamid körül, látlak Biharit hallgatva 's hallom miként olvassátok, miként mondogatjátok egymásnak verseiteket, mint emlegetitek a' távollé-

vőt és azokat, a' kiket ő lelke' teljességében nevez *magáéinak;* 's olly kevély vagyok, mintha a' Capitoliumon nyomnák fejemre a' Petrarca' koszorúját. — Barátim! miért nem léphettem én akkor mikor együtt valátok, véletlenül közzétek! miért nem lehettem tanúja annak a' szép szövetségnek, mellyet Berzsenyi, Horvát, Vitkovics, Szemere 's Kölcsey az örökkévalóságra kötöttek! El vagyunk tépve egymástol: de bennünket egy lélek elevenit, 's ti barátim, soha sem fogjátok a' Révai Manuscriptumait 's holmit egyebet forgatni, hogy a' Kazinczy Virgilből vett szavaira ne gyúladozzatok; 's a' Jónak, Szépnek, Igaznak érzése igy terjed a' mi ragyogó 's örökké ragyogandó barátságunk által, — 's ennek erős hite elég jutalom, elég pótolék nekem is nektek is azért, hogy a' kedvezni nem akaró Sors bennünket egymástól elrekesztve tart. — Ismerlek verseidből, leveleidből, ezen környűlállásos tudósitásból; majd foglak képedből is. Ha ez idén Bécsbe kell mennem, a' mit reménylek, Miklát látni fogom.

Te sok jó könyvet vittél Somogyba, 's ezek, és azoknak emlékezete, a' kikkel Pesten összeismerkedtél, jó ideig elfoglalva fog tartani. Oh vezéreljen az ujabb meg ujabb ideákra, 's azok a' felséges ideák, a' mellyeket könyveidből 's ön magadbol meritesz, zengesse lantodat, hogy mások is tanúlhassanak Tőled! — Szemere azt irja Virágról és felőled, hogy ti vagytok ketten a' nem-

zet' első lyricusai, 's Szemere ollyat vét e' mellé, melly igazságtalanság Virág eránt. Egy pályán is lehet kettőnek úgy állani, hogy az egyik ne légyen elsőbb vagy utóbb a' másikánál. Ti engemet mind ketten elbájolva tartatok, 's nem is kérdem, kit illet inkább a' koszorú; illet az mind kettőtöket. — De annak örvendek, hogy Pesti barátim is értik már, hogy Virágot Kist és Berzsenyit méltán tartom egy sorban állóknak. Ez a' négy — valamint én — csudálják benned mind az embert, mind a' poétát. Én mindég inkább meg inkább csudálom mind a' kettőt; 's minél inkább csudállak hármatokat, annál kevésbbé tudom csudálni mind azokat, a' kiket vagy szerettem, vagy csak szenvedhettem.

Szemerétől olly tudósítást vártam, kértem, melly semmit ne hallgasson el. Irta tehát azt is, hogy verseid' változtatásaira mit mondottál, 's mit mondott ő is Néked. A' *mi* barátságunk, szeretett 's tisztelt barátom, szentebb mint hogy szükségem volna azt mondani, hogy változtatásimnak el nem fogadások engemet elszomoríthatna. Mi volna úgy a' *mi* barátságunk, ha az lehetségesnek képzeltethetné az efféle dölyföt. Én elmondtam a' mit jobbnak véltem. Mit végy te fel, az a' *Te* dolgod, nem az *enyém*. A' barátságnak az a' legszebb jusa, hogy kimondja vélekedését, 's más részről az, hogy bátran követi tulajdon érzéseit. — A' pirholagos szó előttem nem csak isméretlen de kép-

zelhetetlen is volt. De azért fel nem akadok azon, ha véle az én ellenkezésemmel és a' Szemeréével nem gondolván, élni fogsz is. Tegyük fel, hogy az valóban nemtelen 's rút szó. A Te verseidnek annyi érdeme van, és olly ragyogása, hogy az ezen szeplő mellett is eggyik fő dísze lesz literaturánknak stb.

8.

Széphalom, *Junius* 13*d.* 1810.

Kedves barátom!

Wesselényire irt Ódádat e' napokban két Pataki Professorral olvastattam, kiknek egyike Kézy, nagy Poéta; 's mind ez a' két ember, ki a' classica literaturába tökélletesen jártas, mind még három értelmes és érzékeny Hallgató az elragadtásnak azzal a' gradicsával hallá azt, melly nem fakadozik magasztalásokra, hanem megnémúl és igen későre jut szóhoz. Az eggyik (Kézy) kért, hogy engedjem meg, hadd írhassa le. Megengedtem. Ő még semminek leirására nem kért engedelmet tőlem. Itélheted ebből, melly béhatást csinált reájok. — De sem ők nem tudták, sem én nem tudom, ki az az Aethra' fija, a' ki ifju karral az éktelen márványt felemelte; 's minthogy ezt mind a' Faber thesaurus eruditionis scholasticae nevezetü

munkájában, melly nekem mindég kezem körül forog, mind a' Calepinus' lexiconában haszontalanul kerestem: annál bátrabb vagyok azt a' kérést tenni nálad, hogy kétségemet oszlassd el, mivel erre Kézy azon okból is kért, mert szégyen volna az ennyire csudált 's szeretett darabot tökéletesen nem értenünk stb.

9.

Széphalom, Julius 21*d.* 1810.

Kedves barátom, páratlan férjfi!

Tegnap estve vett leveledre azt mondom ismét, a' mit már leveleidről mondottam: annyik azok nekem mint egy szép dal. Ismerem a' mi Kisünk' leveleinek érdemeket; azok a' legnagyobb csinnal vagynak mindig irva, még mikor siető kéz önti is soraikat. De illy genialis leveleket mint a' Tiéid, én senkitől nem vettem és nem veszek. Kibeszélhetetlen gyönyörűség fog el olvasások alatt, és ha azt mondanom nem kevélység, tulajdon képem, tulajdon physionomiám sugárzik vissza belőlök. Jele, hogy lelkeink egyformán érzenek, rokonok stb.

10.

Ér Semlyén, Biharban, Sept. 24*d.* 1810.

Kedves barátom!

Kezemben végre képe annak a' szép lélek külsőjének mellyet szeretni 's csudálni eléggé nem tudok. Eggyik leveledből tudtam eddig is, 's tudtam a' Szemere leveléből, hogy kövér testben lakik az, de hogy illy kövér légy, azt meg nem álmodtam. De a' Brutuszok 's Cassiuszok mellett, kiknek testetlenségétől Caesar félt, kövér Dolabellák is voltak! —

11.

Széphalom, October 13*d.* 1810.

Kedves barátom!

Semmi munkám nem óhajthatja inkább javallásodat mint Csereyhez irt Epistolám óhajtotta. Örvendve olvastam mit irsz felőle. És így *Te* engem itt is *értesz*. Be sok van 's lesz a' ki nem *ért-meg*. De igazán mondod, hogy ez az Epistola tovább fenn tartja nevemet mint a' John 's Kíninger és Kreutzinger festése. Legalább tudom, hiszem, hogy az még akkor is lángot fog vetni a'

szívbe, mikor az enyém már hamu lesz. Horvátunk felolvasta azt a' Judex Curiaenak,' 's az könyezve hallgatta. Horvát maga (így ír) a' Wesselényihez írtat becsülte, ezt imádja religiosus cultussal. — Értem őtet, 's örvendek az illy tömjénnek. A' másfélét nem tartom méltónak keresni stb.

12.

Széphalom, *Januar* 10*d.* 1811.

Kedves barátom!

November 23dikán irt leveledet tegnap vettem Ujhelyben. Felette messze lakunk egymástol! Az illy leveleket azon pillantatban kellene venni, a' mellyben postára tétetnek. Veszteség hetekig nem örülhetni nekiek.

Nyilaim nem sértenek *nyilván*; — legalább Czinkét nem akarták. *Czinegét* csak azért tettem oda a' hol állott, mert nem kaptam más madarat, mellynek neve metrumomba illett volna. Leveled' vétele előtt Patakra vala küldve Töviseim'' exemplárja hogy nyomtassák, 's már ez az epigramma *ki vala hagyva.* Czinke Ferencz, a' professor nem méltó hogy reá nyil lövettessék, 's osztán a' nyil tömpécske vala — pedig a' nyil nem nyil ha nem éles, ha tömpe. De miért akarod Te, édes bará-

tom, hogy **személyt** ne bántsanak az én nyilaim? A' Jézus Krisztus Isten volt és mégis korbácsot kapott azok ellen a' kik az ő atyja' templomát megfertéztették; — ő, a' ki, ha Papjainkat hallod, olly emberi szeretetet predikált, melly felségesebb mint mind az a' mit Socratesz és más meg nem keresztelkedtek tanitottak: Hát az az átkozott; Istentől elrugaszkodott Voltaire mennyi epigrammában 's nem epigrammában bántogatta Monsieur Freront 's más hasonló érdemű iróiikat a' Fraucziáknak! Sok szabad *versben*, a' mi prózában *nem szabad*. Nem bántanám őket epigrammáimban, de a' publicum igy talám megérti hogy azok nyelv és izlésrontók, különben meg nem érti. Keveset bántok, és egyet sem nagyon; kettőt tulajdon maga ecsetjeivel festettem. Láczainak adok jól, mert *Poocsot*, *Mátyásit* tartja első Poétáinknak. Különben korbácsaim csak illyek mint a' mi itt következik:

HIMFY.

Dayka. Tűzre felét! *Himfy.* Vetem. *Dayka.* Ujra
felét! *Himfy.* Ím. *Dayka.* Harmadikát még!
Himfy. Lángol az is. *Dayka.* Jer most, vár az
olympuszi kar [1]).

---

[1]) Kazinczynak erröl én, 1811b. nov. 16. ezt irtam: Himfyröl szörnyü kemény az itélet. Ugy Petrar-

13.

Széphalom, April. 4d. 1811.

Érdemes barátom!

Silányoknak, idétleneknek nevezett darabjaidat olly elragadtatással vettem mint mind azt szoktam a' mi Tőled jő; nem mivel Tőled jő: noha hogy tőled jő, annak örvendek; hanem mivel Tőled nem jőhet semmi, a' mi javallásomat, sőt csaknem mindenkor csudálásomat is ne kivánja. „Kivált ez az első olly idétlen, hogy mind ez ideig meg sem mertem keresztelni," ezt irod. Én pedig hozzá azt vetem, hogy kivált ez az első olly nem idetlen, hogy meg sem merem szabni költeménykéink között hol talál legillőbb helyett. Schilleri melegség és philosophia lepte el. — Mivel reám

---

cabol is sokat kihányhatunk. Ki, más NAGYOKbol is." Ő meg válaszában dec. 24d. 1811-ben hozzám ezt: A' Himfyre irt Epigramma, mellyet az ur szörnyű keménynek nevez, az ő képzelhetetlen dölyfe miatt esett, nem szintén csendes vérből, de nem szégyenlem felindulásomat, mert nem érdemli e ezt Az, a ki szerelmeinek Recensióját, (1809b. az ausztriai Annalisokban) azt a meleg szívvel s magasztalva irottat! olly nehezen vette, hogy többé nem is felelt levelemre? stb." Erre czélzottam volt Kölcseyhez irttomban, *lásd Élet és Literatura* 1827. *II. köt.* 114. l.

biztad, hogy neki a' nem-szent keresztségben nevet adjak, ime elnevezem:

AZ ÉLET KORAI.

„Az arany század' Istene Pásztorai közzé kene.“ — Az az ember, a' ki olly nehezen rimez, olly nehezen lél rimeket magyarban mint én, igen édesen lepetett meg e' két sorodat olvasván 'stb. — Gyönyörű ének. Megküldöttem Szemerének mind a' hármat, most pedig Erdélybe küldöm.— Az az egy kifogásom volna ellene, hogy farka van (olaszul: *coda*) 'stb. — Én nem tudok ahhoz szokni, hogy Te némelly énekeidnek, illyen códákat adsz, a' több strópheák' példáji ellen 'stb.

14.

Széphalom, Januar 30*d.* 1812.

Berzsenyinek Kazinczy baráti szives idvezletét.

Meg nem tudom fogni, kedves barátom, mire véljem sok holnapokig tartó hallgatásodat[1]. Elhi-

---

[1] Majus 22d. 1811b. is ezt irá Berzsenyinek: „Nem említem mikor vettem leveledet, s tudod, hogy hallgatásodat épen azon mértékben érzem sajnosan, mint a hogy tisztelve szeretlek.“ Berzsenyi

degülésre nem akarom, mert azt nem érdemlettem és mert azt becses barátságodtól nem vártam 's nem várom. Ne engedje az ég, hogy Tégedet 's tisztelt hitvesedet 's szeretett házad' népét kedvetlenség érte légyen 'stb.

15.

Széphalom, *Julius* 2*d.* 1812.

Kedves barátom!

. . . . . . Helmeczy, ez a' lelkes kis fiu, reájok [1]) ismét kapott 150 forintot; százat a' Fejérvári nevendék papságtól, hol Farkas Imre nevű kis Pap barátja volt a' buzdító. — ezt azért mondom, hogyha Fejérvárra mégy Pesti útadban, őtet

---

mintha, nehezen azt vette volna, hogy Kazinczy másnak is megirá, miként 1811beli apr. 4d. költ válaszában maga megvallja, bizonyos igen csak leghívebb szívre fülre kötött ifjui tettét, mert ezt Berzsenyi, látom, maga kitörölte. Kazinczy ismétlő soraibol. E fecsegőkórságát egykori barátunknak, sokan ismerjük még fennlévők. Midőn Szemere nekem elbeszélé 1821b. még inkább ovakodtam hireket irni neki, s mosolygék midőn tudtomra is adá, milly hír nem vivők és hát üresek, hozzá bocsátott leveleim.

[1]) t. i. Berzsenyi versei nyomatására.

felkereshessd — ötvent pedig egy Tomicza nevű Zágrábi megyebeli kis Paptól 'stb.

16.

Széphalom, October 2d. 1812.

Széplelkű barátom!

. . . . . Helmeczi téged novemberig, meglátogatni készűl. Ha nálad lesz, csókold meg az én nevemben. Ez a' fiatal barátunk mindkettőnk eránt különös hűséggel viseltetik, verseidnek és a' Daykáéinak megjelenhetések eránt tetemes szolgálatokat tett, tiszta a' feje 's a' szíve, 's a' mi *megbecsűlhetetlen*, szorgalmas levelező, 's a' válasz után várással nem öldökli az embert. Háladatlan volnál eránta, ha dolgaidban nem vele, hanem Tatayval leveleznél, a' ki Helmeczinek szoros és szíves barátja, de tégedet Helmeczinél inkább nem szerethet, és a' ki, ellévén zárva a' Papi-nevelőbe, nem járhat el olly szabadon dolgaiban mint Helmeczi. De Te ne hidd, hogy én tégedet Tataytól egészen elvonni akarjalak. Te nem szereted inkább Tatayt mint én. Csak arra czélzok, hogy Helmeczi is érezze szeretetedet, bizodalmamadat.

17.

Széphalom, October 31*d.* 1813.

Kedves barátom!

..... Helmeczinek leveléből tudom, hogy az Erdélyiek a' te verseidet nagyon tisztelik, csudálják. Ugyan ezt irhatom Magyarországnak azon részéről is, mellyben lakom. Patak nem ismér hozzád fogható magyar lantost. Csak itt ott akad egy fő, a' ki melletted a' Dayka' szépségeit is érzi 'stb.

18.

Széphalom, Januar 18*d.* 1813.

Kedves barátom!

..... Engedd meg, hogy némelly botlásaidra — ha ugyan azok — figyelmessé tehesselek. — *Achája* nem dactylus hanem amphibrachys. Hogy a' vers jó légyen, Achája helyett Graeciának kell állani. A' Hérók' ragyogó szobraikat 's halált. — — b*ért* nye*rt*, kedvetlen összejövetele két izben két syllabában az *rt* hangnak; — czombjaim és fürtjeim, nem czombaim, fürteim, mint csókjaim, csontjaim. Osztán arra kérlek, hogy az asclepiászi sort ne elegyitsd az Alcéu-

szi sorok közzé, mert nem *eggy* természetű a' kettő 'stb.

19.

Széphalom, Julius 4d. 1813.

Kedves barátom!

Juniusnak 30-kán, midőn épen feküнni akarék, vendéget hallok érkezni. Elébe mégyek, 's Kazinczy István öcsém, az az fija az Onkelemnek Andrásnak, másod magával lépe pitvaromba, ... 's ez Szemere Pali vala. Első kérdésem, mellyet hozzá teheték 's tevék, az vala, ha hozza e a' Te verseidet, édes barátom . . . . . Erre az öcsém felele, hogy ő hoz egyet, de magának, 's declarálja, hogy itt nem hagyja. Még nem szűntem, mig kofferét cselédjei le nem oldák, s az exemplt meg nem kapám. Akkor Palival neki állánk, 's ivenként végig futám, hogy legalább a' külsővel ismerkedhessem meg, 's lássam mik vannak benne, 's melly renddel. Nehány darabot felolvasánk, hogy lássam változtatásaidat. Illyen vala az Ajánlás, illyen Psyche, illyen a' feleségemhez írt darab, illyen a' sonett, illyen a Nagy Pál, és még egy-kettő. A' vignette a' mennyire gyertyánál nagyító üveg mellett láthatám, nem

rosz; de Pali azt mondja, 's úgy irják Pesti barátim is, hogy a' kép épen nincs találva. Erről nem itélhetek, de igen annyit, hogy igen nem szépen dolgozá Blaschke. — Már tehát volitas per ora virum, édes barátom; 's ámbár tudom, tapasztalás után tudom, hogy valakik verseidet kézirásban látták, bámulni azokat meg nem szünhetnek, szeretném hallani a' két Haza' minden tájairól, ki mit mend felőlök. Örvendj szerencsédnek, dicsőségednek, 's légy rajta, hogy nem sokára verseidet megbővitett kiadásban vehessük.

Az én Daykám imitt amott ólcsárlókat talála. Egerben egy Pap, deák epigrammát ira ellene, mellyet ide teszek:

Dayka redi! nolo nutricem; nolo poetam
    Foemineum. Vir sit quem lego virque probus.
Quaeris, quo redeas? Ad eum qui de tenebris te
    Protulit. A doctis nil quod ameris habes.
Vanus es et Venus es, dignusque operire patellam,
    Qualem in Kazinczy te reperisse palam est.
Dayka redi! Non es qualem te censuit emtor,
    Dayka redi! structo nam secus igne peris.

Igy itél, édes barátom, az, a' ki magát a' mi Idvezitőnknek bizonyosan rosszúl értett tanítása 's Origenesnek épen nem eszes példája szerint a' menyország kedvéért castrálta .... De kérlek, tudassd velem, mit itélsz Te Daykának versei felől. De poetis ferre judicium unice poetarum

est; így itél Scaliger, és így a' Te itéletedet tudni nagy vágyásom lehet [1]).

Hát azok a' kik bennünket nyelvrontóknak szidalmaznak mit mondanak azokra, a' miket Daykának életében mondottam a' Neologismusok felől? A' ti Telekitek és Prónaytok (ki találhatod okát) valóban azt hiszik, hogy nyelvünk romlik, és hogy magyarúl még senki jobban nem tudott, mint Teleki Jósef, a' ti Administratortok atyja. És én épen ezen hitnek feldőjtésére mondám azt a' mi Daykám életében lap XLV és XLVI áll. Szerencsénkre a' két Hazának minden részeiben fogy ezeknek a' vénséget szerető 's ujságot gyülölő embereknek számok, 's Moldvának szélén is fújni kezd az igazság szelleme.

Pestről írják hogy Te ott valál. . . . Barátim tudják, hogy nékem vagyásom még azt is tudni, hogy ruhád melly színű posztóból vagyon szabva, 's Vitkovics mindent elbeszélle levelében, hogy vele lévén Te néki mit mondottal, hogy ő és Helmeczi Téged hová vittek el stb.

---

1) L. itt fennebb a 150—152d. lapokon. Szerettem volna látni, Berzsenyinek ide tartozható levelét, ha megirta-e ugy, miként ez idézett helyen áll, Daykárol mit tartását; és ha közlé-e vele a neologismusi bukdácsolások nem szeretéséröl hozzám bocsátott véleményét. *D. G.*

20.

Széphalom, *October* 12*d*. 1817.

Tisztelt kedves barátom!

Augustus 8-dikán napam, september 25-kén testvér hugomnak férje megholtak, 's ez a' kettős halál képzelheted melly bontakozásba hozta dolgaimat, s ki fogsz menteni, hogy későcskén felelek. —

Kölcsei egy Vice-Ispánokat adott ház' gyermeke, 's velem Álmosdi birtoka által atyafi, így atyafi Vice-Palatinus Péchy Imre bátyámmal is. Lakása Csekén volna Szathmárban, de 2000 ftban árendaba adta birtokát testvéreinek, azután a' contractust eltépve adta vissza nekik, hogy birják jószágát 's adjanak neki a' mit adhatnak. Szemerével Pestre ment le, hogy ott valamit kezd, de még maga sem tudja mit. Ennyit kérdéseidre.

Verseidnek Recensiójából a' Redactio kihagya valamit, de abban tégedet nem érdeklett. Azt mondá ott, hogy a Magyarnak usque renatas Literas (Rajnis, Szabó, Révai, Ráday, Orczy) nem volt Zrinyin kivül Poétája, hanem csak versegetője, 's a' magyar, poétai szellemben kevesbbet kapott mint még a' Morlach is. Ezt én ugyan így hiszem és vallom: de a' Pestiek, kik irtóztató hazafiak, 's az igazat sem akarják megvallani, ha az fényt nem vét reánk, meg nem emészthették.

Verseidnek Recensiója nincs nálam; kiadtam olvasni 's vissza nem kaphatom. Ismered a' könyvkölcsönözőket. Emlékezem, hogy felőled sok jót és sok nem jót mond. Nevezetesen téged azok közzé számlál, a' kiket nem az imitatio, hanem a' természet teve Poétává, és hogy verseidben ifjú arcz, öröm, könnyűség van elöntve mint Homérén, Göthéén. Nem gondolok én azzal, hogy ő vagy akárki akár engem akár mást megcsapkod; higyd el, édes barátom, mindenikünkben van csapkodni való; attól sem félek hogy az irástól, olvasástól elidegenit; lesz mind Iró, mind olvasó, 's a' korbács használ mind az Irónak mind az Olvasónak. Azonban Kölcseit én is nagyon elkeseredve találtam az idén Lasztóczon mulattában. Neki semmi sem jó, még az sem jó, a' mit eddig csudált, 's azt hiszi, hogy épen nem haladunk, hogy Literaturánk épen nincs, 's nem is lesz.

Most Homért fordítja görögből 's Hexameterekben, a' legapróbb vonásokig, és így képzelhetetlenül steif, de a' melly nem csak nincs nagy érdem nélkül, hanem ha majd darabosságait letördeli, ollyan lesz, mint a' német, mellyet Voss dolgozott. 3 Könyve már kész.

Ha jól van-e összehasonlítva Homér, Euripides, Göthe, Schiller? azt kérded. — Itéletem szerint a' négy nem egy. Schiller ollyan mint a' ki mindég a' theáteren lépdell, a' cothurnus nehéz lépdelléseivel: Göthe csupa szerelem lépdellése,

még midőn cothurnizál is. Homér, Euripides és Göthe egyformák: nem Schiller. Ugy tetszik Kölcsei többet olvasta a' német aesztheticusokat mint szükség volt. Belőlök merítette az objectiver Dichter és subjectiver Dichter ideájit. — Kölcseiben én nagyon szeretem azt az érettség-, azt a' nem sietés colorját: de két elsőbb Recensiójával jobban meg voltam elégedve mint a' tiéddel. Végtére nagyon el tudnám únni azt a' didaxis' tónusát, 's állításai sok helytt csak félig igazak.

Én téged arra kérlek, hogy feleletedből ki ne tessék a' magad védelme, hanem csak az ügyedé. Személyünk nyer, ha az ügy nyer, 's veszt, ha ez veszt, 's az utolsó esetben még hiuságunkat meg is kaczagja a' világ stb.

21.

Széphalom, October 18*d.* 1817.

Kedves barátom!

Visszakapám Tudományos Gyüjteményem Kötetecskéjit, 's sietek felelni leveledre, noha minapi levelemet hamarább kell venned mind ezt.

Kölcsei nem csak gorombán nem bán veled, sőt minden sorából személyednek szives tisztelete szól, de sokban veled és velem nincs egy érte-

lemben. Az Ajánlás volna-e üres darab? Csak ott kezdem azt, a' hol Plátót emlegeted: *Plátói nyelved* etc. Hiszen ott *dolgok* állanak az Óda legutolsó betüjéig, 's mi lesz *dolog*, ha az is csak üres kép mint a' Laterna magicáé? Nincs-e illyen ezer meg ezer az ő kedves Göthéjében, Homérjában, Klopstockjában, Pindarjában? Jó, hogy Pindárt recenseálván, azt nem mondja majd, a' mit e' napokban valaki, hogy a' ki ollyat ir és úgy ir, gyanúba hozza magát, hogy részeg volt mikor írt. — 'S Poéta -e az, ha az Aesztheticusokat in succum et sanguinem ette és itta is meg, a' ki ezt: *A' ki a' Múzát veszi úti társúl* Laterna magicai játéknak nézi? — Durva Jambusokba öntött declamatio? Kölcsei nekem egyszer azt mondá, hogy a' hexameter fecsegővé teszi az Irót. Igy most a' durva jambus. Nekem pedig ez a' durva jambus nagyon illőnek tetszik az olly komoly philosophiai dolgok' előadására, 's mint az Archilochuszé csapkod, úgy ez igen a' maga hangján dorgál, a' maga hangján tanit. Kölcseinek ez a' grávis lépése, ez a' didaxisi tónus fascinálja a' vigyázatlan olvasót. Én is tisztelem Recensióját; nekem nagyon kedvesek; de nem úgy tisztelem mint Pest tiszteli, a' mint hallom. A' Recensens is mondhat nem igazat, mint a' recenseált Iró, 's ez a' gravis tónus gyanús előttem.

A' mit lap 103. Lessingből mond, épen védelme a' Poézis e' korcs neméneк. Inkább jó Epi-

stolát, mint rossz Ódát 's rossz Drámát 's rossz Epicumot. Én bizony a' Horátz' Epistolájit nem tartom méltatlanoknak a' Horátz' nevére, 's vannak neki Epistoláji mellyeket inkább szeretek mint némelly ódáját. Ezt el ne feledd neki mondani ha igazán szándékod hogy neki felelj.

Hogy én a' Zrinyi-nemű verseket szeretném dalainkból kirekeszteni, tudod; azt egyedül az ollyas nemnek tartanám, a' millyekben Kis irta a' maga Epistolájit, 's Csokonai, Dorottyát. De hát a' te Szerelmed l. 30, hát a' te gyönyörű Psychéd, hát a' Kemenes-alja rossz darabok-e? Minden bizonnyal a' te rimetlen költeményeid a' jobbak, ezek fogják nevedet halhatatlanná tenni a' legkésőbb maradéknál is: dè Kölcsei még is sanyarúbb mint lennie kellene. Én egyedül azt óhajtanám, hogy nem sok idő mulva újabban add ki verseidet, 's némelly darabjaidat vagy egészen kihagyd, vagy hátúl vessd egy csomóban. Matthisson ezt az elsőbbet tette a' Zürichi kiadásban 1800 körül; az újabb kiadásban *minden* nem rossz darabját felvette, 's nekem ez az újabb kiadás épen nincs olly kedves mint az elsőbb volt.

L. 98. azt mondja Kölcsey, hogy Bessenyei etc. megmutatták, hogy a' hol valami nincs etc. Ez oda csap a' mit feljebb monda, hgy Kisfaludy és te magatokból szedtetek, nem imitatio által lettetek az, a' mik lettetek. — Való-e ez? Te legjobban tudod, ha lettél volna-e az a' mit benned

velem eggyütt Kölcsei is csudál: de hogy Kisfaludi az olasz Poéták által, nevezetesen a' Petrarca Sonettjei által lett azzá a' mi lett, még pedig nem csak a' formában, hanem a' dologban is, azt merném állítani. Nem csak Virgil leve Homér által, hanem Zrini is (a' mint K. mondja) Tasso által, sőt magát Homért is az előtte éltek csinálták, mint Göthét, és mindent, mindent a' ki még nagy volt. Lássd Herdert a' Helmeczi Értekezésében valahol. Valamik leszünk, mind az imitatio által leszünk.

Döngécsel nekem igen jó. Értem, mihelytt hallom. A' *méhe* is mentve lesz előttem, mihelytt tudom, hogy ugy is mondatik.

De élj szerencsésen, kedves barátom. Légy nagy és nemes még haragodban is. Nem vesztünk a' haraggal, ha az nemes.

22.

Széphalom, Januar 18*d.* 1821.

Édes barátom!

Elrémültem leveledre, 's szánom állapotodat a' szeretet' legforróbb érzéseivel. Miért nem érték e' sok és nagy csapások mást, kinek szenvedései a' hazának nem voltak volna kárára? 's

miért épen téged, kinek hézagját senki nem pótolja ki közöttünk? Te állapotodat félhalálnak nevezed. Leveled hamisnak kiáltja az állatást, mert lelkesebbet ép napjaidban sem irtál; ebben élet és erő szikrázik. Vigasztalhatatlan volnék ha e' remény nem élesztene. Nec dis amicum est, nec mihi, te prius obire, édes barátom. Az az Isten, a' kinek olly sok kedves áldozatokat nyujtottál, nem csak a' lant' Istene, hanem az orvos-szereké is; neki rád gondja lesz, 's visszaád magának és barátidnak; 's én azért könyörgök előtte.

Hogy levelim' válasz nélkül maradása szenvedésidből 's elhülésedből erednének, azt meg sem tudtam álmodni. Én a' te barátságodat elejétől fogva életem' legfőbb szerencséji közzé számláltam, 's kevélykedtem vele, 's ez az érzés soha sem hagyott-el. Hogy megbántottalak volna, nem tudom; bántani az, a' ki téged nem eltolni igyekezett magától, hanem minél szorosb kötelékekkel csatlani magához soha nem akarhatott. Az életnek sok esetei vannak, mellyek megtévesztenek bennünket. Örvendjünk hogy az Igazság és az Idő a' ködöt végre is eloszlatja, 's a' tiszta tisztának ismertetik.

Annyi való, hogy én a' Kölcsey' Recensiójit nagy gyönyörűséggel olvastam. Mit itéle Verseid és a' Superintendens Kis Uréi felől, arra épen nem volt gondom; egyedűl azt a' szinét tekintettem az érettségnek, nyugodalomnak, melly dol-

gozásán, az első soron kezdve az utolsóig, bájoló hatalommal ömlött el. Mindenkinek más a' stilusa, mint arcza; 's én igen jól érzem, hogy a' nyugalomnak ezen a' hangján irni nem tudnék. Talán egy kevéssé belé is csap a' feszesbe, 's a' didaxis hideg hangja inkább érezteti rajta magát, mint szükség; az enyém, ha szabad itélnem a' magamé felől, eleven, de talán virágosabb mint illik, 's csapongása ott is játékos, a' hol azt bizonyosan nem keresem. Irigylettem szép tulajdonát, 's azt kezdém reményleni, hogy a' Historiai nemben, ha magát arra adná, remekünk lesz. Ez foglala el egészen. Itéleteit a' magaméivá tenni nem akartam és nem tettem; némellyikében vele világosan ellenkezem is. Csokonai felől azonban igaza van. Lutulentus fluxit, sed erat quod tollere vellem. 'S annál inkább örvendék hogy magasztalá a' Csokonai' szép darabjait, 's gáncsolá a' sarasokat, mert olvasóinknak igen nagy része Csokonaiban a' sarast szereti.

Verseid neked elhalhatatlan fényt szerzettek; nevedet a' maradék soha sem fogja tisztelet nélkül nevezni. A' philosophia bennünket a' dicsőség eránt nem tesz hidegekké, hanem csak arra tanit, hogy az igaz és az ál dicsőséget ne tekintsük eggynek, 's ne higyjük hogy ragyogásunk annyira elsetétithet mást, hogy mellettünk és utánunk többé senki nem ragyoghat. Sőt az irói dicsőség ollyan, hogy az, a' vagy még nagyobb érdem,

vagy a' később olvasók' izlése előtt, bizonyosan el fog homályosodni. A' Természet minden időszaknak ád nagy embereket, 's mi a' főponttól bizonyosan távol vagyunk még. De az az Iró, a' ki igazán méltó ragyogni, nem is a' ragyogást keresi; annak abban a' szép örömben áll jutalma; mellyet a' mesterség ád az azt gyakorlóknak, és abban az érzésben, hogy korát előbb vitte, hogy segélte az ügyet. Én részemről semmit sem ismerek a' mit kevesebbé óhajtanék mint a' köz javalást; maradjon az azoknak, a' kik rajta olly igen kapnak, és hogy megkapták, olly igen örvendenek. Te, édes barátom, valamit Iró óhajthat, bőven megkapád 's állandóul birod: a' tudósok' és nemtudósok' javallását, ön javalásodat, tekintetet a' Nagyoknál, társaid' barátságát, 's azt az irigylésre méltó érzést, hogy a' Mesterség nálunk általad fentebb lépcsőre emeltetett. Élj igen sokáig e' szerencséd' birtokában, Hügiéja adja vissza erődet, hogy uj koszorúkat szeghess, 's hidd, hogy érdemeidet védelmezni, ha azt kivánná a' szükség, nálamnál készebb senki sem volna. De birtokaidat senki sem vette kétségbe.

Tudod-e te azt, hogy a' Tudományos Gyüjtemény köteteiben kétszer emlitettem nevedet barátság' érzéseivel? Ugy fogtam volna, ha nem elhültél volna erántam, hanem ha ellenségeskedéseket követtél volna is ellenem. Füredi Vida (ez a' név nomen collectivum) igyekezett gyanúba hozni

hűségemet, azt hirdetvén, hogy a' mit egy kézzel adtam, másik kézzel elvettem. De melly olvasó nem tudja, mi baja neki velem?

Ölellek a' szeretet' barátság', tisztelet', csudálás', irígylés' legszentebb érzéseivel. Add ismét jelét, hogy szeretsz 's vigasztald meg, nagyon kérlek erre éretted gondokban levő barátodat:

Kazinczy Ferencz [1]) mk.

---

[1]) Hozzám 1820b. dec. 21d. irt levelét így fejezé bé. Élj szerencsésen, hasonlíthatatlan férjfi, igen kedves barátom, örök barátom 's csókold Szemerét. Mondjad neki, hogy izenete sok szomoru óráimat felejteti velem. Miért hallgata el ő nekem, nem feszegetem... Ne hallgassa a mit a hypochrondria kinzottjának *) elsetétülése sugall, és Szemerébe is által akarja tenni. Hallom, hogy ez a baj B-nyit is nagyon kínozza s gyógyíttatja magát. Az a kevélyeket bántja; engem soha sem fog utól érni."

Egész 1818, 1819, 1820-ból nincs levele Kazinczynak Berzsenyihez a hozzám került gyüleményben. S 1821-ből is, e közlöttöl megválva, csak egy van, mellyben gr. Kornishoz irt episztoláját küldé meg. És 1822-1828 megint egy sincs.

*) Kölcsey?

23.

Tisztelt kedves barátom!

Engem az a' kevélység szálla meg, hogy hazánk tőlem vegye Verseidnek harmadszori kiadását; 's nagyon kérlek, ha mi nyomtatlan dolgozásaid vannak, és ha miket az első 's második kiadásban kitörlél, megigazítál, méltóztassál nekem megküldeni. Mind az első, mind a' második kiadás tele van hibás interpunctióval, ollykor hibás orthographiával is, 's szeretném annak a' lelkes költőnknek munkájit, ki a' maga kora' legjobbjainak javalásokat olly mértékben nyerte el, a' hogy kevés Irónk mind eddig, tiszta és Költőjökhöz méltó kiadásban tenni közre; szeretném bizonyságát hagyni, hogy Te és én egymást mindenkor szerettük. Kérlek tehát, ha mid van, a' mit verseidhez adni, vagy a' régibbekben változtatni akarsz, küldd meg nekem Pestre stb.

Régen semmit sem tudok egészséged felől; csak másoktól hallom, de homályosan, hogy alkalmasan kigyógyulál. Élj igen szerencsésen, édes barátom, tisztelőidnek örümére, Literaturánknak 's Hazánknak örök dicsőségére. Én kevélykedem azon szerencsémmel hogy fényedet láthatám, hogy engem szerettél. Pesten, April 14d. 1829.

Örök híved: Kazinczy Ferencz.

24.

Az én kedves Berzsenyimnek.

Édes barátom, Junius' 3-dikán érkeztem hat egész holnapi távollétem után haza. E' pillantatban veszem leveledet 's szeretetet látok benne, 's épen ezt óhajtottam. De mi tehát az a' mi kettőnket elválaszt? Higyj nekem, nem tudom.

Barátok' gondolkozásának, izlésének szabad ellenkezniek, de nem soha sziveiknek. Ez a' te érzésed is, mellyet leveled fejteget. Hogy Te a' scandált rímes sorokat leoninus formáknak nézed, azt tudom; de én nem emlékezem hogy veled csak egy sorban is perlettem volna. Kölcsey sok esztendő olta egészen elhidegedett irántam, a' mit sok ideig nem is tudtam. Mindég úgy írtam neki mint a' kivel nekem, és a' kinek velem baja nincs, 's hogy nem felelt, azt nem szivének tulajdonítottam, hanem makacs szeszének. A' mit az Élet' és Literatur. I. kötetében Vályi Nagy Ferencz miatt teve, az osztán örökre megpattantá köztünk a' húrt, mert ő engesztelhetetlen neheztelésű ember. Én vele ellened soha sem fogtam kezet, és a' mit tett hirem nélkül tette.

Vedd e' vallástétemet tiszteletem' 's örök barátságom' jeléül, 's engedd nekem azt a' szerencsét, hogy verseid, azokkal eggyütt, mellyek nyomtatva nincsenek, legalább a' kiadottak közt

nincsenek, általam adathassanak ki még egyszer. Élj szerencsésen, édes barátom.

Széphalom, Julius 3d. 1829.

Két észrevételem vágyakozik itt kifejtekezni: 1. Kellem osztás vágya levelezetbe Kazinczyig egy Irónknál sem tetszik ennyire ki. Gr. Dessewffy Józseféi egyenes lelküség szendeségeivel versenygenek vele. Mikeséiben a csupa ösztön müve nyájalog. S Kazinczy annyira gyakorlatában lön, hogy első hamar irása közben is, Csín, Nyájasság, Szerelem, Hódítás, egymással ingerkedve kivánák magát keresztül játszani tollán szavak uj kecses elhelyezéseibe. 2. Kazinczy e kérelmeit én csak e leveleiből tudám meg. Berzsenyi hallgatott. *D. G.*

II.

EGY LEVELE

BERZSENYINEK KAZINCZYHOZ.

Mikla, *Dec.* 15*d.* 1814.

Barátom!

Megbájoltatva követhetetlen szépségü epistoláidtol, ismét epistolát próbáltam [1]). Rostáld

---

[1]) Ez volt Berzsenyinek Dukai Takács Judithoz irt s itt a 48d. lapon álló költérlevele, mellyet ez uttal Kazinczyval közlött, s mi szerint az már 1814-nek végén készült, noha későbben Berzsenyi maga 1815re tette. Csak ez egy levelét találtam saját kezével Kazinczyhoz a kapott csomóban, mellybe hogy jött a többitöl megválva, nem tudom. Ennek Kazinczyhoz megküldetése pedig onnat bizonyos előttem, mert Kazinczy meg a költérlevelet nekem irá le még kinyomatása előtt, s küldé Erdélybe.

meg kérlek, s tanits meg nyomdokaidba hágni. Már két kis versemet nem méltattad figyelmedre, ámbár mindenikben volt jó s mindenikben volt szembetünő hiba is. Ha a barátságnak ezen legszebb actusát meg fogod tőlem, azt kell hinnem, hogy soha sem voltál barátom s következés képen nékem is meg kell szünnöm eddig való alkalmatlankodásimtol.

Dukai Takács Dudi unoka hugom, jól nevelt, s minden kellemekkel biró leányka, 18 esztendős s szép értéke legalább megér hetven ezeret s méltó, hogy törekedésiben buzditsuk, segéljük. Ajánlom kegyeidbe.

Wesselényivel való mulatásodat és grófnéd characterét olly szép szinekkel fested, hogy én irigyed kezdek lenni. Én olly boldog mint Te soha sem voltam s nem is lehetek. Te érzéseidre nézve mast is gyermek vagy. S melly boldogság gyermeki szivvel s megérett ésszel élni! Mond meg grófnédnak, hogy én Néki rokona vagyok Török Magdolna Jóbanyámrol, ki ugyan azon familiábol való. S melly csudálatos, édes barátom, én Wesselényinek, Döbrenteinek és Szentmiklósynak is rokona vagyok! Wesselényinek, mint Pogány, Döbrenteinek mint Berzsenyi, Szentmiklóssynak mint Sándor. Ne itélj meg kérlek, ha azt mondom, hogy ezen szép rokonságommal kevélykedem.

Minapi Vas vmegyei utamban megállék Keszthelyen, a grófnál lévő hatodfél ezer forintom in-

teressének felvevésére. Boszuságomra véletlen a gróffal öszve vetődtem — boszuságomra mondom, mert én mindenkor boszonkodom mikor igen nagy urat látok, vagy ha nem boszonkodom is legalább nem örülök, mert én csak vagy magammal, vagy magamhoz hasonlóval szeretek társalkodni. Azonban ez a jó gróf minden emberséget mutatott hozzám. Kertjének legritkább oltoványival megajándokozott s megparancsolta kertészének, hogy valamit kivánok mindent adjon. Igen szivesen invitált magához és különösen a georgikoni examenre megkért, hogy elmenjek. — De minthogy azt is veté hozzá, hogy akkor nekem valami jó svájczer tehenekkel is fog udvarolni, én nehezen fogok neki udvarolni. Kevély nem vagyok ugyan, de a szemtelenségtöl superstitiose irtózom. Már mast pedig vagy gorombának kell lennem, vagy szemtelennek.

Én az erdélyi theatrum számára szeretnék valamit irni, de semmi materiálékat nem tudok s könyveim sincsenek hogy kereshetnék. Te kétség kivül e részben is Tudsz engem vezetni, adj tahát kérlek valami thémát s ha lehet erdélyit.

Élj szerencsésen s tisztelj meg ezután is nagyra becsült hajlandóságoddal.

III.

NEHÁNY LEVELEZET

BERZSENYI DÁNIEL S DÖBRENTEI GÁBOR KÖZÖTT.

1.

Döbrentei Berzsenyihez.

Bonyha, Küküllő vmegyében, jun. 20*d.* 1812.

Tekintetes Ur!

Három költélyt[1]) külde nekem Kazinczy, egy dunántuli Berzsenyitől: *A melancholia, Felsőbüki Nagy Pálhoz, Élet korai.* Már a névre felvillantam, mert Nemes-magasiban levő Berzsenyi vér

---

[1]) *Vers* álla itt akkor, s más előkerülő mostani szók helyett is, akkoriak; de hatalmamban még, *szók*ra nézve az *akkor*-t, *mai*-vá tennem; valamint kényem tartható; az akkor csak megérintettet ujra öntenem.

van bennem is; a költelem pedig, akárkié lett volna, egyszerre csak hódított. Nyelvbeli folyama tiszta mint az erdélyi havasi csergeteg; lehelete nyájas, regényes, millyen a Sitkéről és Kemenes dombjárol elnézett Kemenes alja, s a Bakonyon túl Somló hegye Sümeg vára kékellése; a gondolat csak amugy egyszerün oda fúva s még is felséges, mint Mózes nagy sora: Mondá az Ur, legyen világosság, — és lőn.

Én gyerek vagyok még, nem tudom tudós okokkal támogatni „mi Szép", hanem csak azt veszem észre, hogy a mi egyszerü, természetes, a' miben nemes kény, illedelem van, mind belém ragad; a mi kényszerített, feszengő, czifràzott, homályos, mind untat.

Oh ha azon szomj és nyugtalanság, melly engem űz, italára, békéjére találhatna. Kristály tisztának kivánnám az italt, de nem briliantozott pohárbol, mert ez nem átlátszó, s fogantyuja nehezkés. Békém ugy lenne, ha visszafényülve látnám Buda és Gyulafejérvár dicsőségét, melly hajdan nemzeti miveltségnek indult.

A munka oda, gigászi; de nem veszett el még egészen a magyar nemzet; utódok, kikre honukban minden vár-rom, egy egész hisztóriai nagy époszban int, csak nem gyávulhattak el végképen.

Akárki legyen e feltörekedés körül hivséggel és igazlelküségben járó, szivest adom tudtára szép müvének hatályát, s osztozom örömében azon,

hogy nem hangzott el csak süket szélben nemzeti nyelvü dala.

Ezen fakadott részvét iratja velem a Tekintetes urnak e levelet, kinek benne, ime koszorut küldök Erdélyből.

Gróf Bethleni Bethlen Ádám királyi aranykulcsos özvegye, Marosnémeti gróf Gyulai Katalin adja azt a *„Melancholia“* költérének azzal, hogy kőlapra véseti azt ki egészen, s kertjébe állítatja. Fennkölt gondolkodásu hölgy ez, gyönyörün beszél magyarul és csak inkább s legjobban úgy. Hangulata csendben; bizonyos önérzettel és érzékenyen foly s innepélyt gerjeszt. Lelkülete nagyszerüekhez vonja, érzelmeiben büszke. Öltözete módja mindenkor uri, s ha vendégei körében itt, vagy télen Kolosváratt a társaságokéban megjelenik, azonnal hódol neki, minden. Egy, királyi paloták magyar hölgye.

Taval többfélét hallék tőle Barcsay Ábrahámrol, mit majd ennek életirásába tehetek; minap meg nehány felvilágitó viszonyt monda el azon követségről, mellyet 1791ben az erdélyi országgyülés neveze IId. Leopoldhoz, feltett törvényczikkei megszentesitetése végett, s az, Bécsben 1792beli febr. 16d. óta majus 12dikéig folytatta eljárását [1]. Mert a grófné felkésérte apolásul

---

[1]) Megnézém most e követség tudósítását, az 1792-beli aug. 20. kezdetett erdélyi országgyülés jegyzőkönyve 119—196 lapjain.

72 esztendős atyját gróf Gyulai Jósefet, ki a 12 követnek elsőbbje volt, s mint igen élénk szép ifju özvegy, minden elsőbb helyeken megfordult; az események belső kolcsait hallotta; átaljában pedig, már férje társasága, ki 1790b. hala meg, és az által a nagyszebeni szabadkőmiveseké, az érdekes tárgyakra figyelést fogékony elméjében felgerjesztette.

És örömest hallgatám én, leányi forró szavaiban gr. Gyulai Jósef hazafiúi vonásait, ki egykor katonáskodott, későbben Szilágy Csehben, főként pedig Paczalban szőlei között lakott, s mint aranykulcsos és királyi hivatalos, nyerte meg a Jósef császár utáni országgyüléseken földiei bizodalmát. Olly méltóság tekintélyét mutatva áll, Bécsben 1792-ben készült gyönyörü olajfestésü ősz képe, magas termettel (illyen leányáé is) hoszú mentében bakancsban, minővel Kaunitz herczegnek mondá el csenddel, Erdély szabad alkotványát, s annak németül tett azon kérdésére miféle hivatalt viselne (már mint e nagy követség elsője) egyszerüség jó indulatával felelé: *„Ich bin ein Winzler.“*

E becsületes vinczellérben olly régi várszellemü magyar ur hunyt el 1800ban 80d. évében, minőket a változott kor, többé nem nevel. Jellemzetéhez elég az, hogy németül csak magyarul nem tudó némettel beszélt, s kedvelt menyét ő, még „kegyelmedezte.“ Csak ő tuda bánni a zsibói b.

Wesselényi Miklóssal; egy szót vete menydörgései közé, s a zugó, csillapult. Jó barátok szomszédok valának. Leánya, itt e Bethlen birtoknak, mint egy fiú s jány anyja, felében asszonya. A régi épület uj izletü kastélya, általa emelkedék; e mellett pedig egy angol helyzésü szép kert az ő csinos tapintata szerint kerekedett.

A mint ebben tegnap délután járék, s menttemben az emlitett költélyeket ujra éldelém, a grottában találtam virágaival.

Ha nem volnék alkalmatlan, kérém, Nagysáddal én valami szép verseket közlenék.

Felolvastam a „Nagy Pálhoz“ irottat; fel, az Életkorait. „Felséges gondolatok“ lön a megjegyzés.

Felolvastam a „Melancholiát.“ A grófné szeméből elandalodás könye csillant ki.

„Ah! ez, nagyon szép, szóla, köszönöm közlését. Kőlapra fogom vésetni s ide tétetem tábláját e grottába, az épen ide való“ stb.

Én pedig megörvendeztetem ezzel Berzsenyit, mondám. S ime teszem. A grófné azt hagyá meg, irjam tiszteletét, s ezennel azt is teljesitem.

2.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, julius 30*d.* 1812.

Kedves barátom s öcsém.

Becses leveledért legelőszer is, fogadd el tőlem a té-zést. Emberek között a mindenféle czim fokozatait a közép századok kezdék, azok pedig csak monostorhoz kolostorhoz értettek.

Mondjad ezután, kérlek, mély tiszteletemet gróf Bethlen Ádámnénak. Versemnek, szép kertjébe kiiratását, illeni fog megköszönnöm. A szépnem izlése ha mívelve van, jobban itél a ferfiénál.

S az az Erdély hát még magyar világ, a főbb rendüek körében is?

Isten veled. Tisztelj meg minél elébb ujabb leveleddel stb.

3.

Döbrentei Berzsenyihez.

Oláh Andrásfalva, Küküllő megyéb., aug. 16*d.* 1812.

Szeretett, nagy érdemü barátom!

Tegnap este későn hozák ki, igen megörvendeztetett válaszodat a segesvári postárol, s ma

reggel, ime, jókor még, már sorokba sietek eleveníteni felmelegedett érzéseimet. Mi fenséges jelenmény a lélekben, a haza és muzák szeretete! A véri rokonságnak is ez gerjeszti szellemibbségét, sőt közel lesznek az egymástol legtávulabb lakók, általa. Külön a hazáé, egy ragyogó esthajnal, mellyen ezer meg ezer andalgó szem csügg, a nélkül hogy egymásrol tudnának. A tudalmak szeretete meg olly örök lélek folyam, melly a világ minden nemzeteinek eszméit összeárasztja, s Prince de Ligne-t fényes palotákbol a házhiun lakó Jean Jacques Rousseauhoz lebegteti.

Tiszta való — miként a csiki székely mondja ha igazol valamit — hogy a nevelt fejérnép átalánosabban kapja ki mindjárt, hol a szépe a költelemnek. Mintegy ösztönszerüleg villan meg rajta kéjesb idege, mint a hogy a kis hajadon egyszerre kiáltja el magát a mezőn: né az ibolya, s neki fut szedni. De a természet nem is kérdi, kit szüljön e jól találó tapintattal, csak azt látjuk, hogy itt van, akármiféle soron. Lám Moliere, gazd' asszonyán lesé ki jelenetei hatályát, a hol ez még csak nem is mosolyga, már azon mindjárt forditott a vigjáték költér, mert szivéből kaczagását várta. Akkor már előre tudta, tapsait.

S én tégesselek, miként itt mondják. TÉGEDET! én? Mintha vértet és reteszt szijaztak volna le mellemröl, midőn azt leveledben olvasám. Bizalmam simult ki Hozzád; szabaddá lettem, látod

hát mennyire becsülöm ajándokodat. A czimzések, vastag lánczokkal elkülönző kellátok, de kellenek, hogy a marhák a tanarokot össze ne gázolják; a TE, aranyszállal körül font selyem sodrat, ezt elszakasztani félünk, mert legbecsesb ékszerünk függ rajta.

Erdélyben, ugy van, még nincs ollyan német világ, minőt Pesten vevék észre magyar házaknál is. Itt, a mint mondják, gr. Bánffy György gubernator háza, azaz inkább német felesége gr. Palm Józéfa terjeszti Kolosváratt, és gr. Bethlen Jósef kincstartóé Nagyszebenben, kinek neje is hijába gróf Zichy leány, nem tud neve nyelvén, s a gróf maga is csak töri [1]). Ugy gondolom, megfeddette azért az atyját, Bethlen Gábor árnyoka, mert az efféle elnemzetlenités nem a gyerek hanem az apa büne.

E két ház, Mária Therezia nyájas hatásának sarja, miből látszik, hogy fejedelmi, kiváló fes-

---

[1]) Egész anekdotát költe maga felől Erdélyben, szomorú magyar beszédével. Nagy asztalt ada u. m. egyszer küküllővári kastélyában, hol a sok házajárt német katonatiszt az asztal fejénél ült ő körüle, derekán végén pedig a megyei nemes urak. Fenn német beszéd folyt, alatt magyar. De ezek egyszer mind elhalgatának, sokáig. A szíves házigazda gróf, serkenteni kivánná nemes vendégeit, s ezt akará hangoztatni le hozzájok: „Hát az Urak miért olly szomorúak?“ és mondá: „Hát az Urak mért olian szamarak?“

tékü udvarnak ugy hat le szine messzére, mint a duna vizeé hesszanta bé a tengeré ellen.

Be nem tudják hát illy házak, millyen éltető erét vágják bé a nemzet élőfája gyökének.

Azt mondod, hogy a tenger, utoljára még is minden belé szivárgó sőt belé omló folyamét is a maga szinére elegyiti. Igen, s a nemzet is ekként hathat vissza udvarára, ha nemzeti szinzete olly tömegben áll ellene, mint a széles tengeré. De nálunk deákság vizözöne, s-ez tóvá poshadt.

Egyébiránt miként magyarok még a többi erdélyi házak, im ahhoz egykét kép.

Marosvásárhelytt, gr. Haller Zsigmond özvegyével gr. Toldalagi Kristinával lön szerencsém megismerkednem. Ez csak magyarul tud, de, ugy hogy tanulhatni társaságában miként csinosult az egykori erdélyi fejedelmek nemzeti udvaránál a magyar szólam udvarisága. Több erdélyi kifejezései között ezt hallám tőle, midőn legényét egy más grófnéhoz, kit ő, nem barátnéjának, hanem barátjának mond, küldé: Menjen, láttatom a grófnét, hogy van? Minden magyar munkát meghozat, Csokonai verseiből sokat könyv nélkül mond el, nagyon szereti Kis János munkáit, nagyon Kazinczy Gesznerét. Aranka, nála piheni ki magát, kinek nem hajt ugyan verseire — héj, szárazok, mint a rőzse —, de becsüli emberségét, hazafiúi igyekezetét, melly a tüzet, legalább elalunni nem hagyja.

Egy nemzedékkel alkalmasint elébbi korbol való az öreg báró Kemény Simonné, születésére gróf Wass Kata, Vécsen Torda vármegyében, kinél ez előtt két évvel valék. Az egyszerü, hajdani magyar szokásu, igen jószivü ur-asszony körül szintúgy hemzsegett a sok gyerek, serdültebb kisasszony, a vécsi rozzant kastélyban; részént unokája vagy rokona, részént felfogott árva nemes leány. Egy szász deák volt azok németre tanitója, miről midőn szó lön, vonszó szendeséggel mondá a tisztes grófné, régi kanapéján: Én az Isten adta német nyelvét nem tudom, de már a mai világ ahhoz kezd hajlani, ezek a gyerekék hát legalább valamit, kapjanak fel belőle. S előmbe kelt képe, mikép részelődött el a csak magyarul olvasott világban, Balassa, Beniczki ritmusa, Apáczai Cseretöl az Encyclopaedia, Adria szirenája, a gömöri Gyöngyösi több kiadása, Haller János Hármas Istoriája, a gr. Haller László által fordított Telemak, Cid, Belizár, majd Kasszándra stb., ugy hogy most alig lehet egyegy példányra azokbol akadni. A nemzetből magából külön és köréhen erejedzett élé a lélekvilág s csak nemzeti irók magok emelgeték ugy a mint arra ők elkészülének; iró s olvasó együtt fejtekezett, mint a görög világban, mint a 16—17d. százévbeli franczia s angolhoniak, kiket fejedelmeik magok is ösztönzének, mit Erdélyben a nemzetiek hasonlóan kötelességekül néztek, csak I. Leopold már nem.

És láttam még utóképet arrol, mikép tarta uriságot a terjedelmesebb fő nemes udvar abban, ha kis értéküek gyerekeit magához vevegeté s felneveltette [1], melly nagyszerü gondoskodást még Árpádék idejéből kellett az anjoui háznak visegrádi udvarába általvenni, hol a nemes nevendékek között Záh Klára [2]) is Erzsébet királyné rosz keze alatt volt.

De még szomszédságunkrol egy két szót. Itt 2—3 óránnyira gróf Haller János, Macskásy Lajos, gróf Bethlen Sándor, gróf Bethlen Gergely házai, külföldi nyelv tudta mellett is, egészen magyar szellemü házak. Gr. Bethlen Gergely nekem XVIId. százévbeli magyar okiratokat kezd eléadogatni, leveltárából, mikből szeretem az elavult magyar szót, sajátibb szószerkezetet, s korfesteményhez a jellemet kikapni. Ha együtt volna minden irat egész okleveli gyüjteményben 1541től 1699czig az erdélyi törvényhatóságok leveltárából

---

[1]) Sürgeté ezt még az 1723beli 105d. czik 2. §. is. E nevelési szokást világositó igen érdekes levelezetei vagynak nálam Borsod vármegye levéltárából másolatban Berzeviczy Mártonnak, Boldisár fijához 1618czon kezdve.

[2]) Atyját, Fényes Elek, Ságh Feliciánnak irja, mint egykor Nógrádban Karancs Ság-nak is birtokosaét. *L. M. orsz. statistikai és geographiai tekintetben IId. kötet* 1837. *l.* 233.

s azon családok vagy czirákokébol [1]), mellyek Erdély történelmeiben szerepeltek, abbol elevenedhet majd elé gibboni vagy robertsoni fejtő alkotással, hogy torhult halmaza ingert kapjon, a nemzeti fejedelmek idejebeli történedelem, mi, több helyen tacitusi büszke haragvást is kiván, sőt a *hitesxegett* gyilkoló! fejedelmen történetirói boszút. Illy darabka iratok hát a mivoltot visszaképező tükörhez való különbféle szerek.

Még a fennebb emlitett gróf Haller László fija gr. Haller Gábor, főországbiztos ő excellentiájának hozzám Kolosváratt e folyó évi martzius 30d. irt levele kezdetét közlöm Veled: „Az Urnak sokszori unszolása arra birt, hogy ezen közelebről elmult télen, fársángi időtöltésül Montesquieu *Esprit de loix*-jának forditását választottam magamnak, a mint annak első kötetét el is végeztem. Elfogom azt holmi jegyzésekkel az Urnak küldeni stb.

---

[1]) Család vagy cseléd, ugy mindegy *a* és *e* közötti betücseréval mint: fergeteg vagy forgatag; kavarog vagy kevereg; galagonya vagy gelegenye: sajditom vagy sejditem stb. Czirák tesz *familiai* sarjadzatot, *czir* vagy *csir* gyökböl, *ák* raggal; miként onnat jő csir-a, csir-ádzik, s még a kis csir-ke is, valamint a: czir-ogatás.

4.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, Januar 5d. 1813.

Kedves barátom!

Régóta várom leveledet s gyanakszom, hogy utóbbi levelemet nem vetted, vagy pedig válaszod nem jutott hozzám. Mint vagy? hát az Erdélyi Múzéum életre kaphat-e már? Tudósíts kérlek mindenről s küldj muzád szüleményéből valamit. Ime az enyímtől, a háladatosságnak két kis ódáját közlöm veled.

Egyike volt. A balatoni nympha, gr. Teleki Lászlóhoz 1812. *Másika.* Báró Prónay Sándorhoz 1812.

Ezen nagy tekintetű hazafiak engem érdememem felett (így) megtiszteltek. Gr. Teleki a nélkül hogy instáltam volna Assessorrá tett, Báró Prónay pedig maga eleibe hivatott, az egész vármegye színe előtt mint poetát megköszöntött és a leghizelkedőbb complimentekkel elborított. Megérdemlik tehát mind ketten, hogy a magyar múza őket is megtisztelje. Élj szerencsésen s ne szünj meg engem szeretni.

5.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, januar. 5d. 1814.

Kedves barátom!

Jóllehet serény levelező ugyan nem vagyok s nem is lehetek, de hogy leveledre nem feleltem volna, semmiképen el nem hitethetem magammal, mert hideg és goromba soha sem voltam. Válaszom tahát minden bizonnyal elveszett.

A poézisrol én valóban lemondtam, mert érzem hogy helyzetemmel egészen ellenkező. A poézishoz egész lélek kell. Én mint gazda s négy gyerek apja, érzésimnek magamat egészen soha által nem adhatom, s elig ha bár csak prózában is munkás társatok lehetek. Azonban gróf Bethlen Ádámné csak ugyan megszegeté ezen feltételemet, s azzal a szép koszorúval, mellyet múzámnak nyujta ismét dalra fakasztott. Éreztem, melly gyönyörüség illy lelkeknek tetszeni s örömet szerezni. S ha zenghetek még ollyat, mellyben kedveteket találjátok, ezen nemes hölgynek köszönjétek azt [1]).

---

[1]) Más alaku köszönetet is ira Berzsenyi, mellyből velem ezen levelében e sorzatát közlé:

Te, édes barátom, Erdélyben igen szép függezetlen állsz, és sem hazádnak sem magadnak hasznosabban nem élhetsz mint mast . . . . [1]). Ne csüggedj s törj előbbre is. Te Erdélyt és az erdélyieket nekem igen szépen fested. Örülök, hogy Erdély, valamint mindenkor, ugy mast is magyarabb mint mi, örülök a theatrumnak is, én ollyast Kolosvárrol álmodni sem tudtam.

Minthogy már verseim kezedben vagynak, kötelességemnek tartom azokrol még e következendőket veled tudatni: Helmeczi valamint gyüjteménykém kiadásában igen szép tűzet mutatott, s szép dolgot cselekedett szintolly igen nagyot botlott, hogy verseimbe hírem nélkül valtoztatásokat tett. Ime, lásd azokat s itéld meg, ha vajjon jobbitások e?

Lolli, gyönyör kellemiddel. Ez igy volt: Lolli, bibor kellemiddel: „A ró'sát megelőzöd", S édes bájos diszeiddel: „A jég szivet meggyőzöd." — Szép vagy te mint ifju Hébe: „Kegyes mint egy

---

Míg nagy véred az ősz Rajna partján
A magyar villámok csapásit vezeti,
S a félvilág óriási harczán
Nagy őseid nevét dicsően zengeti.

[1]) Dicsértetésem áll itt, de azt magam ugyan ki nem adom, megemlítéseért is elnézést kérek. Kelle tennem ennyit, Berzsenyinek hozzám mind inkább fakadott szeretete mutatásául, miből e megbizatásom eredett.

Gratia", Szerelmes mint Ericene: „S lelkes mint egy szűz Múza stb.

Miért rettegsz kebelembe. Ezen dalbol a két utolsó vers egészen ki van hagyva, melly igy vala: Halld, melly édesen csatináz: „A völgy kisded csermelye." A vig madárka mint trilláz: „Mint nyög a filemile." Majd ha a tél elközelget „Ezek mind elnémulnak." Elrepül a szép kikelet: „S örömeink elmulnak." Én ugy gondolom ez vala a dalnak java s lelke.

A Prónayhoz szóló ódában. *A hősek ragyogószobr.* Volt: a *bajnok*, *Czombjaim*, *Fürteim.* Volt: *Czombaim*, *Fürteim.* Az egyikben által látták az igazat a másikban nem. *És túlhatsz.* Volt: *s általhatsz.*

Emmihez. *S hát a szerelem szent lánga.* Volt: lángja.

Az Életkoraiban. Ezeknél többet nem kérnék. Volt: érnék. Nem igaz, hogy többet nem kérnék csak lehetne.

A Remetében. *Messzünnen kiható.* Volt: *kihaló.*

A közelítő tél. Torlott bokrai köztt. Volt: tarlott. Egészen más a torlott mint a tarlott.

A Wesselényi hamvaihoz szóló ódában volt: *Leomlom*, és *áldozok.*

A kecs, a vágy, a gyönyör, ugy vannak verseimbe szúrva. Jele hogy nincs igazok, mert pártost keresnek. Illy alacsony a pártosságnak lelke!

A hív helyett *hű-t* tettek s nem egyébért, hanem hogy ezen két hang: *hív*, *szív*, össze ne jőjjen. De nem gondolták meg azt, hogy a *hű* rút szó, mellyet én csak a marhának, disznónak szoktam mondani [1]). Illy haszontalan a theoria izlés nélkül!

Én mindezekért Helmeczinek semmit nem szóltam, mert azt hiszem, hogy ő jobbitani akart, s egyébiránt is, a vén lányként, *a mi megvan*, *megvan!* Okot adott, hogy minél előbb egy megjobbitott s tán meg is bővitett kiadásrol gondolkodjam. Te se szólj neki, hanem tanúlj ebből s ojjd magadat Neologusink dühétöl. Éljünk uj szavakkal, de okkal s móddal és annak helyén, nem igy affectálva és vadászva mint némellyek.

Jegyz. Lélektani meglepő észrevétül szolgál Berzsenyi e levelének béfejezése. Ember, ki, ódáiban, olly merészen vág elé, hogy azt hinnéd: keresztül jár raj-

---

[1]) Kazinczynak Berzsenyihez 1810b. octob. 13d. irt levelében ezen ide tartozó pontot találám. „2. Kéj arbitrium. Kény, Wollust, voluptas. — Leghűbb pro leghívebb. A *hű* jó szó; látni ezt a *hű-ség*ben. A hol *ív* forma hang fordul elé, mint *hív*, *szív*, a' hű-vel *kell* élni, nem a hív-vel, és hogy szokatlan ne legyen, még ott is kell élni a *hű*vel a hol *ív* hang nem hallatszik." Mivel Kazinczy olly sokszor emlegeté, hogy ő szabadon hagyja barátait, Berzsenyi gyanitani sem meré, a *hű*nek még is Kazinczy által beszurását.

tad, ha meggyőződését elforgatod, átalja megirni Helmeczinek, fennakadását. Holott egyenes levelére tősténT kifejtette volna Helmeczi, a mit Berzsenyi életrajzában már említettem, s a költér tudja, hányadán van Kaziuczyval.

7.

Döbrentei Berzsenyihez.

Kolosvár, april. 20*d.* 1814.

Te a setét erdők vadonain
Szeresz álmadozni, oh melankholia,

költélyed, felvésve már, Berzsenyim, kemény kőlapra, hogy esőt havat kiálljon a grottában. Itt készité egy zilahi magyar kőfaragó, olvasám kövén, műteremében, s a grófné, most kikelettel viteti Bonyhára [1]). Kedves kötelességem, jeles hazámfiainak dicsőségét terjesztenem.

Kötelességedet teljesited Te is mint atya s házad vezetője, ha kaszdasági dolgaidat dugába döntetni félsz rettegsz csak az irodalomnak fek-

---

[1]) Ott van most is a grottában, miként e megtisztelő grófné fija gróf Bethlen Ádám, Bécsbe utaztában most septemberben mondá. S a grófnét még vidám egésszségében éri tisztelet.

vés miatt. Igen becsülöm ezt is Benned; látom, alattad a tudós hiuság lidércze, nem az ámit el pillangó dicsőségecskeért. Mert én még mindenik iróra haragudtam valahánynak életében folyvásti korhely pazarlást s csupán a képzelmek után kapdosás miatt végre rongyoskodását olvastam, kivált nős cselédes vagy családos atyárol. Ennek eszében egy szeg hija, *szű*-ve pedig csak szű-gy. Illyen költér vagy tudós, a tudomány üzésétől inkább elrettent mást, mintsem gerjesztené; következésképen az emberi miveltség haladását *üzi el.* Erdélyben két illyen talentumos garaboncziás deákot ismerek, kiröl minden, azt mondja: kár hogy ollyan élhetetlen ügyetlen, mert az itt mindig fennforgó megdicsérő két szó: „*ugyan ügyes ember*“, azaz: gondos, és „*életre való ember*“ azt mutatja, hogy a józan magyar ész e kettőt fődolognak itéli. S a ki hát nem érti a két okosság egyeztetését, az, ügytelen tudós ur, az nem is életre való eszü, vagy Fejér vármegyeiesen: esetlen ember.

De az Istenért végképen ki ne zárd kebeledből — épen Te ne — a költelmezést. Eh, tudom, küszöbödről is megint vissza intenéd a Gratziát. Megfér az a bájos lény, Ceresszel is. Midőn nyáron aratóidhoz mégy, akkor ha kacsingatna, „várj várj, majd adok“, mondhadd neki tiltó ujjal; de midőn a mi gonoszan sokáig huzódó magyar telünk estéin karszéked megé lábhegyen

nemzetének sajátja. — 4. Midőn nem csak el eltársalgunk a megtanult szólamon, hanem azon akármiféle irást is úgy *tudunk feltenni* ékesen tisztán mint annak a rendi. A ki eddig tud egy nyelvet, az már azon gondolkodik, álmát is abban látja. — 5. *Mint szép iró, mint költér állani elé* azon, még pedig a szólamot ahhoz képest alkotólag, miként a lélek akarja, érzet ohajtja, hogy egészen az ő eszméje csinja legyen eléterjesztve. Ez, uj színadás. Szakiró pedig itt mindenik a maga tanulmányához illesztgeti a meglevő szók közül azt, a mellyik neki kell, ha pedig uj mondatához az eddigiek között nincs nevezet, természet szerint ő is ujat épen azon lélek-ösztönnel alkot, melly a vízözön előtti embert addig fakadoztatá, mig szükségeit, érzését, mívelkedeteit, gondolatát összesimuló hangokban adatta ki, s lön a közgyakorlat közlekedő szólama. Ezt a gyerek ivadék által általvevé, s utóbbi nemzedékek a kezdetet, mindig úgy bővítgeték a hogy a kezelet müvei kivánták, mihez épen ránk egész lobogó szövetnek veti világát. Hol? honnan? A IXd. évszázbol, midőn az ösök a mai Magyarország helyeit a mint elfoglalák, ha névtelenek voltak, meg is kereszteléк, még pedig miként? régibb gyökszavaik összerakásával, és így, bár akaratlanul, nyelvük uj alakulást nyert. Készit tehát a szakiró most majd megint más nyereséget; mindenütt legutoljára alapul a nemzet elméleti münyelve.

Már itt azon szépésznek, mellyben az eszme csukrozottan kél, sem elig a mindennapi csiricsári beszéd szólama; ugy hagyja el a szokottat, miként a nyers levében növő fiatal sudarai búnak ki a palánk közül. Hanem ezzel már a stylusba találék ereszkedni. De látod ebből azt is, hogy vigyáztatásod, uj szónak csak vizsgálat után felfogadására, meggyőződésem szerinti. Kuszált gondolata van ugyan Popenak ezen versében:

Be not the first by whom the new are try'd,
Nor yet the last to lay the old aside.
Ne légy első ki az ujat megkésérti,
De ne is utolsó ki az ót elveti,

mert első lenni jó ujban dicsőség, s a jobb kikapásán törekedni kell, azért hát én az *Essay on criticism* e sorait így magyarázom: uj szóval csak azzal élj, mellyet, ha okát adod, szólamodbol úgy származásának, miként a megszokottakat ősnéped kezdé, örömest lehet elfogadni ugyan azon vérből jövő tized-huszad öcsül s kis-kis unokául, ki megint majd ujbol neveli a nemzet familiáját.

Majd közlöm egyszer veled, mikre figyeltetett engem mindig dr. Gyarmathy Samuel barátom, ki, a már megirt szivességü gr. Bethlen Gergelynél lakik Nagybúnon. Addig csak azt még most, hogy ha Pope jónak látta ugy vigyáztatni angolát, ki görögből latinbol kap ki szót, mikor ujra van szüksége s megadja annak a maga terminesnjét

és a szó, angol; ha angolok között mondá ezt, kik udvarukon kezdve mindenükben nyelvükkel élnek, el Amerikáig, el fel asiai Indiáig, hát mi hogy ne vigyáznánk? Nekünk most még elébb, szokottal kell a tétovázó népet saját kincséhez vissza szoktatnunk édesitenünk. Mi jégvertte tokaji szőlő vagyunk.

7.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, *december* 3*d.* 1815.

Kedves barátom!

Minthogy én már az óda reptéhez naponként nehezebb s restebb kezdek lenni, legujabban arra határoztam magamat, hogy a theatrumon probáljak szerencsét. Hogy tehát itt is mind Tőletek; mind a Bohógyiaktol ismét méltó koszorút nyerhessek, tanits meg, kérlek, mellyek azok a hibák mellyekért Kotzebue mind Tőled mind egyebektől olly igen gáncsoltatik s mutasd meg hol s mint vét az izlésnek és mesterségnek törvényei ellen, mert én ezt az embert annyira szeretem, hogy az ő hibájinak megismérésére elégtelen vagyok. Hogy tahát azokba ne essem, irj kérlek, valamit csak tudsz róla. Az Antimondolatot ed-

dig láttad. Mit itélsz róla? Én ugy gondolom a kámpoló gyermeket nem kellett volna vissza kámpolni, hanem oktatni s dorgálni, a publicumnak pedig nem nevetséget kellett volna szerezni, hanem meg kellett volna mutatni, hogy Bohógyi a sok igaz közé sok hamisat is kevert, s következésképen vagy bolond, hogy azokat meg nem tudta választani, vagy gaz ember hogy azokat öszvekeverte; meg kellett volna azt mutatni, hogy az ő satyrája csak ollyan mint midőn a miatyánkhoz a bolondozók a czigány imádságot keverik; és hogyha mind helyeset mondott volna is, mivel azt gorombán, személy sértve mondta, és a minden esetben kéméléstérdemlő irókat és az által a literaturát is mocskolta, tahát vétett a literatura ellen s következésképen hazája ellen és maga ellen is. Mind ezeket igen könnyen meglehetett volna s meg is kellett volna mutatni.

Élj szerencsésen, édes barátom, s öleld meg helyettem Wesselényit.

8.

Döbrentei Berzsenyihez.

Kolosvár, *october* 20*d*. 1816.

Kedves barátom!

Végre megint levelem Hozzád, folytatásul egy már igazán régihez. Az Erdélyi Muzéum Vd.

füzetében áll tőlem „a francsia nyelv kimívelése történetei stb.“, mellyhez bévezetésem e körül forog: mihelyt egy nyelvnek philosophiai idealját vesszük fel, mindjárt látjuk, oda nem érhetünk, ha mindenütt egyedül az *usus* mellett maradunk.“ Szólék erről, mert vigyázva tenni kivánt ujitásaiért is, már többen megtámadának, erdélyiek.

Igen lelkemet éré, Pascal „*lettres provinciales*-jairol Voltaire-nek ott ezen itélete; *Il n'y a pas un seul mot, qui depuis cent ans se soit ressenti du changement, qui altère souvent le langues vivantes.* Megtalálod magyarul a 41d. lapon. Kifeledém Vaugelasrol ezen véleményét: *Sa traduction de Quinte-Curce, qui parut en* 1646, *fut le premier bon livre écrit purement, et il s'y trouve peu d'expressions et de tours qui ayent vieilli.*“ — Vedd fel csak, a mi Háportoni Forró Pálunk 1616b. nyomatta Debreczenben ugyan e forditását, a Bethlen Gábornak ajánlottat, tahát 30 évvel elébb, s bizony ugy magyarul, hogy belőle több helyen tanulhatunk. De minket vissza verének, Forró nyelve forratlanabbá lön 1715b.; ez akkori, hóbortos magyar nyelv.

Ugy válogatni meg hát, barátom, a mi, latinnal, némettel össze mecsevésztetett nyelvünk szinmézét, régit és ujdonat ujat, miként Pascal és Vaugelas! Tudod, lelünk olvastunkban, ollyat, a mi, mintha keblünkből volna kiszakasztva s ez, kormányoz. Az, a „miénk“, csakhogy talán későbbre fejlett volna ki belőlünk.

Én azon dolgozatomban régi szóval kezdettem többel élni, azon hiszemben, hogy ezek ellen nem riadoznak, mert csak ujra elévett sajátaink s illyenek mellett, egészen uj szavainkat is el elcsusztatjuk. Ugy jelennek meg így ezen uj csirák, mint a Gubernatornál tisztelkedésben nehány ur, ki mai szabásu magyar köntöséhez szép apja kardját övezi, másiknak pedig kalpaga, mai nyuszt, s a forgót belé ősanyja karpereczéből állitá össze Ajtai uram a kolosvári aranymíves. Párizpápain mentem esténként végig s egy falka belőle szedettet épen ezen Vd. füzethez csiptem. A ki most a „csünni, gyapor stb.“ szóval, még pedig mint ujjal csufol, annak ezt fogom felelni mosolygva: Uram, azt, a szakálos atya, korából irta szótárába, tessék csak megnézni.

Valahányszor dr. Gyarmati Samuel, nálunk Andrásfalván hét számra is mulatott, mindig figyeltetett a magyar nyelv sajátságaira, s ezeket igazán jól szedte össze 1794ben kijött „Okoskodva tanitó nyelvmestere“ IIId. részében: az öszverakásról, *de syntaxi*. És ugy hiszem, nyelvszerüleg tanitja Első darabjában a szók értelméről 308—309 lapjain Gelei után, hogy ha szabad e deák szót: v i v u s vagy v i v i d u s így kimondani: *eleven*, miért nem ezt is v i v a x igy: élevény. És ha igaz magyar szó a *félékeny*, miért nem ez is: *élékeny*, és ismét ehhez képest: *evékeny*, e d a x. Ha jó szó, *fázékony*, miért nem *uszékony*, *futékony*

Emez előkkel meg Segesvártt együtt ebédelénk. Nem volt bors a rántottához. Míg hozott a tja-tjá-zó szász fogadósné, az alatt ő borsola derivatiójával. Ugy-e? lelkem, mondá, deákul a bors: piper. *Én.* No s de osztán? *Ő.* Hát osztán? angolul lett *pépper*, s eléfordul *pépper's*, a nemzetek meg sok szót elforgatnak; így lehete, látja; parsz, persz, pirsz, porsz = bors [1]). Félóráig eltartott kaczagásunk, mert ezen maga is nevetett. Megfenyegettem tréfásan, hogy várjon, majd beárulom gr. Bethlen Gergelynének Nagybúnon vacsora felett, mert a grófné, illyen derivatióiért mindig zaklatja mulatságbol. S most is kikapta, de ő mit felelt: *Ész kell ide*, mit a grófnénak s nekem is már többször vetett, csak amugy felduzatlan. Ennél nagyobb hasznu lön Gyarmati azzal, hogy a hosszukó lisztes kolompért ő hozta bé Göttingábol Erdélybe.

---

1) *Bor* gyökből eredett vagy azzal összetett e szavak: boroczk (nem baraczk), bor-ostyán, bor-s, bors-ó, Bors-od, Borsó-d, bor-za; borvíz, borlél, kosbor; és az abból jöttekül tetszők: borju, mert ez, barommal rokon; bor-ék, borító, helyesebben: burék burító, mert a gyök itt: bu, bur, bor-z, miből, borz-ad; boza, Oláh Miklósnál kun ital, *tágasb* magyarázatuak, mintsem itt hely türné. Nagyánt csak annyit, hogy *bor* valami csípős *ízt* jelent. Jól int ennél Engel Jósef.

Ej, de bárcsak itt volna már, mert e télre béköltözködik ide a nagybúni ház. Én igen szeretek a jó emberrel ártatlankodni.

Elvesztém, fájdalom! egy másik öreg hiv barátomat, Sipos Pált! Nézd, lecseppene könyem, utána, a mi e három szót papirosomon összefolyatá, az. Talán mig hozzád ér sem szárad meg. Szíve neki a leggyengédebb; esze, bölcseleti ész, poézis melegével kellemítve. Innen gondolom, bölcseleti hite: a miveltség főpontja az lesz, melly az embert, eredeti ártatlan jóságára vezeti vissza. S e bölcs magaviselete olly egyszerü! Hallgató, ki nem tetsző, nagy társaságban, de mikor kettecskén valánk nála Tordason, akkor bámulád mennyi tudományt rejte szerénysége. Oh, az ilylyen fülemíle az illyen ibolya-ember! Fülemíle mondom, nem csalogány, ez ollyanra illik, a ki magát szinzi, ugy csal magához; de lásd közel, ott hagyod. A bájoló természet csendes, éjtszaka rejtekben termeszt, s reggel csak elámulsz nyilásain. Sipos eleinte nem igen vonszott, hanem azután mikor meg és kiismerte az ember, mindig látta nyájasságát. A szelid gr. Gyulai Ferenczné, elérzékenyedett, halálán; Barcsai Ábrahámné a semleges vérü, megindult; a csupa tűzeszü báró Jósika János kormányszéki tanácsos, tudom fájlalja. B. Naláczi Pista, ez a könnyü vér, ez a vállvonító elméncz — sirva fakadt.

Még taval nyáron imádságokat mutata ne-

kem Sipos, kebelrázókat. És kiknek irá! Király imádsága! Miniszter imádsága! Látod a bölcset, az emberiséget boldogitatni kivánót; távul, egy kis falubol.

Még ugyan akkor 1815 nyarán olvasá fel mosolygva előttem ezt, nézd:

Kisfaludy Sándorhoz,

Kazinczy „Tövisei és Virágai“ olvastta után:

Vesd mind tűzbe ne félj, a tűz nem emészti meg azt, mi
 Tűzből vette magát, s tűz eredetre mutat,
Szúrós tővishez de ne nyulj, Te virágira méltó,
 Néked ezek vannak Himfyre szánva nem az.

Egyébként pedig ti barátok vagytok? mondám Siposnak, olvastta után. Igen, felele, de a philosophushoz nem illik ugy lobogni mint Kazinczy mindig, annak látni kell az igazat s azt barát ellen is bátran kimondania. Ubi plura nitent, non ego paucis . . . . .

Kivel tartasz te, az itéletben, Kazinczyval-e, vagy Sipossal. Én Siposnak adtam kezet.

Megirám Kazinczynak, ki Sipossal a mult augusztusban volt, hogy utolsó hozzá mentemkor már félig hideglelősen találám, de kertjébe még kijött velem, nekem ott szőlőt, szilvát, dinnyét szaggatott, én pedig igen kértem, hozatná ki közös barátunkot az igen értelmes doctor Szegedit, mert fel sem akará venni, baját. De ő nem — csak 8-dikára igérkezék ahhoz bé Szászvárosra,

mellyen osztán együtt hallgatnók b. Naláczi Józef néhai feleségének halotti tiszteletét. Bémentem hát, ámbár engem meg 6d. lele ki az a bolond hideg, s 7dikén is, de győztem; Sipost azonban szegényt b. Naláczi Jósef házánál fektében köszöntém. Rá és rám ugyan ki vala mérve. Nekem, fele predikatzióról kelle ki jőnöm, Sipost alva lelem; engem, didergőt b. Naláczi Pista fektet leggyengédebb gonddal a maga ágyába. 10d. mintha valamellyink sirba szállna, úgy bucsuzom el Sipostol, ő is jobb egészséget kiván nekem, csendben: haza hoz Bája Pista szives barátom Dédácsra, hol a hideg, 13dikáig mindennap kiráz. 17d. azt izeni b. Naláczi Pista, hogy Sipos, 15d. este késő̈n borlevest ett, azt mondta „ez az utolsó vacsorám" ezzel béfordult s meghölt!

Kazinczy sorai róla mult Sept. 28-dikáról: „Kedves, kedves Siposunk! Melly jól esett, édes barátom, csak ezért is melly jól esett, hogy bementem Erdélybe. Most azt mondhatom, hogy Magyarországi barátjai közzül én csókoltam meg utolszor."

Hát Te, miklai Zengő, hogy vagy? Legvidorabb egészségedet kivánom.

Erdélyi utjáról Kazinczy majd ir tudom, maga. A levelirás neki, élete. Én is jól megnyujtám ezt, ugy-e?

S még azt is ide tüzöm, hogy Kazinczyval sok sok örömem volt. Egy két nehezelésünk is

támadott, mert belőlem ki kell pattanni érzésemnek azonnal a mint felforraltatik, de meg hamar engedtem neki, simultam hozzá. Hisz ő tőle olly sokat tanultam 1806 óta leveleiből, s hálában ki ne tegyen rajtam a ló és kutya, miért e két állatot különösen szeretem. Nagyon sokszor kell ezekkel méltatlanul bánni, míg elidegenednek.

9.

Döbrentei Berzsenyihez.

Marosnémeti, martius 15*d.* 1820.

Kedves barátom!

A mult éjjel így parancsolék magamra: frater, felelned kell Berzsenyinek régi kérdésére Kotzebue felől. S tudod, hogy történt. A terengette szilált genieje mélyig inditott meg Fanchonával s három más éjtszaka meg már nehány olly jó izü kaczagásra fakasztott! a mi pedig a lélek kőrül felhő hajtó szél. Néztem órámat parancsomkor, hány? S vala egy, éjfél után.

Hogy meggerebenezé Schlegel A. W. ezen Kotzenbub-ot, miként a köznémet nevezi, de hogy megvonyogózta ő meg, azt! „Gyere, veté neki, utánazz hát ólmos elménczkedéseddel." Hogy fitymálá a mi Kazinczynk, — s osztán sirt miként

Szemere Pali mondá nekem „Gurlin," vagy az „Ember gyülölés" en, midőn azt Pesten a Hacker szálában látta.

Olvassuk a kritikákat s azt hiszük, a nagy innepélyü birák uraimék mindenben igazat mondanak és gyakran látatlanban itélünk mi is nyomukon, Statariumoskodunk. Pedig csak el vagyunk ámitva. Már ezután saját kebledből itélj mondám magamnak, valamint jobb, enszemeddel látnod.

Kotzebue, barátom, nagy emberismerő. Felcsipi a meglepő összeütközőt, rajzot vet a szivnek változatairol, ecsetele a szeszélyt, és ámit mint Medusa feje. Életszint ad ez az ember, olylyan rád kiáltót, melly paloták csarnokaibol kiszinzik s a városi alrend ablakain beszinzik s igy mindenünnen csal elé szemet azon elkáprádzót, arra könyejtőt. A hol a kritika, vigjátékában, selejtességére már meri emelni taraját ellene, megvillan elméssége s a nézőség mind az ő pártján; a kritikus meg elhül csak két-három tollát látva kezében, a többi tovább legyez. „De a rosz bőrt is kifényiti" azaz a vétekre jónak mázát keni. Igen, hanem az emberek többe illyen, ő meg csak közikbe markol s oda csapja őket a szinre a mint vannak. Ő sem volt a felsőbb szellemü nemesb emberek véréből, a *Herr von-t* csak talentumához ragasztották.

Ezen köz élethőség tevé őt több országban egész nemzedékek szinmüköltérévé; az ember,

épen úgy lelé fenn magát benne Angliában Muszka és Magyarhonban, a hova átforgatták, a millyennek ő, német pajtásait festette, mázolta.

Azonban volt okom, barátom, kritikusai észrevételeit követnem, s közlöm veled, saját felfogásom szerint a *de*-zést is; minden dicséretnek meg vagyon a maga *de*-je. Kerülnie kell vala középrendi szinműveiben a pityeregtetést. Szomorújátékben pityer lenni! Kisebb vagy nagyobb sas, de sas oda. A kotzebuei érzelegtetés, beteg állapot; a mysticus német, a lélek ollyankori elernyedéseiből irózá össze érzékeny játékait, *Schauspiel*. Ép tagban élő ép lelkület, ha kaczag, szivéből kaczag vigműben; ha megindul szomorúban, a nemes erőt fájlalja, miért veri le épen azt, homályszőtte csapás. És Kotzebue ne szedte volna le rakott szőlejét csak musthoz és *ordinari* borhoz olly hamar, hadd érett és töppedt volna meg jobban, asszúhoz; kevesebbje nektárosb lőn. De a weimari fi, mint minden tettében úgy irttában is mindig szeleskedett; 100 körül jár szinműve. Ha fennköltebb képek lengték volna meg, kevesebbé s több szinűvé teszi.

Mindazáltal, bár illyene támadna most eleinte a magyarnak, eltartana egy ember rendet [1]) szép

---

[1]) Egy embernyom, egy ivadék, nemzedék, a csiki székely ajakán: egy ember rend.

meséivel, mig tömöttebb izmu, és jobb izlésü feledtetné el. Ha Te valamihez kezdél, jó sikert hozzá.

Én e telen, itt pihentem, egyedül. Ősszel kaszda valék, szilvafát legalább egész erdőt ültettem; — Zarándban pedig Lunkán, hárs fasort az épülettől ki az országutig, vagy félórányira gyalog; igy Lunkojon. Majd midőn hó fede mindent, este a belölfűtő' tüzébe nézék setétben; lefekvém 9-kor, olvastam ágyban éjfél meghajlásaig a mit itten találék, igy Kotzebuet, Voltairet stb. Fél 9 előtt keltem. Reggelim után az egész udvar miben létének megvizsgálása, lóistállóé. Tizenegytől fogva feldolgozása az estennen elgondoltnak; lön valami kis megkésértés: *Kenyérmezei diadal* és *Klára Visegrádon* czímmel. Háromkor ebéd. Majd a virágházban séta, későbben lovaglás. — Gyakran holdvilággal is beigeték este Dévára Bája Pista kedves barátomhoz egy két napra, kit addig unszoltam mig Vajda-Hunyad várát, miként most áll, rajzba vevé, valamint Dévááét is; amazt egykor metszetni akarom. Hunyadi Jánosnak hajdani ebédlő teremében tánczoltam is a mult farsangon, pedig eleget, s gyönyörü társaságban Helbling administratornál. És mulattomban is meglendité lelkemet János nagy árnya, meg Kazinczy emlékezete, kivel ott 1816-ban együtt voltam.

Azt a Voltairet, barátom, be lapról lapra éldelém! Kölcsey nem szereti, nem Fontenellet, mi-

ként még 1815b. irá, én mindeniket s Voltairet különösen szeretem. Fontenelle gondot gerjeszt, hogy' legyen az elvont eszme is, világosan kifejezve világ számára. És Voltaire, Voltaire! Ez, üstökös csillag a világ literaturáiban. Nyelve pereg, stylusa mint a pillangó, elméje szikrát hány, pajkos, csintalan; csak ott nem kell, hol szemérmet karczol, vagy hiú önfitogtatásai miatt amúgy mintha valahogy *k*azem*p*ereskednék, legalább bolondokat ejt. Mert szíve csak Zairban. Másutt mócsing. Ő csak az értelmet fricskázta, hogy azt képzelet s érzelem hamarhivővé ne szédítse, s annak magnese pontján, csak hogy csudálják, mint egy vad lovon, nyargala túl. Isten tagadásnak is igy ölté fel színét a bohó, miért osztán jól meg czikogtaták, s méltán. Pontos történetiró sem, de hogy' kifesziti a tettek rugóját, miként világosit összehasonlitásaival! Mintha előttünk folyt volna le a régi világ, mendegelne a mostani. Románaiban az ember el elkaczag enmagán, mikor ollyan fonalakon sodorgatja végig az eseményt, minőket anyánk rokkája belénk is eresztett; és kibékülünk véghez vitt balgatagságunkkal, hogy hiszen abba belé kelle buknunk, mert álszegyent legyőzni nem volt erőnk, legjobb akaratunk utjába egy varju szemü hunczfut feküdt s azt átugrani nem tudtuk. *Dictionnaire de Philosophie*-jának veleje: „ember! legyen valahára eszed, ne hidj minden mesét; mint Isten képére teremtetett ha okos nem vagy, őtet gyalázod.

A Candide-beli báró Tundertentronk nemzetének bölcselői nem szeretik ezen léhelezőjeket, de az természetes, a franczia philosophálás reggeli mű, miként az angol is, nap nyájas keltétől délig mindig melegebb s tisztább napnak vihet; a németeké esti gyertyázáskori, mikor a lélek, melankholiára hajlik. Innen mysticismusi burkoltságunk, innen hogy a mit eléбb csufoltak is, azután meg, confitealják. Stollberg, Schelling, Werner Zakariás.

Nekem ugyan ez az ember egészség-szerem is volt, ha komolyitott nappali gond s irás, őtet elé este, hogy lelkemet felviditsa s az álom derülten kapjon.

Magyar Voltaire soha mig a világ, nem lesz, de ha másutt minden második százévben egy-egy eléjő, nem árt. Köd, nem ereszkedhetik le földig.

Tavaszodik megint az idő, már én ujra kaszda leszek. Ugy hiszem Te is, de, irj már egyszer valahára, mint én eléggé valahára.

10.

Döbrentei Berzsenyihez.

Bécs, *april.* 26*d.* 1824.

Örömmel hallván, itt járt Kis János barátunktol egészséged jobbra válását, már a' minap

akarám megküldenem e következőt. Ne sajnáld megolvasni:

Hazai ügy.

Szerettem a hazát!
Megszegtem kedveért szívem örömeit;
Csakhogy látnám jőni ragyogó csillagát,
Reszketve gyujtottam éjjeim mécseit.
Mim értte? A szent ügy most is tapodtatik,
S híve, tört oltára mellé taszítatik.

Szegény fásult haza!
Legdicsőbb elméid koszorúzatlanok.
A millyeket más hon, büszkén jutalmaza,
Nálad, üres hírü vigasztalatlanok.
Pazarlják éretted hősi erejüket,
S Te, inkább töröd, mint élesztnéd lelküket.

Ők megsajnálanak.
S ifjan neki vágva gyalázó éjednek,
Rontják üzik a mik díszedben gátlanak,
Fejtik tüzét lomhán eltapodt nyelvednek.
S hajdan dicsőséged parlagosult utján,
Uj virágod csattan lelkesb fiad lantján.

Az ifjú mit nem mer?
Örök díszü tettek sugárzatit issza,
Pajzs rendítő karja ezer hydrát lever,
Vak hátráltatóját porba nyomja vissza.
S még tapasztalatlan szíve szép árjában
Nagyra kelendő nap, villong hajnalában.

De, mire ébred fel!
Magát rontó hideg sergét veszen észre,
S hull a magasan járt, roncsolt érzésivel,
Búsan néz a szépen elgondolt Egészre.
S a ki messze repült s hitte, hogy nagyot tesz,
Kicsi körbe szorult szendergő férfi lesz.

El ugyan nem gyávul,
Kicsordult nagy könyét letörli hirtelen;
Lelke megzuzva is, szikrát pattantva gyul,
Lágy panaszba fulni érzi hogy dísztelen.
Olvadást, csak azért engedne keblének,
Hogy, ah! ő ne érje hunytát nemzetének.

Meg meglátogatják
Magányában régibb szétoszlott képei,
Mátyás fényén s Mohács sírján hordozgatják
S erre megint forrnak fojtott érzései:
Felkönyörg hazája ősi istenének
Adjon uj kort Árpád nagy népe nyelvének.

S felkeresni ohajtkozom ujra ebben én Téged, kedves bátyám, jó barátom, hogy ezen itt szakadozott költélyemet kebeledhez értessem késértésül ha megmozdul-e rajta? Ha, nem, tüzbe vele. Hogy vagy? mint vagy? Hallgató Te. Pestet én királyunk lakával, e császári várossal cseréltem fel már majd két éve, hol délelőttént gyakran gyüjteménykedem, ebéd után járok, mulatok. És ha nemzetünket illető akad elé, lelkem azonnal Náled.

Tegnap este a sz. István tere melletti kávéház előtt üldögeltem sétám után hold világon. Elámultam a' XII. századév óta négy országlóház alatt épülgetett szentegyházon. Félben látja még a mi Mátyásunk midőn 1485b. junius 1-sőjén diadala fényével veszi kezére Bécset, s itt ütvén fel lakát Budaé-Visegrádé helyett, elvégezteti, a mi, 90 évig csak huzva halasztva folyt. Azt gondolá, magyar korona alatt marad Ausztria. Azonban mi jutánk védő kezébe, mert Mohács után a Zápolyai gyengesége behozta törököt az ő segélyével verhetők ki.

Bécs helye, Mark Aurél itteni halálán, Babenberg házon, a cseh Ottokárén, és Habsburgon keresztül véve, a lotharingiai ágig, a világi változandóságok megrázó panorámája. Magyar kelevész ad halált az utolsó Babenbergnek 1246b. Németujhelynél, magyar segédkar végzi ki Ottokárt 1278-ban Marchecknél s teszi fejedelemmé Rudolfot. A török kiverésekor tehát Habsburg, az egyik kölcsönt adá meg.

És ezek megfutása között feltevém magamban, Hozzád ma bizonyal fordulnom, sorokban is.

Válaszodat kétségen kül vehetném, Szűcs István, m. kir. udvari agenshez czimzetten; lakja ismeretes a postán, engem pedig gyakran vonsz hozzája szép esze, meleg barátsága s hálával is tartozom neki. Más hív barátom még itt, gróf

Gyulai Lajoson kivül; Ujfalvy Samuel a m. kir. testőrségnél, Bároczi Barcsay lakjában.

E levelemet visszakaptam, de nem Berzsenyitől, mert hozzá nem jutott.

11.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, junius 30*d.* 1825.

Tisztelt barátom!

Mivel én ismét mozogni kezdék, kénytelen vagyok holmi kérelmekkel nálad alkalmatlankodni. Hogy mastanában a Tud. Gyüjtemény' Redactiójához egy kis értekezést küldöttem, reménylem tudva van előtted. Ezen értekezésben egy helyen a képfaragás' mesterségét *csak szép játéknak* nevezém, melly kifejezésemet mast szeretném megenyhiteni, nem azért, mintha azt igaznak nem látnám, hanem csak azért, mivel az a szép mesterség mast nálunk ébredni kezdvén, azt kisebbiteni ne láttassam; kérlek tahát ezen kitételemet valahogyan szeliditsd meg. Nem fárasztanálok, de az irásmása nincs meg nálam, mert én valahányszor irok, mindannyiszor másképen irok. Ugyan ezen okbol kérlek arra is, hogy méltóztassál ezen értekezést egy kis figyelemmel megolvasni s ha benne

valami ételes hibát látsz, tudtomra adni, mert annak nagyobb részét olly sietve irám, hogy igen méltán félhetek a hibáktól. Továbbá pedig ezen bizodalmas kérelmeimhez ragasztom még azt is, hogy ha a Redactio, vagy ezen értekezést, vagy az antirecensiót fel nem venné, kérlek ird meg nekem azt is.

Ezek szerint láthatod, érdemes barátom, hogy én Rólad igen szépet tettem fel, azt tudniillik, hogy ha netalán némelly véleményeink ellenkezni találnak is egymással, Te azért nékem ellenségem mégsem vagy. Ezen bizodalommal folyamodtam Hozzád s ezen bizodalommal ajánlom továbbá is ügyemet. Élj szerencsésen s örvendeztess meg leveleddel. Tisztelő barátod stb.

12.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, julius 25*d.* 1825.

Viszont tisztelt barátom!

El van, el lesz igazítva minden, kivánságod szerint.

Én pedig Bécsben laktom alatt készitgetett munkámrol tudósitalak. Czíme: MAGYAR DOLGOK BÉCSBEN. Osztálya, három. ELSŐ. Csá-

szári királyi intézetekben, vagy bécsi más magánosokéiban s külön helyeken található magyar nevezetességek, ugymint: 1. cs. k. udv. könyvtár; 2. antikok cs. kir. kabinetje; 3. cs. k. kincstár; 4. cs. k. ambrasi gyüjtemény; 5. cs. k. fegyvertár; 6. Schönfeld muzeuma; 7. Isteni tisztelet magyar nyelven; 8. IId. Endre m. kir. leányának Erzsébetnek képe a német lovagrend szentegyházában; 9. az augusztinusok könyvtárában egy asztal Magyarországnak mozaik rakásu földképével. *Jegyz.* A cs. kir. házi- és udv. főhaditanácsi levéltárban lévő magyar iratokat ismertesse meg, a ki azokhoz juthat. — MÁSOD OSZTÁLY. Bécsben lakó magyarok által felállitott vagy azoknál levő gyüjtemények. I. 1. Esterházy Miklós hg. könyvtára. 2. Képtára. 3. Muzéuma. 4. Rézmetszvény s rajzolatgyüjteménye. II. Esterházy János gróf kézirat s fegyverkép gyüjtélye [1]. III. Keglevich János gróf könyvtára. IV. Margitnak IVd. Béla leányának szobabeli kis oltára, Margit szigetéről gróf Batthyáni Vincze özvegyénél. V. Legrády Imre gyüjteménye [2]. — HARMAD OSZTÁLY. Magyar hisztóriai emlékezetek Bécsre.

---

[1]) Halálával, fijai között oszlott fel. Egyike, László gróf becses barátom a maga részéhez még többfélét szerzett s ugy tevé a mostani országgyülésnek ajánlatát az erdélyi muzéumhoz.

[2]) Kár, hogy azóta ez, nem együtt vétetett meg.

Ezek közől Esterházy herczeg gyűjteményei összeirásából közlök veled holmit kivonatban, hogy lásd, miket volna kötelessége Budán felállítania, hozzá írt ódád hazafiui könyörgéseire.

I.

ESTERHÁZY MIKLÓS HERCZEG KÉPTÁRA

Olasz iskola.

Ebben Paolo Veronese (Caliari) *született Verondában* 1532, † *Velenczében* 1588, *Badide és Carotti tanítványa.* Szűz Mária, a gyermek Jézussal, sz. Jósef, Ferencz, Ágoston és sz. Katalinnal. Fára, magassága 1 lábnyi s 7 hüv. szélessége 1 l. s 1 h. — Farinati, *szül.* 1522, † 1606 *Verondában.* Egy alvó leány, karjaival asztalra támaszkodva, fél figura, életi nagyságban. Vászonra. 1 l. 6 h. magasságu, 2 l. 4 h. szél. — Michael Angelo Amerigi da Caravaggio, *szül. Caravaggioban Milano mellett* 1569, † 1609. *Arpina tanítványa.* A maga képe. Vászonra, 1 l. 8 h. magass. 1 l. 4 h. szél. — Trevisani, *szül. Capo d'Istriában* 1656, † 1746. *Zanchi tanítványa.* Lucretia, a mint a tőrt mellébe döfi. Fél figura életi nagys. Vászonra. 3 l. 1 h. mag. 2 l. 4 h. szél. — Carlo Dolce, *szül. Florencziában* 1610, † 1686. *Viniali tanítványa.* A szűz Mária feje. Vászonra. 1 l. 6. h. mag. 1 l.

2 h. szél. — Dominichino (Dominicus Zampieri), *szül. Bolognában* 1581, † 1641. *Calvaert és Caracci tanítványa.* 1. szent Jeromos, elmerűlve elmélkedésében. Fél figura életi nagys. Vászonra: 3 l. 2 h. mag. 2 l. 5 h. szél. 2. Lót és leányai Egész figurák életi nagyságb. Vászonra. 4 l. 7 h. mag. 6 l. 5 h. sz. 3. Kaliszto nympha Diana előtt. Egész figurák fára. 1 l. 9 h. mag. 1 l. 5 h. szél. — Albani, *szület. Bolognában* 1578, † 1660. *Calvaert es Caracci tanítványa.* 1. Europa elragadtatása. Egész figur. Vászonra. 3 l. 4 h. mag. 4 l. 4 h. sz. 2. Bakkhusz győzödelme. — Guido Reni, *szül. Calvenzanóban* 1575, † 1642. *Calvaert és Caracci tanítványa.* A gyermek Jézust imádó pásztorok. Egész figurák. Vászonra. A kép 8 szegletü. 3 l. 1 h. mag. és szél. — Giordano, *szül. Nápolyban.* 1632, † 1705. *Spagnoletto és Cortone tanítványa.* 1. Venusz a mint Adonisszal enyelg, Amor mellette. Egész figurák életi nagys. Vászonra. 6 l. mag. 3 l. 11 h. szél. 2. Az Egyiptomba való futás. Egész figurák. Vászonra. 6 l. 4 h. mag. 9 l. szél. — Cambiaso v. Cangiasi, *szül. Genuában* 1527, † 1585. *Forzoni tanítványa.* Tarquin és Lucretia. Egész fig. életi nagys. Vászonra. 3 l. 9 h. mag. 5 l. 2 h. szél. — Romanelli, *szül. Viterbóban* 1617, † 1662. *Zampieri tanítványa.* Montespan asszony képe. Fél fig. életi nagys. Vászonra. 4 l. 8 h. mag. 3 l. 8 h. szél. — Rafael Sanzio, *szül.* 1483 *Urbinóban,*

† 1520. *Perugino tanítványa.* Szűz Mária tartja a gyermek Jézust és a kis sz. Jánost térdein. Ez a kép nincs egészen elvégezve. Albani pápa ajándokozta Erzsébet császárnénak. Fára 11 h. mag. 8 h. szél. — Tizian Vecellio, *szül.* 1477 *Cadoreban*, † 1576. *Bellini és Georgione tanítványa.* Vd. Károly római császár képe. Vászonra. 1 l. 9 h. mag. 1 l. 4 h. szél. — Ghirlandajo, *szül. Florencziában* 1485, † 1560. *Fra Bartolomeo tanítványa.* Krisztus születése. Fára. 4 l. 8 h. mag. 4 l. 2 h. szél. — Vasari, *szül. Arezzóban* 1512, † 1574. *Del Sarto és Michel Angelo tanítványa.* A három grátzia. Fára. 6 l. 6 h. magas. 4 l. 5 h. szélessége.

Spanyol iskola.

Murillotol. 1. Egy a vállán ásót vivő ember. Fél figura életi nagyságban. Vászonra. Magassága 3 lábnyi s 8 hüv. Szélessége 3 lábnyi. 2. Tánczoló parasztok. Fára. 1 l. 1 h. magass., 1 l. 6 hüvelyknyi szélességü.

Ezen kivül itt Velasquez, Ribera, Moja, Pereda, A. Cano és Zenego spanyol képirók legemlékezetesebb darabjaik.

Német iskola.

Ebben különösebb a többiek között Angelica Kauffmann, *szül. Graubündenben* 1742,

† 1807. *Apja tanítványa.* Pyrrhus midőn gyermek korában Glaukus Lydia királya eleibe állíttatik. Vászonra. 3 l. 7 h. mag. 6 l. 1 h. szél. — Mengs, *szül. Drezdában* 1728, † 1779. *Apja tanítványa.* Jupiter, Juno, Minerva, Apollo és Herkulesz a felhőkben. Vászonra. 6 h. mag. 11 h. szél. — Netscher, *szül. Heidelbergában* 1639, † 1684. Egy asszony képe a mint egy folyosóra kikönyököl. Vászonra. Fél fig. 1 l. 9 h. magas. 1 l. 5 h. szél. — Dietrich, *szül. Weimarban* 1712, † 1774. Két tájfestés borzasztó vidékben lévő vizomlással és városmladékkal. Vászonra. 1 l. 7 h. mag. 2 l. 1 h. szél. — Elzheimer, *szül. Frankfurtban* 1576, † 1620. *Uffenbach tanítványa.* Egy mezei vad vidék, tehenekkel és feredező fejér néppel. — Cranach, *szül. Crannachban* 1472, † 1553. Herodiasz, keresztelő sz. Jánosnak egy tálon lévő fejével. Fára. 2 l. 9. h. mag. 1 l. 10 h. szél.

Ide a német iskolába vannak feltéve, Reiz, West, Moreau s Reynolds, angol képirók darabjaik is, valamint Kupeczkytől és herczeg Esterházy Páltol egy-egy, kiket a magyar képirók kicsiny száma közé kell számlálnunk [1]). — Kupeczky Jánostol áll itt, *szül. Bazingban Pe-*

---

[1]) L. gróf Teleki Samueltől magyar képiróink megismertetését Tudom. Gyüjtemény.

son várm. 1667, † 1740. *Claus tanítványa.* Egy veres sapkás férfi személy mellképe. Vászonra. 1 l. 10 h. mag. 1 l. 6 h. szél. — Herczeg Esterházy Pál, magyar ország nádora, 1655. *Elzheimer tanítványa.* Az ifju Tóbias. Elzheimer után. Rézre festve. 6 h. mag. 9 h. szél.

Hollandi és Belga iskola együtt:

Ezek közől kitetszőb: Rembrand, *szül. Leydában* 1606, † 1674. Egy gazdagon öltözött férfi, könyvekkel megrakott asztal mellett. — Jordaens, *szül. Antwerpiában* 1594, † 1678. Egy karszékben ülő férfi képe. Vászonra. 3 l. 1 h. mag. 2 l. 3 h. szél. — Limborch, *szület. Hágában* 1680, † 1758. Páris itélete. Fára 2 l. mag. 2 l. 7 h. szél. — Az idősebb Teniers, *szül. Antwerpiában* 1582, † 1649. *Rubens tanítványa.* Egy pásztor a mint nyáját haza vezeti. Vászonra. 1 l. magass. 9 h. szél. — Az ifjabb Teniers, *szül. Antwerpiában* 1610, † 1694. *Apja tanitványa.* A könyörületesség munkái. Fára. 1 l. 2 h. mag. 2 l. 9 h. szél. S több 5 darab. — Van Dyck, *szül. Antwerpiában* 1599, † 1641. *Rubens tanítványa.* Krisztus koronázata. Fára. 2 l. mag. 1 l. 6 h. szél. — Van der Werff, *szül. Rotterdamban* 1659, † 1722. Egy asszonyság képe. Fára. 1 l. 6 h. mag. 1 l. 3 h. szél. — Rubens, *szül. Kolóniában* 1577, † 1640. *Van*

Oort és Van Vien tanítványa. 1. Merkurius Hébét Olümposzba viszi. Vászonra. 4 l. mag. 5 l. 1 h. szél. 2. Három angyal a felhők között. Vászonra. 3 l. 2 h. mag. 3 l. szél. — Ruysdael (Salamon) *szül.* 1615, † 1670. Két tájék, egyik egy falusi innepélyt, a másik az ezen falusi innepélyről haza menetelt ábrázolja. Vászonra. — Breugel, Johann Breugel, a ki *Sammt-Breugelnek* bársonyos Breugelnek neveztetett. *Szül. Brüsszelben* 1589, † 1642. 1. Ádám és Éva a paradicsomban. Fára. 1 l. 11 h. mag. 2 l. 10 h. szél. 2. Nóe háznépe, a mint a bárkába költözködik. — Breugel, Peter Breugel, máskép *Höllen-Breugel*, Pokol Breugel a XVId. századév végén élt. 1. Aeneast a Sybilla, a föld alatti országba vezeti. Rézre 10 h. mag. 1 l. 2 h. szél. 2. Remete sz. Pál a pusztában predikál. Rézre. 3. Junó a pokolba megyen bé. Rézre. — Both. Tengerparton lévő omladékok. Fára. 1 l. 8. h. magass. 1 l. 5 h. szél. — Ruysdael (Jakab), *szület. Harlemben* 1635, † 1681. *Berghem tanítványa.* Egy kert része. Elől kecskék és kosok. — Metzu, *szület. Leydában* 1615, † 1658. 1. Egy lantoló fejér személy, megette egy férfi, üveget tartván kezében. Fára. 1 l. 2 h. mag. 11 h. szél. 2. Egy asszony előtt térdepelő férfi. Vászonra. 1 l. 11 h. mag. 2 l. 1 h. szél. — Van der Neer, *szül. Amsterdamban* 1613. Egy a hold fénye által világositott hollandiai város. Fára. 1 l. 1 h. mag. 1 l. 8 h. szél.

— Hondekoeter, *szül. Utrechtben* 1636, † 1695. Egy pelikán, egy török lud s külömbféle réczék a viz partján. Vászonra. 6 l. mag. 4 l. 8 h. szél. — Ruthards, *a XVIId. századév végén élt*. Borzasztó táják szarvasokkal. Rézre. — Ostade, *a XVIId. század elején*. Paraszt szoba belseje. — Steenwyck, *szül.* 1550, † 1604. Egy tömlöcz belséje, mellyből az angyal sz. Pétert kiszabaditja. Rézre. 1 lábnyi 5 hüv. magassága, 2 l. szélessége.

Figyelmet érdemlenek Berghem, Veenix, Ryk, Berkheyden, Bassien, Huytenburg, Verboom s Neefs darabjaik is, de itt mindennek előszámlálására nincs hely.

Franczia iskola.

Az értelmes nézőt leginkább gyönyörködtetheti a franczia iskolábol: Le Brun, *szül. Párisban* 1617, † 1690. *Vouet és Poussin tanítványa.* 1. XIVd. Lajos megdicsőülése vagy apotheosisa; melly itt azonban csak előrajz, mert az ezen ideának tökélletesen elvégzett festése Verszaillban áll. 2. XIVd. Lajos, a mint Louvois, Vivonne és Colbert minisztereitől körülvétetve a Hollandusokra hadat mond 1671-ben. — Claude Lorrain, *szül. Champagneban* 1600, † 1682. A nap feljövetele egy ázsiai tengerparton. Vász. 1 l. 10 h. mag. 2 l. 4 h. szél. — Poussin, *szül. Anderlyben* 1594, † 1665. Krisztus a szamaritaniai asz-

szonnyal a kútnál. Vászonra. 1 l. 4 h. mag. 1 l. 2 h. szél. — Vernet, *szül. Avignonban* 1712, † 1786. 1. Egy vad tájék, elején a képnek halászok vagynak zuhatag mellett, távolban egy épület látszik. Vászonra 3 l. 2 h. mag. 4 l. 5 h. szél. 2. Egy éjtszakai darab, hold világgal. Vászonra. 1 l. 6 h. mag. 2 l. szél. — Vouet, *szül. Párisban* 1582, † 1641. Apolló lantol s a múzsák hallgatják. Fára. 2 l. 6 h. mag. 7 l. 3 h. szél. — Loir, *szül. Párisban* 1624, † 1679. Kleobis és Biton, anyjokat az argoszi templomba innepre vezetik. Vászonra. 1 l. 11 h. mag. 2 l. 4 h. szél. — Bourdon, *szül.* 1616, † 1671. Bakkhusz és Ceres több nympha és szatyr között. Vászonra. 1 l. 8 h. mag. 2 l. 5 h. szél. — De la Hire, *szül. Párisban* 1606, † 1656. *Apja tanítványa.* 1. Theseus, apja fegyvereire talál. Vászonra. 4 l. 4 h. mag. 3 l. 8 h. szél. 2. Ninusz koronával kinálja meg Szemiramist. Egész figurák. Vászonra. 4 l. 4 h. mag. 3 l. 11. h. széles. — Rigaud, *szül. Perpignanban* 1659, † 1740. Erzsébet, orleáni herczegné képe. Fél figurák életi nagyságban. Vászonra. 4 l. 7 h. mag. 3 l. 6 h. szél. — Mignard, *szül. Troyesben* 1610, † 1695. A történetirás múzája, ülttében, allegoriásan. Életi nagys. Vászonra. 4 l. 6 h. magassága, 3 l. 7 h. szélessége.

II.

ESTERHÁZY MIKLÓS HERCZEG MUZÉUMA.

Ebben e festemények: Molától, *szül. Coldrában Milano mellett* 1621, † 1666. Mária a gyermek Jézussal, a mint Egyiptomba futása közben egy pusztán magát kinyugodja. Sem József nincs ugyan ide festve sem az uti terüvivő szamár, s ennél fogva némellyek a szánakozás emblemájának tartják, de helyesebb csakugyan sz. Mária megpihenetének nézni. Mária, bokroktol béárnyékolt régi kőfalak omladékai köztt egy uti áktalvetőn ül, szeliden pillant le, ölében ülő gyermekére, kinek ártatlan ábrázata csupa bizodalem a jó anyához. — Leonardo da Vinci, *szül. Vinciben Florenczia mellett* 1444, † 1519 I-ső Ferencz király karjai köztt. *Varrochio tanítványa.* 1. A maga képe. Fél figura. Fára. 2 l. 4 h. mag. 1 l. 9 h. szél. 2. Szűz Mária a gyermekkel, ki egy asztal mellett áll s egy könyvben forgat. Szűz Mária körül sz. Katalin és sz. Borbála van. Fél figurák. Fára. 2 l. 11 h. mag. 2 l. 4 h. szél. Az anya szeliden emeli fel balját, mintha oktatni akarná a felöl gyermekét a mi a könyvben van mellyhez az nagy kivánsággal kap. Mind a három szűz pillantása szent elmélkedést mutatva nyugszik a gyermeken. Leonardo da Vincinek Bécsben lévő eredeti festményei köztt ennek aligha van párja. — Benvenuto Tisi, más nevével: Tisio da

Garofalo. *Szület. Ferrarában* 1481, † 1559. *Panetti Boccacci és Rafael tanítványa.* A szent háznép. A kicsi Jézus jámboran alszik anyja karjain. Jósef, Mária megett áll, a gyermekre belső örvendezéssel tekint, s mintha valami dolgához akarna látni, jobbját olly vigyázólag emeli, hogy a szendergő kedves kisded fel ne találjon ébredni. Szűz Mária és Jósef félfigurák. A kép fára van festve. 2 l. 1 h. mag. 1 l. 8 h. szél. — Stella, *szül. Lyonban* 1596, † 1657. *Poussin tanítványa.* Máriának Jóseffel összeesketése. Vászonra. 3 l. 4 h. mag. 4 l. 4 h. szél. Harmincz figuránál több eleveníti ezen gyönyörű alkotást. A szent menyasszony alázatosan és szemérmesen nyujtja kezét Jósefnek. Mária felett galamb képében a sz. Háromság lebeg, dicsőség fényétől, meg, zengedező angyaloktol körül sugároltatva. — Bellino, *szül. Velenczében* 1424, † 1514. A szent szűz, ülve. Egyik térdén a gyermeket tartja, a másikon egy könyvet. Fára. 2 l. 1 h. mag. 2 l. 11 h. szél. — Luvino, *a XVId. százév elején élt Milanóban.* Szűz Mária a gyermekkel, s mellettek sz. Erzsébet és a kicsiny János, ki az anyja térdén ülő gyermeknek egész barátsággal egy virágot nyujt. Jánost sz. Erzsébet fogja karon. Fára. 2 l. 11 h. mag. 2 l. 1 h. szél. — Az idősebb Palma, *szül. Bergamóban* 1540, † 1580. *Tizian tanítványa.* Szűz Mária a gyermekkel, ki a térdén ül dőgel. A szeretettel és ártatlansággal eltölt pil-

lantású gyermek, jobb kezét az előtte álló kis János fején tartja, mintha azzal annak hajfürtjeivel játszodnék, bal kezével pedig orczáját látszik simogatni. Mária, egy könyvet tart baljában, mellette egy barát imádja térden állva a gyermeket. — Correggio (Anton. Allegri), *szül. Correggióban* 1494, † 1534. *Nagybátyjának Allegrinek tanítványa.* 1. A maga képe, fél arczban. Vász. 1 l. 9 h. mag. 1 l. 5 h. szél. 2. Szűz Mária a gyermek Józust szoptatja. A gyermek vidáman mosolygva kap jobbjával anyja melléhez, baljával pedig némelly gyümölcsöt veszen el a kis János kezéből, ki neki azt előruhácskájába takarva hozta. Az anya lelkéből örvend a két gyermek nyájaskodó szívességén. E festmény sokszor van rézre is metszve. Magassága itt 2 l. 3 h., szélessége 1 l. 9 h. 3. Egy maga eleibe néző fő félarczban s egy kaczagó fő, egész arcczal. Mind a kettő papirosra. 1 l. 1 h. mag. 10 h. szél. — Caracci, *szület. Bolognában, élt a XVIId. száz év elején. Fontana és Passerotti tanítványa.* Több nymphának Tritonok által elragadtatása. A fejérnépi ábrázat kelleme, karcsu termet igézete, s a setét tritoni férfiak vad ereje az arczon és tagokban különösen jól vagynak egymástol különbözőleg kifejezve. — Poussin. Boldog asszony fogantatása. A lelkes Poussinnek egyik remeke. Erzsébet nyilvánságos szívbeli örömmel fogadja Zakhariás ajtaja előtt ezzel együtt Máriát, a ki szent alázatosság-

gal tartja jobb kezét a szivén. Utána *Jósef* jő, ács szereivel. A kép vászonra van festve. Magassága 2 l. 2 h., széless. 1 l. 9 h. — Ruysdael (Jakab). 1. Egy erdős vidék. Jobbrol egy vastag fa dereka, s ennek kiszáradt ágán egy bagoly. Az eleje nádas és mocsáros helyet ábrázol, balrol posványos vizben vadréczék ferdenek a békáznak. Tövénél a fának, melly dombocskárol emelkedik ki, egy béka ül, alattabb a nádasban egy gólya lesi prédáját. 2. Egy vidék vizeséssel. Elején a képnek mohos kőszikla darabok s ezekről mintegy erőszakkal lehengeritett fatőkék állanak, mellyeken hátrábbrol a lerohanó megáradt havasi patak haragosan csap keresztül. A kép hátuljában messzéről egy nyájas tájék mosolyog, hol jobbrol falusi egyház, s balrol valami régi épületnek omladványa látszik. Vássonra. 2 l. magass. 2 l. 3 h. szél. — Geldorp, *szül. Löwenben* 1553, † ?. Egy bajuszos férfi képe, kezén kesztyü. Arcavonásai beszélők, a szinzés erős és meleg. — Van Dyk, *szül. Antwerpiában* 1599, † 1641. *Rubens tanítványa*. Egy társalkodási darab, tágas, szépen kirakott talapu szobában, t. i. Van-Dyk van maga, minden hozzátartozójival. Van Dyk, egy szőnyeges asztal mellett menyezet forma alatt ül, violoncellen futtatván képzelődését, megette egy-egy öreg s egy ifju erős ember nyilván az atyja és sógora, valamelly kótákat néznek figyelmesen. E három személlyel által ellenben, négy

asszony személy s egy fejérbe öltözött ifju barát van. — Tiziano Vercelli. 1. Adónisz a mint vadászatra indul s Venusztol bucsuzik. 2. Venusz kényére nyugszik egy szépen ránczozott veres köpönyegen egy almafa ágai között. — Claude Lorrain. Egy tájék. A közepén nagy épületek, elején fák, s ezeken innen egy pásztor hajtja teheneit és kecskéit a vizen keresztül. A kép hátuljában szeliden kékellő távolság. Claudius Geleenek vagy más nevével Lorrainnek egyik remeke. Bécsben Lorraintól ennél jobb nincs. — Baccia della Porta vagy Fra Bartolomeo di San Marco, *szül.* 1469, † ?. *Da Mayano, Cosimo Roselli és Leonardo da Vinci tanitványa.* Mária a gyermek Jézussal. Az egész muzéumnak minden képei köztt a legvidámabb legpompásabb festésü kép. — Az ifjabb Holbein, *szül. Augsburgban* 1494, † 1554. *Atyja tanitványa.* 1. Egy férfikép életi nagyságban. Vászonra. 3 l. 1 h. mag. 2 l. 7 h. szél. 2. Egy asszonykép. — Pynacker, *szül. Pynackerben* 1621, † 1673. Egy tájék, a közepén kőkávás kuttal, mellynél egy pásztor nyáját itatja. Fára. 2 l. mag. 1 l. 8 h. szél. — Rembrandt van Rhyn. Egy ifju fejérszemély képe. Csinos ajka épen barátságos nyájas tréfára nyilik, szeme tisztán s csintalankodva pillant. Jobbjában fekete legyezőt tart. Fára. 2 l. 1 h. mag. 1 l. 8 h. széless. — Kuyp (Albrecht), *szül. Dotrechtben* 1506, † ?. 1. Egy tájék. Ele-

jén balról egy fekete kutya s e megett egy fekete tehén a fűbe neki feküve. Jobbról egy ifju szerecsen két megnyergelt lovat zabolán tart, előtte egy agár s hátrább két ember. Fára. 2 l. 10 h. mag. 4 l. 5 h. széi. 2. Egy rohanó viz torkolata. Elől öt tehén, itatóhely mellett s félig vizben áll, belebbről két kis hajó látszik, a távolban pedig egy liget bájoi templommal. Fára. 1 l. 10 h. mag. 2 l. 4 h. szél.

Nevezetesek még ezeken kivül a muzéumban Francia, Vynants, de Vieger, Bramor, Ruthards, J. G. Kuyp, Sandrart, Molmann, Roos, Leux, Decker, Wouvermanns, Berghem, Mireveldt jeles képirók festéseik [1]), de a képgyüjtemény és e muzéum minden kitetszőbb vagy egészen remek darabjainak méltókép való jellemezhetése majd szinte' egy kis könyvre telne, mellyet csak akkor engedne részemről, időm megtenni, midőn e nagy kincs, magyar képirói akadémia gyanánt Pesten vagy Budán állana, s a bennek hosszasabb ideig lehető gyönyörködés, remek voltok minémüségeinek mély kitanulása, a hazafiui érzésnek azt parancsolná, hogy ollyan földieink kedvéért, kik efféléket még nem láthattak, széles leirásaikba eresz-

---

[1]) A herczeg bibliothekariusa ns. Gáal György ur, az ezen muzéumban függő kiválóbb képeket jelesen irta le b. Hormayr Archivumában 1822b. juniusi és juliusi füzetek Nr. 77, 80, 86.

kedjem s igy mind a képirói müvésseség ezeretete köztünk is jobban terjesztessék, mind az a magyar ifju a ki magában illyenhez meghivattatást érez, a tökélletes leirás és a nagy példányoknak, hazájában való megismerhetése által müvészi szép utjába belé igazittathassék.

A muzéum gyönyörü szobrai e következendők: Thorwaldsen. Egy Ámor és egy úgy nevezett tánczosné. Felséges két remek. — Ámor feltartja jobb kezét s ujjai köztt nyilának kihegyesitett élét szemléli. Tekintetéböl hatalmába való bizodalmának pajkos érzése látszik s azzal veti meg magát álltában egy tőkének mellyre oroszlán bőr van teritve allegóriául, hogy a kis isten a legerősebbet is zsákmányává teheti. Kellem és báj lebeg e mellett a győzödelmesen [1]. — A tánczosné, nyakába könnyen vetett kendője egyik végét fején felülemelve fogja bal keze csinos ujjaival, a másik végét pedig jobb csipejéhez simitja jobb kezével s igy ollyan állásban van mintha annúgy könnyedleg épen tánczára akarna repülni. A neki eredő szépnek mintegy lebegdelő szellőtöl ingattatva hajladoz az antik köntös, ingerlő tagjaira. — Schadow, *megholt januarius 28d. 1822b. Harminczöt esztendős korában.* Egy fonóleányka s

---

[1]) Ezen Ámor épen azon darabok köztt volt, mellyeket Thorwaldsen müteremének tudva lévő bészakadása megsértett, s rajta holmi kijobbítgatások látszanak.

egy más leány két madárral. — A fonóleányka csupa ártatlanság, csupa kellem. Rá pillant az ember s a tiszta egyszerüség édes elmosolyodása fogja el. Ül a szelid hóditó teremtés, feltartja balkezét feje felett s lebocsátott jobbjával épen pedrinteni akarja az arany fonalat orsójára, mellynek gombolyaga balkezében van. Jobb vállárol mintegy magárol jámbor megfelejtkezésében foly le patyolat öltözete s kilátszik kevesenné a domborodni kezdő mell. Lágy öltözete ugy tapad kerek ép tagjaira mint akkor ragadozna azokhoz, ha egy illy rózsai bimbózásnak eredt leányka kristály habok közti feredéséből szálna ki szemérmesen. Eszünkbe juttatja e nagy müvészi munka azon görög ifjat, kit Praxiteles Venusza annyira elragadott volt. Gr. Majláth Jánost e szép kis fonóleány egy hozzá intézett szonett költésére ihlelé.

A madártartó másik leány is ül. Koszorú keríti szépen felsodrott hajfürtjeit. A gyengén rávetett köntös, balvállárol egészen lehullva csügg. Nagyobbik madarát ölében tartja balkezével; a kicsinyt, mellyet parányiságáért mintha épen gyügyögtetni akarna, jobbkezében viszi közel orczájához. Arra emlékeztet, hogy ugy siratná meg ezt ha elvesztené, mint Catullus barátnéja a magáét s ezen képzeletbeli emlékeztetés is egy előre sajnálkodás távol érzését érinti meg.

Ezt Schadow 1819-ben, amazt 1816-ban készitette és igy ezt 33, azt 30 esztendős korában.

Dartolini. Venusz és Ámor. Venusz nyugszik puha párnáján, Ámor mintha megakarta volna lepni feje megett s Venusz mosolygva fordítja hátra fejét a csintalan gyermekre. Ezen feje fordítása kimondhatatlan szép. — Tenerani, *Canova tanítványa.* Venusz és Ámor. E két müvészi munkából látszik, hogy az ugyan azon egy személyeket is, két külömböző képzeletü müvész, más meg másképen alkotja elé, s ha egyaránt nagyok, mindenik uj ingert tud adni formálásának. Tenerani Venusza is fekvő helyzetü, de Ámor itt nem pajkoskodik, sajnálkozva huz ki egy tövist anyja lába talpábol. Az istenné arczát fájdalom borítja, hanem azt isteni létére nemesen tűri, a sajgó seb érzése azonba elfeledteti vele egy kisig a fájdalom elnyomására törekedő erőt, s karját megszeppenve hirtelen nyujtatja ki vele a segités körül szorgalmaskodó kis fiu felé. Ámor a tövist vigyázva huzza és még is sietve, kiméllené is Venuszt de megmenteni is hamar akarná fájdalmátol, azonban minden jó indulata mellett, ravaszkodása kiismerszik orczáján. — Bartolini. Egy fiu és egy leány gyermek. Csupa természet kellem és melegség. Ezen nagy müvészségü munkák mind carrarai márványbol vagynak. Gyönyörüek! Minekutána már mintegy kicsudálta magát az ember rajtok, végig nézi még egyszer őket eljöttében s a fonóleánykátol válik meg legutoljára szeme.

Áll ezeken kivül a kertben szabad ég alatt

is néhány szobor, mellyek ámbár a muzéumiak után sokat vesztenek, még sem, épen elhagyandók. Az utak mellett van a medicei Venusz, nincs tudva kitöl, Venusz és Ámor Fabricitol, Mathebo és leánya Laboureurtol, Venusz Canova után Pisanitol, a belvederi Apollo ismeretlen müvésztöl, s egy feredező Venusz megint ismeretlentöl.

Stb. stb.

13.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, martius 12*d.* 1828.

Kedves barátom!

Együtt van Pesten a 22 tag, barátom, kiknek gróf Teleki Jósef főispán s kir. táblai báró elölülése alatt, az 182⁵⁄₇-beli országgyülés 11-dik czikkében elvileg elfogadott magyar akadémiának bővebben kidolgozza, négy első alapitójával együtt, alaprajzát. Taval november 30dikán nevezte ki őket a fenséges Főherczeg nádor, s hivatta meg mostanra gr. Telekivel, kit Ő fensége még elébb szólita fel, hogy e tárgyban dolgozás végett Neki irókat ajánljon.

A gróf egy kis előleges tanakodást tarta magánál arról, hogy kiket volna czélirányosabb ajánlania idősebbek közül. Jelen volt Schedius

Lajos, jelen Horvát István, ott vala kis magam. Én ohajtottalak ide mostranra Téged is. A három száj egyszerre mondta ki talentumod becsülését, de jobbnak nézetett most elmaradásod, és igy, Kölcseyé. Miért? máskor mondom meg. Hanem Téged, ez ne szomoritson. Ugy-e nem is fog? Te elzengted ódáidat, igy veszlek én fel, s vagy csendesen mezei gazda; rendszeres tudósok közé ha hinak mégy, ha elhagynak nem furakozol, hogy ott hadonázz.

Nem igy Kisfaludy Károly. Azután már, hogy gr. Teleki meghivá a 22-őt, találkozom vele Pesten a váczi utsza elején. Te Gábor! mondja, haragosan, hát engem miért nem ajánlátok? — Ki akartok hagyni a fizetéses tagságból ugy-e? mert te hallom Szemere Palit szeretnéd a philologiai osztályba elsőnek, de vigyázz, ha kimaradok, meglássd millyen oppositiót állitok, valahány ifju, már mind a pártomon.

Károly, mondám, forralásod szerencsétlen, ok nélküli. Nem vagy híva, csupán azért mert két testvér között csak egyikre mehetett a meghívás, hogy többféle kar és vallásbeliség iránt legyen mutatva illő figyelem. A ki most fel van szólitva, még kérdés, választatik-e akadémiai taggá. Hogy Te az légy, érdemed elég van ahhoz, bizony ohajtom, de tőlem nem függ, ki tudja, leszek-e magam is? Még én mit sem tettem, eddig csak készülék, s — talán, mást utasiték.

S elcsendesítém. De Fáy András haragját meg Vitkovicstol hallom. Virág nincs meghíva, s ő senkinek se szól, *cynice* csak elballagdogál hídján. Már a ki sértve, én vagyok-e oka?

Kisfaludy Károlynak nincs lovagias fennsége, de talentuma szép, drámához, az pedig nálunk ezer meg ezer ellent hódítana meg, s igy én inkább szivesen ösztönzeném. Az ő szerencsétlensége, hogy nagyra gyult heveiben féltékenyebb más iránt mint illenék. Még nem érzi-e? igazi classicumát, melly simogatná belől hirrel s nyugtató önérzetnek gerjesztené benne philosophiai csendét. Nevelést adni maga magának ezután fog s a mi jószívüsége hazafisága van, majd inkább kitünik.

Héti lapot akaránk együtt kiadni Árpádia czimmel, divatkép is lett volna benne. Hozzám jött az engedelem a m. királyi Helytartótanácstol 1822b. majus 21dikéről, mert én irtam a folyamodást, az én nevem állt legelöl akár Abcze sor akár évkor szerint. Majd nem tudta meggyőzni, hogy a czimlapon is K legyen D után, — s okosabb volt Felsőbüki Nagy Bencze barátom tanácsát, hivatalra nézve, követnem.

Vitkovicstol ellopódzott egy este, s kérdők, kik ott valánk Szemere, Thaisz, miért? Mert nem bókoltunk eléggé neki, felelé Vitkovics. Péczelen Szemerénél, eleinte igen vidám volt, majd más szobába huzá magát. Miért? mert a társaság lelkesb asszonya, nem őt ülteté maga mellé. Visz-

szatértünkkor megint elméskedett. Szeszély elegye. Vizkelethy főbiztosnál ebéden vagyok egyszer vele. Más találta asztalhoz vezetni a ház asszonyát s egész ebéd alatt morgondázott. Kisfaludy! mondá az asszony, miért ollyan meghunynyászkodó egyszerre, hiszen ollyan víg volt, midőn jött. — Előség gyötrelmei.

Oh barátom, az az egész ország ege fedte egyház, mellyet a közönség véleménye, iróknak képzeletben emel, olly tágas-tágas mind az ország határaig. Minek töri némelly iró olly marakodva magát bé annak ajtaján, hogy csak ő léphessék elébb át a küszöbén; hiszen a második és legutolsó belépő is egy sorban kapja helyét az elsővel. Egyre jő, egyiket ezért, másikat másért teszik oltár czimül; — ha tehetik.

14.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, majus 6*d.* 1828.

Hozzám Londonbol érkezék ez évi aprilis 14-dikéröl egy örvendetes levél, Bowring János angol tudós irta, s arra kér benne, küldenék neki magyar köz népdalokat, majd ő angolra fordítaná és kiadja.

„Házrol házra mint egy koldus járok, hogy valami jót érdekest gyüjthessek össze, cselekedje meg kegyed, kérem.“ Ez áll, kedves rendei között.

Hogy ne tenném? Tengereken túl, a magyar névvel.

Eddig kapott magyar könyvei írja, ezek: Kisfaludy, Dayka, Kis, Berzsenyi, Kazinczy, Hébe, Erdélyi muzéum, Fáy, Hasznos mulatságok, Dugonics magyar példabeszédek, Majláth fordításai.

Segitsük, kedves barátom! Somogyban elíg ollyan dalotok lesz. Küldj hozzám néhányat a javábol.

Most két éve Péterváratt jött ki ezen czimü: *Literär-Notizen, betreffend die magyarischen und sächsischen Dialekte in Ungern und Siebenbürgen, von Peter v. Köppen, St. Petersburg*, 1826, csak 32 lapnyi jegyzetkében azon két magyar köznépi dal, mellyet Köppennek, kérésére, német fordítással egyembe, Bécsben adtam által ugy tetszik 1823b. Csak szerencsére csiptem ki egy akkori magyar kalendáriombol Igaz Samunál, s az egyik: *Hej juhász bojtár! hol a juh? Mért vagy te ollyan szomorú?* „*Balaton mellett ott a juh, Engemet öldös egy nagy bú*“ igénkénti magyarázatában is meleg mosolyt fakasztott a muszka keblében, mert az, nem éjszaki volt. Ha „*Balaton mellett, ott,*“ illy dal zeng, és több is, csak

hamar ide vele. Bowring el fogja nyomni Kölcseynek azon véleményét, hogy a magyarbol eredetileg nem szakadott ki poétai lehelet. Illyes mit nem a német góth-ablakon keresztül kell hallani, hanem a vérmes kun legénytöl, ki félre csapja túri süvegét s bal tenyere végével sarkantyuja tarajába kap. Hogy logikai eszmesor nincs minden magyar népdalban? S osztán. A gondolat hézaga köztt nincsen-e? mérész villanás. A német feszesség dragonyost öltöztetett, a keleti suhamlás huszárt és magyar királyi testőrt.

Isten veled. Nyájas dalt, balatoni dalt a pirosposgás magyar leány ajakárol, kedves angolomnak, a szőkének, kinek én, mivel németül roszul ira hozzám, inkább rosz angolban azt feleltem, hogy minekutána a német, sem az ő nyelve sem enyém, levelezzünk inkább egyinkén a magáén. Ki fogja enyémeket javitani gróf Széchenyi István, mint ezt is tevé, mert ő, ugyan angol.

15.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, julius 15*d.* 1828.

Hogy e mult tizednek s literatori pórhadnak vázai nem barátságunkat, hanem csak barátkozásunkat szakaszták félbe, nagy örömmel láttam az

Élet s Liter. köteteiban; s hogy baráti védelmedért illy késön hozom köszönetemet, csak annak tulajdonitsd, hogy én mast igen szeretek hallgatni. Próbált barátom vagy! — De próbált barátja vagy a szent igazságnak is; mert kötelességednek tartád tévedésedet megvallani s arrol nyilván lemondani. Lelkednek ezen igen genialis szépsége az, a mi engem inkább von hozzád, mint az hogy a legdurvább fegyverek ellen fedeztél. Láttad te azt, hogy én jót akarok s az aesztheticust nem csak floristának nézem, mint a mi messzetévedt sonettistáink, hanem a cultura legerkölcsibb arányzatu intézőjének, valamint a bölcs görögök. De én is látom józan itéleteidből, hogy, ha bővebb értekezésimet látandod, még inkább egy hitem lészesz velem. — Népdalt küldök a mit tudok. Népes helyekröl kapsz tudom eleget csak ifju embereket szólits meg.

16.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, october 18*d.* 1828.

Becses ajándékodat kedves leveleiddel együtt örömmel vettem és köszönöm. Hogy ezen kötelességemet előbb nem tehettem, tulajdonitsd hangyagondaimnak s nekem engedj meg, Én már régóta

egyebet nem kérek Isteneimtől mint nyugodalmat, de ugy látszik ez sem adatik meg nekem. A lópálya eránt való irás gyülésünkön felolvastatott s biráink kivagynak küldve, hogy segedelmet gyüjtsenek. Tapsol minden a nagy tüneményeknek s a Széchenyi Pista név olly büszkén zeng mast nálunk, mint egykor a nagy Fritz az északon. Én pedig különösen örvendek azon hogy téged, édes barátom, az alkotók között munkálkodni látlak, nem csak azért, hogy én barátom' szerencséjéből és dicsőségéből részt veszek, hanem leginkább azért mivel én a te energiás lelkedtől igen sok jót várok. Te igen tudsz a nagyokkal társalkodni, s kérlek is hogy mast ez legyen a te legfőbb studiumod. Légy cselekedettel poétánk, tégy a mit tehetsz, add által magadat egészen a mi jót akaró nagyainknak, mert a szalma tüzet Vesta' tüzévé igyekszenek tenni. A magyar nagy lelkü volt mindig, de a régiek gyakrabban csak kardoskodának, innét a szalmatüz; kelnek most, látom, többen, nagy áldozók, kik meg mutatni indulnak neki az igaz nagyságot és nagy fog lenni. Terjesztetnék bár a görög cultura' esmérete, ott az ideal s csak annyiban emelkedünk, a mennyiben oda közeledünk stb.

Mind ezen beszédeim csak arra valók, édes barátom, ha netalán egyebekben volnál elmerülve, megintselek, s egész figyelmedet mostani fontos helyzetedre fordítsam.

Hogy stylistikereinket nem szeretheted, azt a te ferfiúi józanságodbol régen elgondoltam. De ki is tudna ollyan iskolát szeretni, mellynek jelszavai: sujtsd le, üzd ki, korbács, os foetidum, furcifer, coujon, tartuffe stb., egy olly iskolát, mellynek principiumai szerint a poézisban az értelmen a képzelet, a fencomicumon az alcomicum felül van emelve, s mellyben a müvészetnek az erkölcsiséggel semmi köze nincs, a józanság anynyi mint monsieur Jacques Roc, a verseket pedig . . . . . . sem érti, s mellynek törvényei szerint az embernek barátságos szavait, a betegnek letiltott irásait kinyomatni, elcsavarni szabad és illendő? Illyen pedig a mi ugy nevezett uj iskolánk! Illy aláválóságokrol az uj fényesebben cselekvőkre fordul a figyelem. — Azok az emberek nem egyebek mint tudatlan pusztitók, még azt sem tudják, hogy minden emberi tudománynak legfőbb szempontjai az erkölcsi és politikai szempontok, s nem tudják, hogy a hellenek nem csak a poézist, de még a hurhangokat is politikai szempont aláveték, s midőn én a szépet a hasznossal akarom összekötni, dühösködnek ellenem. De én soha sem láttam magamat nagyobbnak, mint az ő tompa fegyvereik között s igen örültem midőn téged olly szempontokbol láttalak philologizálni, a millyenekből én mindent nézni szoktam. Innét harmoniánk; s ez a harmonia köztünk még tökéletesebb lesz, ha meggondolod azt, hogy én minden aesthetikázásommal csak azt mondtam a mit már So-

krateesz kimondotti: „*Vesszen el a ki a szépet a hasznostol megkülönböztetni legelőszer merészelte;* s meggondolod, hogy a középszer principiuma nem egyéb mint a mi már Apolló' templomára fel volt irva: *semmit ne felettébb.* — Tudtam hogy a fülmuzsikások fogják füleiket billegetni; de én ugy gondolom az illy magvakat hinteni kötelesség. Látni fogod munkáimat mihelyt tiszták lesznek s ha előbb meghalnék, vedd által gyermekeimtöl. A miket te irtál már elig az okosoknak; de mivel a nagyobb rész csak azt szokta hinni, a mit utólszor olvas, nem árt a pert néha megujitanod. — Igenis, nekem már minden csak tréfa s örülök hogy az. Bona rerum adversarum mirabilia.

Jegyz. Ismét megpendítem, hogy e 16-dik levélben még *meghagyottakat* is magamrol, olly bajosan eresztem közre. Hanem, az olvasó is csak baráti felmelegedésül fogja venni azokat, gondolám, s — *kellenek*, összeköttetésünk és Berzsenyi véleménypontja felvilágításához. Igy hát, Isten neki, késértsék meg, a balra talán nem magyarázást, vagy meglehet, azt is. Mentnek érzem magamat.

17.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, november 21*d.* 1828.

A Szépnek Hasznossal egyé foglalásában kezet fogok veled. Érzésemet mindig sértette mi-

dőn Kazinczy azt kezdé prédikálani közöttünk, hogy a csak szépért minden egyéb feláldoztassék. Félre a pillangó porral, zugta kebelem. Szépség és Erő vagy Erkölcsiség, Illendő (talán Illem) együtt, teszi az emberi lény legfőbbjét, melly az emberiséget nemesíti, s igy rá Hasznot áraszt. A Szép, szemet, képzelmet ragad figyelemre, az Erkölcsiség mint belső velő, szívet magasít; az Illem meszíti embertől a szilajt az ocsmányt, s így alakul a műsiker, a haszon, lelket szívet kényességet kielégítő. Ezek szólnak hozzánk a görögöktöl 2000ren elébbről, szólani fognak tőlünk 4000ren túlra. Rajta — és nem: fel, fel — barátom, fejtsd ki a mit hatalmasan érzesz, add ki osztán minél elébb magad, ne bízd azon keserü időre, mikor már Te nem lennél, hogy én adjam ki.

De, örömödben azon, hogy Pesten okosító magvak vétetnek vetőre, sokkal tetézel, a mit nem fogadhatok el, kedves barátom. A Casino s lóverseny jegyzőkönyve, felszólításai szerkesztésével én vagyok ugyan megtisztelve, de azt más is tehetné, s majd fogja, velem 1829b. Kisfaludy Károly vagy Vörösmarty. Csupán enszerencsémnek nézem én ezt, mert sokat tanulhatok, az eszmék helyesebbülhetnek. Gróf Széchenyi Istvánt, minden mívelt honba ragadá tűzesze s mindenünnen magába kapta százévek anyagi sikereit.

Tudom, mikor a nőtelen báró Brudern Jósef

háza nyitva volt a lelkesebbek, a gazdábbak számára Pesten; jártam a nőtelen báró Podmaniczky Jósef kellemes eszes társaságaiba mindennap; kedden főuri ebéd volt, szombaton tudósak művészek nála; de minden csak csendben folyt és lassan simuló tervekben, osztán, — németül minden. Most gróf Széchenyiek, Andrássyak, Esterháziak, Károlyiak, Telekiek, Keglevichek, Batthyániak, Festetichek, Orczyak, kik közül több, más felé tartott eddig, Pestre térve állnak elé, s cselekesznek itthon. B. Wesselényi Miklós, fáradhatatlan, és mennyi más jeles név jelen meg nagy részvéttel. Uj világ, azért is, mert az iratok magyarul kelnek. Ugy kezdém meg a Casino jegyzőkönyvét még félig meddig német tanácskozás után, s gróf Széchenyi István és báró Wesselényi Miklós, a kérdést a mellett döntték el, mert az addigi megrögzött szokás, eleinte még azt, kérdőre vevé. — Étlapot, vagy eddigi magyarsággal *Spaiszczédlit* is magyart irtam a Casino vendéglőjének, de Tarault nem akarta elfogadni. *Que voulez-vous donc*, mondá, *mes gens ne parlent pas votre langue*, de én gróf Károlyi Györgyöt kértem pártomra s nyomtatva lön a legelső magyar étlap, noha német hasábban is. Majd utánazzák. Látod hol üti ki magát a hiszak. Nincs fejedelem herczeg főur számára magyar tanult szakács, ki a torkos XVd. Lajos franczia szakácsai utódaival versenyt főzne, pedig, tréfán ki-

vül, mindennek a nemzetből kellene kikerülni, nőni. Bolond mondás, „hadd szolgáljon nekem a német", s ezzel is mindenütt a honi nyelv tolatott félre. Száz évek óta nem taniták a magyart semmiféle ipar-ágra s osztán Minerva legyen, Jupiter agyvelejéből! Ha meg nem szakad a rend, mellyel a magyar királyok udvarába egész falukból *szak*adtak bé az ét*szag*gató *szak*ácsok, illyen vala Szakácsi a Te Somogyodban — azt gondolnám, azokbol szakadozott volna el mindenfelé a magyar fogadós. Most keresd, s ha találsz, nyomorogj vele. — Szerettem volna valamellyik hajdani magyar szakácsi észlang főztéből ötkörmölni, vagy IId. Lajosnál már kanalozni, de ugy, hogy ma megint élnék, mert most minden legalsóbb ágazatra is ki kell terjedni a magyar ügyesedésének. —

Ha mindig bölcsebbülő rendezetek fejlendenek ki, a mit hiszek, itt is fognak majd honolni a miveltség és ipar istenei, hisz ezek olly égi vendégek, kik mindjárt jőnek, mihelyt okos a nemzet magához inteni őket. Tehát mikor majd 2000ret irandanak, Magyarország egészen nemzeti miveltség hona már; a keleti nép ujjá szüli magát mint az arab ménvér Európában. S nem csufolják ugy mint eddig a német tulabbról, ki mintha azért fitymálná, mert most sem tudja feledni mit tettek ősein még az árpádi magyarok; a bécsi meg amugy irigy szomszédságbol nézi le,

pedig hiszen ha ennek több az esze miveltsége, a magyarra is ráragaszthatta volna már vagy 3 százév óta, és kötelességeként.

Talán sikeresebb leszen gondolám, s *épen most* a hogy beteges vagyok, erre adni hivatalomtol fenn maradó óráimat nekem igen parányinak ugyan, mintsem munkát irni 300—400 vevőnek. Mi ez? Elébb nemzet kell, s azon főosztály legyen megint azé, mellynek díszasztalán, ott a mindenféle mivelt nyelvü európai uj könyv, szinhír-es divat lap, csak magyar nincs. S ha dicstelenül mulok is ki mint Iró! No s — hát úgy. Vívásban estem el egy még koronás királyu szabad nemzet miveltségeért, melly milliókat emel, hiretlenül porlódom el én egy mákszem, de győzött az Egész. Ha pedig ezt leverék, hagyd fenn osztán kevély művedet, iró! amannyi olvasód helyett minden lapján 3000 moly evődik.

De most hát, két látvány van. Egyik az utóbbi országgyülés tüzeiben megujítja hajdani büszke nemzetiségünk épületének elkormosult előbástyáit, homlokzatát és első emeletét, fenn; másik alant völgyben egy kis nyulászati cser között vagy pagony körül a szólam feletti vitákat folytatja. Ez mint egy aprilisi fergeteg. Süt közibe nap is, de az ösvényt még fagy göböríti, szél szeli az arczot, hóval mosdat. Egyszer a Bakonyban láttam illyent Városlődnél; köröskörül, csendes idő volt.

Emlékezzél csak a soproni lyceum hátulsó udvarán állott gyümölcsfára. Bizonyosan láttad. Öt félét oltottak ágai közé, osztán mindenik sinlé nem igazi tövén álltát, mert itt hólyagos cseresznye, jó leves körte, szétolvadó boroczk stb. lett volna, igy meg levele koppasztott ágakon félig fonnyadt mi volt. Illyennek akarják néhányan a a magyar nyelvet. Én pedig emlékszem épen íme most, báró Hormayrnak egy észrevétére. „Hallom — mondá nekem Bécsben — Kazinczy kész akarva szedi a germanismusokat beszédetekbe, igaz?“ Ugy van, felelém. „Nem helyeslem, *szóla hamar*. A magyart, Európa, irodalmai sorában igen kicsi serkenetnek nézi, s ha majd unttában a maga halmai közül kegyetekre tekintendene, de ott is csak megszokott övéinek lehabzását leli, rátok se néz többé. Őrizzétek keleti sajátságtokat, figyelmünket annak ujsága fogja ingerleni.“

Olvasd csak Szontagh Gusztávnak Nagyszebenben mult october 26-dikán hozzám költ levelébõl e sorokat: „Kegyed a mint hallom Yorick leveleit Elizához, sajtó alá fogja küldeni? E szerint Kazinczyval állandó békeséget nem kötött, sőt a moderatus Anti-Kazinczyak szószólója lön, s ez, elkerülhetetlen. Kazinczy és a Mondolatisták, két ellenkező pólusok, mihelyt pörök eligazitatik a középpontra jutunk, kegyed s az én vélekedésemre. Most ugyan Kazinczy és követői, Toldy magyar literatura historiájában hirek s nevek cul-

minatióját ünneplik; de prophetai előrelátás nélkül is kiki láthatja, hogy ezentúl mindig lejebb fognak szállani, és ha nem csalódom, épen Toldy lesz az inditó oka“ [1]).

Bowring számára gyüjtött népdalaid közül ezeket bocsátám Angliába. 1. Szürke csikóm, nyereg rajta ... 2. Bort iszik a szegény legény ... 3. Bizony azt csudálom ... 4. Szeretőmet most kötözik. A szépérzetü angol, maga kivánta levelében, kiirván nevedet, hogy kezed irását neki megküldjem.

---

[1]) A mit Toldy, tulozva védett Kazinczy czikkjénél *Handbuch*-jában, annak Schedel csupán veleje megtartásához tért, s keblet nyitott a nyelvszerüség kényes intéseinek. Tehát közeledés az *Aequator*hoz, melly mellett, ujitási pályán én is, felszólaltam. Épen nála örümmel érzem, mennyi meglepő inger kifejthető a nyelvnek magának megtartott szelleméből szavak szétjátszásain. Ezért mostan Szontagh is csak dicsérné, hanem a viták eseményei tudtáért, pontjai kiadását szükségesnek láttam. Tudjuk meg több oldalrol, a nyelvlázadalombol ujabb irodalmunk eléalakulásának mikéntségeit. S ha nem féltünk szétzuzni egymásnál a hamis gyémántot, dicsérjük lovagi fennséggel kölcsönösen azt, a mi valóságos briliant.

18.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, martius 15*d.* 1829.

Baráti szivből eredő serkentéseid egyaránt piritanak és örvendeztetnek; piritanak mert érzem hibámat; örvendeztetnek, mert irántam hajlandóságodnak nyilvános jelei.

Vajha, várakozásodnak megfelelhetnék. De, édes földim, én már öregszem, hidegszem s igen hajlandó vagyok mindent megvetni elannyira, hogy alig lelek ösztönt magamban az irásra. Irtam ugyan holmi poetikai tárgyakat, de mivel minden munkámat együtt akarom kiadni, a folyóirásokba még mast nem küldök. Hanem Te minden esetre látni fogod minden dolgozásimat satu előtt, mert győződve vagyok az iránt, hogy sem józanabb sem hivebb barátommal azokat nem közölhetem...

Azon szives jó akaratodat, hogy szállásoddal kinálsz igen nagyra becsülöm és köszönöm. De, édes barátom! engem a magány már ugy elrontott, hogy Budán is magányt fogok keresni. Hanem abban bizonyos légy, hogy az idén felmegyek s akárhol legyen szállásom, Hozzád mindenkor legközelebb leszek.

19.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, junius 12d. 1829.

Kedves barátom!

A genialis gróf Dessewffy Jósefnek irántad levő vonzalmát láttam Hozzád irt s Patakon kijött „Bártfai elmés nyájas leveleiből," hogy pedig ezen országgyülési nagy férfinak kegyelt barátságát most is birod, annak szivemből örvendek, mert a barátság igazi folytathatása nagy vigasztalás a világon. Ird meg nekem mit szóla mellettem a F. M. orsz. Minervában s ird meg czimét és lakját, hogy pártfogását neki megköszönhessem. Én a Minervát csak a kaposvári olvasó intézetünkből olvasom s gyakran igen rendetlenül és késõn kapom. Innét olvasom az Élet s Literaturát is.

Kisünk szelid ember, de a jobb ügyet hidegen nem nézi. Midőn a Minervában poétáinkat Plátóra emlékeszteti, midőn a Tud. Gyüjteményben a gladiatorokat olly nemes indignatióval feddi, igen nyilván szól s az ő indignatiója balsam volt az én szivemnek s nagy nyomatéka a dolognak stb.

20.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, julius 8d. 1829.

Mit mondanál hozzá? én e hónap 19d. este Nálad leszek. Többféléről majd akkor, most csak hamarjában irom ki kérdését s tudósitását megint Szontagh Gusztávnak, ki Nagyszebenben Máriássy tulajdonosa mellett adjutans, és onnan aprilis 13-dikárol küldé hozzám barátságos levelét. Igy szól: „Azt szeretném tudni kegyedtöl, miképen tetszett a Muzárionban kijött recensiom? A nyelvet illető értekezésemnek egészen más fordulást adának s igy, igyekezetem, czélom, a miért én azt irtam, egészen megsemmisitetett. Azonban Kegyed itélete igazabb . . . . s pártfogásomra nem szorul . . . . Köszöntöm azt az ördög terengette korhelykedő müvészt . . . .

Ezen müvész — igen jó szivü lelkes ember — Simó Ferencz, székelyudvarhelyi fi, nálam lakott, midőn Szontagh, Budán alhadnagykodék. Azért emlitem meg tréfás köszöntetését, hogy megint el ne feledjem közleni veled, miképen festé mellképedet a Blaschkei rézmetszvényröl gyüjteménykémbe még 1827, mellékszobámban. Mikor hozzá fogott, elmondám arczod szinét s verseidet adtam kezébe, hogy azokbol vegye ki lelkét annak a kit fest. Többféle dolgom miatt másfél napig ha-

gyám magára. Benyitom ekkor ajtaját, hajfürtöd között koszorút látok. „Mit csinált kegyed?" Székelyesen felelé: „Ezt megtettem, mert ez ember! borostyánt adtam neki, én, a székelység nevében." S mosollyal nézé müvét. Ah be gyönyörü idealt feste, nem — inkább fúva lehele, románomhoz. Csupa gyengézet. De a Muzárion árioni szerkesztőségének tette, talán nem gyengézet, hanem ferdézet. Eddig angol, sőt egyenesen magyar kertül nézém, mellyben úgy adnak szállást minden bokornak, miként ura-istene az iró ülteté; francczia kertté lett, mellyben *Lenotre* verszailli főkertész lábtóra hág s ölnyi ollajával csipdel, nyirdel, szegdel mindent, a mi, szemmértékén tul hajt. Facsarók.

A magyar nyelv törzse, mint egy kas anyaméh. Rajt ereszt ez magából, s raja meg rajokat ereget. Tudják utjokat a kis fürgék, azon szedik hozzák a virág hammát, mellyből, mint rend példányai mézelnek. Elverik ők az óláló darást, leharczolják a közikbe furakozó tolvaj vadméhet, külön remekel saját ösztönük [1]).

---

[1]) A m. t. társaság nyelvtudományi kérdései is látszik, mind ide czélzanak s a jutalomdijas pályafeleletek arra térnek. A r. magyar nyelvemlékek pedig épen ennek fogják inteni visszaszülését.

21.

Döbrentei Berzsenyihez.

Marosnémeti, *julius* 31*d*. 1829.

Kérél Niklán, irnám meg miket érénk utunkon. Ime fogd. Julius 29d. valánk Erdély határán Zarándnak bé s most én gondolatban reppenem vissza Hozzád.

Világos vára alatt „Szilágyi" ódádra emlékesztem és Kisfaludy Károly szinmüvecskéjére. De meg, Bejte Istvánra is [1]).

Radnán a ferenczesek szentegyháza előtt a hegy ormárol Lippa, Solymos vára felé járt szemem. Alatt a Maros, Erdélyből. Angyali szeglet, de szomorú suttom. Török pusztitások romai. Azok

---

[1]) Itt állított nyomdában jött ki 1582ban „A keresztyéni tudománynak rövid summája, Bejte Istvántol, ki Batthyáni grófok udvari papja volt Németujváratt s a Sopron, Vas, Szala vármegyében alakult reform. egyházak püspöke. Legelsőbbszer alkalmazá a magyar nyelvet fűvész tanra. Bod Péter szerint világosvári nyomatását, ajánlá Batthyáni Ferencz urfinak. Nádasdi Tamásnak Ujszigeten volt nyomdája 1539—1541. Heltainak Kolosváratt 1546. Telegdi Miklósnak Nagyszombatban 1580. Balassi Istvánnak Detrekön 1582. Batthyániaknak Németujvárott 1582. Bátori István országbirájának Visolyban 1589 stb.

miatt vége itt a magyarnak [1]. Ha minden régi vár, kastély, állna még a magyar királyi birodalomban, gondolám. Ugy Budának még csonkatornya is, de főként Mátyás könyvtára, a vár terén az ércz nagy szobrok is néztek volna Rád 1807-ben kormos góth ablakokkal. Be más kebellel mutatnók azokat az Idegennek. S a Te ódáidban más láng!

Ugy Temesvárt sem mondaná mostani csupa német lakos, nyalánkoskodó fiók Bécsnek. A 16d. százévben még neves magyar népségü hely. Szegedi Kis István, ki Lippán tanult, ide Petrovics Péter temesi bán által hiva, magyarul terjeszté itt a reformatiót 1550 körül szentegyházban s tanodában. Losonczi, a spanyol-német had és török' hitlenségének áldozata 1552b. S a magyarság pusztult [2]. Elbeszélém ezen eljöttünkben gr.

---

[1] 1840beli megtudásomhoz képest a Lippán volt: „Poenitentia tarto azzonyoknak Bodogh zent Ferencz szerinti regulájok kézirata magyarul Varasdon maradt fenn a szent Ferenczes atyáknál, mellyek megtartását fr. Franciscus de Lyppa ex Min. Prov. Hung. S. Mariae stb., 1532b. rendelé.

[2] Lonovics Jósef csanádi püspök, Romából 1841ben azon magyar levélnek másolatát hozá meg, mellyben Temesvár polgársága a romai pápához azért folyamodott, hogy a török által nyomatott keresztyénséget ótalmazná. A püspök ő exclja gr. Teleki Jósef koronaőrnek beszélé ezt Budán, s én a mostani erdélyi főkormányzó ő excellentiájától hallám.

Gyulainak miként rohana rám és Trattner Tamásra 1822ban midőn petrózai beiktatására menénk azonnal a mint a belvárosi fogadóba megszállánk egy czigány muzsikus csoport magyar zengelemmel. De csak németül tuda felelni. Trattner kaczagott, hogy itt már a nemzeti zengelmü indusfaj is németté lett.

Igen, hajdani magyar faluk a bánságban, most svâboké. S a mi Sárfalva volt hajdan, most azon, mint Saravolá-n jöttünk keresztül.

Ferencz csatornája, észnek müve, ipar lelke· Kiss Gáboré lebeg rajta. Éljen a magyar király, különösen is, illyenekért.

Mohácson megnéztük a püspöklak alszobáját az 1526- és 1687-beli ütközetek falrafestéseivel. Ez utóbbi, veszett fejszének a nyele. IId. Lajos poszáta képe is ott.

„S tudja ked, IId. Lajos király vizbefultta helyét?" kérdém magyar kocsisunktol, midőn jó két lovacskája után szénaülésü szekerére feltelepedénk; mert mire lett volna kidörögtetni göröngyön oda, rakott kocsinkat. *Tudom urum*, felelé. Mentünkben meg azt válaszolgatá, hogy még most is fordit ki az eke néha egy-egy zabola szilakot, sarkantyu pengőt stb.

Vagy félóra mulva megáll a kocsis. Hátra se néz, hanem baljában gyeplő szára, s jobbjában előre tartott ostorával mutatja: *Aon van, uram*,

Laos hidgya, né; ott veszett el Laos királ, azúta van vége Magyarországnak!!!

Pécs, *vidám vidék*. Nem hijába jő *vidék* is *vid* gyökből. Ugy kellene fenn lenni Visegrádon az egykori 300zon felül volt szobáu királyi palotával együtt, a benne mozaikkal rakott kápolnának [1]), miként itt a nagyeszméü szentegyház, sz. Péteré még ép. Magyarnak Pécs, mondák, Németnek Bécs. Most nem igaz. Magyarnak is csak Bécs.

Siklós várában ép ugyan még Garayak kápolnája, de bár magok a Garayaknak csupán, és már egyedül emlékezetük volna szent kápolnája a magyarnak. Hanem, kivált Garay László, az ördögnek áldozott, kápolnájában.

Mai urai még nem lakják a várat, az 1402b. királyt rejtettet, a hont csak össze vesztett Sigmondot. De van magyar szivük. A most még ifjak, majd haza jőnek [2]).

---

[1]) L. N. Olahi Hungaria, Vindob. 1763. l. 28.

[2]) Gróf Batthyáni Gusztáv 500 darab arany tőkét alapított a pesti rákosi lóversenyhez 1828-ban. Gróf Batthyáni Kázmér ugy tudom 6000 pengő forintját szánà „földgömb" készítésére, mellyen legelőszer állnak magyarul az elnevezések, s osztá azt ajándokul a két hon minden vallásu főbbtanodáinak. Nekem külön küldött példányát 1841b. januar. 1-sőjén költ kedvező magyar levele vettével köszöntem, annál mélyebb örömmel, mert

Ha nem vesztett-e el Magyarország vagy négyszázezer millio pengő forintot, 90 év alatt, mióta évenként 20—40 magyar ur urodalma és urodalomságai jövedelmeit nagyobb részint külföldön dobálja el nem hivatalban lakva ott, hanem csak ott lengve. Itt az oka, Magyarország pénztelenségének, soha sem is lesz igy pénzereje s a nélkül a szegény ész, igazán, nyomorult pára.

A vár sziklaszegéről ki a szép völgynek, fel az erdőknek, saját szemeddel kellene nézned. Támad látásbol kép az agyvelőben, a mit szó elé nem népelhet. Ez, ollyan. *S itt e sok falut*, kérdém az öreg vezető gazd' asszonyt, *mind magyar lakja?* Felelete: Mereven magyar, s mind kalvinista, hogy az Isten büntesse meg a hadát.

Nous voilà condamné, mondá gróf Gyulai, s bucsuztunkkor három pár huszasnál többet serite az ugy tanitott asszony kezébe. Soha se vesztenék erőt időt ollyan marakodtatásra; egy az Isten s a hozzájárulhatás utját maga rendelé ezerfélének. Tanuljon a pap astronomiát, tudom egy se lesz bigót.

Szigetvára! Soha illyen csak hantokbol felhányt sánczolat, mocsárral egykor körül, ennyi

---

néhai *Tittel* barátomat is illyennek készítésére unszoltam. Ennek megholtával állott Nagy Károly e hasznos műnek, melly általa, igen csinosan sikerült. — És e Battyáni nagy könyvgyülemény ajándok a m. t. társaság könyvtárához.

dicsőséggel! Könnyebb volt Murányt védeni. Napoleon elhagyta volna, helyén, s nem teremt Zrinyit. Egyet hallék itt még nem tudottat. Hogy Szolimán nyillal lövetett bé Zrinyi Ilonának levelet, mellyben azt éjjelezetre kéré, s ha megy, nem bántja Magyarországot. Atyja azt parancsolta volna neki. ird, mégy, de nagy mécs legyen sátorán, hogy el ne vétsd. S egész mécstenger tündöklött bé a földvárba. Zrinyi ágyukat süttetett arra, a golyók leroppanták a nagy cser ágait, melly alatt a vén dög sátora volt s agyon üték Szolimánt. Rege. De az való, hogy Magyarország XVId. százévbeli királyai nem voltak dicsvágyu hősök, megelégedtek czimével, s engedék elkerítgetni a töröknek. Támserget Zrinyi mellé, körmöset, s nem esik el Sziget, nem azzal Gyula, és annyi százezer magyar. Hah! Zápolyai!

Itt kezdők lám e magyar temetőkön keresztül jöttünket. Nagyszerüek, de dicsőségük ezutánra csak úgy világítna mint a tüzesember. Mocsárnak. Hanem temetőkből, feltámadás van, más dicsőségre is támadnánk hát már fel; európai ész verje le elleninket, vagy simítsa hozzánk.

Az lengett Kaposváratt Somssich Pongrácz első alispántok ebédénél a gyülésezett KK és RR. között. Gróf Széchenyi Pál megkezdette, hogy Plutarkhosz életirásai görögből forditására gyüjtsünk hát össze 200 darab aranyat a legjobban forditónak; ő ád 20-at. Én azt tevém hozzá, a

magyar hisztoriából is kell előképeket iratnunk, s ő és Czindery, Somssich Jósef, Festetich Miklós rám bizák, hogy készítsem el a felszólítást ez iránt, ők is aláirnak. Somssich Miklóssal úgy beszélék a harkányi feredőn, legyen e jutalomadás inkább csak somogyi, s igy gyüjtsenek, onnan legtöbbet.

És Kaposvárrol most megint Nálad vagyok lélekben, ott sem temetőn. De, ujra Isten hozzád, testileg 2 nap mulva megint messzebbülők Tőled, és nem mondom: *Esik eső Buda felé*, *fáj a szivem haza felé*, mert Erdélyben igen jó helytt vagyok.

Egyebet mondok majd Budán, mikor a felszólitást irandom, azt, hogy: *Több is veszett Buda vára alatt*. Mert ez valami biztatója, a magyarnak. Elbusulás után veté oda, erőnek még érzetében, „még sem vész el, dehogy veszhet el e nemzet." Igaz is, hiszen 1825-beli országgyülésén megismerő becsületes lelkü királyra talált. És igy vigan fogom irni a mit kell, s küldöm Marczaliba. Jársz-e Te oda, az a Pál gróf, magyarnak is embernek is igen jó.

22.

Ugyan az ahhoz.

Buda, september 12*d.* 1829.

Ne menj többé, ha Pestre jösz a kereszt utszába; azon szeglén, hol az 1790, 1807, 1811-beli nagy Vay Jósef is lakott, halottja volt a magyar nemzetnek. Tegnap előtt temettük el onnan Vitkovics Miskát.

Én még holmit hoztam számára Kolosvárrol a mit kivánt. Mikor általadtam neki, ezt mondá: Nem kell az már nekem többé, édes Gáborom.

Szegény Miskának vidámsága, szivélye, magyar hazafi érzelme, szép zengésü dallása, hol van mind ez? Volt! Nincs!

Egy középjövedelmü prókátor háza, barátom, olly ártatlan mulatásául álla s az is meg szünt! És emberek mendegelének esténként oda, miképen Te is tapasztalád, kiknek olly fájdalmas panaszaik valának csendesen egymáshoz, mintha milliókat vesztettek volna. De lélekből buzgott ki e fájdalom, a nemzetért, s illyennek nincs hasonbecse. Istent kér ez csak, igasságost, felpillantásaiban egeihez.

És e szegény emberek olly lábtót szegezének a magyar hon földébe, mellynek, uj ivadék, hamarább emelkedhetik fokain. S bár a mint felebb-

felebb népesedik e lábtó puszta foka, annál angyalabb legyen!

Illy magyar lelkületü vendégek elején pedig az a görög házi asszony! Miska Theodorája. Hogy esenge Szemere Palinak, „énekelje, édes lelkem, azt a maga szép magyar dalát!" Meg Vitkovics fivérei, János, a budai rácz pap, osztán az én Gábor játom, a jászapáti boltos [1]), mindenike barátja lön ott a magyar irónak. Az egri ráczpap fija e három testvér, ott magyarhoz nevekedének.

Sőt Miska, mesét s verset adott ki magyarul 1817ben, mikből mutatvány az Erdélyi Muzéumban álla 1815-ben. Meséin, sokrateszi mosoly, egyszerüség, szivély, igasság szendén. A kinek vastagabb inyét csak bors ingerli, nem látja édes rájátszásai rejtezetét. Epigrammáiban több az élénkség, pedig ott is mindig szivén ment keresztül, nem csak elméből hidegen, a pattanat. Még az sem marada el igy házátol, a ki tudta, hogy valami kis bohóságát megcsipé. S irigységtelen ő is, megfért Szentmiklóssy Alajossal, a me-

---

1) *Boltos* helyett vagyon *boltár*, a IId. Lajos idejében 1521b. Budán tartott országgyülés 6d. czikkében, deák nevezetek között így: Universi mercatores Institutores, Apothecarii, Pannicidae, Boltharii, et alii faeneratores . . . . *L. Kovachich*, *Vest. Comit.* 1790. *pag.* 516.

séire és epigrammáira idealis kecset hájolóval; még annak ajánlá epigrammái másod könyvét, ugy hogy abban birja szivét is. S több irónak és mindig jobbnak serkenetében gyönyörködve Ő, az utána eléállt elmés meseiró Fáy Andrásnak meg inkább ő járt utána, mert látta, hogy azt szereti az. Gyakran ment hozzá whistezni, s oda ballagtában a bölcs Miska mintha ezt mondogatta volna neki: „nem rontom el kis bábjaidat, mert te Andris pajtás, annyira reszketsz a kritikától, hogy meggyőződésed ellen is czirogatod a kritikusi körmöt, de mit tehetsz arrol, ha egyenes bátorságot a természet beléd nem szült. Egyebiránt becsüllek, mert a jót Te is akarod. És Miska egyet nevetett s ajakán, hallgatva is ez volt: Itéljen más, bolondság ácsorgani, el ellapulni dicsértetésért.

Ártatlan játszi s dévaj maradt ez az ember. Egy aranyat küldött neki egyszer vasárnap Kulcsár, Hasznos mulatságaival, mellyben epigrammáját kiadta s Miska öröme az aranyon határtalan volt. „Nézd, nézd aranyom van,“ mutogatá más vasárnapig. Epigramma zendült s aranyja meg pendült.

Ha ment az ember hozzá mikor *pro Á* vagy *pro I* dolgozott, azt veté csak iziben, „Hagyj most békét, kenyér kell, akkor gyere ha meglesz, osztán együtt költsük el. Ajaka szeme ekkor csupa csupa meleg nyájasság volt, de azt mondó szé-

pen: „*Amice*, menj.“ Prokátorbol barátom, ha sok elforgatása szivéből ki nem forgatja, legpracticusabb életbölcs válik.

Egyszer én egy bolondságot tettem, ellene a csupasz életbölcseségnek. Keményen lehordott. Eleibe rajzolám a kelepczét. Rám borult s azt felelé: Barátom, igy én is elbuktam volna.

Egyet nem tuda feledni, ember ismereti életbölcseségével sem. Hogy Horvát István neki belépti jegyet nem küldött az innepre, mellyen a Marczibányi jutalom legelőszer kiosztatott. Ezt, nehányszor elpanaszlá. „Osztán ez a jó barát? vagy igy tesz a hazafi?“ Ugy végezte. „Hiszen, nézd annak az embernek a szemét; irigység sunyorog ki rajta“, vigasztalá egyik prokátor barátja, Szedliczky Imre. De ő benne a szép episztola sajgott, miért irá ahhoz, miért nyomatá epigrammái 3d. könyvének elejére, őtet épen ekkor elfeledhetőhez, ezt:

Könyvim az én fiaim s őket másoknak ajánltam,
Atyjokat én magamat néked örökre adom.

Horvát Istvánt azonban többszer találtam nála az 1821—22-beli tél estéin, mellyeket Erdélyből visszatértem után mint legelsőket tölték Pesten. Ez a szörnyü sokat össze olvasott és igy sokfélét tudó, de jól, hülten, miként az ő mezején kell, keveset rendezett oklevelész, valóban szemtelen garral bánt az inkábbat bellestrista de jóizlésü s lelkesebb Szemerével s Vitkoviccsal. Haszontalan

poetái! mondá Kisfaludy Károly Aurorája legelső kijöttekor Trattner Tamás és az én jelenlétemben Theodoránál, nekem kelle valami nyomosabbal emelnem. Tudod, az a táltos hisztoriája. Igazán tát-os. — Thaisz tuda vele jól szembe szállani, megkésértgetém én is. De mi ketten, nem is kellénk neki. Szemere jó gyerek, hanem félénk, meg, ollyan *téltul* ember; Vitkovics meg csak türte, s mint házigazda, békét akart, miként akkor hasonlóan, midőn Thaisz és Helmeczi nála, összevesznének.

Kesergénk ugymint, hogy nemzetünk oda lett! Thaisz, azon ön bizakodásával, mellyel mindig szerete valami nagyobnak látszhatót mondani s ugy, hogy neki van igaza, ezt találá ejteni: De hát volt e valaha nagy magyar charakter, honáért? Hohó! rivakodtam rá tréfásan, nem tudod-e az árpádi kort, a nagy kiterjedésü hont nem gyávák vitták össze. És II-dik Endrétöl, játodtol, a szabadság levelet. Hé? De Thaisz, hánykolódott. Vitkovics, Hunyadit, Bethlen Gábort, Bocskait hozta elé. Thaisz erre „Hunyadi inkább oláh, Bethlen franczia vér“, kiáltá. Helmeczi eddig csak setéten hallgatva lőtte Thaiszra szeme villámát; most „Illyenek vagytok ti Lutheranusok né“ ordította rá, ugy hogy az ablak megreccsent belé. Én csaknem megpukkantam kaczagtomban: „Kis Miska; igy csendesitém majd a m. literatura granátosát, én is itt vagyok,“ s megint nevetnem kel-

lett. Helmeczi hozzám „Te dunántuli vagy, azok éljenek, Kis, Berzsenyi — hanem ezek a felvidékiek .... ezek a lutheranos tótok, giskrák .... Vitkovics közbe vág, csendesség! gyertek énekelek inkább, de elébb igyatok, s töltötte itta egri veres borát. Nekem az árt, a fejérből is csak verebelek. Természet szerint békéltettük őket, hiszen mindeniket magyarért elbusulás kapta el.

Miska, mondám én Vitkovicsnak, vagy egy hét mulva, ti közöttetek sok az élesség, mert felette csak magatokra vagytok hagyva, felsőbb társaságokba nem hinak, Erdélyben mi éltetőbb érintkezésben forogtunk; rendezz el Te, hát, egy estélyt, melly többünket összébb simitson. És mivel elhagyottnak hallom tőletek Virágot ugy, hogy csak Ti, Sztrokay, Benyovszky, Helmeczi stb. segélitek, tartsd fel neve napja estéjét martzius 20dikán, szegény öregnek legyen vigasztalata, a magyar uri világnak pedig nyiljék szeme, gonddal lenni azok iránt kiknek csak ész jutott, javak nem, de az északkel nemzetük diszét terjesztik, és becsület emberei. Miska mindent elrendelt. Vagy huszan valánk nála magyar öltözetben azon este; Schedius, Jankovics, Dr. Kovács, Kulcsár, Sztrokay, Horvát István, Szemere, Fáy András, Thaisz, Helmeczi, Kisfaludi Károly, Sághy, Benyovszky, Szedliczky, Huszár Károly s biz én nem tudom már, még ki, hanem vala tudom egy kis káplánka is, csak befurakozottan, mint magyar irodalom-

kedvelő. Ajtó ellenében függött a falon Virág olajbani mellképe, annak kerényén vagy rámáján, koszorúzat. A budai János papnak kellett volna egyszerre csak belépni Virággal, hogy a mint lépik lepve is legyen, szeme szája elálljon. János papot várjuk .... várjuk .... sokáig, — jő, későn, egyedül! s azt mondja, lehetlen volt rávenni Bencze bátyját, noha nem gondolná, hogy tudja, mi várná itt. Az innepélyt hát Bencze bácsi nélkül, azonban érette, megkezdők. Horvát István, ugy emlékezem, érdemeit adá elé igen szépen, olvasásra szoba közepén behuzott asztalnál és ülőhelyen; Thaisz a nemzetiségről szavalt kéziratából hevesen — igaz lélekkel. Vitkovics ült osztán neki, Virág Benedekhez Ányós költér levelét olvasandó 1777-ből Budárol, hogy figyeltessen Virágnak már ez előtt 43 évvel elétűnésére s vannak abban sorok épen ekkorra illettek. De Vitkovics alig tud kiejteni nehány szót, elömlik könyekben.

Csendünkből „mi baj?" hallszik. Barátim, szól későbben Vitkovics, elfogott az érzelem azon, hogy illy, Virágot, illy virágos gyülekezet koszorúja nálam tisztel meg .... bocsánatot .... nem vagyok képes elolvasnom a mit akartam. De kérem, legyünk másként vigan.

Éljen Vitkovics! a forró érzéssel tisztelő, mondók. Egyszerre kelénk fel körünkből mellyben ültünk; fordultunk mentünk Virág képéhez: Éljen Virág, kiáltottuk háromszor, Isten igazában.

Vitkovics rövid étkezete víg volt, csak áll-tunkban, ne hogy evésért is jöttekül látszassunk. Eloszlánk éjfél előtt, de még elébb hárombol állott küldöttség bízatott meg, melly Bencze napjára virradólag, ezt megvigye Virágnak. János pap fő köztük.

Negyed napra Vitkovicshoz megyek. *Tudod-e?* mondja, *hogy fel vagyunk adva?* Miért? *Az estézetért.* Kinek? *A nádornak.* No s? *Kérdezősködtet.* És? *Majd meglássuk.* Ki a Judás? *Vállat vonita.*

Megláttuk azt, hogy a nádor helyeslé az érdem barátságos ártatlan megismerését.

Megtudogattuk, hogy Judás, a befurakozott lett volna .... Neve .... *auer*-rel végződik.

Vitkovicsnak nyájas vacsoráit, a csak ugy hevenyébe a mint véletlenül hozzá vetődtünk, eredteket, a becsületes, jó Sztrokaynkéi váltották fel. Annak meg szép szemérmes magyar neje, verset iró, s Virág poétai munkáiban 1822b. „Fris tavasznak fris leánya.“ Ez tudta még, megdaloltatni Miskát. Hogy ömleszté ekkor egyik zengélye végén: *Boldogságomnak nincs híja, Meg van a mit szeretek, Szivemet csak egy bú víja, Örökké nem élhetek.* Most is látom szeméből kiégni a forralmat; hallom erős tiszta csengésü tenorát. Én kettőért estem rá gyakran. Egyik: *Nem adott az Isten nekem nagy palotát* .... Másik a füredi pász-

tor dala: *Hej, juhász bojtár hol a juh?* Egyszersmind ő is költélyzé, mindeniket.

A „Vitkovics estékről“ egy kis jegyzetet veték Moliere életéhez [1]), ha lehetne, mondám, az által talán emlékezetük. Adtam neki egy példányt, s lestem mit szól. De hallgatásába két hónap is belételék, már hát magam vetém oda neki. Mit felelt? „Ha csak én akadok rá majd perszünetkor és te nem fészkelődöl, jobban esett volna.“ Elpirultam s kiszalasztám „Szép viszont megismerés! Ő meg: No ne haragudj, majd éleneke- lem dalodat.

Most a mit felőle irék, nem tudja szegény! Vagy, tudná?

23.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, febr. 22*d. reggel* 1830.

Báloztam ugyan a mult éjjel báró Palocsay Ferdinandéknál Pesten, de levelet csak tudok irni, s mivel most van ahhoz időm, menjen. Novemberi leveled választalan! Sürgetett is e napokban

---

1) Döbrentei G. külföldi szinjátékai, IId. köt. 1822. 217d. lap.

gróf Dessewffy Jósef, hogy Veled egy viszontnyilát közöljem, mellyet nálam hagyott, midőn öltözni hozzám jöve jobbkor a szabott óránál, midőn osztán a főherczeg-nádor udvari báljára együtt menénk. Ime, fogd.

Jelenlét.

Caput IV. Secundum Marcum. Qua mensura metimini, vobis ab aliis metietur, qui auditis. A minemü mértékkel méritek, ollyannal mérik mások ti nektek és bővebben mérik, kik halljátok. *Károlyi Gáspár fordítása szerint.*

Csokonai dús er*ére*
Himfy bájló enek*ére*
Berzsenyi mély láng tüz*ére*
Virág s Endre szép lelk*ére*
Vörösmarty nagy rept*ére*
Elmés Fáynk szeszély*ére*
S egy már holtnak sok ikj*ére*
Egy professzor rosz vers*ére*
Kolomposi hös gőgj*ére*
Spectabilisi mérg*ére*
Philologusi dölyf*ére*
Nem érdemlett epéj*ére*
Külföld szagu szép sztilj*ére*
Trónrol jövő beszéd*ére*
Már porrá lett Onkel*ére*
Szét olvadó szonettj*ére*
Fosztott lopott tövis*ére*
Kinyalt jeges fagy rim*ére*
Mikrologi szemet*ére*
Mímelkedő geniej*ére*
Izéjének izéj*ére*

Kaponyássa tömjénére
S Adolf, Bácsmegyeiségére
Esküszöm, Parnasz hegyére
Ha felteszik, kidől félre,
Mert olly szük ott a ponk tére
Hogy legördül majd szélére,
Honnan kapja tenyerére
És fellöki tetejére
S az lesz Hetykepetyki bére
Hogy kaczagnak lelöktére.

Ha Kazinczy, mondá, mind Á-ra irt egyet Csokonaira; ő meg reá mind É-re. Még 1829-ben januariusban irta. Kisfaludy Károly nem vette fel 1830ra. Kiadja Dessewffy, másutt stb.

24.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, martius 8d. 1830.

Gróf Dessewffy Jósef gunydala nagyon genialis szellemü s megtalálta a dolog hetedik bőrét. — Hogy Te mast gyermeki könyveket irogatál, azt igen nagyra becsülöm benned. Használni akarsz, nem csillogni, s tudod hol kell leginkább használni.

A mit nálam láttál, azt mind, verseimmel együtt akarom kiadni.

Istenem! be boldog a gazdag ha szive van s ha élete alkonyán azt elmondhatja a mit gróf Széchenyi a 147d. lapon elmondott.

25.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, majus 2d. 1830.

Hol járék? barátom. — N. és K. Czenken. Gróf Andrássy György hivott minap csötörtökön reggel, s este 10kor indulánk és megérkeztünk szombatra vált éjfél után 2-kor. A felvert komornyik hamar ágyat bontatott csak lassan; meghagytuk, hogy a grófnak semmit se mondjon kik érkeztek, és hadd alugyunk kényünkig. Én nyolczkor az emelet teremében ébredék György primás, Pál érsek látására. Pál tekintete most is rajtam. Lelke, tudott fájni, nemzeteért; szava I-ső Leopoldnál, hősé. —

Czenk urát fűtött varandájában tisztelém jó reggelemmel. Gróf Andrássy már ott volt. Urnál vagy Czenken s igen nyájasan is látónál. Nagy örömét érezteté meglepetésén. Vendégeim nekem uraim nálam, mondá. Lángesze által pedig ő az, akárhol. Teremtő ember, meglássuk, mit, hogy' fejt ki, és igy, mi sikerrel.

Lovak megnézetése lett; kis uj volnék a pesti lóverseny irományai körül, de azt még Erdélyben laktomkor szerettem. Az után juhondához [1]) rándulás, szeder csemeték ezere tenyérnyi levelekkel. Délután Horpácsra izenés, vasárnap délután oda, kocsin, lovag. Gróf Széchényi Lajos eleikbe lovagolt látogatóinak János és Károly fiaival. Este ottan sokáig tánczolánk mivel hiszen négy szép és jó tánczosné vala együtt: a kastély urnéja, gróf Wurmbrand Franciska ez a jó lélek; János grófné, születésére gróf Erdődy Agatha, Aspremont gr. által Rákóczy Juliána vérböl; osztán Aloysia és Juli hajadon grófnék. Majd Rothkrepf Gábor [2]) zengelmezett, majd a kastély ura maga is, a zongorán.

---

[1]) E szót csak 1842-ban juliusban hallottam hevesi előfogómtol, de gondolom alkalmazhatom ide is. Annyi, mint: juhállás, téli juhakol, fedeles fallal. Lehetett az elébb: juhóta s innen juhonda. Juhóta legalább ollyan, minő: *Mer-éte*, puszta neve Veszprim vármegyéb; *Löv-éte* (lövőhely) falu Udvarhely székben; *Szováta*, sós erű helynév Marosszékben; habita, lóbita, poszáta, szunyáta, puszta, csemete stb. illyen. — S nem lehetne-e, lóistállóbol is, inkább: lovonda; ennek nem volna egyenesen azon istálló szaga, melly amannál mindjárt megüt.

[2]) Most Matray névvel. Ő volt első ki magyar szépnem olvasmányaul *Regélő* czímmel indíta meg heti divatlapot 1833b. aprilis elején Pesten, s vezette

Hétfőn a grófok szalonkázni mentek. Engem a hölgyekkel hagyának. A nyiló mezőt jártuk meg kocsin, a kecses virágházban olvasók végig végig a grófné emlékkönyvét, a legcsinosabbak irva belé, — s beszélgetének, biliard folyt. Én igen kedvestt mulattam, nem tudom a grófnék.

Juli grófné mutatá uján a gyürüt már ezt reá vésetten: *Istenem légy véde a honához hívnek.* A tavali lóversenykor kivánta Budán, tenném ki magyarul gyürü számára ezt: Mon dieu, venez au secours de celui qui est fidèle à sa patrie. S ugy tevém.

Hétfőn este 10-kor indulánk vissza Budapestre. Igen köszönöm ezen örvendetes utat a szelid gróf Andrássy Györgynek; szerettem ember, minden jóra kész, honáért.

Gróf Széchényi Lajos ő excljától, nézd, e versét hoztam.

Holtomig.

Vagynak ebben a világban
Többfélc örömeim,
S nézve őket valóságban
Némik, bennek, kincseim.
Függ ezeken a lelkem is
Buzgósággal holtomig.

---

hazafisággal 1841b. junius végeig. Zengelemre nézve is, hogy az a magyar között tanulmányosan legyen nemzetivé s a daljáték magyar énekesekkel diszüljön, még mindig buzgón gyüjti érdemeit, pedig már eddig is elig van.

Kedves hazám! áldásidnak
Mindenemet köszönöm,
Hazafiság! csudáidnak
Szemlélése ösztönöm:
Kész maradok áldozni is
Híven neked holtomig.

A barátság virágibol
Szedtem az élet mézét,
A szerelem bimbóibol
Égi öröm báj izét.
Amaz mellett, ezekre is
Emlékem szent, holtomig.

26.

Döbrentei Berzsenyihez.

Poson, november 17. *éjfél felé* 1830.

Csak röviden. Most este 9 előtt, a magyar tudós társaság philosophiai osztálya vidéki rendes első tagjává 300 pengő fort. évdíjjal neveztetél. Megirom ezt hamar, mint másoknak is vagy egyenesen, vagy hirül adatom. Tehetem, gondolnám, mert a kinevezések jegyzékét azonnal felolvasám hitelitésül., fel a több tárgyét is nagyjában. Örvendhessetek elébb a kiket ér, mivel a 2d. ülés, melly a bővebb jegyzőkönyvvel kezdetnék, csak decemberben lesz.

Be felséges ülés volt, már ez első, a főrendek teremében. Illyen nemü a magyarnak soha sem még. Az eddig elhagyatott Irók innepélyének kezdete. Batthyáni Filep herczeg a 40,000 pengő forintot adó, maga szólíta meg örömével azon, hogy Vas vármegyei földije vagyok. Türd el, ezt is megirhatnom, Neked, hasonlóan Kemenesalinak. Elragadtatásban vagyok. Ha még 1790b. történhetik ez, már volna akademiai nagy magyar szótár, már harmad nemzedékében állna az intézet, elhárításával az első talán lehető botlásoknak, mik nélkül emberi egyesület, kivált eleinte alig van. Egész könyörgés imádkozik bennem, közre dicsőn hathatásáért. „Győzzön a jobb" ez leszen jelszóm hozzá.

De még is, már többet. Elölülő gróf Teleki Jósef, másod elölülő gróf Széchenyi István. Éljenek. November 2-dika 1825! Kisfaludy Károly helybeli első rendes tag, a nyelvtudományban, 500 pengő forintnyi évdijjal. Meglátogatám a nagyon beteget ide indulásom előtt. Szegény! igen megszelidülve bucsuzott s igaz barátságra térve mondá tanácsait. Bár hallhatná még tudósításomat a küzdött, legalább egy hangját érthesse még vigasztalatának az eltünő szellem. Isten veled! „Csalódások" elmés költére! mikor két pontodat éréd el, Te akkor csalódál!

Neked pedig philosophus Dániel, most jó éjtszakát. Még, vagy 10,000 reggelre ébredj fel,

s Isten mindig veled legyen. A „Fohászkodás“ költérével.

27.

Berzsenyihez Döbrentei.

Buda, febr. 4*d.* 1831.

Az 1824ben aprilis 6d. meghølt Kenderesy Mihály életirását e napokban futám meg Thaisz és Csernetzky Sas-ában I-ső kötet 133—147d. lap. Meg van emlitve, a 145 lapon, hogy Téged és Kisfaludyt (Sándort) magyar classicusoknak nevezett.

Erdélynek ezen erőslelkü embere igazán Sasnak vala szárnyára való. Ujra elbusulék halálán. Bár fennmarad tőle az élete körében történttek leirása, miként feltéte volt, a hogy ott megemlitetik. Sok nevezetest beszélt el ő nekem a Hora világbol, mellyben vitézkedett, ugy II-dik Jósef idejebelieket midőn őt hivatalba nem vevék mert németül jól nem tudott, és annak tanulására Posonba Bécsbe kellett költekeznie; többfélét az 1791 és 1792-beli országgyülésről, mellyeken Hunyad vmegye tüzes követe volt, és kormányszéknél miként folytakat. Efélék betüi, közelben még nem tünnek ki, mint a téjut parányai nap-

pal, de jő az idők éje, s akkor százévenként mind inkább érdekesülő csillámvetők. Ugy lesz Kazinczy pályájának emlékezetében a kitünőbb korfestés. Kenderesynek majd szintén durván - egyenes vonala némelly tettnek kijegyzette volna belrugóját sima urakrol, mit az élők egymásnak még csak sugnak. S az ember, ez az ollyasmi lény, mint a zurzavaros nap egykét órányi sugárzattal, korrol korra csak igy felfogható; megismerése pedig minden izében azért kell az emberiség haladhatásához, hogy megtudd: kinek mit higyj, ha megint ollyan fogásut látsz feltünni, a millyen már, vagy boldogitá, vagy elámitotta kortársait.

Előttem a képe Kenderesynek. Zömök, vállas, barna ember, halk lépéssel. Meggyőződésetől el nem hajtható. S a szilárdnak szelid felolvadásai szivében, néha enyelgése is, mert hiszen poézis kedvelő volt. Egyszer este keresém, leánya nevelőnéjét leltem csak hon. Szólánk az ur jelleméröl. „Ollyan ez, mond e kisasszony, mint Plutarkhosz emberei."

Kerekes Abel, Erdély történelmeihez magyar okleveleket akara kiadni s első füzetét neki, a nem gazdagnak, ajánlá. Én jártam el benne. Eléveszi pénztárczáját a kormányszéki tanácsos. „Itt van né, barátom, szól elszántan, 40 pengő forintom van, 30-czat előlegesen adok sajtóköltségre, a többi nekem kell, mig fizetésemet kapom. És a censor, Halmágyi, tilalmat irt, s a 30 ftot is visszaadtam. Ez is magyar hisztória.

Gróf Teleki Jósef tanácsostársa temetéséről bumban egyenesen hozzá térék. Ajtajánál találom állva künn. Két kara, mellére kolcsoltan, szeme tüze kemény szemöldöke alul, földre szegezve. Méltóságos ur! *szólítám*. „Ugy . . . . *felel*, nem győzöm elborzadásomat illy nemes lelkü társam kora halálán, ... a kolcsomat várom itt.

Nem szenvedheté Kazinczynak efféle germanismusait: Éljen a király *fenn*, *fenn!* Vivat, Herr König, *hoch* und abermal *hoch*. No öreg, *hozd ki* te is az egészségedet. *Nun, Alter! bring du auch deine Gesundheit*. Egmontban. — E darab szerencséjét *fogja csinálni* . . . . . Annak elég ideje ha *csinált ember lészesz* . . . . Kik magokat a legbajosabb *fekvre* láták *kivetve*. Clavigóban. — Jött velem egyszer szemköztt reggel az utszán, kormányszéki ülésbe gyalog menttében. Csak egy szócskáért esedezém, „No s, van időm", szóla nyájasan. Hát hogy tetszik Kazinczy másodszori Gessznere? *Előfizetett rá s ez előtt kaptuk*. „Biz én nekem se hogy se, ugy is elég konkoly nőtte bé már nyelvünk tiszta buzáját sok visszaveretésünk miatt, Kazinczy meg egész villával hányja rá a németességet." De némelly talán csak szokatlan? *Neki háborult*. „Már barátom én az ollyan kényszeritettet köpöm" . . . *s valósággal ki is köpött amugy katykaringósan*. S mit monda még? „Az Erdélyi Muzéumban ollyan ember csinálás ugyan ne legyen, mert ki

fogok kelni ellene, hogy az nem *erdélyi* muzéum." Ekkor szája széle' savanyú vonása mosolyra változik, megszorította kezemet s ballagott.

Mikor Kazinczyt én 1816b. hozzá vezetém, hadd lám, gondoltam, hogy fogadja szállásán a szeles kis franczia öreget, a kivül keleties csendü ősmagyar. Ah! monda, bizony örvendek, hogy a szépizlésü lelkes Kazinczyt nálam láthatom, de a nyelvvel facsaros élését s németségeit, barátom, bizony nem szeretem, *felém fordulva*, ugy-e bár édes Döbrenteim. Kazinczy meghökkent, azonban még is közelitette hozzá valami egyéb. Mi? Kenderesy sem viselt bajuszt. Hanem már a füzött sarun nagyobb zörrenés lett volna, Kenderesy egyik szeme gyakran azon járt. Jól mulatának, mindenikben vala több még ollyan, a mi őket egymáshoz csatolhatá.

Ki fakadozott volt örömeiben a tanácsos ur azon, hogy ember vállalkozott az ősmagyar lakot keresni induló, s Körösi Csoma Sándor hát gyakran volt nála. Gr. Teleki Pállal megyek egy este hozzá, Csoma épen ott. Uram, mondja majd ennek gróf Teleki Pál, megengedi-e, hogy én aláirást gyüjtsek, keleti utjára, Döbrentei barátommal. Csoma megköszöné, de „semmit sem fogadhatok el *mond*, mert ha siker nem lenne, azt hánynák, csak pénzt akartam felszedni, s tovább álltam. Majd mikor azt irnám itt a méltóságos tanácsos urnak, „ „végre magyarok köztt vagyok," " de

pénzem nincs többre mennem, és akkor jőne segély, hálával fogadom, mert én meg a nemzetnek megfizethetlent adnék.“ S a barnás hosszu képü, száraz, magas ember, önérzetében állt.. Illyen vérünek, barátom, mikor tőle elválánk, nem csak imigy-amugy szoritottuk meg markát.

Bizony csak nyomorgott volt még akkor is Kolosváratt a magyar szinház; gr. Bethlen Gergely lovagiskolájában ütötték fel. Kenderesy csak fizette logéját s járta. Ez a Kócsi igazán nagyszerü szintjátszó, mondá itt, látszik, hogy ide is külön talentum kell és többféle tanulmány.“ Ez a Kócsi Patkó János, 1811b. nemes felkelési kapitány, nekem barátom. Beszélé, miként igyekezett levenni őtet a gubernátorné gr. Palm Jozéfa a magyar színröl. De Kócsi, elkeseredetten bár, csak neki áldozá magát, ő egyedül, igazán hazafiságbol.

Midőn én többszer tanúja valék tisztán erdélyi constitutionalis érzelmeinek s igy láttam hívségét egyaránt Fejedelméhez-honához, meg honához és fejdelméhez, azon felőle hallott gyanúsítást, hogy ő most királyi hivatalban nem a régi oppositio, el találtam előtte ejteni, haragomban a varjuszemü rágalmazókon. Egy hangja mordult meg erre, betüvel ki nem irható. Félig meddig *h* betün kezdődnék az, de nem egészen *hem*, még *hm* se. Az csak egy siket hang, félig orrbol, félig szájbol, a nyelv meg nem mozdul vele. Mintegy a

lélek megmosolyodtának hangja, hirtelenében önérzet kél, a károgás megvetésé, évek tettein fut le az emlékezet, s onnan csendben jő: tiszta vagyok.

Furcsán járt Kenderesynek egy levelével Virág Benedek. A' level kezdete igy volt: Kedves Virágom, a ki e soraimat kezedbe adja, csókold meg, mert az nekem kedvesem. S e levelet ki adta kezébe? Virágnak. Egy budai német szép leány. Mit? micsoda? ki vagy Te, hugom, hogy jutál e levélhez Te, kérdé Virag. A leány *Ich weiss nicht*-olja, hogy ki irta, ki hozta, ő neki egy ember, kit maga sem ismer adá a kapuban, mivel a szomszédban lakik s mondta, hogy Tisztelendő urat látásbol ismeri. Virág ekkor Budán az aranyszarvas czimü sarkháznál lakott. Amice, beszélé nekem Virág 1822b. midőn meglátogattam s ő mindjárt Kenderesyjéről tudakozódott és a levél történetét elmosolygá vagy hogy mondjam, soha se tudtam miként kellene nekem azt az udvarunkbeli leányt megcsókolnom; az után értettem meg Kenderesy fia leveléből, hogy az atyjáét ő hozta, engem többször keresett, nem talált, s hamar kellvén indulnia Bécsbe, a fogadó bérlegényének adta, ez meg hát a leánynak.

Ezek nincsenek a becses életirásban, hanem számodra azért firkantám le, hogy közelebb tudnád érzened, ki s mi volt az a Te távulban védőd,

28.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, augustus 8d. 1831.

Nem a szokott örömmel, hanem igen is fájdalmas érzésekkel nyitám leveled, mind azért mivel tudtam azt, hogy veszélyek között lebegsz; mind azért, mivel leveled mélyen érezteté velem legszebb reményemnek — s talán utolsómnak — enyészetét! El valék már készülve, hogy házamat végképen elhagyjam s Nemzetem Díszei között uj életet, egy hozzám illőbb életet kezdjek izlelni, s ime, mast mélyen csüggedve, érzem, hogy ismét csak álmodtam! . . . .
Itt engemet biztat . . . . . . nem félni a cholerában meghalhatástol.

Engem csak az kinoz, hogy sokat akarván tenni, ennyire késtem munkáim kiadásával, melylyeket csak Pesten akarék holmi könyvek megtekintése után elkésziteni. Mast mióta látom e reményemnek ismét füstbe mentét, eleget iparkodom a tisztázással, s „Poétai harmonistikámnak“ már csak harmadik része van hátra, „kritikai leveleim“ pedig ugy vagynak, hogy azokon könynyen elmehetsz, ha én elébb dülök, s kérlek is ezen esetre, hogy ezen árváimat el

ne feledd [1]. A legszentebb akarattal irtam minden betümet s lehetetlen hogy munkám haszontalan legyen. Látni fogod, hogy ámbár én a pletykázók közé nem keveredtem, de olly elveket fejtegettem, mellyek tovább fognak élni mint a pletykák . . . . stb.

29.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, september 5d. 1831.

Előjegyz. E levél az akkori cholerai vonal intézet által megfüstölve s keresztül lyuggatva érkezett hozzám.

Baráti szivvel örvendek, hogy a veszélyben megőrzé éltedet hazánk védistene . . . . Én

---

[1] Ez volt lekötöm éltembem senkinek másnak át nem ereszthetnem Berzsenyi kéziratait kinyomatásra. S csak szíves köszönetet mondhaték hát Kilian György pesti könyvárusnak midőn tiszteletdijas kiadóul ajánlkozott nálam, Fáy Andrásnak, miként mondá, figyeltetésére. Be sajnálom, hogy erről nem egyenesen velem váltott szót Andris; olly szép hálám gördülne itt elé a hengersajtó alul, hogy szintúgy gyönyörködnék abban mi szebb volt erről nyiltan szólnia. De igy már ehhez nem adhatok betüket a szedőnek.

még juliusban Halimbára futottam, hol a hegyek és sok nemesség között bátorságosabb helyen gondolám magamat, s csak tegnap jövék vissza Miklára. Ez az oka, hogy leveled kezemhez nem jutván csak mast felelhetek, de mast is csak röviden, mert a pakkolódásban ugy elpakkolta feleségem leveledet, hogy azt sehol sem találom s csak homályosan emlékezem mit irtál, holnap pedig ismét a szüretre kell pakkolódnom . . . . . .

A cordon Szalában megszünt, de Vasban és nálunk még áll. A cholera megyénknek csak keleti széleibe csapott, hanem ugy látszik szünni kezd, vagy a mint orvosaink állitják epehidegleléssé változik. Azonban Veszprémben és Pápán nagyon pusztit s már mast a Rába és Marczal mellett kezd sétálni.

Kazinczy halálát nagyon ellenkező érzelmekkel vettem. Sajnáltam mint régi barátomat és sok talentummal biró embert; de más részről azt gondolám, ollyan ember dült ki közülünk, ki, tekintetével sok hitvány embert védelmezett, s ki a maga hibáinak alacson védelmezése mellett minden alacsonyságra kész vala vetemedni. Azonban, nyugodjék . . . . . .

30.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, december 5d. 1831.

Igen, Tittel barátom a nagylelkü csillagász, élhunyt a cholerában; igen Kazinczy is, a költéri barát, elmult! Mint egy tragoediai rejtély, állék sajgottan, hunytok első hirén. Egyik álló-csillag, magához függesztő, másik futó csillám. Amaz l e h e t e t t volna európai hírü legelső magyar csillagász, ennél már vége felé szemződött a sokáig sokszor megforgatott fövényóra, még is azonban, dicsével.

Minthogy Kazinczy és kis magam között, nemzetet illető tárgyról, a nyelvéről folyt különző elmélet, s ő az előtt hagya fenn holmit, miről én még nem véleményeztem, kötelességem lesz, nekem is nézetimet egymás után kifejtegetnem. Ország s vármegye gyülésein, átaljánosan tanácséiban azonnal kél az ellenvéleményző, vagy ha nem, azzal megadta magát; irodalom tárgyairol közönség előtt, egyiknek halála után is akkor szólunk, mikor sora lehet. És még, ugy érzem, közt illető akármiféle tudományi művészi politikai felfogásról saját látásunkat ha csak azért nyögnők el, mivel ellenkezőnkhez hála köszönet vonsz, akkor a hála nem erény; elmulatása vétek barát és jótévő ellen csak ott, hol kapsi-önzés,

alattomoskodás, árulat mocskai kiáltanak. Ő tudta legjobban, miként fizettem le hálámat a hol kellett, de arrol szólani magam, pirulnék.

Engedelmet fogok hát kérni akármikor még, kimondhatnom, hogy reám fenekedésének oka, mellyet Szemerétöl érték meg emez előkkel, csak képzelmének buboréka volt. De nem a nagy közönséget kivánnám ezzel untatni, hanem csupán a még akkori irodalom kör előtt nyiltan hirtelen kiejteni: a magyar akademiánál titkárrá lehetését én nem akadályozám. Bizony maga ejté el magát Pestre irt s azt kért levelével. „Hogy az ő asztalán nem leszen franczia illyen ollyan czifra étel, hanem magyar .... de tartassék számára *equipage* stb. Te hinni fogsz nekem, a kételkedő pedig kérdje meg gr. Dessewffy Jósefet, milly készséggel tisztelettel feleltem szavára Posonban, midőn gr. Széchenyi estézetén egyik kerék kis asztalnál kettecskén vacsoráltunkban ezt mondá nemes gonddal: „most segithetnénk Ferencz barátunk házi állapotján.“

Gyanúja, mi hamar bántá, azért lehete, most látom, mert 1829b. épen nevem napjára küldött levelében már visszaszórta barátságomat haragjában azon, hogy Yorick és Eliza leveleit én is megkésértem magyarra tenni, nagy résztt enringatásom végett. Elizát, édes Danim, én azért szeretem, mert úgy felszelidíti a mindenféle életháborúban vivó férfit, hogy 70dik évéig is felcsillá-

molhat benne, fejérnépi kényes erény előképe, s igy habár annak valamelly belzebubnéja megbuboznâ hitét, ezt mondaná; van van Cordélia is. Ez pedig aranykapocs a világhoz, a vitára szánt férfiunak kell csügghetni égibb lényen, melly nyugtalan életében integessen lelkének.

S haraga mire való volt? Hiszen ő francziábol fordította, melly mássá lett kihagyással elszínzéssel, én meg angolbol. Vagy épen ennek mutatása bántá, őt, ki mint első akara délczegeskedni a nyugoti észlángok megismertetésében. Igaz, hogy forditást forditani előttem annyi, mint a hollandi hímszövetet visszája szerint utánhímzeni. De meg, egyébként ő is ujra forditá Marmonteit Báróczy után, s miért ne? — Csokonait, az ő sorsán vérzett barátját hasonlóan mindig ujra nyesegeté, miröl azonban gróf Dessewffy Jóseffel folyvást azt érzém: adj Te uj eredetit, s hallasd a b b a n saját kecseid zengelmeit, tanitóbb leszen.

Hanem az ő felfogása szerint Előbeszédemet hasonlóan kétféleképen dolgozta ujra (*Élet és Literatura IVd. köt.* 208 — 214. *lap*); s azt mondom, jól tette, mert vagy kéthelyen szebben szól mint én: valamint a 210d. lapon idézettet átallá bántani, az, mondá: „nem szenved ujra dolgozást.“ És én azért becsülöm csinait, mert gondot rezzente ki belőlem, még e „bántani nem mertjén“ is valamit sikárlanom, ha dolgozataim összes kiadást érendenek. Akárhogy mint barátom, vala-

hol csak belénk bojtorjánkodik a hiány. Mint a szeplőt haszontalanul mossa festi a leányasszony, kisasszony, és átaljában az asszony nép, csak kibú biz az: mint az egeret hasztalan üzöd szobádbol, csak bébú biz az. Tanulva irok, s irva tanulok. Tollunk könnyen fut, abban meg a mit kivisz, gyakran magunk vagyunk tollunk. Osztán a magyar nyelv igen rejtélyes még, minél inkább szétszedegeted annál inkább meglepnek titkai; szabályokra akadsz azokban mikre természeti józanság, a szólam első kezdőinél csak magától hajlott. Igy hát idő jártta kell kifejtegetéséhez: méltoljuk az ellenvetést, hagyjon fel itt szeszeivel a Kazinczy-önkény.

Illy érzéssel szabad leszen visszatolnom ezen enyéim helyett: a hatvan körül forgott Sterne . . . az öreg ur néhol egy kisig tán pedantocska is . . . Kazinczynak e vélt javitásait: a hatvan esztendős, *összeroskadt* Sterne . . . az öreg barát néha tudós *poshadtságba* csap.“ Majd az *összeroskadt* ugy ir! hiszen csupa tűz még; majd a *poshadt*tol Eliza el nem fordul. Hisz az ő kényességében, efféle, undort fakaszt. — Nyekkentővé lön Kazinczynál: *hogy*, e sorában: Levelezéseiknek itt az ada alkalmat, *hogy* . . . de ha e kifejezéséről „rá nem engedé magát beszéltetni“ azt mondom, *hogy* megint füzött sarus volt mikor azt irá, nem ok nélkül *hogy*-olok.

„Az Előbeszéd szabadabban“ u. m. az én 2½

levelnyim, egy egészen sem, festi a Sallustiana brevitas-ba tapadottat, de nem, felfogóját a sternei elizai meleg áradásnak, melly itt Kazinczy tollában: meleg *bugyogás;* a mi, olly iztelen itt, minő a császár ferdő fel*bugyógó* vize, s azt kelle reá mondanom: Im a palástolt harag addig keresgélt csendes lefolyást míg még is kibuggyant.

Csinnyábban hóna alá tudta lapintani a nszebeni képtári kakast és tyukot vagy tollas állatokat. Mert könnyezve bucsuzván, ki hitte volna? hogy belsér megy vele. Azonban a tojást egy év multával vágja ki a még akkor sem feledett sarkantyúval s feltollaz kicsavarodva egy anekdotát [1]), a mi, úgy, a mint ő eléadta, merően csuvasztás; érted e kemenesali szót. Hondekoeterrel akara begyeskedni s valamibe azt belé kelle osztovátáján csévéznie. Hiszen ő egész hosszú levelet kész vala hamar leírántani, hogy azt, a mi furni kezdé eszét, hirtelenében fennhagyja. Egy kisig, elcsapni a valótol, számba se vette. S lám ezt nem közlé velem „Erdélyi levelei" szakaszos kéziratában előre, hanem csak dicsértetéseimet és B. Wesselényi Miklósét. Mikor látók ott, miként dagaszt, miként magaszt egy Nagyságos Katipila urat, ki éjjel nappal csak férfival társalgott, és tudtam azt, hogy ez őt azzal szédítheté meg, mi-

[1]) L. Tud. Gyűjt. 1818. VIII. köt. 109—110d. lap.

vel jelenlétemben mindig méltóságosozta; mikor olvasók, milly lelkes Grátziának festett egy Erdélyben termett vastag Messalinát, ki, igen is, első találkozatra mint egy szép medusai utód, kellemes eszével tántorító volt, utazónkat *első határra* már itélőnek ismertük meg, s azt irók neki: Barátunk! ha ezeket dicsérended, rólunk semmit se szólj. És törlők, tömjéneztetéseinket. Nem tehetének ezért fakadozott fel fellobbanásairol.

De illyeket hozzám irt leveleiből még 1814-ről olvasok ujra. Haragvék, mert nem engedém, de milly forró tapadással nem, hogy engemet mint folyó üveganyagot, modelljébe majd palaczknak majd tányérnak fújon. Igen élékenyen érzém mindig viszont meg viszont azon zárt meleg levegőt, melly Jacquin virágházaiban fojtott; e mesterkélt hajtatást, jó, gondolám ott, afrikai s amerikai növény mutatványok visszatenyésztéséhez, de az ész virága hogy perennálhasson, ugy fakadjon kiterjesztett szellőn viharon, mint a szepesi havasok terményei. Burító alá, kis csirke való. Hanem, tudod, kevélység nélkül érezgetém ezt, mert másként ez csak annyit tesz: veszedelem az erőtetett pártszín, irodalomban. Úgy, nem tárja ki mindenik azt a, mi benne van, hanem a csábitóbbnak viseli tarkáját.

Képzelheted mikkel bizgata engem, midőn én, rajta csüggőtt, visszakerült leveleim szerint 1815b.

julius 30d. neki ezt válaszoltam. „Hogy némellyben mellyet Te jónak lelsz, a Tieddel meg nem egyezik vélekedésem, azt irod „czimborában vagyok.“ Azt tudtam, hogy sokan ellened vagynak s értettelek elég bátorsággal védelmezni a meddig megvoltam s vagyok győződve állitásaid igasságai felől, de a czimborát a Te leveledből ismertem meg. Te félénkséggel vádolsz s azt hiszed denevéreskedni akarok. Nemes felmelegedéssel veti meg lelkem az illy kétszinkedést, higyj a mit akarsz, én nyugalmasan nézhetem magamat ... egy tiszta charaktervonást ezer uj szó felett való perlekedésben eléjöhető kedvkeresésért fel nem cserélek .... Pirulnék ha valakit akárki lenne is, meggyőződésem ellen dicsérni tudnék .... Értem én azt, hogy az eleven s teremtő phantasia egészen másképen kiván a nyelvvel bánni mint az, a mellynek semmi idealis feltekintése nincs; érzem, hogy a kebel hullámai genialis szökdeléssel szeretnek lebegni a szavakon, hogy a hatalmas gondolatért a nyelvnek szokott fordulását szabad sőt kell változtatni, nem szükség hát minden leveledben valakit citálnod a ki nem maradozna úgy mint én. Nekem, mint a Muzéum kiadójának ugy kelle tennem, miként tettem ..... 1815-beli augustus 16d. pedig ezt irám .... A neologismus engem, nem tett ellenségeddé. Csak ne sértegess engem s hagyj szabadságot lelkemnek. Minden irónak legyen meg cha-

raktere irásában, vagy jobban írva, legyen irásának külön charaktere; én igyekezni fogok, hogy a nyelv eléménetelével eléménjek a magam is elévigyem .... Rettegő nem vagyok, de édes barátom, engedd meg, kény szerint ujító sem kivánok lenni" stb.

Azaz, tahát ujítási eszme mindenikünkben volt, de annak alkalmazásában, ösztönöm, nem szédíte rohanatra. S most is azt hiszem, a tudalom világában minden elméleten elébb kétkedni kell; Galilei azzal fejté ki égrendszer tanát, saját eszével. Minden régiben rosdáskodni, revesség, minden régit felforgatni akarni szeleburdiság; amaz rokkant kutba hullás és abból kinyöszörgés, emez a kankalék sudarára felkapattatás és onnan nyaktörő lezuhanás.

Lám Kazinczy maga 1816beli november 1-sőjén hozzám irt levelében ezt vallá, talbilleat alkalmazásáról. „Láttad-e már a Berzsenyi verseinek ujabb kiadását? s mit mondasz a Helmeczi értekezésére? Addig üzzük a dolgot, hogy végre kisül *hol kell megállanunk*, mert valljuk meg, szégyenlősködés és hamiskodások nélkül, én magunkról nem hiszem, hogy itt vagy ott tovább ne mentünk volna mint kell." 1820b. jan. 19d. irt levele szerint a hogy' látom ujra csatáztunk, de védém 1822b. a Tud. Gyüjtemény IId. kötetében, s martius 27d. ezt irá: „A mit a Tud. Gyüjt. mondál, nem csak igaz, hanem igen igen

szépen is van mondva. Ritkán olvastam valamit több gyönyörrel." Már most unszolásomra hogy barátaihoz irt saját arczu leveleit adná ki 1822b. augustus 19d. ezt válaszolá: „Nem sokára hát venni fogod első kötetemet s a Bévezetés hozzád szólló levél lesz ..... Örvendek hogy azt mondhatom, hogy a mire Szemere és Dessewffy s maga Kis rá nem vehetének, Te vevél reá s a mit adok barátságom bizonyságaként fogod venni."

1823ban Szigeti Gyula Mózes, muzéumom nevendéke, Eredeti meséinek kéziratát küldé hozzá, mellyben egy meséje nekem monda tisztelkedést. Kazinczy azt, csak magától másként irá s közlé velem, én meg arra kértem, hagyja ugy miként Szigeti maga érzé, bánt engem az illy tudtommal elintézés. Válasza lön: „Szigeti e meséje elveszett, s már ki nem jöhet." 1825 elején ujra kezdék levelezést, Budáról, igy: „Elhallgatál, ne tedd azt. Különbözünk és fogunk nyelvünk tökéletesitése módjaiban, de olly régi hiv összecsatlódásunkon annak nem szabad lánczot megpattantani. A Te Sallustiusod szerint, ki nem kevesebbé kedves nekem is, in magna copia rerum aliud alio natura iter ostendit, s hagyjuk tehát mindeniket külön a maga irói charakterében. Üss, csak szólani hagyj, mondom én is, adjon mindenik osztán magáért számot a jövendőnek. Jer, ölelj meg ez uj helyzetemben ..... Felelete lön febr. 18d. „gróf Dessewffy a F. M. orsz. Minervához irt előbedé-

szében lelkes leczkét ád az ujitóknak s az ujitók gyülölőjinek. Aethiopem lavat. Eluntam ezeket a mi sok Praeceptorainkat .... Nem szeretem, ha (az én selyp muzámat) bántják s reménylem, nem fogod."

Gróf Dessewffy Jósef és én, nemzetiségünk iránti féltékenységből is akarók fékezni a nyelvujitási *tulzást*, mert tapasztaltuk, hogy az, társalgási körökben inkább kaczagás tárgya, nem nyelv megszerettetésé. Micsoda dévajkodást vitt rajtam véghez vagy 10 vendég, generalis Báró Vay Miklósnál egyszer, Pesten; az egy Gyürky főispánné volt védőm, kimondván, „hiszen Kazinczy teszi az ollyan elfacsarásokat. „Gr. Kornis Ignáczné Kolosváratt, hol Kazinczyval beszédben volt, azt mondá szendén, annak elmentte után: „Döbrentei! hiszen Kazinczy olly szépen beszél magyarul, minden válogatott szavát is értettem, hát miért forgatja úgy el? mikor ir." Szegény fejem hát azon czélbol is akara felszólalni, hogy a kutbol kiáltók is valahára eszméljenek, s erre több ház lön, gondolnám szelidebb, uj szavak elfogadásában. Barátom, négy fal közül irni ki és világban forgásbol felfogott eszmékkel, más meg más. És még, akkor! Mint a szerelmes védi szellőtől is kedvesét, úgy én ez egyik szerelmemet, midőn lecsufoltatásaiból mendegeltem szállásomra egyedül. Ha hibáztam, innen tévedésem.

Csak azt látám, hogy ollyan uj szót könnyen

elfogadtak, mellynek gyökét lehete kimutatni, s az arra úgy vala oltva miként más ismert szó, osztán világosan értelmezé a mit jelentetni akart, és hangzata is kellemes volt. Sőt felkapják így, magát a gyököt is, egyedül. S azt gondolám, mikor a székely, kun, palócz, folyvást uj szóval nevez el holmit, mert így lön Európában a szólam szelleméből: pus-ka, hin-tó, har-ang, szár-ándok stb., valamint a faluk, puszták uj elnevezése, zavartabb nyelv-esze legyen-e az Irónak?

Ama Minerva 1825b. 1ső negyede 47d. lapján szép nyelvet emlit K., s én fellevék hatalmazva tudtára adhatnom, hogy az, enyém, nem az aláirt névé. Nagyon elhallgatott. Midőn 1829b. megint illyesmin érém, ismét e minervai recensiójában, csak mosolygottam, mint löki név, dicséretét vagy gáncsát. Tehát simogatnom kellett volna zsarnokságait, s még sem követni; de én azt tartám: *Egyenesség nyájassággal*, *Nyájasság nem csalfasággal*, s kivált becsült barátunkhoz.

Pannonhalmi utjában már egészen elhagyá jó társalgási hangulata, mellyet eddig ellenkezéseiben is bájlón mutatott. Horvát Endre költéri talentumárol, melly sziklán pengő tiszta ércz, nem tud méltoló szót kiereszteni hiusága megsértetésében; minthogy emberre akada ott, ki mint a szirt csak egyenesen sütő napra derül fel s hizelgő szinü növényt nem terem. És Luther bunkója! Ez csuf. Egy Kazinczy igy! Illy kritika ugy öli meg

maga magát miként az elvakult méh, fulánkja eresztésébe hal. Osztán panasza, bujtogatása, neki! ellenem. Észnek barátom, nincsen hálája.

Mikor Maintenon egyik levelében ezt olvasám, „harmincz évü barátságokat is láttam felbomlani" nem hittem. Már hivém. De hogy a Tied hozzá annyira elkeserült nem is gyanitottam, csak leveledből látám s igy eredtem én is e kifejtésnek, ámbár közbe közbe majd szinte könyem fakadt, és mindjárt-mindjárt csak azon tiszta csillagot nézém, melly előttem gyermek előtt járt, nem a férfikor elhomályosultját.

Ismerem szivélyedet. Te sem tudod a kit egyszer igazán szerettél végre még gyülölni is, hanem botlását szerencsétlen órájának nézed s hibáit azzal véded, hogy meztelenitő bosszujában lépett közönség eleibe, nem, kialvások után a szivalapnak tisztult reggelein. És midőn leirád Te is lelkedről a mikbe megütközhetél, midőn kiirám én is némijét a mi lelkemen volt, enóvalmamra; jer innepeljük sirján ifjuságunk embere árnyát s mondjuk: Szellet vala ez, melly minden tavaszi bimbót meglenge, melegével virágot fejlesztett, s ámbár a kinyitottrol, kivált ha egyébre nyilt mintsem ő akará, hamar, megint uj tavaszok rügyeire fuvallt; valljuk meg igasságosabban mint ő, hogy a nyarak gyümölcsei neki köszönik szamatjukat. Ah! te dörgés! melly elővillanyaidban magadat emésztéd fel, hogy utánad szebb idő lenne.

És háláljuk meg, hogy a csak a szépnek dicsőségébe feledkezett Irót, Kulcsár, Fejér György, Horvát István, Sztrokay, Kubinyi Mikl., Vitkovics, gr. Dessewffy Jósef, gr. Teleki Jósef, Benyovszky Péter, Szerencsyné Radvánszky Theréz, gróf Gyulai Ferenczné Kácsándy Susánna, többszer leggyengédebben tisztelék meg segedelemmel; — gyönyörködjünk abban, miként vevé a házát adósságokban hagyott atyának egyik fiát gróf Teleki Jósef elnökünk, másikat Péchy Imre, harmadikat és negyediket? gr. Vay Ábrahám neveltetési gond alá, mi uton, ezek is hasznos tagok lesznek a hazában.

31.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, aprilis 24*d.* 1832.

Ugyan vagyok *Redactor*, *Corrector*, *Director* a magyar *Conversations-Lexicon* körül; közlegény vagyok, kire a káplár-*szedő*, a strázsamester-*számvivő*-*kiadó* és hadnagyka-*redactor* rá parancsol: jobb láb, bal láb, megállj, tisztelkedj, tölts, tüzet! Pu!

Csak egykét mutatványt akarék Boufflers czikkjéhez, mint fordítá leveleit Kazinczy elfor-

dítva, megforgatva; — nem! mondá a redactor Csernetzky. Veled közlöm hát.

Boufflers első levelében igy hadonáz egy magahányó katonatiszt: ils avaient ce jour-là du canon, mordieu, et il nous en fouettaient tout au travers du nez, c'étaient des boulets comme à l'ordinaire, qui étaient suivis de quatre petites balles grosses comme des oeufs, mordieu, et qui faisaient un r, r, r, ravage épouvantable, sacredieu.

Kazinczy igy forgatá el [1]: „Az volt ám az ágyúzás, az, morgyő! a sok golyóbis majd elsodrotta orrainkat; elébb nagyok, azután aprók, mint eggy eggy tojás, morgyő, s az az r-r-r, olly sokáig tartott, hogy nem volt volna csuda, ha mind megsiketűlénk vala belé." — Inkább igy: Az nap ágyujok volt, illyen adtát, orrunkon keresztül fütyültek el abból golyóik, elébb a szokottak, azután négy kicsi következett ollyan nagy mint egy-egy tojás, illyen adtát, s ezek r-r-r rontása iszonyú volt, teremtettét.

Morgyő-t mondani *mordieu* helyett olly rosz mint a franczia szájában *terengettét* helyébe „ter*án*gettét" volna. Az a három *r-r-r* pedig előérzetésül áll ott, hogy a nyelv ezen *errezést* herregtetve, előre mintegy rombolva hangoztassa a *r*avage-t, *r*ontást.

---

[1]) Hébe, kiadta Igaz Samuel, 1824. lap 205—224.

A 3d. levél végén ez: Il n'y a que Dieu qui ait un assez grand fond de gaîté pour ne pas s'ennuyer de tous les hommages qu'on lui rend, Kazinczynál egészen más igy: Egy valakit tudok, a ki olly kifogyhatatlan jó kedvvel bír, hogy soha el nem unja azt a sok hódolást mellyet neki minden nyujt. Hol itt a csintalan de ártatlan szesz? hol a *fond de gaîté?*

A 4d. levélben meg ezt: J'ai diné et soupé avec le grand et célébre Haller, nous avons eu pendant et après le repas une conversation de cinq heures de suite, en présence de dix ou douze personnes du pays, qui étaient très-étonnés d'entendre raisonner un français; mais, malgré l'attention et l'applaudissement de tout le monde, j'ai vu, que pour parvenir à une certaine supériorité les livres valent mieux que les chevaux, Kazinczy igy sodrá el: e napokban együtt ebédeltem vacsoráltam a hires tudós Hallerral. Asztalnál és asztal után öt egész órákig tarta társaságunk s a tiz tizenkét vendég nem győzé csudálni hogy okosan szóllani francziául is lehet. Azonban mind azon tekintet mellett, mellyre magamat eljutva láthatám érzém én, hogy okosabban teszi, a ki inkább forog könyvek mint lovak körül.

Nem inkább igy kellett volna-e? „Ebédeltem vacsoráltam a nagy és hires (neves) Hallerrel, társalgásunk evés közben és utána folyvást öt óráig tarta tiz vagy tizenkét földije jelenlétében,

kik nagyon elámultak francziát, okoskodva hallaniok, de az egész világ figyelme s tapsa ellenére is azt láttam, hogy bizonyos felsőbbségre juthatás végett, a könyv többet ér mint a ló."

Nyelv sodra elleni tévedés Kazinczynál „öt egész órákig" mert a magyar nem száz embereket lát, hanem száz embert, s igy; kell: öt óráig. A 206d. lapon meg ezt irá: „A mi Boufflersünk a természettől *sok* ajándékokat kapa" miért nem? csak: sok ajándékot. Szólamunk maga távolitja el a sok *k* betüt, s Kazinczy a szépitő, megfeledkezik erről és itt is irja: inkább forog könyve*k* mint lova*k* körül.

Az 5., 6., 7d. levélből némelly szeszszenet csinja és három vers is ki van hagyva; ki a 6dikbol Voltaireről ez, egészen: Ses imprimeurs auront beau faire, il sera toujours la meilleure édition de ses livres.

Illyen lepke volt Yorick és Eliza leveleiben is. Itt egy kis virág, amott egy másik, szökjünk ide, pattanjunk oda. S a rózsa széki, a liliom pora, elmaradt; az a ham a szőlőn szilván, melylyel a természet midőn ezeket bevonja igy szól: „most vagytok érve, gyönyörü remekeim," elsikároltatott. Kapsi ujnak nyoma rajta.

Boufflers ujbol forditandó, a kinek tetszik. Neked e lelkes nebelgésü franczia udvaroncz, nem igen volna embered, de hidd el, felviditnának kellemkedései. Akként gyöngyöződik ez mi-

ként honának pezsgője, s talán mindenikét csak franczia föld és vér termi elé. A mi tokajink a lábam szárába száll s leolajoz, a pezsgő, képzelet bora. Hanem, ugy-e, magyar vegykém magyar pezsgőnek kapja ki mind inkább titkát, el is találva érzém báró Vay Miklósén; akkép gyöngyöződjék elé valaha, fordítás helyett, egy eredeti magyar Boufflers is.

32.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, *aprilis* 10*d.* 1833.

Méltóztatom kegyelemmel hiredül juttatnom, hogy a Berzsenyi vér bennem Spanyolországnak legalább *Grand*jává lett, mert Horvát István, spanyol királyhoz is hasonlít „*A titoknok által*“ szerényen egyszerüen tenni ohajtott aláirásért; de azt nem fogadom el, majd adnának . . . Osztán: *Yo el Rey*, Én a király, úgy volna utánazva, ha „*Én a titoknok*“ állana. És nem akarnám Magyarország történetirója állitásairol azon figyeltetést még inkább gerjesztenem, hogy azokat csak tizedében kell hinni, s igy maradok, nem bánom, csak kemenesi szegény magyar nemes ember, még azért is, mert Idvezitőnk is ma-

gyar volt. Horvát Istvánnak szerinte tudnillik, vagy régiesen: tudnia mert.

Mi a patvar az? mondod. Ugy, ugy. Megyek Forgó Györgyhez, ott lelem Horvát Istvánt nagy tüzében eléadva, hogy a *magyar* minden volt, minden; Nagy Sándor is magyar volt makedonaival. Tatár vegye bé, én nem tudom az efféle tudós ürge görényi összekuporitásait színlelve hallgatni, egy kis kaczagásra fakadtam. Mit? így pattana fel Horvát, megmutatnom Nagy Sándor magyar volttát, gyerekség, de meg fogom mutatni, hogy Jézus Krisztus magyar volt.

No s osztán mi lesz a nyereség? ... akarám folytatni, azonban hagytam a neki mérgesedettet szent visiójában; mert a jó Forgó is, ki Horvátjának efféléket meghinni látszott, szegény fejemet, ezekhez nem értőt rakni kezdette. Horvát meg diadallal hagyott magunkra, szemében mintha e fenyegetéssel hozzám: Várj rá, majd adok, te már azt sem hitted nekem a nemzeti muzéumban 1822ben, hogy a Sabinusok-Rómaiak azért voltak magyarok, mert lac*tat*, szop*tat* szavakban hasonrag a *tat;* s tudós társasági titoknok-ká is Te levél, pedig tőlem megválva mást azzá lehetni, meg sem álmodtam, én nagy tudós, még az 1828beli ülésekben.

„NE HARAGUD-jon az Ur" anekdotája lebbent *ollyan* megszelidítőleg emlékezetembe Kolosvárrol, hol egy kormányszéki számvevői öreg

tiszt hasonszóegércsélései között azt forgatta ki: Nabukodonozor a babilóniai király neve annyi mint: „Ne haragudjon az Ur" s így Nabukodonozor magyar volt.

De a magyar hisztóriai Nabukodonozor bizony csak haragszik a Tudom. Gyüjtemény ez évi IIId. kötete 122—124d. lapjain. Hanem a régi lesből csak vaktába kirohanó elvété mérgében; engem akara csapni s Helmeczit éré, mert a *tőke* szót, mi körül gyujtogatódzik, nekem annak pénztárosi hivatalos jelentéséből illett általvennem. És miért nem? képileg, jó is. Horvát nem született *Jánus*-nak, neki csak hátra van szeme, sőt esze is csupán ott jár, pedig a történetkutató és iró, ugyan betöltse a jánusi emblemát. Horvát mint régi nyelvismerő, nehány szó magyarázatában igen jeleskedett, hanem azok szerint ujakat következtetni gyökeikről nem igen mer, s rendes! a régiségekben kietymologizáláshoz meg igen is nagy *courage*-a van. Dalai-Lámának képzeli ott magát Lhassa városa melletti kolostorban s keresztbe vetett lábbal ülttében csak maga lát; fel sem teszi, hogy megtömjénzett mandarinai feszegetni merjék ujjai illetéseinek nyomosságát. Ugy teremti hát ő is a magyar ösvilágba a légi árnyakat, miként Lama vallásában 108 burkhan vagy bálvány jár, melly mint még a mai világ előtti lény e mostaniba is becsusszant, miként Schigemuni, Krisztus előtt 1000 évvel, s alapitá Lama

tanjait. Tehát illy szellemköltözettel megfogható ládd, hogy Ádám apánk, Horvát szerint, tudnia mert, igen is magyar volt — e miatt veszett össze Fejér Györgyel — később-később Nagy Sándorba szellemzett által stb. De megfogod azt is, miként marad az ember, mikor a régi ködökön lámpás nélkül így szellemkedik, miként marad, mondom, sőt hogyan tövül bakonyi taplós ollyan tőkévé, mellynek levágták derekát, s nedve többé nincs kifiatalodzani, hanem a taplós vagy *bagó süögü* [1]) őkrész gyerkőczék parázsa odujául szolgál, s gyökig égve sustorog és füstöl.

Most értenéd, ha meg olvasandnád az idézett lapokat, miért akarná Horvát István kifúni mérgét, gróf Széchenyi ellen is, ugyan ott. És, akarod itt is tudni? a nyitó kis kulcsot. Mert bolondságul vevé Horvátnak, gróf Teleki Jósefnél volt ebéd után mondott azon megjegyzését, hogy Angliában a miveltséget Magyarok indították meg, néha napján, kis kedden . . . .

Dr. Forgót azonban, barátom, ne vedd illyen Horvát Istvánkodásokba egészen belé fordultnak. Ezt mondám neki, magunkra maradván, tréfásan: tisztelt barátom, György tanár! én a nazareti Jézus Krisztusban hiszek, de Székesfejérvári Horvát Istvánéban nem, mert az csak székesfejérvári, mint ő.

---

1) Bagoly süvegnek Veszprém vármegyei kiejtése.

Jó, jó, felele, türni kell megtévedéseit, de csak hadd bogározzék, való is lesz kutatásaiban.

Való? szólék; meghinném, de mindent a mit ő feltúrt, még elébb összeilleszteni tudóbb észnek kell kiessentziázni, mert ő csak összetargonczázni tud, s hozzá vetni mi lenne tárgy; ezekben itélétének éle nincs. Köszörületlen fejsze. Igy neki merevedve, feszült eszmével sok helytt, nem azt élesitette ki az oklevelekből, a mi valósággal bennek van, hanem a mit ő *lelni akart*. S különczködéssel liheg dicsőségecske után, pedig az igazi mély lélek előtt az illyen csak kölöncz. — Miért nem ír, magyar oklevéltant, ott az ő ereje. Ki s mikor? jő megint olly kedvező környezetbe, mellyben annyi oklevél ment keresztül kezén mint országbirói titkárén is. Magyar rendszeres oklevéltanért, melly még bővebb és felvilágitóbb lenne a kezdő Schwartner második kiadásáénál is, tisztelő köszönet késérné.

Méltóztassál tehát az én Forgómat az én megmentőmet, megjegyzéséhez képest venni. Ő a maga gyógytanában betegségek elüzésében kitünő, kebeléből a legnemesb emberiséget gyakorló; minden egyébre a mi magyart fejthet, majd szinte választás nélkül egész naphtai lánggal terjedez. Magyar iróra igy, hányra osztá segedelmeit! csak Isten fizesse meg vagy fogadj' Isten fejében. Milly ápoló barátja volt Kisfaludy Károlynak míg élt, ámbár halála után, hallgatott.

33.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, januar. 21d. 1835.

Sőt jogodat is megismerem kérdést ejthetned a Buda fővárosa szinházában PestPilisSolt vármegye pártfogása alatt 1833beli november 1söje óta miként zsendülhető magyar szinjátszat felöl, te is nyomosabban áldozál részt azon idealis legéhoz, mellyet a magyar akademia tagjai egész évre fizetnek. Tehát, hogy vagyunk? barátom. — Hja! „. . . *hijában, Nincs már magyar Buda várában.*" —

Ezt felelem neked átaljánosan, a mit nekem Székely Susi, erdélyi magyar szinjátszóné 1825. felelt Pesten, itt Budán volt akkori két játékuk után, mellyen alig valánk 30-an. Találkoztam ugymint vele s azt kérdém tőle; szép Susi, mikor játszanak megint? Minek? válaszola, és elhallgata szomorúan. — Szavamra azután veté: „*Hijába*', *Nincsen magyar Buda várába*'." Akkor elgondolám, a 200,000 körülnyi magyarnak 1541b. Buda elestekor e tájrol Török által elhurczoltatását[1]); el azt, miként üldözék széltt Solymár, Ve-

---

[1]) Buda ekkori magyar léte kifejlik Bornemiszának Podhraczky által közzétett krónikájából, az 1583 és 1599 közötti pedig Szőcs Mihály budai főbiró,

resvár, Dorog, Budaörs, Török-Bálint stb. magyar népét I. Leopold jesuitái mint nem az ő híveiket, a hogy 1616 — 1618 közötti hallomásbol Lady Montaigue beszéli Péterváradrol irt levelében, és, hogyan kellett azután mindenünnen e helyekre kapkodni uj lakost, csakhogy lakó legyen, habár *Hanzelpekket*, *V*udakeszit, Tétényget s *V*uda *ersit* mond is.

De most a pálmának teher alul kell szélszegések után is kiütni fejét, mikép ezen a Linné által ugy nevezett „növények fejedelme" az Andeseken fel felverekedik. Okkal móddal bölcsen kell elintézni a sükeres időt, mellyben az ikerváros akármi más nyelvü becsületes iparkodó lakosát mind, egészen annak rendében magyarul lehessen Neked magyarnak honodban megszólíthatnod, mert a hogy eddig van, csupádon csupa viszszásság. Még az ó-budai rongy-zsidóval sem a te nyelveden szólhatsz.

Miképen fenntartani hát itt a magyar színházat? „Ha emberei müvészibbek a németnél?" Igen! helyes! mert az olasz daljáték Bécsben is leénekli szétdalolja a németet, ámbár ennek az ausztriai császár évenként több ezer meg ezer pengővel akarja zengőbbé pendítetni hangúlatát,

---

Gáspár deák s több eskütt magyar leveléből. *L. R. m. nyelvemlékek II. köt.* 334—5. *lap és III. köt.* 147. *lap*, s több adat szerint is.

noha mellyet Jósef császár német hazafi szerelme már európai hirének indíta. Tehát a magyar szinész, énekesnő, balétos, drámai költér, zengély meg, az abból azon melegében lejövőt is, egyszerre magához ugy igézze? hogy ámbár szeme előtt még a tökély, fülében cseng a bájolat, érzelmein még a kellem, azt legyen kénytelen mondani: biz inkább a magyarba járok én. És levijon akármi más külföldi müvészt is csak hamarjában? kit annyi meg annyi német város rajként ereget el. Ugy! a mit másutt 10 nemzedék fonalitott, nálunk nyomban artéziai kut szökellésével csillanjon elé, tudja Isten honnan. Az aloe virágzatának saját az ideje; Legalázatosabban sohajtanám fel: ha a magyar király, kihez bizony hivek vagyunk, meg a magyart ápolná évenként más-más több ezerrel, miképp a felséges *Rè di Lombardia* Milanóban meg a *della Scalat* pótolja, melly 1778-ban úgy épült szentegyház helyére, miként e budait abból tétette Jósef császár játékszinné.

Talán most nem csak bérlett dőlőbe huzunk barázdát, hanem a magunk telkén magunknak a nemzetnek terem vetésünk. Már nagyobb foglalás, a főváros theatrumában mint miénkben lehetnünk. Elébb csak félválrol engedett nehány napot a városi theatrum vállalkozó; vagy másutt utalványoztak helyet, mint a kutyakomédiásoknak, s odá feledkezett vagy keseredett bé a magyar. Azért szánom rá most minden estémet, azok enyéim,

tölthetem, a hogy' jónak látom. S nézetem összehangzik Pest vármegye játékszini küldöttségének buzgalmával, mellyel azt mondom én is, „ha megint markunkba ßzakadna ez ügy, akkor megint 50 év kellene míg uj nyom ismét neki esik, mert két nemzedék nem fogja hinni a sok akadály szét morzsolhatását; az alatt pedig mi katlanban maradunk, köröskörül a lang összecsap felettünk."

Az én feladatom tahát vármegyei megbizatásom idejeig, evezgetni a hogy lehet, édesiteni nézőséget; a tökély, utóbbi koré. Pest vármegye játékszini küldöttségében Földváry Gábor m. alispán, Mérey László tb., Sárközy Imre, Szentkirályi Móricz főjegyző, Nyári Pál aljegyző és a többi társ, minden kitelhetőben gyámolít engemet itten télen csak egyedül bajlódót. De tréfával is győzzük. Ezek megegyezésével Bécsből hozattam három tánczosnét, s most az itteniekkel közben közben kis baléteket adnak. Illyenkor előjáróul egy-egy rövid szinmü pereg le, s már néhányszor vala német polgársággal is vegyestt szinházunk zsufásan tele. A láb nyelvét látod, minden nyelvü érti, csak bejő hát, és a magyar müvészséggel is megbarátkozik. Nyáron könnyebben dalolunk, hid álltával szintúgy hullámzott vissza Pestre gyakran a sok hallgatóság, én meg közötte oldalogtam, hogy itt-ott recensiót halljak, a mi néha olly tiszta! olly erére vágó! mert csak a hatást adja vissza. „Kántorné gyüjt, Megyeri csődít, Bartha hevít, „illyes mit

mondának s azt, hogy még is csak tetőre érhetünk. Az említett küldöttségi urak s én, hát, még mélyebb gyökér verhetés végett csak öntözőhez nyulunk, barátom; azok a koszorús Melpomenek kiket némelly t o r m a r e s z e l ő nagy fennyen akar már *most* elékomolyitani *mért* ugyan de nem *mázsás* jambusaiban, másutt is csak akkor ráznak meg, mikor egy Garrick, Siddons, Brockmann, Schröder, Eszlair, Talma tünik fel. A mi sorunk átaljában a kevesebb svédé, dáné, de a Kecskemét és Izsák közötti fövény sokaságu muszkánál is, kinek mivelésére pazarolva hányják rubeleiket a czárok, hol? a határaikon innen csapó nevü müvészek fénye. Ej, nekem itt a·hely' mostani kivánatit okosság központositanom, s többfélével mindennek juttatni egy kis ingert, hogy az meg pénzét juttassa közügyünkhez, melly nálunk a nemzetitest lábfeje; sántálni fog ennek levágtával, az az: ha csak mulatság volna is, minél azonban jóval több, legalább magyarul legyen; a közben, éltető nedv terjedez a lelken el. Osztán, átaljában a müvezetnek minden ága becsülendő, mert mindeniket lángész deriti. Képzelmemnek a nagy balét, az olasz ugymint és franczia, sátoros innepe; a daljátékok vasárnapaim; a szavaló szinmüvek pedig hétköznapok mivesnapok. Nem de? sátoros innepen szebben öltözik a világ, bufeledésül tündérkertekben sétál, tánczol; vasárnapokon is kényére akarja kipihenni kimulatni magát s

mintegy neki üdül, hogy a hat mivesnapon örömestebb essék dolgozata, melly háza belsejét szilárditja. Tahát mind a hárma, idves.

A német és franczia föld betánczolta híres Farkas mellett, egy székelyfi tánczművész van itt igazgatásom alatt, Szőlősi Szabó Lajos, Háromszékről Kiskászonbol, Kézdivásárhely mellől. Ez, ollyan jo izü négyes hatos nyolczas magyart tanitgata már bé. Kedvesen fogadják mindig, kivált mikor szép hölgyek módosan neki öltözve lejtik, s a tánczosok takarosan perdülnek. Hátha még valaha egy ügyibe való magyar táncz alakíttatnék, gondolgatom, mellyet társalgásivá vétetne kelleme. Mert az eddigi magyar táncz, mellyet ugyan hatalmasan festél barátom, még csak szilajabb erőteljé azon időkből, midőn a magyar nemesség nem szokta meg a városi lakást, s udvara reá nemzetileg hatni megszünt. Várbol várba, helységi udvarbol ollyanba szánkázott vagy lovagolt a nemesség égymáshoz; egy héten egyiknél, más héten másiknál folyt a dőzsőlés. Ugy rakta-ki a magyar délczeg legény a hogy zengélye belőle kiösztönzé: neki a leányzónak, megpergeté megforgatá, s ez megint magára úgy mórikált miként a zengelem és az ő illem érzete fejté. A keletiesen komolyitó hosszu öltözet, a félbús magyar belső, büszke állást szökést engede, vígság szeszélyét sarkantyu pengés veré ki, melly nélkül a harczos lovag nem lehetett. S ekként kezdődék

hajdanban a francziának meg szellengő szökellete, mire az ő könnyü véralkata szerzette zengelemnek lebegteték csábhangjai; jött Lully, menuetet alakít, eltánczolja Verszailleban azt legelőszer maga XIVd. Lajos 1660b. s a *menu*, az aprózgató lépésü *apróka*, európai lett. Olasz kitalálta, mert Lully, florencziai kukta volt, s franczia elterjesztette, miként majd saját *française*, *quadrille*, *tempête* tánczait. Millyen együgyün-jámbor, leppegő lehetett régenten a német táncza, midőn úgy kezde *kar*ongani *ker*engeni, miképen sermalmai, s milly! édesen ábrándoztatóva csinosult. Tetsző, mert egy-egy pár villanyozva érintkezhetik; könnyü, mert a nem tanulta hosszúkaputos mesterlegény is el meri baktatni; kényelmes, mert pihenyei lehetnek, s az érzelmes *keringő* az eddigi robogó magyar tánczot is kikerítette csinosb teremekből; legyen az, mondják, toborzóké, azokéhoz valóbb a világon nincs párja.

De hát uj alakban visszakeríteni már! erre buzditgatom a jó Szőlősyt. Székely vértől sok kitelik, ismerem e lelékeny népet. Vesztesége a magyarnak, hogy azon faja nemzetileg elhanyagolva pang. S az én szeretett Szőlősym, biztatja magát, mert azt mondja, magának is régen azon jár az esze. Uram, ejtém, a minap neki, ugyan rendes volna, ha egy székely koma kereszteltetné a magyar társalgási tánez múzáját.

Soha annyi bajt, barátom, mint a mennyi

szinház igazgatóssággal jár! Mert önszeretetnek sehol nincs ennyi összetengelyzése. S ennyi phantasiás embert együvé szabályozni!

Szinházon kivül, arra kér egyik részvevő, „barátom, adassa már egyszer az én kedvencz darabomat is.“ Játszodják. Azt jegyzi meg egy másik: ugyan mit akar az az igazgató ezzel a koczipor darabbal? Harmadik ballétot kiván. Járják. Most egy negyedik dohog, ez már tudós: „Hát ez a magyar nyelv mivelése? hol itt a gondolat! Ötödik szól, ez Tanácsos: „Vigat vigat“ elsavanyodik az acták között egész nap az ember, este kaczagni akarok.“ Igaza van Nagysádnak. Telepi hát eléggé felviditja. De a hatodik meg, egy mélázó ifjoncz, ezt sugja: Hát illyen bohó Jankóra szóratja az Igazgatóság a vármegyei gyüjtött segélypénzt. Ez, imádottnéjával akarna zártszéken szépen egymás mellett sohajtozni. Az eredeti hetyke költér aggatódzik: „Mikor adatja mát kegyed, müvemet, hiszen a nézők abba, omlani fognak.“ Adatik, s a nézők szétnéznek és kibomlanak belőle. Most jő a forditó gyerek, mint nyolczadik. Lássa a tekintetes ur! megmondtam, több hasznot hajtana az én forditásom. Ezt is leforgattatom a szinpadrol, s az alatt megfordulok a földszint urai mint jó barátim között. „Ejnye, veti itt három is egyszerre, be teli van ez a forditás, németességgel, hát csak igy javitja ki? a tudós társaság küldöttsége. Bará-

tim, felelem, egy-egy hiba mint a csík úgy síklik el szem elől, eleget kijegyzenek; azon küldöttség közbejötte nélkül soka játszhatatlan volna, mert magok a színészek is eddig, olly elegy-belegy szólamhoz szoktak, hogy nyelvük, a javított sor helyett is csak az elébbi roszra jár; tömegben kell ujulnunk nyelvünkhez.

Az igazgatottak között, igy fenyeget az éjikirályné: Tekintetes Igazgató úr, ha ide hozza . . . . nét, én elhagyom e szint, mert az nekem ellenségem, én vele nem játszom. S legalább csendesedtérg halad amannak meghivása. És most azt gondolja, kikaptam az igazgatón; többre hág dacza, ezt izeni: hijába kivánja a nézőség fellépteimet, eleget játsztam e héten, a' jövőn pihennem kell. Az igazgató így ír neki: Kegyed havidíjából tehát a törvény 5 forintot huz le. Felelet: Majd meglássuk. Az igazgató hozzá megy: Franczka! kiált rá. Felelet: igen, igen, hát játszom. Tens ur! jelenti egy másik nő, én szegődésem kitelése után csak ugy maradok meg, ha . . . . urat is felveszi. „Igen, de azt nem szereti a nézőség, szép legény, de . . . . Válaszul a' biztatás: majd bele okik. S kevés fizetéssel ugyan, de még is meg kell tartani . . . . . urat, mert ha barátnéja utána keseredendik, Tolnát Baranyát összejárhatod, olly kelepelő, olly szatyor, noha különben a' legcsendesebb s' rendettartó, nincs. Arra igazi született talentum. Sze-

rencsére a nézőség haragát . . . ur, maga viszi el magával, mert háladatlan leszen gondoskodónéjához, s tovább áll. Ujra *Tekintetes Ur!* hallszik, egy szép menyecske szép kérése megkezdésén „a ruhatárban nincsen ollyan szép kis kötény, meg sarkantyus topány sincs, az én fizetésem pedig csekély nem költhetek magam rá, méltóztassék hát vetetni, különben holnap nem tánczolhatok. Igaza van, szépen szedi lábait, s az Igazgató, sarkantyu, kötény s mindenféle pillangó vétető is leszen. — A cselszövény szinésze, kikéredzik a törvény alul, hogy ő nem tanulhatja meg szerepét, ámbár részt vett kiosztásában s akkor elvállalta, de „jelenti 5 nappal élébb.“ Az nem lehet, feleli az igazgató, az ur példája a többin is rontana. A cselszövényes, pártot csalogat mérgében. „Ez az igazgató, zsarnok, azért szigorú hozzánk, mert felülről, mint királyi kinevezésü országos hivatalbeli, intést kapott, hogy azon móddal oszlasson szét bennünket. A gazembernek, jól a fejébe kellene ütni ezért bádog kalapját, melly őtet játékában védi, mivel, hiszen elég budai excellentziás ur, királyi tanácsos tart loget, s télen leginkább csak helytartósági kamarai magyar tisztség a résztvevő, és még is olly maszlagos váddal elszinelni a maga rendbontását, úgy mocsárítani tiszta vizet, s abban éjjel horgászva uszitani kétkedőket kormány ellen, zuzásra méltó piszoklelküség, holott csak a tiszta rend vi-

szen **tökélyre s győzelemre.** Hanem türni kell az esti 6 és 10 óra közötti kedvenczet — érzi ő azt, azért meri neki bocsátani dühét. Már itt, ugy-e, barátom, kebelerő legyen az Igazgatóban, zurzavar közé is csak szórni a nemes áldozatot, az igazán csak hazafiúit, melly még saját pénzbe is kerül, mert ki fogadna el itt? még most igazgagatói dijt. Hanem a hazafiúi erény mint minden egyéb erény, csak akkor az, midőn vérződve teljesül. Álljon csak 4 — 5, már jól rendezett magyar szinház, könnyebb leszen felcseréléssel zablyatövén rántani az illy hámbol kirugó csődör genieket. Még egy baj. A jó szinész neje, szinpadon csak ollyan né, — fekötő buba; a jó szinészné férje, csak illyen né — fajankó. A Lendvay pár, véletlen nagy szerencse, a Bartha pár is az lehet.

Hát mikor, itt még most ezen uj megkésértő csemete ültetvényre a kritika jő **nyomtatásban**, és nem leszedett patkóval, hogy a tiszta szem vigyázva választassék el törekétől, hanem buzát szalmáját összetörekelve, s a hajtó kezében, csinnyán suhanó ostor helyett, szóró lapát nyele. Kóke szereplője, iskolapajtása Munkácsynak, ez annak hamar hiszen, s ugy *rajzolja* nyársát a mint pajtás uram forgatja. S egy, szegből-suttomba hányódó prókátorka ezt veti most: Bezzeg megadák az Igazgatóságnak, mert e perversztő, a directiónál jobb fizetésbe akarta dirigálni

szinésznéjét kit szeretgetni akart s ott is itt is vesztett. Az izgató, büszkén lépeget, ugy a hasondicsérettel felbéllelt egykét pajtása, a többi bántott szinész olly ijedve fut össze, mint a jámbor juhság, menykő csattanatra. Külön pedig egy kezdő szinész *kisasszony* sirva-kaczagva jő az Igazgatóhoz. „Tens Ur! szóljon kérem azzal a csuf kritikussal, ne fésülje ki egészen a hajamat, hiszen majd mi sem marad; okosabb itt a mi hajfodrászunk, az csak azt veszi le, a mi ugy is elhullana, tisztájából meg szép fürtözetet fon. Ugy-e szépen áll az enyém?" Ez a leány a világon, mondja erre az Igazgató *csak* kaczagva, uszni tanul s hullámokon is keresztül tör, érti már a müvészi pályát.

S én is, ez érzettel nem fájlalom, hogy e zsibongó társaság esedezvényét Pest vármegye KKhoz és RRhez én irám; csakugyan több a jó akaratu benne, *bella donna* pedig mindenütt van. És gyönyörködöm valami sajátság kiféjlődésében a magyar nézőségből; igazán, *több veszett még Buda vára alatt*, a gyökér még nem reves: kihajt. *Éljen*, *helyes*, *halljuk*, kezde itt is, áthozással, kihangzani, s miért ne? Ujra, külön uj fejlemény; lesz talán még: fuóra helyett is más, ámbár az ezzel és *bravi*-val felnőttek a magyar kisudarádzást el akarják nyomni; azok, mondják deákul: *sunt usu recepti*, de feledik, hogy Vivat meghollt s már csak a német *fifat*-oz. A ma-

gyar nyelvszellem látom, havasi csergeteg, partjára sodorja ki a nem hozzávaló beléhullottat. És egy nemzet a másikát örökre csak az ő jászolához kötné? A magyar kiömlésben, angol, francczia, amerikai látogatók kik velem mint egyik igazgatóval megismerkedének, igen gyönyörködtek; átaljában azok, minket jobban fel tudnak fogni; náluk is van közélet s még kifejlettebb, itt hát sarjaikat lelék. „Németbe, mondák ezek, azért nem mennek Pesten, mert azt annak különhonában látták, Magyarországon magyar nemzetiség érdekli őket", s magokkal vivék ama szavak megtanulását. Az az élénkség, zajgás, az a legkisebb szabad kivillanásnak kizengő megtapsolása, midőn nekik megmagyaráztaték, azt mondatá kettejével: E tűznek csak okos vezetés, itt saját ujjulatu miveltségnek van ere. Hanem, kivallom, néha-néha megszeppent igazgató uram, e tűzön, hogy kéményen is kiront s persel, mit? nemzeti becsületet, és majd betyár csárdává kereszteliк a magyar szinházat, hiányait leső ellene. Hálá Istennek! még nem pirítá gyalázat. Egyszer, kérték a szinműhez fogással, tömve volt minden hely, s a sürü karzatrol hallom: *le vele*. Fel én magam, hamar, az ifjak csoportjához, „Urak! mondám, a magyar név becsületére kérem" . . . Megmondtam ugy-e? vág az egyik már itt közbe . . . . S felfogadák, hogy soha nem leszen csendzavar, ők nyomnák el, ha eredne.

Franczia **hajfodrász** bizonyolá egyszer előttem Kolozsváratt, hol az, a hadifoglyok közül magyar nő férjeül marada: *Mr, croyez-moi, jamais un français, ne peut être impoli; d'être français et poli, c'est synonyme* [1]. — Uram, higyje meg kegyed, franczia soha nem lehet *impoli* (talán, illemtelen) franczia és illemes lenni, azon egy, hasonszó. Az Istenre, szeretnék barátom, megkérni minden magyar ifjut, mikor a világba indul, ugy viselnie magát, hogy **magyar** lenni és becsületes, illő maga viseletü vagy *illemes*, ugyan az legyen. Soha se olvassa Orczy Bugaczi csárdáját, soha ne higyje Kazinczynak, hogy abban a magyar életbölcseség.

De, mit jegyzesz meg itt? *Poli* és *impoli*, meg *gentil*-ra s a német *artig*-ra nincsen szavunk, A franczia anya mindig igy inti gyerekét: *soyez gentil, soyez poli, mon enfant;* a német anya meg: *Sei artig, mein Kind.* A magyar anyának, gyönyörü kifejezése ugyan, ez: *Szépen* viseld magadat édes gyerekem, hanem a mellett a *poli*, *artig* még egyéb. *Simán?* ez magyarban ravaszságot is értelmez.

Ezt én szeretném egyszer bővebben izekig fejtegetni. Hanem már ugy is, csak nyult és nyult

---

[1]) Hát *polisson* mit vétett? mondám azonban neki' hiszen az is *poli*-val kezdetik.

e levelem, pedig közleni akartam még Veled, igen jó hatásait Kisfaludy Károly színmüveinek; Veled illyet hasonlóan megkésérteni vágyottal. Oh, sok helyén mozog annak a theatralis izom, csak még tiz évig élt volna! legalább, vezethetni kantárzatát miként Phoebus, nem phaetoni fékszaggatással. Belterj bizony sok benne, s most volnának, remekeink [1]). Eléakartam adni miként fogadák Vérnászt kétszer, Fáy András Bátoriját csak egyszer; még szólni vágyám Munkácsynak „Garabonczás deákjárol," mint első paródiárol, mellynek többszer adásán pénztárunk 1400 váltóforint körül nyert. Igen rajta valék, hogy illyen honi erők fejtekezései lennének színházunk dombormüvei, s a fordítás hát csak homormü, egyéb meg háttéri mulatság. Természet szerint Zrinyi Körnertől, Szemere csinos jambusaiban lön adva, s nem a homokos próza; és örömömre a jambusi szavalást Fáncsy, hamar kitünően vette által.

A *Vétek sulyát* én még 1829b. trochaeizáltam, de nem játszatám, nem volt fiú hozzá. Macbethet Bartha választá jutalomjátékául. Mikor lesz megint ollyan Lady, minő abban Kántorné.

---

[1]) Guzmics, még azon idejében, midőn az apáti aranykereszttel játszás el nem széditette, melegen méltolá sikereit, igazán kitevé hiányait hosszabb kritikában, de a melly elsikkadt.

34.

Berzsenyi Döbrenteihez.

Mikla, julius 25*d.* 1835.

Elszomorodva pillantám meg tegnap, igen fösvény soraidat, de csakugyan hamar megbékültem, mihelyt elgondoltam, hányfelé vagy tépve s melly kevés szabad órád van. Fájdalom, minden erényünk jutalma csak az, hogy azok által még nagyobb szolgaságot nyerünk; s fájdalom, hogy én is, minden szabad birtokom mellett csak olly szegény helóta vagyok, kinek ritkán jut csak egy félig szabad óra is.

Igy tekintem én a Te hosszu hallgatásodat és mast rövid leveledet, s igy tekintsd Te is az enyéimet. Hidd el, ha adhatnék, nem annyit adnék, Neked és a Társaságnak, mint a mennyit adok . . .

Mast a kritikárol készitek egy kis értekezést. A publicum józanabb része egész literaturánkat csupa harlequinádnak nézi és nevezi; s hogy én ezen harlequinádnak kedvelője nem vagyok, ki akarom jelenteni, mert valósággal ma holnap gyalázat lesz az irók közé tartozni.

Ölellek szivemből s kérlek egyszersmind, jelentsd Kállaynak szives tiszteletemet.

35.

Döbrentei Berzsenyihez.

Buda, november 20*d.* 1835.

Arra kérél innen bucsuztodkor, tudósitsalak olly hosszan, mint ez év elején, mostani visszatértemkor; első levelem hát azóta, Hozzád megy, de megint csak reppentve. Sirok az idő hamar enyésztein, halomban előttem a sok tenni való.

Kassa levéltárában ezen országszerüeket találtam „Pest városa tanácsának Kassáéhoz 1610b. augustus 22. magyarul irt hivatalos levelére [1]; a szepesi kir. kamara Kassához magyar rendeletét küldé 1599ben october 5dikén; Telekesy, Zay, k. főkapitányok ugy irtak e városhoz; — Thurzó György, nádor is igy 1610b. Hajdanba belévi-

---

[1]) L. Régi magyar nyelvemlékek I-ső kötet, 1838. l. 19. — Azóta maig összesen 35 levél- s könyvtárt visgálván meg, a nyelvemlékek IId. és IIId. kötetéböl már láthatók, 1. Musztaffa budai pasának 1572b. Iső Miksa, 1578b. Rudolf m. királyhoz magyarul irt levelei. 2. Nádorok, országbirái, főispánok, hadirendbelieké, k. kamaraé. 3. Borsod, Sáros, Szepes, Nyitra. Sopron, Vas vármegyéknél. 4. Nszombat, Sopron, Poson, Beszterczebánya, Győr, Komárom, Lőcse, Miskolcz, Szeged, Debreczen városainál s több helyen a magyar nyelv hivatalos divata. Rákká lettünk, még pedig *er-res* hónapokbeli elapadott husuakká.

lágitás már ez is, mert ennél fogvást a több kir. várossal hasonlóan nemzeti nyelv tárgyaltatott sok tiszti dolgot; vármegyékkel épen. S előre látom, efféle keresgéletek egész lobogó szövetneket gyujtathatnak végig az országon, csak vegye osztán akademiánknak e gyüjteményét, s lássák vármegyék és városok, hogy nagyobbára csak az kivántatik vissza, a mi már volt. Hiszen ezekből csak husz adat, a mi a több elveszettből elékerül, győzőbb leszen két hónapos vitánál s 30 konczra irt felelgetéseknél stb.

Van csergeteg, zuhogva meginduló, de majd egy hasadékba vész. Azonban föld aluli hosszas futtából, sziklák közül, mellyek fedni akarnák, furódzik ki megint rohama, más patakokkal szélesül, s ujra nevet adat magának. Illyen legyen nemzetünk. Nem deák hanem magyar nemzet koronáz m a g y a r királyt, semmi más népnek nincs annak koronája birodalmában, vele tanácskozó országgyülése, közösjoga, csak a magyarén a czim. S az okos becsületes vendég, önhasznára jó neveltséggel viseli magát a szives ház uránál, ki azt meg úgy, örömest karolja.

A többi, e levélből sem fér ide.

36.

Berzsenyinek Döbrenteihez utolsó levele.

Mikla, december 3d. 1835.

Hogy tudományos utazásodat szerencsével végzéd, annak igen örvendek, de örvendek annak is, hogy a mult nagy gyülésben collegámmá lettél; nem csak azért, mert igy szabadságban többet adhatsz literaturánknak és barátidnak, de azért is, mivel igy minden bizonnyal többet adhatsz magadnak is ..... Reménylem érzeni fogod azt is, hogy a szabadságnál szebb dicsőség nincs ....

A jövő nyár elején látni foglak. Mig pénzemben tart Budán fogok fördeni, mert ez idén nagyon megrezzentett hypochondriám vagy valami májfájásom s nem merem többé a fördést elmulasztani. De, egyébiránt is ottan tudok legnyugottabban dolgozni s reménylem ott el is tudom munkáimat az uj kiadásra késziteni.

Addig is pedig kegyeidben zárt, baráti szeretettel ölellek s maradok tisztelő barátod.

BÉFEJEZETÜL.

1. *Az előbeszédhez.* Peregriny Elek, nevelési derék iró, utánrajzban adá ki Virág emlékét, „Bánya“ czimü munkája I. kötetének 306. lapja előtt 1841b. Ne vegye rosz neven, ha kiirom itt, hogy 309d. lapján ezen eléadása; „Reseta János . . . . és Döbrentei Gábor, egy emlék állításáról gondolkodtak“ azért hiányos, mert nem említi meg hisztóriai igassággal, a mit, kérésére vele általam közlött jelentésemnek, mellyet 1835-beli május 20d. bocsáték közre, 2d. lapján így olvashatott: „Őt (Resetát) azonban csak hamar, környülállása akadályoztatá, s így, az aláirást egy pengő forinttal egyedül inditottam meg 1830. junius 20d.“ A főherczeg nádorhoz is, az emléknek a muzéumba állíthatásáért egyedül folyamodtam s csak hozzám jött a kedvező engedelem. Még csekélységben is hiv eléadók legyünk.

2. A Berzsenyi életrajzában eléforduló urbér szó mikor kelése felöl, Galantai Fekete János életrajzánál lévő jegyzetben, Pohori Thewrewk Jósef ezt mondja: „Az urbér (urbárium) szót a Posonyban 1826. martius 27dikén bevégzett, aztán több vármegye követeivel közlött, ezektöl megvisgált és észrevételeikkel megbővitett: „Glossarium etc.“ czimü eredeti kéziratom szerint magam csináltam. *L. Magyar Anthologia*

IId. kötet 1833. *lap* 119. — S a *Találdky* név, ugyan Ponori Thewrewk Jósefét rejté.

3. Az ódákhoz irt észrevételim elején *zengér*ről szóló jegyzetemnél: *Lásd alább* perdült ki, azaz: kivántam ide legvégül tenni *ar*, *ár*, *er*, *ér*, *or*, *ur* és *asz*, *ász*, *esz*, *ész*, *osz*, *ösz*, *usz*, ragaink különkülön jelentőségeit, azonban azok fejtegető hosszú sorát másutt leszen szerencsém eléterjesztenem. — Felüljárok itt már az igért ivek számán.

4. A 9d. levélben *melegebb* helyett *megelebb*, szedői vétség.

5. A 21d. levél *jegyzetéhez*. Horhi Juhász vagy Melius Péter Herbariuma, füvek deák magyar német neveivel 1578b. jött ki, Sándor István szerint, igy hát ez, Bejténél csakugyan régibb magyar elnevező.

6. A tisztelt vevők, kik a julius elejeig kijöttre már előre fizettek, e most megjelentet együtt kapják 4 pengő forintért. 1843beli januarius 1-sőjén kezdve azonban, mind a leveleges, mind a 8czad rétü alakot, 5 pengő forintra kelle tennem.

Budán, *december* 24*d*. 1842.

